PAUL ANGHEL

NOAPTEA OTOMANĂ

BIBLIOTECA ALEPH

CARTEA ROMÂNEASCĂ

PAUL ANGHEL

NOAPTEA OTOMANĂ

roman

Cartea a VI-a din romanul Zăpezile de-acum un veac

„Unele lucruri rămîn nedesluşite,
chiar cînd toate ale cugetului se limpezesc".

Yi King — Cartea Schimbărilor

În noaptea precedentă atacului de la Rahova, Adela l-a visat pe prinţ într-o incintă stranie, îmbrăcat în rasa cu cagulă a Ordinului Templierilor. Prinţul era întors cu spatele la ea, iar din încăperile vecine — şiruri neîntrerupte de bolţi — se auzeau zgomote de arme şi rumoare de coruri. Ea ştia că hotărîrea lui era nestrămutată şi se străduia să-l înduplece, fără glas. Îşi sleise glasul, o neputinţă îi paraliza picioarele, nelăsînd-o să se apropie de el, deşi era imperios să se apropie, şi să-i strige.

Adela a dat să se smulgă din loc, dar nu putea — pom prizonier rădăcinilor. Se zbuciuma atît de tare, încît crengile braţelor o dureau. A reuşit în schimb să-şi recapete glasul, cînd şi-a adus aminte, tot din spaimă, că ştie franţuzeşte.

— *Prince, je vous conjure, restez ici. Le Céleste Jérusalem est en vous-même !*[1].

Nu-şi dădea seama cum îi venise pe buze această formulă salvatoare, dar n-a mai putut continua : el a întins imperturbabil mîna dreaptă. Mişcarea aceea a lui, lentă, de ac de ceasornic, a dezlănţuit însă în trupul Adelei o forţă fantastică şi ea s-a repezit s-o

[1] — Prinţule, vă conjur. Ierusalimul celest este în voi înşi-vă !

oprească. A rămas buimăcită, cu braţul prinţului în braţe. El, prinţul, nu mai exista, şi ea, Adela, trăia disperarea de a deţine ceva ce-i aparţine lui, braţul acela de statuie.

— *Prince, je vous conjure !*[2].

Adela s-a deşteptat înfiorată. Şi-a revenit regăsind întunericul dormitorului, a aprins apoi luminarea de pe noptieră, a rămas multă vreme în capul oaselor. Zbuciumul acela din vis, efortul de a se smulge din rădăcini o epuizase. Restul nopţii, pînă la ziuă, Adela a rămas trează, fără gînduri, incapabilă să se adune şi să aleagă din vis un sens.

Apoi au început să latre cîinii. La casa din Gîrbovi lătraseră cîinii mai multe nopţi în şir, fără să se arate nimeni, nici la poartă, nici pe drum, nici în împrejurimi. Cînd slugile ieşeau afară, buimace de somn, cu făclii şi felinare în mînă, haita se domolea, animalele se strîngeau cuminţi pe lîngă oameni, cu cozile între picioare, căutîndu-le ocrotirea, dar îndată ce haidăii curţii se îndepărtau în întuneric, spre bordeie, şuri şi grajduri, lătrăturile, mîrîiturile şi urletele se înteţeau, ca la ivirea unei fiare.

Adela simţea asta, prin somn, dar nu vroia să se trezească. Ea îşi stăpînea avar somnul, înlăuntrul căruia căuta ceva, cu lăcomie, ca un înecat într-o fîntînă, care nu vrea să iasă din limpezimea aceea rece, uşoară, tămăduitoare.

Au trezit-o însă, de fiecare dată, căţeluşele pekineze, cele două căţeluşe pe care Din i le adusese cadou scump — doi pui de cîine mandarin, mai mult ochi decît trup.

— Tu nu-ţi dai seama cu ce ochi ne privesc ? i-a spus Adela atunci cînd a primit darul, ţinînd în palmă fiinţele acelea mici. Auzi cum scîncesc, auzi-le cum plîng ! Uită-te la ele ce ochi îngroziţi fac cînd le îndepărtezi de trup, cînd încerci să le culci separat sau cînd tu, în glumă, mă ameninţi !

Era un joc între Adela şi Din, ca el, venind de la cazarmă, s-o ameninţe c-o îmbrăţişează brusc, sau

[2] — Prinţule, vă conjur !

cînd, odată îmbrăţişînd-o, Din a simulat că se smulge violent de ea, timp în care căţeluşele lătrau cu furie.

— Dar ce-aveţi ? le-a admonestat Adela din nou. Lumînările erau aprinse. Căţeluşele tremurau. Le-a liniştit cu efort, strîngîndu-le lîngă trup, pe piele. Adela ştia că între timp fetiţele dormeau şi tocmai de aceea a intrigat-o nevroza căţeluşelor. Pekinezele iubeau cele două copile, mai mult, se chinuiau să le apere.

— Vreţi la fetiţe ? le-a întrebat Adela.

Cele două mandarine nu vroiau în dormitorul fetiţelor, ele s-au liniştit cît Adela le-a strîns la piept, dar, odată aşezîndu-le în culcuş, în panerul de rafie. au început să urle. Urlau şi cîinii mari, afară

— Ce-i cu voi ? Hai, linişte !

Şi Adela a stins lumînările. Încetaseră să latre şi cîinii mari.

Odată lăsate în întuneric, căţeluşele au început din nou să mîrîie. Adela le-a ţîstuit. Au tăcut. În schimb, s-a auzit un pocnet sec al mobilei sau al duşumelei.

— Ai intrat tu, Jeanne ? a întrebat Adela, tresărind alarmată.

Nu intrase nimeni. Şi Adela s-a liniştit. A aprins din nou lumînările. S-a întors spre panerul cu cele două fiinţe. Amîndouă priveau cu ochi ficşi spre tavan.

— Ce vedeţi voi acolo ? le-a întrebat. Faceţi bine şi culcaţi-vă !

Ele au ascultat-o, rămînînd cu boturile între labe. Adela le-a acoperit şi s-a culcat din nou. Şi-a dat seama, pregătindu-se de somn — lăsase visul neterminat — că se întîmplă ceva, indistinct, ceva straniu ceva de din afară o silea să se refugieze în vis.

A adormit imediat, a şi intrat în vis, nu în visul pe care îl abandonase, ci în altul : maiorul, adică Din, mergea senin către o întîlnire, plutea fără ca nimeni să-l poată opri spre o femeie albă cu sînii arşi. Pe Adela a invadat-o groaza, apoi gelozia :

— Din, ce faci ?

A vrut să-i iasă în cale, să-l oprească. El plutea înainte, spre trunchiul acela alb, fără ochi, cu sînii arşi, neauzind-o, neschiţînd un singur gest.

— Din, ce-i asta ? !

S-a trezit scandalizată, nu înţelegea unde se află, întunericul din odaie i-a sporit apăsarea şi confuzia. A liniştit-o faptul că afară cîinii lătrau. Pînă în zori n-a mai putut adormi. A mai auzit un zgomot. A trecut în dormitorul fetiţelor, trezind-o fără să vrea pe guvernantă.

— *Madame désire...*

— *Rien, restez tranquilles. Îl m'a semblé entendre un léger bruit.* [1]

S-a reîntors la ea, încercînd să-şi adune gîndurile, ascultînd fără voie mişcarea curţii de la Gîrbovi, în zori : zgomotele indistincte de la bucătărie, o uşă, ba două, care s-au deschis, paşii slugilor prin bătătură, scîrţîitul cumpenei, ciutura bufnind în apa fîntînii, apoi o voce mare, vocea unui grăjdar care striga la o altă slugă, cerîndu-i să se dea la o parte, că lasă slobozi caii. S-au lăsat slobozi caii, care şi-au făcut de cap în ocolul larg de lîngă grajd. Deschiderea coteţelor a umplut văzduhul de cotcodăceli, hurluieli, măcăituri, cucurigeli mirate. Un pui singur piuia disperat, iar acel piu-piu îi ţiuia Adelei în urechi.

S-a ridicat din pat în plină lumină, a stins lumînarea, s-a cercetat în oglindă şi şi-a descoperit faţa lividă. S-a preumblat prin dormitor cu paşi stinşi, oprindu-se în faţa obiectelor ştiute, fără să le vadă. A cuprins-o apoi o nelinişte, care s-a prelungit în cursul dimineţii — pînă la ora primului atac de la Rahova. Atunci a observat că a stat pendula. Adela a căzut din nou în pat, într-o stare de anemie, vecină leşinului.

— Să trimitem după un doctor ! i-a propus guvernanta, alarmată.

Dar Adela s-a împotrivit. A refuzat medicamen-

[1] — Doamna doreşte ceva ?
— Nu, staţi liniştită. Mi s-a părut că aud un zgomot.

tele, a găsit puterea să se ridice, redobîndindu-şi pînă la urmă stăpînirea de sine şi chiar un fel de linişte. Din interiorul acestei linişti s-a interesat, la guvernantă, dacă n-a sosit poştaşul. I-a spus, foarte convinsă, că sosise o depeşă. Neîncrezătoare în răspunsul negativ, a trimis-o din nou pe franţuzoaică să întrebe la administraţie, apoi, în vreme ce-şi aranja toaleta de zi, a cerut să vină administratorul. Acesta a privit-o pe stăpînă buimac : nici o scrisoare nu era reţinută la administraţie, nici la primărie, în sat, cu atît mai mult o depeşă. Administratorul s-a supus totuşi conităei, promiţînd să plece chiar el la primărie să aducă poşta.

Aceasta era în perioada în care prinţul aştepta ştiri de la Rahova, îndreptîndu-se spre Te Deum.

La prînz, administratorul s-a întors. Adela se aşezase între timp la masă, împreună cu guvernanta şi fetiţele. N-a impresionat-o vestea că la primărie nu sosise depeşă. A continuat să se ocupe de fetiţe, conversînd franţuzeşte cu guvernanta. După masă s-a retras în dormitor, unde a rămas pînă la căderea întunericului.

Era ora cînd la Rahova se strîngeau morţii.

La aprinsul lumînărilor Adela a ieşit din nou în sufragerie, consimţind să ia parte la masa de seară. Guvernanta, *tante* Jeanne, o supraveghea atent, fără să i se adreseze, îngrijorată de paloarea doamnei. Şi una dintre fetiţe, Cosette, o urmărea, uitînd să înghită.

— Tu de ce nu mănînci ? a mustrat-o mama. Şi apoi privindu-le pe toate trei, fetiţele şi guvernanta: Voi nu vă simţiţi bine ?

Fetiţele au privit-o pe mamă cu ochi întrebători.

— Desigur, doamnă, a răspuns guvernanta, ne simţim bine.

— Eu mă simt foarte bine, a mai spus Adela, lăsînd tacîmurile şi ridicîndu-se. Apoi sentenţios, ca şi cum le-ar fi spus un lucru deosebit de folositor : Important este să faci totul la timp.

S-a retras la ea, în dormitor, mai devreme decît oricînd altădată, fără să le ureze noapte bună.

Această retragere timpurie a îngrijorat-o pe *tante* Jeanne, obișnuită ca doamna să rămînă după masă în salon, unde conversau amîndouă, pînă după ceasurile 11, evocîndu-l pe el. Doamna se grăbea, într-un mod straniu, ca spre o întîlnire.

Adela se grăbea, într-adevăr. Nu-și dădea seama de grabă, dar precipitarea a surprins-o totuși, chiar pe ea, în clipa cînd a atins cămașa de noapte : „E prea devreme !", și-a spus. Cînd camerista a intrat să-i pregătească patul, a zărit-o pe doamnă îmbrăcată de noapte, în fața oglinzii.

— Vrei ceva ? a întrebat-o Adela.

— Vroiam să vă fac patul.

Femeia a observat că patul e făcut și s-a retras. Adela a rămas cu ochii în oglindă. N-a mai răspuns la ultimele cuvinte ale femeii, se căuta cu ochii în apa adîncă, fără sfîrșit, a sticlei argintate. Dublul ochilor ei priveau dincolo de ea, dincolo de mîinile care pipăiau incredule obrazul, căutînd să-l recunoască.

„Dacă vine, n-o să mă mai recunoască cu chipul meu de acum ! El va fi neschimbat. Poate va fi îmbrăcat altfel, își va pune costumul civil ! Oricum, rochia *rose-pâle*, care-i plăcea lui, același *rose-pâle* de la paradă, n-o să mai meargă ! Va trebui să apar altfel. În mod sigur altfel. E o situație nouă ! Toată garderoba noastră, a mea și a lui, va trebui revizuită pe măsura situației. Chiar și cea de iarnă. O îmbrăcăminte ușoară, aeriană, fără nici un indiciu de vîrstă !"

Adela a căutat apoi cu insistență în părul ei lung un fir de păr alb, dar nu l-a găsit. Îl căutase cu bucuria negativă de a-l găsi, iar absența, faptul că nimic în ființa ei nu se modificase, a întristat-o.

„El s-ar fi putut să aibă cîteva fire albe. Unui bărbat îi stă bine. Nalt, înspicat la păr și tînăr. Alături de o doamnă tînără. Sau amîndoi nînși !"

I-a revenit în minte pomul acela din vis și nu-și amintea dacă era înfrunzit, desfrunzit sau nins. O

dureau doar crengile. Neputința de a se smulge din loc i s-a părut, în vis, insuportabilă.

— Totuși, a consulta o carte de vise este ridicol ! și-a spus Adela, isprăvindu-și toaleta de seară.

S-a întins în pat nu ca să doarmă, ci ca să-și limpezească gîndurile.

După o vreme a intrigat-o tăcerea pendulei. Pendula avea un sunet regulat, monoton, care-i ritma intrarea în somn. Sunetul o făcea să curgă continuu pe apa timpului, fără să simtă unde ajunge. Se trezea dimineața într-un alt timp, în plin soare. Mai ales în luna mai, senzația de invazie solară în dormitor, aici, la Gîrbovi, era îmbătătoare. În iunie încă din zori, la Gîrbovi, în dormitorul Adelei, se trăgeau în lături draperiile.

Era plăcută și retragerea întunericului din încăpere, toamna. Tranziția de la noapte la zori era lentă și fină, întunericul se scurgea vizibil din dormitor afară, prin ferestrele deschise, înlocuit cu lumina aceea rece și strălimpede ca un fluid. Două rîuri imateriale curgeau în sens invers, iar la ceasul 9, cînd Adela se trezea, suna pendula. Ieșirea pe terasă, în lumina de toamnă, într-o altă zi, echivala cu o înnoire.

Acum noaptea stătea pe loc, imobilă. Adela și-a suspendat o clipă respirația, ca să asculte adîncimea fără hotar a liniștii. Flacăra lumînării de pe noptieră ardea fix în conturul ei, fără creșteri și descreșteri.

— Dar nu s-a scurs nici un strop de ceară ! a remarcat cu mirare Adela, privind lumînarea.

Și-a fixat privirea în flacăra fixă, așteptînd să se scurgă măcar o lacrimă de ceară. Dar lacul auriu, minuscul, de ceară lichidă, în care plutea flacăra nu s-a clintit.

Apoi a cuprins-o neliniștea că cineva o așteaptă. Între clipa cînd și-a dat seama de această așteptare și între așteptarea nerostită în gînd, se scursese o groază de timp.

— Ce-am făcut în timpul ăsta, cum de nu mi-am dat seama ?

Au cuprins-o remuşcările : se scursese atîta vreme pînă şi-a dat seama ! Acum era tîrziu, prea tîrziu ca să ajungă visul din urmă. Trebuia să intre în pat mai devreme, să fie pregătită ! Întîlnirea era imperios necesară, nu se putea amîna.

În somn, Adela s-a eliberat de nelinişte, într-un fel de regăsire. Ceea ce-i lipsea era depeşa sau o scrisoare, oricum acel ceva pe care se silea să-l găsească în somn, în vis.

A doua zi a hotărît să plece la Bucureşti.

La 15 noiembrie, orele 10 dimineaţa, şi-a reluat lucrările Parlamentul român, mod de a sublinia că peste vicisitudinile războiului instituţiile fundamentale ale ţării funcţionau normal.

Prinţul a trimis un mesaj de pe front, legat de victoria de la Rahova. Moment de palid entuziasm, războiul se infundase totuşi, din urmă presau chestiunile restante, multe rămase baltă din anii precedenţi. Ziua tulbure de 15 noiembrie, cu toate strigările de ura din băncile majoritare, cu toată furtuna de aplauze a publicului la apariţia unor ofiţeri răniţi în tribune, făcea să se vadă mai strigător decît odinioară ceea ce presa numea „începutul unei crize". Prilej pentru Răşcanu de a dezvolta o interpelare vehementă.

Toma Nicoară se afla în tribuna publicului, participînd pentru întîia oară la lucrările unui parlament. Trăia o încordare specială, un fel de exaltare, alta decît aceea care îl împinsese peste Carpaţi sau decît aceea din clipa premergătoare luptei, trăia acum un fel de bucurie a rezultatului, consacrat printr-un act mare, o febră a implicării în altceva, într-o importantă consecinţă publică.

Preparativele deschiderii înaltului corp legiuitor, înainte de a se suna clopoţelul, aveau dealtfel ceva solemn, incitant şi misterios, ca şi preparativele unui concert sau ale unui oficiu religios într-un dom. Lui Toma îi scăpau totuşi sensurile unor miş-

cări şi amănunte. Nu înţelegea foiala de secretari şi oameni de casă fără rost, dar solemni, pe lîngă banca guvernamentală, încă pustie. Era banca ce urma să fie luată cu asediu de oratorii din opoziţie. Nici foiala de lîngă pupitrul prezidenţial, pe care se afla celebrul clopoţel. Apoi din nou foiala lîngă masa guvernului. S-au adus mape, ghiozdane cu hîrtii, călimări, tocuri, un aprod a depus un ceai în dreptul unui scaun gol, în sfîrşit, conu Mihalache, ministrul de externe, a apărut în dreptul scaunului său, a examinat circular incinta încă goală prin *pince-nez*, şi-a tras nervos barbişonul, ca şi cum ar fi vrut să încerce cît de bine e fixat, a dispărut. Prezenţa marelui istoric i-a dat lui Toma un fior. Se aştepta probabil ceva important, a presupus sergentul voluntar, deşi Kogălniceanu n-a mai revenit în acea zi la banca guvernamentală. Lucra oare undeva, în interior ? Erau apoi grupurile mici de deputaţi oficianţi ai ritului parlamentar, care discutau potolit, intrau şi ieşeau din sală, făceau roată în jurul cîte unui personaj mai important, pe care Toma nu-l putea încă identifica, nefiind un familiar al vieţii politice de peste munţi. Cineva a rîs zgomotos. Era apoi sfînta sfintelor, tribuna oratorilor, în mahon negru masiv, acum mută. Curios, cineva dintr-un grup s-a sprijinit cu cotul de tribună, fără ca aceasta să ia foc, ba chiar a tamburinat cu degetele în lemnul ei, cu acea intimitate laică pe care o au adesea preoţii cu obiectele sacre. Apoi foiala şi rumoarea s-au înteţit, aceiaşi secretari cu chipuri grave, acum mai agitaţi, au depus alte obiecte de recuzită pe banca guvernamentală, retrăgîndu-le parţial pe cele vechi, inclusiv ceaiul care se răcise. În scaunul prezidenţial, care îi revenea lui C.A. Rosetti, nu apăruse titularul, în schimb tribunele presei şi ale publicului se tixiseră. Toma venise printre primii ca să apuce loc.

O oarecare rumoare a provocat apariţia consulilor străini, în uniformele lor strălucite, de gală. Toma l-a căutat cu ochii pe baronul Swiedeneck, reprezentantul guvernului chezaro-crăiesc la Bucu-

reşti, de care se simţea legat printr-o ostilitate surdă. Era omul care protestase lui Kogălniceanu trecerea lui Toma peste munţi, ca voluntar, desigur nu nominal, ci ca parte dintr-un număr, prilejuind ministrului de externe român acel răspuns drastic, de care presa făcuse caz în primăvară, prin luna mai. Swiedeneck şi Kogălniceanu îi hotărîseră destinul, fără să-l vadă măcar la faţă, iar Toma se afla împreună cu cei doi, sub acelaşi plafon aurit al parlamentului român. Aceasta i-a sporit aţîţarea, nerăbdarea de a asculta mesajul prinţului, care-l privea direct. O frază din acest mesaj avea s-o ţină minte, s-o ducă mai tîrziu cu el, în Transilvania.

Legătura sentimentală a lui Toma cu prinţul se întărise între timp. Nu-l văzuse niciodată pe prinţ dincolo de Dunăre, dar îi ascultase ordinele de zi, citite de marii comandanţi, iar această prezenţă prin vocea altcuiva, prin vocile bărbaţilor de la comandă, îl ridicase pe prinţ foarte sus în ochii săi, într-un fel de invizibil divin. Ascultase primul ordin după trecerea Dunării, confundat cu marea de soldaţi, nereuşind măcar să-l vadă pe comandantul care citea. Ascultase al doilea ordin înaintea intrării în luptă, sub freamătul iminent al morţii. Al treilea ordin, decretul lui de decorare, i-l citise Hélène la spital, după ziar. Ziarul acela foşnea în mîinile ei şi mirosea a plumb, iar vocea fetei era sugrumată de emoţie. Pentru prima oară Toma auzise glasul prinţului printr-un glas feminin. Cînd fata i-a citit numele — „sergent voluntar Nicoară Toma“ — Toma a plîns, fără să ştie de ce.

Acum Toma se afla aici, reprezentînd armata glorioasă, ilustrînd prin prezenţa sa de militar rănit aprecierea prinţului asupra bătăliei. Toma se simţea un personaj în spectacolul care urma să se joace, de unde bătaia năvalnică a inimii la apariţia miniştrilor, suspendarea respiraţiei la sunarea clopoţelului, starea de transă în care a primit lectura mesajului, stînd în picioare, împreună cu toată lumea.

Prima propoziţie, în care nu se spunea nimic, l-a cutremurat :

— Domnilor senatori, domnilor deputaţi !

Un singur incident l-a sustras de la participarea la ceremonia lecturii, săvîrşită anost, fără temperatura şi fără accentele la care frazele ar fi obligat : micul scandal pentru locurile de lîngă el. Acestea fuseseră reţinute de o doamnă în vîrstă, o guvernantă probabil, pentru cineva important, o pereche elegantă care a şi apărut, cu întîrziere, strecurîndu-se printre ascultători. Cei doi n-au avut însă cînd se aşeza : un mitocan cu o basma roşie la gît a ţîşnit de undeva din spate şi s-a instalat agresiv lîngă Toma. Incidentul n-a putut fi tranşat decît în favoarea mitocanului, care nu s-a lăsat urnit din loc. Toma n-a fost deranjat, impunea probabil uniforma lui de vînător şi calitatea lui evidentă de rănit în război. Pentru duduia al cărui spaţiu fusese uzurpat a fost adus un scaun.

Toma a auzit în treacăt cele mai importante cuvinte — „nobila cauză", „am convicţiunea", „conştiinţa misiunii noastre la Dunărea-de-Jos", ceva despre „sîngele vărsat", ceva despre „mulţumită patrioticelor dumneavoastră voturi" — dar acestea întrerupte de vociferările mitocanului şi de aplauze. Dar după furtuna de aplauze de la sfîrşitul mesajului, după primele salve oratorice entuziaste, la care Toma a participat intens, primindu-le fericit, în incinta parlamentului s-a lăsat un fel de răceală, de stînjenire, un gol, ca după un parastas epuizat, cînd cîntăreţii de strană nu-şi regăsesc cu uşurinţă vocea normală, de fiecare zi. Au foşnit hîrtii, s-a tuşit. Primul-ministru s-a răsucit în scaun cu zgomot, un secretar s-a îndreptat spre preşedintele Camerei, ridicîndu-se în vîrful picioarelor, şi şoptindu-i ceva la ureche lui C.A. Rosetti, care s-a aplecat mult în faţă, spre secretar, peste pupitrul prezidenţial. Prezidentul a consimţit la ceva, nu se ştie la ce, dînd din cap, secretarul s-a retras. Apoi acelaşi C.A. Rosetti a bătut cu tocul lui de metal în clopoţel, cerînd atenţie şi linişte, deşi nimeni nu tulburase liniştea. C.A. Rosetti a consultat apoi lista vorbito-

rilor, rostind numele unui domn insignifiant, mic şi chel, care s-a şi îndreptat către tribună.

Ceea ce-a urmat Toma n-a mai putut înţelege. Oratorul vorbea apatic, hîrîit, greu audibil. În primele rînduri de scaune, de lîngă tribună, s-a iscat totuşi o rumoare aprobativă.

— Ce spune ? l-a întrebat Toma pe vecin.

— Ciocoii, de-ale lor ! i-a răspuns mitocanul cu basma, care mirosea tare a ceapă şi a rachiu.

Toma a înţeles pînă la urmă, a dedus mai mult, că oratorul vorbea despre o chestiune internă, o lege sau un proiect de lege. Dar asta fără nici o legătură cu punctul precedent, cu ideile cuprinse în mesaj. Pe tînăr l-a deconcertat tema discursului dezvoltat de oratorul chel, care i s-a părut minoră, dacă nu chiar contrară aerului de nuntă pe care-l impunea mesajul. Toma a conchis că totuşi tema va fi fiind importantă, de vreme ce oratorul a primit cuvîntul printre primii, era ascultat cu atenţie, deşi nu vorbea captivant, ci fad, neutru, inaudibil. Nici n-a primit aplauze, ci doar aprobări, aprobări cu atît mai semnificative cu cît păreau a pune în consens opoziţia şi majoritatea, astfel încît chiar primul-ministru şi-a notat ceva pe o hîrtie, rămînînd apoi pe gînduri, meditativ.

Toma a căzut la rîndu-i într-o stare de derută meditativă, explicabilă prin starea de contagiune pe care o emanase oratorul anost, acea stare asemănătoare oboselii după sesiuni prelungite, cînd toată lumea cade pe gînduri sau cască, afectînd preocuparea. Domnişoara din faţa lui Toma, cea căreia i se adusese un scaun, l-a întrebat, întorcînd capul, pe tînărul ei însoţitor :

— *Ça va durer encore ?* [1]

Era clar că nu pentru această stare amorfă venise publicul în tribune, dăduse buzna, dar momentul era probabil obligatoriu, ca şi o fază anostă dintr-o slujbă la morţi, iar deputaţii din incintă şi publicul au aşteptat cu răbdare. C.A. Rosetti şi-a consultat

[1] — Mai ţine mult ?

din nou hîrtiile, iar Brătianu a şoptit ceva la ureche unui secretar. Nu se produseseră încă în chip suficient acele acumulări atmosferice necesare marilor tempeste, deşi fire iritante de praf pluteau în aer, deşi cîteva evantaie feminine se puseseră nervos în mişcare, solicitînd ceva, o descărcare. Acel ceva nu s-a produs însă nici cînd un tînăr deputat din opoziţie a deschis focul împotriva guvernului, aruncînd primele petarde. Sala nu s-a aprins. Toma a trăit satisfacţia că acea primă explozie de cuvinte a căzut în gol. Cel ce vorbea era un tînăr om politic care-şi făcea vocea. Aflat pentru prima oară în Cameră, personajul isca cu orice prilej incidente neluate în seamă de o adunare hîrşită, prea puţin dispusă să acorde atenţie unui ins încă nimeni. Toma nu ştia că aici important era nu ce se spune, ci cine spune, cine formulează acuzaţii, fiindcă cine să le primească era.

Tocmai de aceea placiditatea sălii a fost înfrîntă abia mai tîrziu şi pe neaşteptate, cînd cineva, un majoritar — în replică la tînărul grăbit —, a cutezat să ia apărarea guvernului, dezlănţuind nu iritarea, ci protestul adunării. Opoziţia l-a întrerupt pe orator cu vociferări. Mitocanul cu basma roşie, de lîngă Toma, indignat pe opozanţii guralivi, şi-a manifestat furia, clocotind :

— Ce vor, dom'le, ciocoii ? !

S-a iscat ceea ce toată lumea aştepta încă din vară, atmosfera de arţag, şicană, violenţă şi rebeliune proprie parlamentului. A vibrat din nou acel văzduh incendiar din care ţîşnea în fulgere oratoria vană şi pătimaşă, apologurile şi anatemele, urmate de torente de aplauze şi fluierături, spectacol care dădea delicii publicului, istovindu-i pe stenografii siliţi să umple caiete întregi, vrafuri de caiete care urmau să mucegăiască în arhive peste luni. Nimeni nu lipsea de la lucrările parlamentului, deputaţii suspendîndu-şi afacerile în timpul sesiunilor, miniştrii rămînînd lipiţi cu clei pe locurile lor, toţi arătîndu-se preocupaţi să întreţină, cu puteri unite, incendiul de cuvinte, toţi trăind panica la gîndul că vîlvătaia

oratorică s-ar suspenda sau s-ar muta în altă parte, arzînd fără participarea lor, de la sine.

— Este rugul democrației moldo-valahe ! afirmase cineva, într-un discurs, referindu-se la lucrările parlamentului, confundînd focul sacru cu rugul, ceea ce a iscat hohote în tabăra inamicilor politici ai vorbitorului, care era un guvernamental analfabet.

Era în vremea în care un tînăr jurnalist de la *Timpul* culegea pătimaș „perle de spumă" de acest calibru, ca să pună în vedere, cu ajutorul lor, scoica goală a parlamentului român.

Toma n-a simțit pe loc golul, decît în el. Reacția sălii, protestele la apărarea luată guvernului le-a primit ca pe o lovitură în stomac, în chiar punctul fizic de unde emana golul și senzația de derută. Cu atît mai derutantă a fost reacția unei doamne, probabil consoartă sau metresă a unui parlamentar, care înfruntînd huiduielile a strigat de undeva din spate :

— *Vive la Roumanie !*

Toma s-a întors s-o vadă, țipătul era strident, iar ecoul a întețit iritarea sălii. Prezidentul a bătut cu tocul în clopoțel, admonestînd pe nu se știe cine.

S-a revenit, cu chiu, cu vai, la ordinea de zi anunțată : chestiunea unui spor de rechiziții pentru front — reacția mitocanului : „Luați-ne pielea !" ; chestiunea împrumutului extern : „Să văz pe unde-or să scoată cămașa !" ; chestiunea inițierii unei legi „care să asigure soarta văduvelor și a orfanilor acelora cari s-au luptat și au murit pentru țara lor", după formula din mesaj. Unele chestiuni erau atît de specioase, încît Toma nu le înțelegea ; fie și numai enunțate, acestea se încărcau în ochii lui cu un secret prestigiu — chestiunea *apuntamentelor* la creditul extern, chestiunea monedei de hîrtie, cu reacția mitocanului : „Na-ți-o frîntă, că ți-am dres-o !"; chestiunea *bonurilor de tezaur*, cu reacția : „Cestiune inactuală !", „Cum inactuală, cînd nu mai rabdă amînare !" Între timp mitocanul de lîngă el se foia pe șezut, împungea înainte cu pumnul, făcea partizanat de opinie în dreapta și în stînga, Toma su-

portîndu-i cu greu atingerea fierbinte, răcnetele de protest sau de entuziasm, mirosul de ceapă.

Efortul de a pricepe i-a dat pînă la urmă o stare specială de tensiune. Era evident că se discutau chestiuni importante, ce depăşeau taberele, fracţiunile parlamentare, interesele momentane de persoană sau grup, dar tocmai de aici deruta lui Toma care vedea surprins cum adunarea se fracţiona şi diviza ostil în grupuri mari şi mici sau în persoane, ca să se învălmăşească apoi din nou, în chip confuz, fie alături de banca guvernamentală, fie alături de băncile opoziţiei, fie într-un vacarm general pe care îl limpezea cu greu clopoţelul prezidentului, scuturat violent cu mîna, în momentele supreme.

O vreme Toma a încercat să ia partea fiecărui vorbitor, situîndu-se mental de partea acestuia, asumîndu-şi firul logic al demonstraţiei, ca să-i priceapă raţiunea. S-a distribuit astfel sufleteşte între mai multe poziţii, aprobînd şi negînd teze cu fiecare vorbitor, trăind stupoarea de a afirma şi nega, apoi revenind, cu suferinţă, la poziţia contrară, apoi reluînd poziţia anterioară, cu un spor de argumente, încercînd să inventeze noi argumente pentru un vorbitor de acelaşi crez cu el, care însă nu mai apărea. Îl contraziceau şi reacţiile din jur, care îi interziceau entuziasmul sau îl provocau la sancţiune, ascuţindu-i senzaţia de buimăceală. Nu se putea nici sustrage într-un punct abstract de contemplare, se simţea jucat ca o minge între zeci de bastoane, bastoanele albe şi bastoanele roşii sau bastoanele incolore, sau evantaiele doamnelor, toate izbindu-l fără cruţare.

Momentul de limpezire l-a adus discursul lui Răşcanu, orator care a introdus în frămîntul adunării, de la primele propoziţii chiar, o undă de calm. Era ca un gest care se aştepta. Oratorul a făcut tabula rasa alocuţiunilor precedente, dur, printr-o singură frază, oprindu-se obsecvios doar la frazele cuprinse în mesajul princiar. Oratorii precedenţi, decapitaţi prin fraza introductivă a lui Răşcanu, s-au simţit eliberaţi ca de o grijă, la fel ca nişte elevi neispră-

viţi care ştiu că rolul hotărîtor la un examen îl are şeful clasei, vedeta, care străluceşte în numele tuturor. Răşcanu a dezvoltat o interpelare vehementă în chestiunea externă, toate celelalte puncte de pe ordinea de zi fiind anulate ca minore, „un praf în ochi". Deputatului conservator i se părea că ţara nu e asigurată, că din aprilie şi pînă acum „România pluteşte pe apele aventurii, fără nimeni la timonă". Aspra acuză îl privea pe Brătianu. Acesta conversa potolit cu cineva din banca guvernului, cu Chiţu, ministrul instrucţiunii, sau cu Stătescu de la Justiţie. N-a dat atenţie interpelării, primul-ministru a reacţionat în genere la fleacuri, mici puneri la punct în chestiuni de exactitate, tip poantă. La un moment dat a şi rîs, chiar în plinul intervenţiei lui Răşcanu, dar Toma n-a reuşit să înţeleagă dacă primul-ministru comenta prin rîsul său discursul sau o glumă şoptită la ureche de Stătescu de la Justiţie.

Ca să-l trezească totuşi pe primul-ministru, pe care nici măcar nu l-a privit, Răşcanu a revenit perifrastic la ideea de „timonă", insinuînd asupra nesiguranţei cabinetului prin continua remaniere guvernamentală — cînd ? — tocmai în vreme de război.

— În echipajul guvernamental, a spus Răşcanu, din ianuarie pînă acum în noiembrie, au intrat şi au ieşit nu mai puţin de cincisprezece miniştri, cam pe la mai toate departamentele. Domnul Vernescu, spre exemplu, a plecat de la Lucrări publice, înlocuit fiind cu domnul Docan, care a plecat lăsîndu-i locul domnului Aurelian, care a plecat la rîndu-i lăsînd fotoliul — cui ? — domnului prim-ministru care girează şi Lucrările publice. Dar şi Instrucţiunea, şi...

— Deci statul are o timonă ! a ripostat de jos un guvernamental, în rîsul aprobativ al băncilor majoritare.

Două lucruri îl scandalizau pe Toma : discursul lui Răşcanu, care punea sub semnul întrebării politica externă a statului, şi reacţia indiferentă a primului-ministru, cu atît mai la antipod cu cît ches-

stiunea formulată de avocatul deputat era mai gravă, dacă lucrurile se prezentau chiar așa. Oare primului-ministru într-adevăr nu-i pasă că „România plutește pe apele aventurii" ? Lui Toma i-a stat inima în loc de groază. Și-a revenit însă, sub impulsul năvalnic al sîngelui, amintindu-și de mesajul prințului și de fraza finală — „Timpul vasalității a trecut. România este și va ști a fi o țară liberă" — frază pe care el o garanta cu rănile, cu prezența lui acolo. Oare România plutea într-adevăr pe apele aventurii, după victoriile de la Grivița și Rahova ? Toma s-a simțit minimalizat, scos din jocul istoriei, printr-un simplu gest retoric al avocatului la care locuia.

N-a mai putut urmări discursul, deși rumoarea glasului îi lucra în ureche, deși cuvintele indistincte acum îl împungeau, îl zgîriau. Dar neauzind discursul, fiind surd față de partitura sonoră, Toma l-a simțit totuși acționînd asupra lui, ca o pîrghie, ca o forță care-l despărțea de ceva ridicîndu-i în fața ochilor o altă perspectivă, în care el însuși apărea mic, insignifiant. L-a simțit direct deasupra sa pe Răşcanu, adresîndu-i-se ca din cer, cu mirare și milă :

— Domnule, dumneata ai participat la o aventură !

Toma s-a sustras viziunii, încercînd să se concentreze asupra discursului propriu-zis. Dar din nou nu mai putea auzi. Încă și mai lezat, lezat chiar în rănile lui, s-a simțit tînărul cînd avocatul, invocînd din nou absența „garanțiilor internaționale" în privința participării României la război, acuza guvernul — și pe primul-ministru ! — că acesta nu făcuse decît să livreze teatrului oriental de luptă, „cu inconștiință", nimic altceva decît o „simplă carne de tun". Primul-ministru a rîs din nou la gluma șoptită de Stătescu. Deci Toma nu fusese nimic altceva decît „o simplă carne de tun", iar primul-ministru, indiferent la această acuzație gravă, poate nici n-o auzise, el doar a rîs.

Toma a ieșit afară, cu cîteva minute înainte de pauză, încercînd să se plimbe pe culoarele goale. Se

simţea un expulzat din marele templu al afacerilor statului, mai mult chiar, un străin. Pustietatea de lîngă incinta clocotitoare a parlamentului l-a făcut să se socotească şi mai singur, de prisos lîngă acele ziduri, aproape ridicul. Da, ridicul, de vreme ce intrînd într-un anume colţ, pentru o singură persoană, cineva care ieşea de-acolo, aranjîndu-şi toaleta, a tresărit văzîndu-i uniforma militară, îngăimînd perplex un „pardon" de parcă ar fi văzut o fantomă. Toma şi-a examinat surprins uniforma, de care pînă atunci era mîndru. A privit apoi după bătrînul în redingotă parlamentară, care şi el a întors capul spre Toma, cu aceeaşi mină perplexă. „Ce se întîmplă cu mine, şi-a spus el, e oare chiar scandalos să afişez aici uniforma armatei naţionale ?"

Toma şi-a umflat pieptul, ostentativ, făcînd să-i sune decoraţia. A pornit înapoi pe culoar, fără să dea atenţie persoanelor care începuseră să iasă din incintă. Se schimbau primele impresii, se discuta înflăcărat. Toma era încă parte în proces, iar replicile pe care le auzea îl atingeau direct.

— Dar chestiunea garanţiilor e stupid formulată! a continuat să peroreze cineva în liniştea culoarului. Domnii n-au dreptate !

Domnii erau cei din opoziţie, inclusiv Răşcanu. Toma se simţea guvernamental. Lumea începuse să iasă din loji şi din tribune. Culoarele s-au umplut de acea rumoare indistinctă, pe care sergentul voluntar, fost student, o cunoştea din universităţi. Pe el l-a atras însă acea voce, vroia argumentul contrar pe care Brătianu nu-l formulase, şi tînărul s-a apropiat ca din întîmplare de cei doi — deputaţi sau gazetari — care discutau însufleţit.

— În fond ce-ar vrea domnii ? a continuat prima voce, o voce cu barbă castanie. Să suspendăm războiul, ca să căpătăm garanţii ?

— Nu, să le fi obţinut în prealabil !

— Cui ? Cui să ceară garanţii o naţie, ca să trăiască ?

Dar după această frază patetică, ce s-ar fi cuvenit rostită de la tribună, cei doi au trecut la altceva,

fără tranziție, la o ultimă glumă, debitată de același ins cu barbă, în franțuzește :

— *Il faut se dire que s'il y avait eu un troisième frère adulte à coté d'Abel, Caîn y aurait regardé a deux fois...* [1]

Toma le-a întors spatele celor doi, fără să mai asculte continuarea glumei care conținea probabil o insinuare politică la adresa lui Brătianu. Între timp a apărut Garussi, care își căuta stăpînul. Ieșise de fapt de la bufetul parlamentului, unde înfulecase ceva. Nu fusese în tribuna publicului, nu-l interesa ce debitase patronul în acel discurs pe care *Timpul* avea să-l publice în aceeași zi. Garussi manifesta o bună dispoziție pe care n-ar fi justificat-o alcoolul, era prea dimineață ca să bea, o bună dispoziție care-l lua ca obiect chiar pe el, pe Toma :

— Te-am visat as-noapte ! a început el, familiar. Semn de baftă mare ! Eu, cînd visez pe cineva, port noroc. Și fără să-i pese că Toma nu-i în stare să-l asculte : Se făcea că zburai călare p-un balaur. Balaurul e soarta, să știi, l-a asigurat el pe tînăr. Soarta ori te răstoarnă, ori te ridică în slăvi. O să ai parte de slavă, ascultă la mine...

De Garussi s-a apropiat mitocanul cu basma, cel care sărise la harță în incinta parlamentului. Garussi îl cunoștea.

— A fost bine șeful ? l-a întrebat el pe mitocan.

— Ce ne încălzește, cînd vorbesc boierii !

— Depinde care boieri !

Toma a înțeles că mitocanul cu basma e un client al lui Rășcanu și că venise la palament pentru ca avocatul să nu-i scape din mînă, alergînd altundeva. În acea zi mitocanul avea termen. Pe Toma l-a inundat un sentiment de repulsie, pe care nu-l putea reprima și a hotărît să se retragă, profitînd de îmbulzeală. L-a abordat însă Rășcanu, aproape de bufet, prinzîndu-l de braț.

— Te căutam. Ei, ce zici ?

Avocatul era congestionat la față, în prelungirea

[1] S-ar putea spune că dacă ar fi avut un al treilea frate adult lîngă Abel, Cain ar fi privit de două ori...

tracului de bară, de fapt a succesului — discursul fusese puternic aplaudat — dar în voce, în acel „Ei, ce zici ?“ se simţea nesiguranţa, temerea că intervenţia provocase rezerve, că o rezistenţă de nu se ştie ce natură i se opunea. Faţa tînărului nu spunea a bine şi avocatul a localizat această rezistenţă chiar în Toma. L-a strîns de braţ, amical. L-a împins în bufet.

— Ei, ce zici ? a repetat.

I-a pus în mînă un păhăruţ de coniac, luîndu-şi şi el unul. Ca şi o divă obişnuită cu cuceririle totale, Răşcanu nu suporta rezistenţele, cînd nu emanau de la adversari. Momentul acesta al intervenţiei sale în parlament fusese pregătit minuţios, transilvăneanul întors de la Griviţa trebuia să fie martor la lucrările corpului legiuitor român. Şi trebuia să-şi dea seama cît de grav se pun problemele aici, la faţa locului chiar, mai ales cînd aceste probleme îl priveau pe tînăr, îl implicau direct. Nerăbdarea l-a făcut pe Răşcanu să pună punctul pe i în mod somativ :

— Ce nu ţi-a plăcut ?

Răşcanu se referea apăsat la discursul lui, dar Toma includea discursul în altceva, într-o atmosferă.

— Nu pot spune că mi-a plăcut ceva ! a răspuns el.

Deruta l-a făcut pe avocat să clipească buimac. Se vedea că-i este dragă instituţia parlamentară, că are nevoie de ea, şi pe chipul lui s-a citit un fior de suferinţă.

— Stai, nu te grăbi cu concluziile, l-a avertizat el pe tînăr. Trebuie să înţelegi mai întîi despre ce e vorba, trebuie să pricepi mecanismele vieţii noastre publice.

Revenindu-şi — în fond era vorba despre o inocenţă — avocatul s-a apucat să mănînce, împingînd în faţa lui Toma un platou cu gustări. Îi aştepta replica, îl invita de fapt la meditaţie.

— Te-a derutat probabil, a avansat el, lipsa de unitate în vederi. Dar e normal !

A spus normal, așa cum a înghițit tartina cu caviar.

— De ce e normal ?

— Fiindcă această țară e sfîșiată de ciocniri, iar aceste ciocniri sau sfîșieri răzbat în parlament. Cum ai vrea să se rezolve, în ciocniri de stradă ?

A mîncat și Toma, iar avocatul l-a așteptat să înghită.

— Dar există o chestiune cheie, aceeași pentru toți : războiul !

„Ei, desigur, războiul !“ a ricanat în gînd Răș-canu. Mai ales guvernul făcea caz de război ca să stîmpere opinia publică sau s-o asmută, dacă era cazul, dar mai cu seamă ca să închidă gura oamenilor lucizi. Rășcanu se mîndrea cu luciditatea lui, ușor sceptică, pe care unii o socoteau cinică, o luciditate care era oricum o instanță, iar acum o instanță a ceea ce se numea *opoziție.* Dar despre toate acestea era tîrziu să discute, urma să sună clopoțelul ! S-a rezumat să observe :

— Sînt mai multe chestiuni cheie ! a spus el, acuzînd deci din nou inocența lui Toma. Și cu indexul ridicat : Aici nu pricepi dumneata !

Toma purta „culpa“ nepriceperii, în uniforma militară a statului român. Rășcanu formulase această „culpă“, îmbrăcat în redingota lui parlamentară. Dar deputatul nu-i purta tînărului vreun resentiment. Acum mînca liniștit o prăjitură cu multe foi, pudrată cu zahăr. A lins cu limba de pe buze urmele de zahăr. Era satisfăcut. Dacă la atît rezuma nepriceperea tînărului, simple chestiuni de neinițiere, un dialog în contradictoriu era de prisos. Rășcanu avea dialoguri în contradictoriu cu banca guvernului, cu Brătianu, față de care nutrea o netă aversiune, nu însă cu acest tînăr care ar fi trebuit doar să-l asculte, să-i primească atent confidența. Nici nu era timp de confidențe în lungi monologuri, clopoțelul lui Rosetti sunase. Dar fiindcă între timp apăruse Garussi, urmat de acel mitocan cu basma, tip *roturièr,* Rășcanu s-a descotorosit de toți, ridicînd

în sus brațele ca Pilat din Pont. Gata ! sunase de intrare. A aruncat totuși o privire și spre mitocan:

— Domnul Garussi îți va obține un nou termen, i-a spus el, concediindu-l. Apoi, către Garussi : Lasă-mi ghiozdanul !

Garussi a lăsat ghiozdanul, a salutat, s-a retras împreună cu mitocanul cu basma. Era o scenă între stăpîni și slugi, dar în lume, și avocatul părea să aibă jena acestor momente. Cu totul altfel se prezentau lucrurile la tribunal, în lumea aceea joasă, în care fatal se amestecă și oamenii legii. Răşcanu a trecut peste jenă, deschizînd ghiozdanul și răscolind printre hîrtii. A scos cîteva, i le-a întins lui Toma :

— Poate te distrează, i-a spus. E o afacere destul de complicată, deși banală în aparență. Un caz de presupus omor, mai curînd o sinucidere. Nu sînt excluse implicații mai vaste, sociale, morale.

— Dar nu mă pricep la penal ! a bîiguit Toma.

— Dar nu vreau decît o consultație. Colegială !

I-a lăsat lui Toma hîrtiile. Vroia de mult să-l ocupe cu ceva, să-l coasocieze, să-l împingă în situația amicală de asistent onorific — nu numai onorific ! —, să-i dea siguranța unor preocupări cotidiene, pe linia profesiei, și chiar să-i asigure un început de autonomie. Delicatețea sufletească a avocatului i-a scăpat însă lui Toma, care a răspuns brutal :

— Nu mă preocupă decît războiul.

Răşcanu a zîmbit, era un răspuns copilăresc, în urmă cu ani probabil că el ar fi reacționat identic. A luat hîrtiile înapoi, punîndu-le în ghiozdan și spunîndu-i într-o doară :

— Mă gîndeam că urmează niște discursuri proaste. Vorbește un Staicu.

Adică nu vorbea nici P.P. Carp, nici Lascăr Catargi, nici Maiorescu. Deși Carp urma totuși să vorbească. Răşcanu a dat din umeri :

— Poți să revii în sală, dacă vrei. Dacă nu, ne revedem diseară la club.

Concediat, Toma a ieşit afară pe Dealul Mitropoliei. De fapt războiul fusese pus între paranteze, conta acum perspectiva păcii, iminenţa sumbră a păcii — din această perspectivă Răşcanu atacase guvernul ! —, iar tînărul se simţea nu numai scos din parlament, unde n-avea de fapt ce căuta, dar şi din armată, care în curînd avea să devină fără rost.

— „Bine, dar nu s-a terminat războiul !“ îşi spunea Toma, muşcîndu-şi buzele.

— „Ei şi !“ îi replica din parlament Răşcanu.

Tînărul a rămas multă vreme lîngă turnul din deal, înconjurat la acea oră de trăsuri şi echipaje. Vizitiii atîrnaseră sub boturile cailor traiste cu ovăz, sporovăind, fumînd şi înjurînd ca într-o bătătură a slugilor. Era probabil mult de aşteptat pînă ce stăpînii aveau să iasă, răspîndindu-se spre oraş, către restaurante, hoteluri şi cluburi. Oraşul sub ceaţă se înfăţişa opac, forfotitor şi indiferent sau aşa i se părea lui Toma, indiferent la zbaterea surdă de sus, din parlament, indiferent la zbaterea tot surdă a frontului, aflat ceva mai departe, dincolo de Dunăre. De pe front Toma se întorsese cu nişte înţelesuri şi cu nişte nedumeriri. Trăise acolo experienţa morţii, de fapt nostalgia acelei lumini din care abia izbutise să se smulgă, fără voia lui. Trăise apoi lenta reîntoarcere la viaţă, luarea în posesie a trupului, cu voia lui. Apoi casa Răşcanu, care îl adoptase, fără voia lui. Apoi oraşul, pe care-l avea acum la picioare, pe care şi-l promisese cîndva, încă de mult, cînd se afla peste munţi, pe care-l înălţase cu mult deasupra-i, într-o continuă năzuinţă feerică de a-l atinge. Un oraş acum plat şi placid. Apoi „Casa Ţării“, Parlamentul Român, în care intrase cu fiorul păşirii într-un templu, acum la fel de străin ca şi templul unei alte confesiuni.

Nişte vrăbii ciuguleau boabe de ovăz printre copitele cailor, indiferente la slugi şi la cai. Ba nu, vesele. Una dintre micile zburătoare a sărit nesfioasă pe o traistă, chiar sub botul unui armăsar roib, care, scuturîndu-şi capul, făcea traista să penduleze regulat, dînd în leagăn vrabia. Aceasta ciugulea isteţ,

tremurînd de fericire, ţinîndu-se bine înfiptă cu ghearele în ţesătura de pănură a traistei, lucrînd mărunt cu ciocul, ca să culeagă boabele înşirate ca mărgelele. Armăsarul roib a simţit însă ceva şi a scuturat din cap violent, speriind zburătoarea. N-a speriat-o prea tare. Mica fiinţă a fîlfîit o clipă în aer, apoi a coborît pe caldarîm, lîngă copitele calului, unde căzuseră alte boabe, pe care nu îndrăzneau să le ciugulească celelalte vrăbii rămase la distanţă. Ea ciugulea, ridica un ochi spre cal, cu satisfacţie, ciugulea iar, chicotind parcă de bucurie că marele patruped, înhămat la oişte, nu-i poate face nimic, chiar dacă bate furios din copite. Înfruntarea dintre cal şi vrabie i-a reţinut atenţia lui Toma multă vreme, înseninîndu-l. Cuiva — acelei vrăbii, şi altcuiva — armasarului roib nu le păsa nici de front, nici de Parlamentul Român. O mică fiinţă îşi trăia bucuria sub ochiul unui monstru neputincios. Cîrîiau şi nişte ciori, trist, a iarnă.

Apoi a urmat larma ziariştilor, năvala de băieţaşi cu gazete proaspete, răcnind în gura mare ştirile zilei. Primele discursuri ale dimineţii erau deja imprimate, începînd cu mesajul. Toma a luat cîteva ziare, îl interesau veştile de pe front, îl interesau ştirile din Transilvania. Despre situaţia frontului *Timpul* era din nou zgîrcit, rece, teoretic. Ştirile despre Plevna se risipeau între ştirile de pe cuprinsul întregului continent văzut din Viena, Berlin, Paris, Londra, de fapt din nici un punct. Războiul balcanic se restrîngea astfel la dimensiunile de fragment sau eveniment periferic, proiectat dincolo de zona interesului, undeva spre Asia sau Africa. Mai pe larg s-ar fi tratat o ştire despre un naufragiu în Antile. Toma a aruncat gazeta de gust nemţesc, pîndit de un gazetăraş desculţ, care a şi înhăţat-o ca s-o mai vîndă o dată. *Românul,* adică cealaltă gazetă de tiraj, pe care Răşcanu o detesta, era în schimb bombastică şi sforăitoare. Încă se comenta „vitejia de la Griviţa", episod expirat, „care va intra în analele istoriei române", citîndu-se „depoziţiuni de la martorii oculari" şi invocîndu-se „uimirea străină-

tăţii, a Europei întregi", care... În toată gazeta era ceva desuet, anacronic, cu toată zarva şi larma ei. Toma, care trăise episodul Griviţa, a trecut peste odele zilei, căutînd mai departe, febril, lacom să afle ştiri din Braşov, Sibiu, Blaj, Năsăud, care lipseau însă. A aflat cîte ceva dintr-un alt ziar, *Pressa* — via Viena —, ca şi cum n-ar fi existat atîţia români care să trimită direct ştiri acestei gazete româneşti din capitala ţării libere.

Toma simţea că n-are de ce se prinde, nici un reazim, nici un sprijin, şi, fără să-şi dea seama cînd, l-a cuprins un dor de casă, de ai lui, dor pe care la Viena şi-l stîmpăra frecventînd berăria Krüger, unde se întîlneau ca să fraternizeze români din toată românimea.

— Şi cum îi, mă frate, la Bucureşti ?

Întrebarea o pusese rînd pe rînd la mai mulţi inşi, care dădeau din umeri, pînă cînd a descoperit un bucureştean, Aristidi Mateescu, student în ştiinţe naturale, pe care nu l-a căutat niciodată de la sosirea în ţară, deşi îi ştia adresa, o ţinea minte fiindcă suna frumos : Strada Şipotelor nr. 6.

A cerut unui birjar să-l ducă în Strada Şipotelor 6, care se afla foarte departe de parlament, undeva în adîncul cîmpiei dispre nord-vest, spre gara Tîrgovişteі, şi care, departe de a fi o stradă, era o biată uliţă nepavată, cu case modeste, umbrită însă de nuci uriaşi, acum desfrunziţi. Nici urmă de şipote, iar la nr. 6 se termina strada, în plin cîmp.

— Cum, nu ştiţi că Tidi e pe front ? !

În verandă l-a întîmpinat o umbră de femeie, care îl numea Tidi pe Aristidi, mama lui Tidi, o doamnă care l-a rugat pe Toma să aştepte niţel, că în casă e deranj, timp în care cineva deretica înăuntru, umfla nervos perne, scutura zvîcnit, netezea aprig, ba a spart chiar un vas de cristal, porţelan sau sticlă, fiindcă zgomotul de ţăndări risipite pe duşumea i-a dat femeii din uşa verandei un spasm vizibil.

— Numai niţel şi...

Bătrîna a dispărut în casă, cu spaimă, apoi a reapărut poftindu-l zîmbitoare, timp în care o altă ființă s-a retras cu spaimă într-o altă încăpere.

— Și cum, nu știți că Tidi e pe front ? Nu veniți de pe front ? Sau știți ceva rău despre Tidi ? !

Asaltat de întrebări, Toma a devenit stîngaci, bîlbîit. Nu știa că Tidi e pe front, ultima oară îl văzuse acum un an la Viena — nu spunea că el se retrăsese de la Universitate, urmărit de poliție, refugiindu-se la baștină, în Transilvania — dar bătrîna insista să i se spună tot, de cînd se cunosc, el și Tidi, de cînd el e la București, ce știe el despre Tidi pe front, care Tidi n-a mai scris din septembrie. Toma n-apuca să răspundă, întrebările curgeau năvalnic, ca și răspunsurile, pe care tot femeia le dădea, pînă în clipa cînd, tresărind, ea și-a adus aminte de cafeaua pusă la fiert și a dispărut în bucătărie.

Toma a examinat camera împodobită cu scoarțe, macaturi, perne cu ciucuri, litografii colorate în rame de scoici înfățișînd scene eroice, plus un fel de panoplie cu cărți poștale ilustrate din diferite orașe europene, prin care trecuse Tidi. O fotografie mare, pe carton dur, surprindea un grup de studenți vienezi pozînd cu halbe de bere în mînă. În grup, rîndul ultim, numai capul și mîna întinsă demonstrativ în sus, gestul „vivat", se afla și Toma.

— Da, e acolo ! a spus doamna Mateescu, aducînd cafeaua. Tidi purta pe-atunci barbișon. E jos, primul rînd, la stînga, lîngă prezidentul „României June". Îl recunoașteți ?

Apoi întrebările au continuat în crescendo. Tidi nu s-o fi expus oare prea tare pe front ? El era violent, nu-i păsa de nimic, la București s-a bătut în duel. Dar acolo, pe front, ce-o fi făcut ? Apoi Tidi era neglijent, nu se îmbrăca, se spune că pe front sînt geruri cumplite. Dar cu masa, ce mănîncă el ? Tidi era fragil și capricios, nu-i plăcea nimic din ce se aducea la masă, dintr-un fleac se enerva, sărea de pe scaun aruncînd lingura și pornind haihui, cu capul gol.

— Închipuiți-vă, cu capul gol prin oraș, ca la mort, ceea ce nu se cuvine !

Oricum ar fi fost, Tidi era singura mîndrie și singurul sprijin al familiei, fiindcă — și doamna Mateescu și-a pocnit palmele — ce te faci fără un bărbat ca Tidi, într-o casă de fete !

S-ar fi cuvenit ca Toma să se intereseze de familia lui Tidi, înecată probabil în greutăți, să-și ofere sprijinul, dar nu știa cum s-o facă. Doamna Mateescu nu i-a dat dealtfel răgaz :

— El nu știa nimic din cîte se petrec în casă, cartea și nebuniile cu colegii, atît ! Și bani, să-i dăm bani. Bani pentru cărți, pentru taxe, pentru datorii de onoare. Îmi spunea doar *Danke Mutter,* am un vraf de depeșe de la Viena cu *Danke Mutter.* Apoi, pe gînduri : Dar de pe front n-a cerut bani ! Oare de ce ?

Toma se pregătea să spună că pe front nimeni n-are nevoie de bani, mai ales în anume situații, dar doamna Mateescu a insistat, strigîndu-și mirarea :

— Tidi n-a mai cerut bani și mă întreb de ce ! Oare ce face ? Citesc și răscitesc depeșele astea care au rămas de la el : *Danke Mutter !*

Apoi doamna Mateescu a tăcut. Alături, în cealaltă odaie, s-a auzit o mișcare. Cineva asculta. Femeia n-a dat atenție zgomotului, a recăzut în gîndurile ei, dar pe o altă preocupare, stimulată probabil de prezența ființei de dincolo :

— Mă întreb însă ce facem dacă Tidi se întoarce ! Fiindcă el nu știe de nenorocire !

Doamna Mateescu a izbucnit subit în plîns, un plîns sec, care-i zguduia umerii, un plîns care a șters cu totul existența lui Tidi și chiar războiul. Dar Tidi a revenit totuși la orizont, printre sughițurile de plîns :

— Dacă Tidi era acasă, nenorocirea nu se întîmpla. Nu permitea el, e bărbat, iar individul nici n-ar fi cutezat ! Tidi e violent, îl împușca !

Din nou apăruse Tidi, în viziunea mamei, de astă dată cu un pistol în mînă. Doamna Mateescu s-a

înviorat o clipă la această vedenie, după care a recăzut în plîns.

— Şi cînd te gîndeşti că în familia noastră nu s-a întîmplat aşa ceva niciodată ! Neam de neamul nostru asemenea ruşine nu s-a pomenit ! Şi disperată, ţintindu-l pe Toma, întinzînd mîinile spre el: Acum ce facem, ce facem, domnul meu, dacă vine Tidi ?

Uşa s-a deschis şi o fetiţă ca de nouă ani s-a introdus în odaie, adresîndu-se doamnei Mateescu :

— Sonia a leşinat.

Doamna Mateescu a rămas nemişcată, Toma s-a ridicat stîngaci, neştiind ce să facă, fetiţa a dispărut, închizînd uşa. Sonia era probabil fiinţa care spărsese vasul de cristal.

— Doamnă, a îngăimat Toma, să chemăm un doctor.

Femeia a continuat să tacă, rămînînd împietrită. Şi-a tamponat într-un tîrziu cu batista ochii fără lacrimi. Apoi a introdus batista în mîneca rochiei, cu un gest reflex.

— N-are nimic, a spus ea. E abia în luna a cincea. Are greţuri şi leşină.

— Să chemăm totuşi un doctor, a îngăimat Toma, schiţînd gestul de a ieşi.

— La ce bun ? !

Rămas în picioare lîngă etajera cu cărţi a lui Tidi, cu chipiul în mînă, Toma simţea că n-are glas, deşi făcea efortul vizibil de a scoate măcar un sunet. Vroia să marcheze într-un fel participarea sa la „nenorocire", printr-un gest, printr-un sunet fie şi nearticulat, dar nu găsea puterea. A privit spre uşa prin care dispăruse fetiţa, o uşă cu geam acoperit cu o împletitură. Din geam, cu nasul strivit de sticlă, fetiţa îl privea pe Toma, parcă rîzînd. Apoi fetiţa a deschis iar uşa cu ochiuri de sticlă.

— Mamă, Sonia nu mişcă !

S-a ridicat în sfîrşit şi doamna Mateescu. N-a dat atenţie fetiţei. S-a ocupat de Toma, care dădea vizibil semne că vrea să iasă.

— Şi dumneavoastră ? s-a adresat doamna Mateescu tînărului, cu un ton obişnuit, de viteză. În timpuri normale vă reţineam la masă. Sau vă invitam să locuiţi la noi. Puteaţi rămîne la noi, e doar liberă odaia lui Tidi. Dar de cînd cu nenorocirea...

A izbucnit iarăşi în plîns. Toma a reuşit să îngaime doar atît :

— Doamnă...

Mama lui Tidi şi-a revenit din plînsul sec şi l-a condus pînă afară, în uşa verandei.

— Mamă ! s-a mai auzit încă o dată vocea fetiţei.

— Ei, da, vin numaidecît ! a răspuns aspru doamna Mateescu.

Toma închisese poarta de la stradă, luînd drumul îndărăt. La ceasurile 9 seara, Răşcanu îl aştepta la club.

— Domnule Nicoară, l-a admonestat avocatul pe Toma, cu dumneata trebuie început de la elementar. Dumneata nu înţelegi, văd că nu poţi pricepe rolul unei opoziţii într-o ţară constituţională !

Avocatul a continuat să dizerteze pe această temă, timp în care Toma clocotea. Simţindu-l lipsit de argumente sau bănuindu-l în această situaţie, Răşcanu i-a aruncat întrebarea decisivă :

— Pentru dumneata numai cel ce deţine autoritatea, adică cel ce are puterea reprezintă ţara ?

— Dar acest război e un război al naţiunii ! a strigat Toma, necontrolat, astfel încît domnii de la mesele vecine au întors capetele. Opoziţia nu e datoare, a continuat el, să secondeze guvernul, fie şi numai în acest act ?

— În ce să-l secondeze ? a întrebat Răşcanu. Într-un şir inimaginabil de prostii ?

— Dar e un război al naţiunii ! a repetat Toma singurul lucru pe care îl ştia.

— Dar am subscris la acest act ! a răspuns prompt Răşcanu, subliniind evidenţa. Am subscris încă din mai, acest an.

— Atunci de ce nu continuați ? Și stupefiat : Dumneavoastră ați fi în stare să aplaudați o eventuală înfrîngere militară a României, numai ca guvernul să cadă ?

Răşcanu a făcut ochii mari, aproape speriați. Tînărul a avansat :

— N-ar fi făcut opoziția, fiind la putere, lucrurile pe care guvernul le face azi ?

— Ba da, dar nu pe toate ! Noi am fi asigurat țara pe plan extern.

— Și guvernul n-a asigurat-o ?

— Iată că nu. Și cu dispreț : Guvernul e miop. E fatal miop.

Toma avea în minte chipul și numele lui Kogălniceanu, ministrul de externe, pe care-l văzuse dimineață și pe care nu-l putea considera un miop politic. Dacă acțiunea militară — la care și el, Toma, participase — îl avea în frunte pe prinț, acțiunea externă — la care el nu participa — nu putea fi descoperită numai pentru faptul că opoziția o dorea.

— Mi-e greu să socotesc guvernul miop și opoziția clarvăzătoare, a spus Toma prudent.

— Dar guvernul e fatal miop, a repetat Răşcanu. Sau chiar orb. Aflîndu-se în actul de decizie, guvernul nu e în stare să prevadă pericolele la care se va expune țara.

— Și-atunci le prevedeți dumneavoastră !

— E rostul opoziției !

Toma a tăcut, iar Răşcanu a preluat ofensiva :

— Prin contrast, opoziția e aripa lucidă a națiunii. Neparticipînd la guvernare, ea e mai puțin sau deloc implicată, ea are răgazul să contemple actul de guvernare, să-l examineze critic. Ea e scutită de miopia celui care execută, ea poate gîndi mai liber și mai departe. Ea poate explora mai calm și mai curajos viitorul. Înțelegi ? Și cu amărăciune : Iată de ce intoleranța domnilor de la guvern față de opoziție reprezintă o gravă eroare.

Răşcanu se referea la procesul intentat de liberalii de la guvern, imediat după luarea puterii, liderilor opoziției de acum, un proces fără sentințe, rămas în

stadiul anchetei parlamentare, dar cu atît mai convulsiv prin urmări. Pentru Toma era limpede că bătălia Plevnei se mutase în parlament, în gazete şi cluburi, ameninţînd cu explozia, acum la redeschiderea parlamentului.

— Bine, a îngăimat el, dar socotiţi că e cu putinţă o schimbare de guvern acum în plin război ?

— Depinde de evoluţia războiului ! a răspuns Răşcanu, rămînînd într-un punct superior enigmatic.

Un punct din care Toma nu ştia ce să înţeleagă : va fi căderea Plevnei o victorie veritabilă pentru guvern sau o înfrîngere de perspectivă ? Va fi înfrîngerea eventuală la Plevna o victorie pentru opoziţie ? Ce fel de victorie putea reprezenta o înfrîngere ! Şi ce anume aştepta opoziţia, în perspectivă !

Toma a rămas confuz, cu senzaţia umilitoare că ceva îl depăşea. „Da, totul e complicat !“ părea să spună şi faţa lui Răşcanu, care îşi sorbea tăcut cafeaua, fără să-l mai privească pe tînăr.

Atmosfera din club părea confuză, mai mult sumbră, ceva fatal se lăsa aşteptat, iar cînd în salon a intrat un personaj înalt şi solemn, care n-a salutat pe nimeni, Răşcanu s-a ridicat de la masă, tresărind şi afişînd preocuparea urgentă.

— Iartă-mă o clipă ! s-a scuzat el către Toma. Avem ştiri proaspete de pe front.

Felul cum a spus-o a lăsat să se înţeleagă că de pe front nu se aştepta nimic bun, deşi cu o săptămînă în urmă căzuse Rahova.

Răşcanu s-a aşezat la masa acelui domn, intrînd cu el într-un colocviu potolit, un fel de consult medical confidenţial, despre un personaj absent, aflat în stare cît se poate de gravă. Se vedea asta după mina celor doi, după felul cum personajul important şi-a şters buzele cu şervetul de olandă, după mîinile lui Răşcanu care s-au lăsat moi, aşteptînd ceva, după felul în care acelaşi personaj important a dat din cap, subliniind o premoniţie îngrijorătoare.

Toma s-a ridicat de la masă şi a hotărît să iasă singur pe străzi. Se simţea jignit şi izolat.

Prinţul nu avusese niciodată timp, în ultimele luni, să gîndească ce reprezintă în fond această lume otomană de viz-à-vis de el, cel care o înfrunta. Pentru el noţiunea de *dincolo* — strivitoare pentru soldaţi, fiindcă probabil asociau ideea *lumii de dincolo* — n-avea decît un sens strategic, determinabil pe hartă, sau pur geografic. După Balcani, pe care îi avea în faţă cu ochiul liber, urma cîmpia Sofiei, în centrul căreia se afla vechea Serdica romană, peste care se aşezaseră bizantini, slavi, bulgari, otomani. Urma apoi cea de a doua catenă a vechilor Haemus, munţii Stara Zagora, dincolo de care se deschidea Cîmpia Traciei — altă vatră a neamului pe care îl adoptase şi care ocupase odată, în urmă cu un mileniu sau două, întreaga peninsulă din sud, pînă hăt în Carpaţii nordici. Din această întinsă stăpînire nu rămînea azi decît un nume, ce-i drept antic : Cîmpia Traciei. Era partea fertilă a Peninsulei balcanice de sud, disputată în vremi de toate neamurile năvălitoare. De aici, din Cîmpia Traciei, pînă la Stambul, un marş întins de o zi. Marşul de o zi urmau să-l facă soldaţii lui Nicolas. Harta germană pe care el o examina la lupă, dădea detalii amănunţite asupra acestui itinerar strategic. În ceea ce-l privea, el făcuse drumul la Stambul în alte circumstanţe, urmînd calea bătută de domnii moldo-valahi, avînd misiunea s-o curme — această cale — pentru totdeauna. Ca gaj al acestei definitive curmări avea în faţă Plevna.

A lăsat lupa să se odihnească pe hartă, iar lentila pusă pe hîrtie a izolat brusc un detaliu, făcîndu-l să ţîşnească în sus, dilatat monstruos. N-a avut răgaz să vadă ce scosese din neant lupa. Important era altceva. La fel ţîşneau din adîncul prinţului nişte detalii de viaţă care îl nelinişteau. În vară, călcînd pe estrada cestui ţărm sud-dunărean, salutat de fanfarele ruse, se întrebase, în nemţeşte : „Ce este sentimentul imperial ?“ Acum îl sfredelea o altă întrebare, mai simplă şi mai gravă, gîndită tot în nemţeşte : „Ce este Destinul ?“

Socotea că întrebarea este de prisos la oamenii de rînd pe care un anume curs al vieţii îi posedă, fără putinţă de protest. Pe aceştia Destinul îi înghite, îi devoră sau îi ocoleşte, aşa cum o roată de tun ocoleşte sau striveşte un muşuroi de furnici. Una dintre ele scapă, urcă pe şina roţii, de fapt roata o urcă la o înălţime ameţitoare. Are ea, furnica, un destin?

Cu el lucrurile se petrecuseră altfel : fusese aşezat la cîrma tunului — îi convenea această imagine militară de prinţ tunar — el fusese învestit să decidă, să spună *da* sau *nu* evenimentelor, să primească sau să refuze un anume destin. Ce putea el să refuze sau să accepte ? A răsfoit în gînd jurnalul său intim, s-a oprit cu ochii la o zi : 30 martie 1866, ziua cînd i s-a propus să fie domn. Era în Vinerea patimilor, zi care avea să aibă, pentru totdeauna, un anume fel de atracţie pentru prinţ, totdeauna el rămînînd cu gîndul, în clipe de răspîntie, la acest segment reper din drama christică.

A închis apoi în minte jurnalul la loc, fiindcă faptele, în succesiunea notată de mîna lui, erau contrazise. Altcineva, peste mîna lui, decidea rostul întîmplărilor, le ţesea într-un anume curs, le imprima un alt suflu pe care mîna cronicarului, chiar mîna lui, nu l-a putut fixa pe hîrtie. Faţă de propriul său destin, mîna a rămas în urmă, deşi notase exact :

„30 martie, Vinerea patimilor, Ion Brătianu, trimis al guvernului român, soseşte la Düsseldorf şi solicită o audienţă prinţului Carol Anton. I se acordă, pentru dimineaţa zilei următoare. Audienţa ţine trei ore."

30 martie este ziua punerii în act a unei decizii a lui Brătianu sau a românilor, decizie despre care el, prinţul, n-a ştiut atunci nimic. El se întorsese cu puţin timp înainte, prin Dessau, de la Berlin, unde participase, împreună cu familia, la aniversarea regală, după care obţinuse un scurt concediu de la regiment. Totul se înscria obişnuitului, urma să se înscrie obişnuitului : Paştele cu bucuriile solemne ale casei, apoi întoarcerea la regimentul său, Regimentul 2 dragoni de gardă, apoi instrucţia, viaţa

de club, avansările care întîrziau, totul s-ar fi scurs normal sau aproape normal, dacă n-ar fi fost acea Vinere Mare, despre care el n-a ştiut nimic, n-a fost prevenit, nici măcar printr-un vis premonitoriu, cum ar fi fost normal, cum se-ntîmpla. Tatăl, prinţul Carol Anton, a ieşit din camera de audienţă, în care încă se mai afla trimisul român, tulburat, într-o stare puţin firească pentru el, vecină cu uimirea sau iluminarea. L-a privit pe fiu cu nişte ochi ciudaţi, ca pe un exemplar dintr-o altă speţă, fapt care l-a făcut pe prinţ să se simtă împuţinat, mic, neglijent ca ţinută.

— Un domn din România are să-ţi comunice un mesaj important, i-a spus. L-am reţinut la masă.

El era pregătit să se întîlnească cu Neobişnuitul. Viaţa unui prinţ, în concepţia sa, era o împletire între Obişnuit şi Neobişnuit — „fără confuziune!"; el nu s-ar fi mirat deci dacă prinţul Carol Anton i-ar fi spus : „— Un domn din Lună are să-ţi comunice un mesaj important. L-am reţinut la masă."

Asta era în 31 martie, după Vinerea Mare, Vinerea Mare aparţinînd ca semnificaţie „domnului din Lună", adică trimisului român, care avea decizia asupra lui, inclusiv textul acesteia, într-o redactare simplă : *„Guvernul provizoriu al României intenţionează să propună poporului român ca domn, pe tronul rămas vacant, pe cel de al doilea fiu al prinţului Carol Anton Hohenzollern de Sigmaringen şi anume pe prinţul Carol"*.

Prinţul Carol Anton l-a privit deci atunci, în clipa cînd şi-a întîlnit feciorul, nu ca fecior, ci ca pe cineva asupra căruia se pronunţase Destinul, ca prinţ domnitor, de unde uimirea, bucuria şi iluminarea, despre care tînărul ofiţer din Regimentul 2 dragoni de gardă, aflat în permisie de Paşte, nu ştia nimic.

„Brătianu fu invitat la masă — a notat el în jurnal, mai tîrziu. *A fost de faţă şi colonelul von Rauch, comandantul Regimentului 11 husari. Convorbirea fu foarte vie [...] ; s-a vorbit despre Bucureşti, nimeni nu ştia nimic despre această Capitală şi des-*

pre raporturile economice ale principatelor de la Dunărea-de-Jos.“

O intervenție a lui Brătianu, pe care n-a consemnat-o în jurnal, dar pe care a ținut-o minte era menită să atragă atenția asupra acelei lumi neștiute din care solul venea :

— În genere, se face o eroare folosindu-se numirea de Principatele Unite. Vă propun ca de aici înainte să dăm acestei țări numele ei real și exact : România.

Intervenție bruscă, Brătianu părea să se erijeze într-un monitor al conversației, dar, curios, toată lumea a acceptat propunerea, supunîndu-se.

Se discuta în egală măsură în franțuzește și în nemțește, franceza trimisului român avînd ceva fermecător, captivant. Toată lumea se afla de fapt sub farmecul acestui om, care știa să se impună în centrul interesului, fără a da senzația că bruschează, printr-un ce natural, care nu era de fapt al lui ca ins, era ceva ce-l depășea. (Dacă amfitrionii ar fi știut atunci și trecutul lui de „insurgent“, poate că atenției acordate lui Brătianu i s-ar fi adăugat un accent de neliniște.) Oricum frisonul trezit de român la masa familiei prințului de Hohenzollern era vizibil, ceva se petrecea evident cu toți, inclusiv prințul fiu era cuprins de o stare curioasă de așteptare, al cărei obiect era de fapt el, un răspuns pe care el urma să-l dea.

După privirea tatălui — privirea aceea semnificativă — s-a fixat asupra lui, imediat după dejun, privirea românului. Acesta avea ochi negri, strălucitori, dar blînzi, ochi „magnetici sau fatali“, cu atît mai febrili cu cît păreau mai cuminți, incapabili de violență sau indiscreție. Ochii mai mult decît cuvintele i-au spus prințului, la prima luare de contact, la ceai, într-un colț al salonului, că de fapt era vorba de o recunoaștere :

— *On m'a beaucoup parlé de Votre Altesse à Paris, où on m'avait dit qu'Elle était à Berlin. Je suis*

heureux d'avoir eu la bonne fortune de trouver Votre Altesse ici. [1]

Cine-i vorbise la Paris lui Brătianu de el ? De ce şi pentru ce interesul ? Cine e acest român ? De ce bucuria lui de a-l găsi aici, la castel şi nu dincolo, la regiment, unde îl aştepta de fapt Destinul, destinul lui de prinţ şi ofiţer german ! I-a spus străinului că chiar avea de gînd să se întoarcă la Berlin, presat de treburi militare :

— *D'autant plus que nous aurons la guerre !* [2]

Brătianu a surîs. Părea a spune, dar asta i s-a limpezit cu mult mai tîrziu : „O, nu veţi mai face nici un război sub armele Germaniei !" Fără a avansa nimic, zîmbind numai, Brătianu părea a-i comunica o certitudine : „Din această clipă ne aparţineţi !"

I-a acordat, desigur, întrevederea particulară, solicitată prin von Rauch. Simţea în aer ceva, ceva mare, ca o zvîcnire de aripi a Destinului, dar la voinţa lui de a spune da se opuneau obiecţiunii grave, formulate răspicat de şeful casei :

— Cum ar putea un prinţ Hohenzollern să accepte postura de prinţ vasal al Porţii Otomane ?

— Dar cine v-a spus că această postură convine românilor ?

Prinţul a ridicat fruntea privindu-l pe străin. El l-a asigurat pe acel domn că nu-i lipseşte curajul unei mari misiuni, dar că deciziunea sa ultimă ţine totuşi de altcineva : de coroana pe care o slujeşte, ca militar şi prinţ, de accepţiunea formală a coroanei germane. Românul a surîs din nou. Părea să spună că zarul Destinului fusese aruncat în altă parte, peste capul prinţului Carol Anton, peste capul lui Wilhelm, acolo, în lumea din care el venea, la Dunărea-de-Jos.

Dar a mai fost un fapt, care l-a derutat : o altă întîlnire, cu un domn străin. Acesta l-a prevenit, cerîndu-i să nu pomenească nimănui de întîlnire :

[1] — Mi s-a vorbit mult despre alteţa-voastră la Paris, mi s-a spus că ea s-ar afla la Berlin. Sînt fericit că am norocul să vă găsesc aici.

[2] — Cu atît mai mult cu cît vom avea război.

— Ar fi bine să nu vă amestecaţi în treburile din Mica Lojă a Orientului de la Carpaţi şi Dunărea-de-Jos !

Era acum decis să spună da. Dar Brătianu dispăruse, undeva la Paris. Deruta l-a făcut să aştepte, ceva se juca peste capul lui. Aşteptarea n-a durat însă mult, era în 13 aprilie, se afla acum la Berlin, la club, cu camarazii săi de regiment — Brătianu era pe undeva prin Europa, nici o veste de la el ! — cînd unul dintre ofiţeri, cu gestul cel mai banal, urmărind o gazetă, atunci deschisă, a cerut linişte şi a citit cu voce tare :

— Bucureşti, 13 aprilie. Astăzi, Guvernul provizoriu, întregul minister, a propus prin afişe lipite pe străzi candidatura la Tronul României a prinţului Carol de Hohenzollern, sub numele de Carol întîi...

A urmat buimăcirea camarazilor, apoi privirea lor uimită — al treilea rînd de priviri — apoi urale. El a rămas mut, livid, într-un fel de catalepsie.

— Sper că n-ai să te opui ! i-a spus cineva, unul dintre camarazi.

— Trebuie să ai puterea să rezişti ! a adăugat altul, iar toţi — minus el — au izbucnit în rîs.

A primit, la puţine zile după asta, cînd ştirea de la Bucureşti făcuse vîlvă în toate casele princiare germane, dar nu numai în cuprinsul german, ci şi în restul Europei, un duş rece din partea cui se aştepta mai puţin, de la chiar fiul regelui, lîngă care se afla într-o seară în loja oficială a operei din Düsseldorf (reprezentaţia de adio a celebrei dive Maria Taglioni). Prinţul Karl, salutîndu-l pe tînărul candidat la tron, i-a zis în glumă :

— Turcule !

Prinţul l-a fixat pe Karl cu o privire rece. Nu suporta umorul. Ca toţi oamenii marcaţi de o anume vocaţie — sau de un anume geniu, care-i lua în posesie — nu admitea să se glumească despre sine şi despre ideea de Destin. Dac-ar fi fost un oarecare ofiţer, prinţul l-ar fi provocat la duel. Dar prin-

ţul moştenitor a zîmbit — şi el zîmbea ! — atingîndu-l cu mîna şi silindu-l să se reaşeze în scaun. N-a mai înţeles o singură frază din concert, din acoladele sublime ale Mariei Taglioni.

A urmat decizia interioară de a refuza tronul ţării necunoscute, o decizie salvatoare, care l-ar fi scos din inferioritatea în care se pusese, fie şi involuntar, prin nerostirea unui *nu* categoric şi deschis, la timp. Acest *nu* pe care trebuia să-l rostească acum, de astă dată hotărît — şi public ! — l-ar fi repus în ordine cu toţi ai lui, cu lumea de care ţinea. Dar în 16 aprilie a sosit o decisivă telegramă, către prinţul Carol Anton :

„Cinq millions de Roumains aclament leur Souverain, le Prince Charles, fils de Votre Altesse Royale. Tous les temples son ouverts et la voix du clergé s'éléve avec celle du peuple tout entier vers l'Eternel, pour Le prier de bien bénir leur élu et Le rendre digne de ses ancêtres et de la confiance que la nations entière a mise en Lui.

I. C. Brătiano [1]

Telegrama a fost comunicată imediat la Berlin. Suveranul german, printr-o depeşă scurtă, i-a cerut tînărului prinţ pasivitatea, dat fiind că marile puteri erau împotriva unui *prince étranger* la Dunărea-de-Jos. Dar marele joc politic se şi dezlănţuise. În următoarele ore şi zile prinţul este asaltat de sfaturi, presiuni, vizite, somaţiuni, atenţia unei întregi lumi politice se concentrează asupra sa, atribuind gestului său, încă neexprimat, o greutate ce părea a fi covîrşitoare. De confirmarea lui depindea ceva esenţial. Dar ce era acest esenţial, ce reprezintă în fond ţara aceea de la Dunăre şi Carpaţi, de vreme ce o întreagă lume nobiliară, diplomatică, militară se pune în miş-

[1] Cinci milioane de români aclamă pe suveranul lor, prinţul Carol, fiul alteţei-voastre regale. Toate bisericile sînt deschise şi glasul clerului se ridică împreună cu al poporului întreg către cer, pentru a-l ruga să binecuvînteze pe alesul lor şi de a-l face demn de strămoşii săi şi de încrederea pe care naţiunea întreagă a pus-o în el. I. C. Brătianu.

care ? În decurs de numai cîteva ore prinţul primeşte — în lipsă ! — vizita ambasadorului Sublimei Porţi, un mesaj de la curtea lui Napoleon al III-lea, o invitaţie la prinţul Bismark. (Se aşteaptă ca iminentă o reacţie dură a curţilor de la Petersburg şi Viena.) Insul acela ciudat, căruia îi acordase o întrevedere secretă, n-a mai revenit.

— *Mais, au fond, qu'est-ce que c'est ce pays roumain ?* [1]

Întrebarea i-a adresat-o ofiţerului medic Carol Davila, care îl însoţea pe Brătianu în noua vizită a acestuia la Düsseldorf. Davila era francez, dintr-o bună familie, aflat de foarte mulţi ani în slujba statului român, era francez, deci străin, adică obiectiv. Davila, zîmbind — păreau teribil de destinşi aceşti oameni ! — i-a spus să nu conteze pe obiectivitatea sa. El nu mai era de mult obiectiv — a precizat-o ! — în ceea ce-i priveşte pe români. A încheiat acest subiect dînd din umeri :

— *Celui qui connait bien ce pays devient incapable de s'en separer. Moi-même, je sais que je mourrerait roumain.* [2]

Davila se afla acum împreună cu prinţul în faţa Plevnei. Pe atunci, cînd a rostit această replică, neconsemnată în jurnal, Davila i-a apărut prinţului ca un om nemăsurat, incendiar, chiar fanfaron. Politeţea l-a oprit atunci să-i dea replică, dar a devenit pe loc mai reticent, supraveghindu-l cu un ochi neliniştit şi rezervat, chiar rece. În fond nu-i răspunsese la întrebare. Dar răspunsul lui Davila respingea totuşi ideea unei expuneri, un excurs doct asupra poporului şi ţării din care acesta venea, răspunsul subînţelegea o certitudine, tocmai aceea de care prinţul avea nevoie. Ar fi putut oferi Brătianu această certitudine ? I-o oferea un străin, acest medic francez devenit peste noapte român.

---

[1] — Dar, în fond, ce reprezintă această ţară românească?
[2] — Cine cunoaşte această ţară îi este imposibil să se mai rupă de ea. În ceea ce mă priveşte, sînt sigur că voi muri român.

Prinţul a pus între sine şi Davila o pauză, care s-a transformat într-o stare de tensiune. A vrut s-o curme. A îngăimat derutat, în neputinţă de a mai spune ceva :

— *Mais les roumains sont peu nombreux !*

— *Comment peu nombreux ? !* [1]

Şi Davila a scos din ghiozdanul său diplomatic o hartă. Ca popor, românii se întindeau asemeni unor ape subterane sub ţărmurile provizorii ale celor trei imperii vecine. Principatele Unite sau România reprezenta doar un fragment dintr-o puternică ţară.

Prinţul s-a cutremurat şi a îndepărtat cu mîna iluzia optică. Nici nu vroia să vadă himera, harta deschisă i se părea un cazan al Gheenei. Davila a şi strîns harta la loc, fără s-o mai pună din nou în ghiozdan. A lăsat-o pe masă, „a uitat-o" acolo. A adăugat doar atît, un lucru pe care prinţul în chip deliberat a omis să-l noteze în jurnal, ca fiind prea alarmant :

— Oricum, atunci cînd veţi porunci să se tipărească atlase pentru şcolile din România, această hartă reală va trebui avută în vedere.

— Pentru ce ?

— Ca program politic !

Prinţul s-a ridicat şi s-a pus în mişcare de unul singur, ignorîndu-l pe străin. Acesta îl urmărea cu ochii lui negri, care semănau izbitor cu ochii lui Liszt. Îl urmărea de-acum ca sfetnic, dar nu s-a ridicat în picioare, plimbarea prinţului n-avea sensul unei concedieri, ci a unei meditaţii, fără martori. Davila ar fi trebuit să nu-l vadă, dar prinţul i s-a adresat :

— Bine, a tresărit el, aproape explodînd, dar aceasta pretinde, în ceea ce vă priveşte, o acţiune pentru o eră !

— De ce pentru o eră !

Era culmea cum toate aceste răspunsuri, simple, clare, aveau în ele neliniştea. Cele mai grele şi îngrijorătoare lucruri, aproape secrete, i le-a spus nu

[1] — Bine, dar românii sînt puţini !
— Cum puţini ? !

Brătianu, ci Davila. Cu o liniște care l-a alarmat, cu o rigoare a argumentelor care făcea cu neputință eschiva. A simțit la un anume moment nevoia să suspende audiența și să rămînă singur cu sine. N-a putut totuși să-și reprime o ultimă întrebare, care a țîșnit ca o flamă albă :

— Și cu ce mijloace se va împlini acest program incredibil ?

— Cu mijloacele faptului împlinit.

Prințul s-a așezat în scaun, și a rămas de fapt singur, cu sine. Davila i-a respectat reculegerea. Tot el a fost cel care a încheiat, în clipa cînd amîndoi au simțit că Destinul se rostise :

— Prințului nu-i mai rămîne decît să-și facă bagajele.

Cum s-ar spune, l-au luat pe sus, aruncîndu-l de fapt într-un vălmășag pe care nimeni nu-l mai putea opri. N-a ezitat el însuși să se prezinte mamei, flancat de cei doi, Brătianu și Davila, și să-i comunice în auzul lor :

— *Le fait est accompli !* [1]

Ceea ce-a urmat a fost violent, aprig, executat cu promptitudine și îndrăzneală, ca o răpire, persoana prințului nemaicontînd, contînd doar acțiunea „lor" și reușita „lor", o acțiune de „cărvunari", în care riscul se împletea cu sfruntarea, discreția cu exaltarea strigătoare. A aflat mai tîrziu, în țară, că așa furau moldo-valahii fetele, cu abilitate, îndrăzneală, dar și cu zgomot, dînd de știre, la un anume moment, că faptul a fost împlinit, prăznuindu-și biruința încă în cursul galopului, cu victima pe șa, prin chiote și pocnet de pistoale. Oarecum la fel se procedase în cazul lui, iar tactica deruta, prin riscurile ei. Fiindcă, iată, fusese lucru convenit ca plecarea „în țară" să se facă secret, în cel mai strict secret, pentru a nu se alarma puterile imperiale vecine, pentru a nu le împinge la ripostă, pentru a le pune în față, în chip surprinzător, paralizant, faptul împlinit. Și atunci ? La ce ser-

[1] Faptul este împlinit !

vea ploaia de telegrame, tornada de depeşe abătută asupra caselor sale din Berlin, Düsseldorf, Sigmaringen, prin care ţara „îşi exprima entuziasmul" pentru prinţul ales, alertînd, pe firul telegrafic, printr-un gest de condamnabilă imprudenţă, cancelariile diplomatice de pe întregul continent ? Era şi o publicitate care îl indispunea pe prinţ, acea publicitate prin care o lume nouă — politică !, diferită de lumea lui, vroia să spună că face politică. Aceasta, prinţului îi repugna. La ce slujeau manifestaţiunile „delirante" din „ţară", despre care dădeau ştiri gazetele franceze, germane, italiene, austriece, aducînd amănunte de la Bucureşti, despre „ieşiri cu torţe, steaguri, iluminaţiuni" ? I-a cerut socoteală lui Brătianu, a cărui regie se simţea în toate, dar acesta s-a arătat absent, indiferent sau uituc. A trebuit să insiste. Răspunsul noului sfetnic l-a consternat :

— Şi cine vreţi să împiedice o naţiune să facă ce pofteşte ?

— Dar vor interveni !

— Să poftească !

Explozia lui Brătianu — „Să poftească !" — provoca, împingînd lucrurile la riscul extrem. Jocul începuse să fie dublu şi triplu. Cazanului gheenei îi sărise capacul. Românii păreau a spune, prin telegrame şi manifestaţii, că asta e „voinţa lor", alertînd cancelariile, forţînd astfel deschis o hotărîre a marilor puteri, pe care, în chip secret de astă dată, o şi puneau în practică. El nu putea să le înţeleagă jocul, fiind prea prins de-acum în joc. Se înfruntau de-aici încolo două forţe contradictorii : el alerga să ia o ţară, care i se promisese, ei îl luau pe sus, ignorîndu-l de fapt, tratîndu-l ca pe o captură. Şi încă un lucru, paradoxal : el pleca spre o ţară pe care n-o cunoştea, ei luau pe sus pe cineva pe care nu-l cunoşteau.

Singurul act de voinţă a fost acela de a-şi părăsi singur familia, tot într-o vineri, 11 mai, fără martori români, după cum a şi notat în jurnal :

„Prinţul se scoală la şase ore, îşi împachetează singur lucrurile, scrie cîteva scrisori şi primeşte mai

multe telegrame de felicitare sosite noaptea din țara spre care se ducea. Apoi își ia adio, pe la zece ore, încredințîndu-se — o spuneau lacrimile mamei — unei soarte nesigure. Își pusese pentru ultima oară uniforma de dragon. A încălecat, ieșind pe poarta castelului, ca într-o plimbare."

Încă a mai dispus de libertate, cîteva bune ceasuri: popas la prințul Leopold, fratele său mai mare, popasuri la alte cîteva rubedenii, prieteni, camarazi, „tot ca într-o plimbare". Era aproape mulțumit că se află singur, fără români, cu care era fatal să se reîntîlnească.

Apoi trecerea Rinului cu luntrea, la Bonn, printr-un loc secret, prin întuneric. Numai el și luntrașul, care părea să nu-l recunoască, deși fusese tocmit special.

Apoi scena aceea bizară, greu suportabilă, la un hotel obscur din Zürich, cînd, sub supravegherea unui trimis român, „un ofițer cu un nume comun", prințului i-a fost anulată identitatea. La îndemnul românului, sub dirijarea acestuia, servitorii casei, chiar servitorii săi, sosiți între timp cu bagajele, au smuls, au descusut, au tăiat, au ras, au ars cu lumînarea monogramele princiare de pe valize, coșuri de voiaj, rufărie, desființînd tot ce-l putea lega de sine și de amintirea neamului său.

— Așa va fi mai bine ! i-a spus românul, cu ochii lucind într-un fel straniu. Nu veți mai fi, cîteva zile, ceea ce sînteți și veți ajunge cu bine în țara noastră !

A trecut apoi un lac, bătea un vînt rece cu spulber de zăpadă, lacul Lindau, traversat tot prin întuneric. În holul unui alt hotel, la lumina gazului aerian, nu s-a mai recunoscut : era înfășurat într-un tartan de voiajor comercial, cu pălărie pe cap și cu un sac ieftin de voiaj în mînă. În cealaltă mînă un baston.

Proprietarul i-a primit pașaportul, însemnîndu-l în registrul de recepție, silabisind interogativ numele :

— Domnul Karl Hettingen ?

A ezitat o clipă, apoi a spus da, consimțind minciunii conspirative. Pașaportul elvețian de care dispunea fusese obținut cu mari precauții.

Apoi în camera rece, singur, s-a examinat în oglindă, în reflexul luminărilor. Nu s-a mai recunoscut. O paloare stranie sau frigul îi încremenise faţa. S-a privit pînă l-au usturat ochii, pînă ce degetele îngheţate, cu care şi-a dezmorţit obrajii, s-au încălzit. A controlat semnalmentele înscrise în paşaport. Nu era el, deşi domnul Karl Hettingen avea „ochi albaştri, păr negru, nas acvilin, ager, mustăţi şi barbă mijinde, statură suplă." Nu era el : călătorea „spre Odessa, în interes de afaceri". Nu călătorise niciodată în interes de afaceri. Fie ! A decis că nu se mai poate întoarce din drum. După momentul atît de penibil al ştergerii identităţii şi abandonării numelui, a urmat alt moment, sau altă secvenţă : *nerecunoaşterea.*

„La München — a scris în jurnal — *a ajuns înainte de amiază. I s-a alăturat din nou baronul Meyenfisch cu servitorii, plus ofiţerul român, iar de aici îşi urmară drumul în acelaşi tren. Prinţul şi domnul von Werner călătoreau în clasa a doua, fără a da semne că se recunosc. Meyenfisch cu servitorii şi ofiţerul român la întîia, ignorîndu-l cu totul. Vremea era rea şi rece."*

Situaţia a devenit critică pe peronul gării Viena, tixit la acea oră — în 11 mai, dimineaţa — de o lume pe care nu se aştepta s-o găsească aici, lume care l-ar fi recunoscut, ar fi făcut caz de prezenţa lui, l-ar fi înconjurat cu amabilitate, simpatie sau răceală, oricum cu interes. S-a strecurat printre toţi ofiţerii imperiali de pe peron, ca un nimeni. Făcuse împreună cu cîţiva dintre ei campania silesiană, s-a ciocnit chiar cu un general de brigadă, avansat între timp, iar ochii civilului obscur şi ochii generalului s-au întîlnit. Domnul Karl Hettingen purta ochelari, şi fulgerul privirii ostile a domnului, involuntar bruscat, a ricoşat din lentile în borul pălăriei. „Este culmea, şi-a spus el, zîmbind interior, să nu aparţii unei lumi de care ţii de fapt !"

Sentimentul s-a ascuţit după Pesta, prin Czegléd şi Seghedin, spre Timişoara, cînd în vagonul lui de clasa a doua a pătruns o lume pestriţă şi vulgară,

îmbrăcată prost şi mirosind urît. Se vorbeau mai multe idiomuri, pe care nu le-a putut clarifica auditiv, deşi s-a străduit mult. Lîngă el, doi ţărani cu desagi, în costume stranii, au scos pită, slană şi ceapă şi au mîncat. Ceapa au strivit-o cu pumnul, pita au rupt-o cu mîinile, slana au tăiat-o cu brişca. I-au întins să îmbuce şi domnului Karl Hettingen, care a refuzat. Sacul său cu alimente se afla în compartimentul de primă clasă, luat în grabă de unul dintre slujitori, la Viena, şi dus unde nu trebuie, la schimbarea trenului. O senzaţie acută de foame, ascuţită de duhoarea iute de ceapă, se amesteca cu senzaţia de umilinţă pe care se silea s-o reprime. Simţindu-se o pasăre de altă specie, n-avea ispita acelor alimente. A trecut deci şi prin încercarea foamei.

Mai greu trecu totuşi peste umilinţa de mai tîrziu. De la Buziaş a urcat în vapor. El a coborît de fapt. Restul lumii, printre care şi Brătianu, sosit atunci de la Paris, s-a instalat sus, în cabine, deasupra compartimentului comun în care el se afla ca un prizonier. Era acolo, jos, în forfota lumii obscure în care era dumicat, o căldură intenstinală. Cineva l-a călcat, sprijinindu-se cu mîna pe genunchii săi, fără să-şi ceară scuze sau îngăimînd ceva. Ce ? O bolboroseală. Era şi o bolboroseală de voci, fără sursă. Şi bolboroseala apei, în pereţii vasului. A aţipit ? A dat să iasă la aer, a ieşit pe punte. Pe puntea superioară, deasupra capului său, în stînga, a observat ghetele fine ale lui Brătianu. Conversa cu cineva. Apoi cineva a coborît şi s-a apropiat de el, ca din întîmplare, ofiţerul acela. A îngăimat ceva despre portul la care urma să acosteze vaporul sau i-a cerut o informaţie, destul de politicos, ca unui străin. După care i-a spus, fără vreun accent special :

— Ştiţi că de o bună bucată de vreme călătoriţi printre români ?

— Dar sîntem în Imperiul austro-ungar ! s-a mirat el.

— Asta n-are nici o importanţă. Călătoriţi printre viitorii voştri supuşi.

El a clipit din ochi, mirat. Însemna că ființele cu care împărțise aerul în burta vasului erau români! Țăranii aceia doi, care îi oferiseră în tren pîine și ceapă erau români. Nu-și imagina cum arată chipul poporului, nici țara ca țară.

La Buziaș, unde-au rămas două zile în așteptare spre noua etapă, von Werner i-a confirmat pe șoptite :

— Cred că sîntem printre supușii voștri, pe-aici se vorbește un idiom latin.

La cina de seară, într-o grădină, izolat de grupul german, inclusiv de ofițerul român, singur la o masă, a tresărit cînd chelnerul l-a întrebat în română, apoi în germană :

— *Ce dorește domnul ?*

A repetat în gînd propoziția, a gravat-o în minte, săpînd adînc fiecare sunet : *„Ce dorește domnul ?“* Răspunsul era pregătit : avea în buzunar proclamația către popor, trimisă de Brătianu și redactată în franceză. La întrebarea *„Ce dorește domnul !“* se putea răspunde cu acea hîrtie, dar ce gafă ! Ofițerul uitase să ia textul asupra sa, degajîndu-l pe domnul Hettingen de orice pericol, de pericolul unei percheziții corporale, în primul rînd. Ca totdeauna în actele conspirative amănuntele esențiale scapă. L-au trecut nădușelile, iar friptura pe care a înghițit-o i s-a părut de talpă. Un polițai chezaro-crăiesc, intrat în grădină, s-a plimbat cu ochii asupra meselor, căutînd probabil pe cineva. Domnul Hettingen era rupt de grupul său, printr-o prăpastie. Orice i s-ar fi întîmplat, nimeni nu putea ridica un deget.

— Pălăria aceasta vă aparține ? l-a întrebat comisarul.

— Desigur, domnule !

Și comisarul a dispărut. Trecuse, se pare, prin încercarea ultimă.

Ultima transbordare, la Orșova. Grăniceri cu mantale sure și baioneta la armă. Un vas mic s-a angajat la vale pe cel mai greu curs al fluviului. Clocot de

valuri, stînci uriaşe. Cineva, cu mult în urmă, îi arătase, pe peretele vertical al muntelui din ţărmul drept, *Tabula Traiană*.

— A fost săpată în stîncă acum o mie opt sute cincizeci de ani ! i s-a spus.

Apoi apropierea de ţărmul stîng. Ofiţerul român îl atinge uşor cu mîna pe umăr şi-i şopteşte :

— Aici coborîm.

— Chiar aici ? !

— Dar, domnule, protestează căpitanul vasului, dumneavoastră veţi coborî la Odesa !

— Alteţa sa va coborî aici şi va rămîne aici !

Prinţul a pătruns în subsolul Plevnei cu satisfacţia vînătorului care verifică o capcană. După orele de veghe în faţa hărţii urmau drumurile în cîmp deschis, inspecţiile, acum inspecţia subterană. Satisfacţia era sporită de faptul că face singur ceea ce face, lucru rar pentru cineva din specia lui.

Se obişnuise de la o vreme să circule noaptea, ca mai toţi marii comandanţi care trăiau intens starea de pîndă legată de ultimele clipe ale Plevnei. Dar starea de pîndă, în care marii comandanţi se implicaseră, obliga subalternii la nişte măsuri de precauţie în plus — dublarea gărzilor, culoare de circulaţie straşnic păzite, schimburi de patrule, recunoaşteri după orar strict — măsuri îndreptate nu atît împotriva adversarului, cît pentru protecţia marilor şefi, între care şi prinţul.

El a ieşit din bordei, înfăşurat în manta, lăsînd lupa pe hartă, şi a pornit la drum, spre Griviţa, însoţit de numai cei doi sergenţi *garde-corp*. Imediat însă, din întuneric, s-au auzit fluierături, ţîstuieli scurte, şi o mişcare înfundată de copite care l-a secondat de la distanţă, prin beznă. Intrase în alarmă garda rusă. Aceasta l-a condus respectuos, adică invizibil, hăt departe de cătunul Poradim, pînă l-a predat pe prinţ primelor gărzi române care vegheau pe linia frontului.

A intrat mai întîi în reduta Griviţa 1, ocupată de români la 30 august. Comandantul, un tînăr colonel, prevenit prin firul telegrafic, îl aştepta pe prinţ, cu ochi cîrpiţi de nesomn. Îl aşteptau şi comandanţii batalionului de geniu, o altă creaţie a prinţului, ca armă. Erau aprinse felinarele, deşi mascate. În subterană se lucra intens, se simţea un dute-vino de furnici negre, deşi consemnul tăcerii era riguros şi aici, ca pe întregul front, dar mai ales aici. După atacurile neizbutite împotriva redutei Griviţa 2, soldate cu pierderi grele pentru români, prinţul avusese o idee pe cît de simplă, pe atît de îndrăzneaţă :

— Vom cuceri Griviţa doi pe sub pămînt ! O vom face să sară în aer !

Era cel mai bun prilej şi pretext de a folosi batalionul de geniu nu numai în lucrări de suprafaţă — construcţia de parapete, şanţuri, lunete, în care erau implicate şi celelalte trupe — dar şi la o lucrare specială, în cazul dat un tunel sau o „mină", cum i s-a spus. Lucrarea a şi fost numită „Mina Griviţa 2", iar planurile ei fuseseră cu grijă elaborate, sub atenta supraveghere a prinţului. Altminteri, a raportat căpitanul Sorescu, cel care răspundea de lucrări, în cursul nopţii sosise la mină şi generalul rus Gers, şeful inginerilor din corpul imperial de geniu, împreună cu o întreagă suită. Specialistul rus examinase la hartă şi pe teren concepţia lucrării şi execuţia. Îl însoţea generalul Cernat.

Prezenţa lui Cernat alături de genistul rus l-a liniştit pe prinţ. Deci nu era vorba, din nou, despre un control inopinat, peste controalele lui, ci realmente despre o nelinişte, neliniştea legitimă legată de viteza de execuţie a lucrării. Ruşii au stat mult în subterană, iar în acest timp nu s-a lucrat.

Acum intra prinţul. Din nou, în timpul inspecţiei nu se lucra. Mai spre ziuă era probabil să pice încă cineva, un mai mare — deci din nou nu se lucra — galeria fiind îngustă, iar foiala oficială din subterană interzicînd mişcarea nestînjenită a soldaţilor. Drept care ofiţerii genişti se foiau la rîndu-le cu nelinişte,

cu stînjenire, cu iritare, întrebîndu-se din ochi cît va dura vizita prinţului, acum perfect inutilă. Căpitanul Sorescu avea un tremur nervos dînd explicaţiile, aceleaşi pe care le dădea în cursul unei zile de cîteva ori, aceleaşi acum pentru prinţ, pe care prinţul le ştia, dar comandantul *en chef* le-a ascultat cu răbdare, formalismul din el era deosebit de solid, după care a cerut să fie introdus în subterană.

S-a ordonat din nou încetarea lucrului. Soldaţii au rămas în întuneric, strîns lipiţi de pereţi, în partea oarbă a felinarelor pe care le ţineau în mîini. Nu li se vedeau feţele, se vedea doar cărarea pe care călcau cizmele prinţului şi o dîră de lumină tulbure, în tavan. Din nou Sorescu a oprit convoiul într-un punct unde avea „o chestiune", o ruptură în straturile de lut. Rezolvase simplu : întărise armătura pe fisură, după care îndopase, adică „plombase fosa" cu saci de pămînt.

— Acum fisura nu mai pune probleme !

Şi au trecut mai departe la alt caz, adică la alte chestiuni.

Ajungînd sub parapetul redutei Griviţa 2, în teritoriul subteran al adversarului, după calculul topometric, Sorescu s-a încălzit dintr-odată, uitînd de presiunea timpului. Lucrarea genistică era într-adevăr splendidă, iar ofiţerul o prezenta de fiecare dată ca pe un „op de artă" sau ca pe un „cap de operă". Militarul trăia în chip vizibil durerea că o asemenea lucrare, perfect executată, va fi distrusă prin explozie, cînd, aşa cum spunea el camarazilor, „vă dau parola de onoare dacă s-a mai văzut aşa ceva !" Era punctul care întrunea şi adeziunea prinţului. Tunelul se lărgea aici brusc, într-o incintă circulară cu aspect de interior de bazilică. Era un fel de navă de lut, cu două arcuri de absidă căptuşite cu scînduri de stejar, avînd în faţă, spre altar, peretele crud, la care se lucra încă.

— Ce-a spus Gers ? a întrebat prinţul.

— Rusul a fost încîntat, alteţă !

Prințul a zîmbit, Gers era german, cu școala de inginerie în Prusia, ca foarte mulți dintre ofițerii imperiali ruși, dar și turci. Ceea ce însemna că germanii se dovedeau militari admirabili în toate cele trei armate.

Prințul a refuzat scaunul pliant ce i s-a oferit — existau mai multe scaune, aduse special pentru mărimi — în schimb, spre alarma ofițerilor, a cerut ca lucrul să continue.

— Dar e cu neputință ! a obiectat căpitanul Sorescu. E praf, alteța-voastră nu va mai vedea nimic ! Și-apoi pericolul surpărilor !

— Dar de ce să se surpe, cînd trebuie să se surpe totul dintr-odată, prin explozie ? !

I s-a explicat prințului că straturile de lut sînt friabile, pe aici a fost un fund de mare — prin Cretacic ! —, înaintarea se face cu mari dificultăți, Sorescu ascunzînd faptul că trei soldați muriseră la o surpare.

S-a consimțit pînă la urmă ca o echipă de geniști să reînceapă lucrul. Au și apărut acele umbre, fețe ascunse în partea oarbă a felinarelor, dar mîinile și uneltele lor se vedeau acum, se vedea mai ales mișcarea, forfota tulbure, din ce în ce mai pîcloasă în lumina tulbure și în valurile de praf. O falie nisipoasă s-a desprins la un anume moment din burta peretelui, lăsînd o deschidere ca o rană. Prințului i s-a părut că asistă la exhumarea unui monstru paleontologic, la mărunțirea fosilelor cu lopata, apoi la reînhumarea exterioară a osemintelor pietrificate, undeva sus, afară. Nisipul și lutul erau cărate prin tunel cu coșurile, discret, conspirativ. Consemnul era ca mișcarea să se facă într-o liniște absolută, fără a se trezi bănuielile turcilor, care dormeau neștiutori deasupra, în redută.

Vorba vine ! În lagărul otoman domnea aceeași veghe și aceleași neliniști. Mișcarea subterană de la reduta Grivița 2 nu rămăsese fără ecou sus. Era acolo o pîndă surdă și mută, o tensiune continuă, la ora cînd prințul se afla în subteran, cineva sus — cîteva

gărzi —, cu urechea lipită de pămînt, ascultau încordat, încercînd să deducă pînă la halucinarea auzului mişcarea din adînc. Jocul acesta îl practicau şi soldaţii români, acele umbre care, din cînd în cînd se opreau şi ascultau, privind în sus :

— Oare dorm ?

— Dorm.

Şi lucrul reîncepea.

Într-un asemenea moment de tăcere încordată a fost inclus şi prinţul, după accidentul surpării. Umbrele au privit în sus. Căpitanul Sorescu s-a chircit în genunchi lîngă prinţ, atingîndu-i mîna cu mîna. A făcut cu cealaltă mînă un semn spre tavanul întunecos. Prinţul şi-a pironit la rîndu-i ochii acolo, în întuneric, aşteptînd. N-a urmat nici un zgomot, nimic. În schimb, nişte valuri de praf sur au urcat pînă sus, înecînd incinta, acoperind umbrele, acoperindu-l pe Sorescu şi pe el.

Din nou a încercat senzaţia că respiră un aer viciat şi comun, ca şi acolo, în burta vasului care-l ducea pe Dunăre, spre ţară. A simţit nevoia să iasă afară, în aerul pur al nopţii. Sorescu a aşteptat să se liniştească pulberile, apoi a apucat felinarul care se afla între el şi prinţ. L-a condus spre tunel pe bîjbîite, împingîndu-l sau trăgîndu-l prevenitor, cu delicateţe, printre bolovani şi gropi. Prin tunel, garda de umbre, geniştii cu felinarele în mîini, se aliniase.

— Cînd credeţi că terminăm ? a întrebat prinţul.

— În cel mult trei zile ! i s-a răspuns.

Sosit în ţară, prinţul a fost silit, încă de la Turnu-Severin, chiar de aici, să adopte o nouă cronologie, cea a locului, cronologia română de stil vechi. A şters mental din jurnalul său diferenţa de unsprezece zile, care opunea stilul occidental stilului răsăritean, şi a consimţit că noua sa existenţă începe nu de la 20 mai, cum spunea calendarul Europei cato-

lice, pe care îl aducea în buzunar, ci de la 9 mai, data cînd a călcat pe ţărmul stîng al Dunării, în noua ţară, care ţinea calendaristic de Bizanţ. A dat ceasornicul timpului înapoi, dar a regăsit vîrtejul Destinului.

Sosit în ţară, prinţul a fost smuls şi aruncat iarăşi, în acelaşi sorb aerian, care iarăşi îl depăşea. Era limpede : nu putea să facă liber gesturile sale, nu putea să pună în practică gîndurile sale, era silit să adopte nişte alte gesturi anterioare prezenţei sale aici, şi să rostească, cu buzele sale, nişte alte gînduri, sau nişte decizii formulate iarăşi anterior, de altcineva, cu mult înainte. Se trezise din nou în succesiunea unor momente — sau secvenţe — care se desfăşurau într-un galop dement. Pe lîngă el, peste capul lui, implicîndu-l pe el, aruncîndu-l înainte ca pe un vîrf de lance.

Drumul de la Turnu-Severin la Bucureşti, într-o goană a poştalionului, cu şase cai iuţiţi cu harapnice, echivala într-un fel cu drumul lui Cuza de la Iaşi spre Bucureşti, din iarna anului 1859, cînd se proclamase Unirea. Marile puteri nu-l recunoscuseră pe Cuza. Marile puteri nu-l recunoşteau acum pe el. Marile puteri vecine ameninţau, atunci, cu invazia : azi, acum, ameninţau din nou cu invazia. În galopul cailor, în pocnetele asurzitoare de bice, în chiotele surugiilor, Brătianu îi spusese că ţara va trebui din nou să facă — ce ? — „căciula roată", va trebui adică să cumpere arme, va trebui să stea cu arma la picior, va trebui să ridice arma. Dar cum ?

În grabă, la Turnu-Severin, apoi la Craiova, apoi de la Piteşti la Bucureşti, prinţul văzuse primii soldaţi. Arme vechi, sistem Minié, îmbrăcăminte uzată, în totul „o imitaţie rea a armatei franceze, în care domneşte de asemeni *«laisser aller»*, care o va costa, la timpul potrivit". (Premoniţie pentru anul 1870, adică pentru războiul prusiano-francez.) Aproape de intrarea în capitală, înainte de a trece în revistă trupele, prinţul a refuzat să îmbrace uniforma „fran-

ceză“ de general român, preferînd să-şi salute soldaţii cu pălăria, ca un civil respectuos şi demn.

Cine erau aceşti ţărani-soldaţi, care îl aclamau în nişte uniforme străine ? Trebuia să audă şi să nu vadă ! Nu i-a spus-o lui Brătianu, dar îi stătea pe buze :

— Nu asta e armata pe care o doresc.

Îi cunoştea însă replica, învăţase a-l citi pe Brătianu.

— Dar nici noi nu dorim o asemenea armată, alteţă !

Drept care s-a abţinut să facă observaţii, deşi Brătianu, luînd-o înainte, intuindu-l la rîndu-i, a avansat cu un pas asupra actelor noului guvern princiar :

— Camera va vota un credit de opt milioane pentru înarmare.

— Şi actele Camerei se publică ? a întrebat prinţul cu legitimă îngrijorare, deşi se ştia sosit într-un stat constituţional.

Chiar urma să jure pe Constituţie !

— Desigur, hotărîrile Camerei se vor publica în *Monitorul oficial.*

Asigurare alarmantă. Ca şi depeşele, deosebit de alarmante, primite pe parcurs, la Craiova, la Slatina, la Piteşti : „Marile puteri cer convocarea urgentă a Conferinţei de la Paris, în legătură cu tulburările din capitala României“. „Sultanul consideră scrisoarea trimisă de *prinţul român,* din Turnu-Severin, o insolenţă“. „Austro-Ungaria priveşte cu nelinişte evenimentele de la Dunărea-de-jos.“ „Rusia nu va ezita.“ Brătianu a subliniat pe a doua depeşă un cuvînt insolit, trecînd prinţului hîrtia cu sublinierea sa expresă : *prinţul român.*

— Vor accepta deci ! vroia să spună sublinierea. Îi vom sili să-l accepte pe prinţ ca „prinţ român“.

De la Goleşti, convoiului i se alăturase şi Davila, care însoţea călare trăsura princiară. Acest franco-

român lîngă trăsură îi dădea un fel de uşurare, făcea mai suportabilă presiunea miilor de ochi care îl căutau, îl sorbeau, îl chestionau, îl strîngeau în raza lor magnetică, îl împingeau înainte, îl diriguiau, l-au condus prin bariera Bucureştilor, pînă la tribuna Parlamentului român, pe care s-a sprijinit cu mîna rostind, cu o voce sugrumată de emoţie, primul său cuvînt către noua lume, redactat în limbaj gîfîit, telegrafic, în franceză :

— *Elu spontanément par la nation Prince de Roumanie, j'ai quitté sans hésiter et patrie et famille pour répondre à l'appel de ce peuple qui m'a confié ses destinées. En mettant le pied sur cette terre sacrée, je suis devenu Roumain. L'acceptation du plébiscite m'impose, je le sais, de grands devoirs; j'espère qu'il me sera donné de les remplir. Je vous apporte un coeur loyal, des intentions pures, une volonté ferme de faire le bien, un dévouement sans bornes envers ma nouvelle patrie et ce respect inébranlable des lois que j'ai puisées dans mes aîeux. Citoyen aujourd'hui, demain, s'il le faut, soldat, je partagerai avec vous la bonne et la mauvaise fortune. Dès ce moment tout est en commun entre nous; croyez en moi, comme je crois en vous ! Dieu seul peut savoir ce que l'avenir réserve à notre patrie ; de notre côté contentons-nous de faire notre devoir! Fortifions-nous par la concorde, unissons nos forces pour être à hauteur des événements ! La Providence, qui a conduit votre Elu jusqu'ici et qui a éloigné toutes les entraves de mon chemin, ne laissera pas non accomplie son oeuvre ! Vive la Roumanie !* [1]

[1] Ales spontan de către naţiune ca prinţ al României, am părăsit fără să ezit şi patrie şi familie, pentru a răspunde la chemarea acestui popor, care mi-a încredinţat destinele sale. *Punînd piciorul pe acest pămînt sfînt, am devenit român.* Acceptarea plebiscitului îmi impune, o ştiu, mari datorii ; sper că-mi va fi dat să le împlinesc. Vă aduc o inimă loială, intenţii pure, voinţa fermă de a face binele, un devotament fără margini către noua mea patrie, cum şi respectul de neclintit al legilor, pe care l-am moştenit de la strămoşii mei. Cetăţean azi, mîine, dacă va trebui, soldat, voi împărtăşi cu voi tot binele şi răul soartei. Din acest moment totul este comun între noi, credeţi în mine,

Au urmat zile și săptămîni de grijă : „Vor intra, nu vor intra ?“ Prințul notează în jurnal că „reprezentanții puterilor garante la București refuză să mai întrețină orice relație oficială cu guvernul român“. Nici un consul străin n-a sosit să-l salute ! Pe de altă parte, reprezentanții guvernului român pe lîngă Înalta Poartă sînt ținuți, i se comunică, într-un fel de „carantină politică“.

Ceasuri de vid absolut. Le va fi trăit oare și Cuza?

Umbra acestuia e prezentă în palatul princiar, o biată casă boierească, de pe Podul Mogoșoaiei, unde nu s-a strîns încă patul din dormitorul acela blestemat, lăsat așa, ca o acuză, în dezordine, din clipa detronării. A vrut să pună să se sigileze ușa. S-a instalat în celălalt colț al casei cu fantome, dar slujit de același personal. Pînă și cameristul, și bucătarul, și tacîmurile, și paharele cu monogramul A.I.C., și ligheanul, și cana de la baie ! N-a mai putut să-și întoarne apă în palme. A cerut să se înlocuiască totul, dar nu era timp. În acele zile, de fapt mai ales nopțile, prințului îi venea să-și ia cîmpii. Îi venea de fapt să „ia munții“, după un obicei din adolescență, dar Bucureștii se întindeau într-o cîmpie plată și goală, fără nici un copac. Galopa nopțile în întuneric, urmat de o gardă ceva mai bine echipată. Galopa. Pînă unde ? Calul cabra cu copitele într-un zid de întuneric, un zid circular ca un manej fantastic, un manej confundat cu noaptea valahă. La un moment, în crucea nopții, după o întoarcere de pe cîmp, singur în palat, a trăit spaima că e izolat de întregul univers, chiar și de stele. A trăit foamea și setea de a avea știri, a cerut depeșe. Nu sosise nici o depeșă, marile puteri tăceau, învîrtindu-l pe jăratecul nopții, ca într-o frigare. Apoi l-a cuprins neliniștea în legătură cu soarta lui ca

---

așa cum eu cred în voi ! Dumnezeu singur poate să știe ceea ce viitorul rezervă patriei noastre ; din parte-ne, să ne mulțumim a ne face datoria. Să ne întărim în concordie, să ne unim puterile pentru a fi la înălțimea evenimentelor ! Providența, care l-a condus pe alesul vostru pînă aici, care a îndepărtat toate piedicile din drumul meu, nu va lăsa neîmplinită opera sa. Trăiască România !

prinţ. S-a gîndit la Maximilian, din Mexic. De ce la el ? A observat — de ce nu observase înainte ? — că toată casa lui militară e moştenită de la cel detronat. E casa militară a Lui. A decis să se mute la Cotroceni, singur, fără această casă militară, sau înjghebînd grabnic o casă nouă, cuprinzînd subalterni loiali. Dar cine ? Cui să încredinţeze clipa sa, pînă la ziuă ?

Ziua l-a prins călare, pe cîmpia Bucureştilor, undeva într-o zonă palustră, cu bălţi înecate în stuf. Nişte şatre de ţigani, nişte călugări, un convoi de care, o turmă de oi. S-a gîndit la Mexicul lui Maximilian. Apoi a strunit calul, i-a dat pinteni, s-a întors la palat, a convocat ministrul de război. Şi pe Brătianu ! Le-a comunicat constatarea sa ca pe o concluzie mortală :

— Capitala nu e apărată. Nici nu poate fi apărată ! Acest oraş se află în cea mai proastă poziţie strategică cu putinţă. Cine l-a putut plasa aici ?

— Se cunoaşte asta, măria-ta, a răspuns liniştit ministrul de război.

— Dar vor trebui construite nişte forturi, a continuat el, aproape gîfîit, nişte linii de apărare, nişte centuri de fortificaţii.

— De ce forturi ? a părut a se mira Brătianu. Şi, cu calm : Nu vom izbuti să facem nimic cu forturile şi fortificaţiile. Deocamdată cel puţin. Apoi, precizînd : Apărarea ţării trebuie să se bizuie mai întîi pe o apărare politică.

A rămas interzis, aşteptînd ca sfetnicul său să avanseze ceva, o propunere. Brătianu a şi făcut-o :

— Ne vom înţelege cu turcii. Era de mult timpul. Şi zîmbind : I-am fiert destul.

A simţit că leşină. Cum adică, ceea ce se făcuse pînă atunci era un joc ? Nicidecum, păreau a spune ochii lui Brătianu, care a şi spus-o dealtfel, *expresis verbis*. Urma a se deschide, în continuare, „caseta cu minuni a politicii române".

— Ce vă miră ? ! l-a întrerupt din considerațiile negative același boier valah. Trebuie să trăim ! Gata cu jocul dublu și triplu, de-aici încolo nu mai contăm decît pe noi și turci.

— Cum adică ?

— Atunci cînd te trădează toți prietenii, trebuie să contezi pe adversari. De-acum încolo trebuie să ne așezăm altfel la treabă.

— Adică ?

— Îl trimitem la Stambul pe Iancu Ghica.

A fost scos din „casetă" nici măcar beiul de Samos, un scriitor prețuit și versat, numit — în chip curios — ministru de război în primul său minister, ci altcineva, tot un „om al turcilor", nu Ion ci Iancu Ghica, fiul unui gospodar al Moldovei, Grigore Ghica Vodă, diplomat și general în grad.

Între timp el, Ion Ghica, introduse la prinț corpul ofițeresc, ca să-l salute în numele armatei. Același Ion Ghica primise creditul de opt milioane de franci, pentru înarmare. Acum el, tot el, urma să-și trimită ruda la Stambul, în numele prințului. Din Paris, între timp, Ion Bălăceanu, reprezentanul român, depeșează că hotărîrea Camerei de a spori bugetul militar e văzută cu ochi buni de Napoleon al III-lea. Din Petersburg, pe o filieră germană, se comunică faptul că aceeași știre irită.

Prințul cere un răgaz, se duce la biserica din București a confesiunii sale și se roagă. Nu se întoarce mai limpezit. Îl așteaptă, la palat, același consiliu de război. Dar de ce război, cînd acest consiliu vrea pace ? ! Același Ion Ghica, ministru de război, fostul bei de Samos, care îl trimisese pe celălalt Ghica la Stambul, îi cere prințului să semneze un apel pentru crearea unui corp de voluntari. Același Ion Ghica îl desemnează pe Dimitrie Brătianu, fratele lui Ion — „un om cu mult mai onorabil" — ca trimis al prințului la Belgrad, pe lîngă curtea sîrbă, în vederea cumpărării de muniții și pulbere, „cum și pentru alte scopuri". Același Ion Brătianu, modest

ministru de finanţe, în primul minister al prinţului, propune prinţului, colac peste pupăză !, introducerea „monetei de hîrtie". Se agită şi „chestiunea evreiască". Domnul Crèmieux, fondator al unei dinastii de publicişti francezi, fondator al Alianţei izraelite, îl vizitează pe prinţ, chestionîndu-l asupra „statutului evreilor în România".

— Dar, domnul meu, răspunde prinţul, eu însumi nu am încă nici un statut în această ţară ! Şi nici românii nu au încă vreunul.

În fierberea cazanului, Iancu Ghica pleacă la Sublima Poartă, ajunge acolo, stă acolo, dar fără a trimite în ţară o singură ştire. Nici o ştire.

„Prinţul inspectează trupele din lagărul de la *Sabar. Găseşte lipsuri în toate. Ce-i rău e că şi instrucţia lasă foarte mult de dorit.*"

Dar dacă aşa e armata, cu mult mai prost încă se prezintă Guarda civică, voluntarii ! Această Guardă civică s-a înfăţişat „ca o hărmălaie, dar cu mult entuziasm". Între timp, războiul Prusei împotriva Austro-Ungariei, între timp Italia declară război Austriei. Prinţul e neliniştit de lipsa „pulberii şi a gloanţelor", dar subordonaţii îl asigură că merge : *„Prefectul de Giurgiu şi comandanţii grănicereşti de pe toată linia Dunării cumpără curent gloanţe şi pulbere de la soldaţii otomani, negoţ la care ultimii se arată întotdeauna bine dispuşi.*"

— Ce e asta ? ! se revoltă prinţul, care notase în jurnal noutatea. Nu mai pricep nimic ! Cum vînd gloanţe ?

— Iată că vînd !

— *Das ist unmöglich !*

— De ce imposibil, măria-ta ?

Acest „măria-ta" îl scandalizase. Părea ironic. Aşa i se va fi spus şi lui Cuza, pînă în clipa cînd l-au detronat : „măria-ta".

Generalul Iancu Ghica se întoarce, în sfîrşit, de la Stambul cu o propunere otomană de compromis. Camera ia foc. Se votează alte măsuri de înarmare.

Hîrtia turcească urmează a fi arsă în piaţa publică, iar ştirea tulbură capitalele europene. Aceasta înseamnă că românii sînt îndîrjiţi. Ei resping punct cu punct, prin repudiere publică, cele 14 puncte din „compromisul turcesc". Dar nu fac contrapropuneri. Lasă să treacă timpul. Cînd apare un „binevoitor diplomatic" la orizont ei îl resping, părînd a spune că chestiunea îi priveşte exclusiv pe ei şi pe turci.

Un alt trimis român asigură Înalta Poartă că marile puteri nu văd cu ochi buni o posibilă înţelegere româno—otomană. Acestea, marile puteri, ar dori să delege „chestiunea noastră internă, tradiţională, bilaterală" unor altor foruri, care n-au nimic de a face cu „relaţiunile de bună vecinătate dintre cele două ţări".

Care ţări ? Prinţul e mirat ! Dar prinţul e împins, între timp, să-şi facă bagajele. Va pleca la Stambul. Chestiunea merge bine. În această afacere nu trebuie să se amestece nimeni, nici Napoleon, nici ţarul, nici împăratul austro-ungar vecin. De cînd, pînă cînd ? E drept, cei citaţi sînt garanţii tratatului de la Paris, dar de ce nu s-au mişcat la momentul oportun în care se mai putea întreprinde ceva ? Între timp chestiunea fusese tranşată. Cînd, cum ? !

— Asta este cu neputinţă.

— Aşa e, măria-ta. Dar mîine plecaţi spre Giurgiu. Poimîine treceţi în Imperiul otoman. Veţi primi firmanul.

Asta însemna „sînteţi al nostru, nu al turcilor". Lucru altminteri clar exprimat în scrisoarea prinţului către sultan, expediată din Turnu-Severin, al cărei text rupea vădit cu stilul epistolar obedient al gospodarilor moldo-valahi, introducînd o notă nouă, care a produs enervare la Stambul. Textul suna aşa :

Sire !

...Elu prince de Roumanie par le choix libre et spontané de la nation, j'ai dú me rendre sans hésiter à l'appel de ce peuple qui me faisait l'honneur de me confier ses destinées. En mème temps elle

m'impose à l'égard du pays qui m'a élu, des devoirs que, je l'espère, je saurai remplir avec l'aide de Dieu. Cette acceptation me crée vis-à-vis de Votre Majesté Imperiale des obligations que je ne peux méconnaître.

Je ne saurais en effet oublier que des traités séculaires rattachent les Principautés à L'Empire Ottoman. Ces traités, j'ai la ferme intention de les respecter. Jaloux, d'une part, de maintenir les droits de la nation, dont je suis devenu le premier citoyen, j'emploierai, de l'autre, tous mes efforts à resserrer les liens qui unissent les deux Etats pour leur avantage mutuel et la loyauté avec laquelle je fais cette déclaration à Votre Majesté Impériale me donne le droit d'espérer que, de son coté, Elle voudra bien me faciliter l'accomplissement de ma double tâche en continuant à la Roumanie les sentiments de bienveillance qu'Elle a toujours professés à son égard.

C'est dans cette attente que j'ai l'honneur,
d'être, Sire,
de Votre Majesté Imperiale
les très humble serviteur et fidèle ami
Charles" [1].

I se notifica, deci, sultanului noua situaţie a ţării, fără a i se solicita acceptarea, ca între doi suverani. Prinţul se angaja „să nu uite" tratatele seculare care legau Principatele Unite de Imperiul otoman, principala sa datorie fiind însă aceea de a menţine drepturile naţiunii al cărei prim cetăţean devenise. Se spera din partea sultanului un gest de pasivă bunăvoinţă pentru împlinirea acestei duble sarcini. Dacă această bunăvoinţă ar fi venit sau nu, ţinea de

[1] Sire,

Ales principe al României prin alegerea liberă şi spontană a naţiunii, am răspuns fără a ezita chemării unui popor care mi-a făcut onoarea de a-mi încredinţa destinele sale. În acelaşi timp, aceasta mi-a impus faţă de ţara care m-a ales datorii pe care sper să le împlinesc cu ajutorul lui Dumnezeu. Această acceptare mi-a creat *vis-à-vis* de majestatea-voastră imperială obligaţii pe care nu pot să le ignor.

sultan, dar nimic nu s-ar fi schimbat. Formula finală „al majestății-voastre foarte umil servitor și fidel amic" nu spunea nimic, era un tic epistolar curent, dacă nu un incisiv sarcasm.

În același stil a fost ținută relația cu Stambulul din cursul tratativelor pentru încheierea acelui celebru compromis privind recunoașterea. Ciorna celor 14 puncte în elaborări succesive reprezintă o sublimă pagină a diplomației moldo-valahe, în care se împletesc fermitatea și supleţea, ingeniozitatea și intransanța, feericul și simplismul deliberat al formulărilor, vidul voit al unor forme cu preciziunile revelatoare, în sfîrșit un *non possumus* definind poziția țării din toate timpurile, care se socotea în fapt liberă. Subtilitățile, ca și nodurile greu de înghițit, n-au scăpat înalților funcționari otomani, mai ales lui Savfet-pașa, principalul negociator, *vis-à-vis-ul* generalului Iancu Ghica. Atunci, în cursul acestor spinoase tratative, Iancu Ghica a făcut acea observație de căpătîi, pe care n-a scris-o, dar a încredințat-o oral unor diplomați apuseni :

— Funcționarii unui mare și glorios imperiu isprăvesc prin a fi niște opiomani. Ei își pierd pînă la urmă instinctul realului.

Iancu Ghica nu se referea la prizarea opiumului — Savfet-pașa era departe de un asemenea viciu — ci altceva : la incapacitatea unui anume control al realităților pe care o are numai opiomanul politic, di-

---

Nu voi putea în consecință să uit că tratate seculare atașează Principatele Unite de Imperiul otoman. Aceste tratate am intenția fermă să le respect. Hotărît pe de o parte de a menține drepturile națiunii al cărei prim cetățean am devenit, voi folosi pe de altă parte toate eforturile mele pentru a reînnoda legăturile care unesc cele două state în avantajul lor mutual, iar loialitatea cu care fac această declarație majestății-voastre imperiale îmi dă dreptul să sper că, de partea sa, ea va voi să-mi faciliteze împlinirea dublei mele sarcini, continuînd astfel sentimentele de bunăvoință asupra României, pe care întotdeauna din parte-i le-a profesat. În această așteptare am onoarea de a fi, sire,
al majestății-sale imperiale
foarte umil servitor și fidel amic,
Carol

plomatic sau militar. Otomanii, în ochi cu himera lor, ar fi consimțit pînă la urmă la niște recunoașteri formale, pe care românii, cu instinctul realului și cu conștiința dreptului lor, nu conveneau în ruptul capului.

— Dar înnebunesc ! striga de la Stambul Iancu Ghica, urla telegrafic, în mesaje cifrate. Dați-le cu nițel parfum pe la nas, ca să încheiem povestea !

La București însă nimeni nu convenea. „Compromis" a reprezentat pînă la urmă învoiala ca fiecare parte să-și țină partitura proprie, cîntînd-o cu glas propriu, pe ce ison voiește, cu perfectă ignorare a celeilalte melodii din duet. S-a renunțat pînă la urmă chiar și la ideea unui act oficial scris, dificultățile fiind insurmontabile, acceptîndu-se cu ușurare ideea unui simplu schimb de scrisori, ca și particular, între marele vizir și prinț. Documentele sînt aproape duioase :

„Alteță Serensissimă,

Majestatea-sa imperială Sultanul, luînd cunoștință de adresa care a fost votată de Camera respectivă a Principatelor Unite (se evită expresia *«alegerea prințului»*), *s-a simțit mișcat de dorința de a da încă o dată populațiunilor moldo-valahe o dovadă de înaltă bunăvoință, sigur de mai înainte că va fi apreciată după întreaga sa valoare".*

Și prințul către marele vizir :

„Alteță,

Am primit scrisoarea pe care ați binevoit a mi-o adresa și în care-mi aduceți la cunoștință sentimentele de înaltă bunăvoință care însuflețesc pe M.S.I. Sultanul".

Scurt : prințul a fost invitat la Stambul.

Urma să plece la Stambul, adică la Constantinopole, fără să aibă în spate o armată, lăsînd țara în seama cîtorva regimente de călărași, roșiori, dorobanți, plus cîteva secțiuni de artilerie cu tunuri de bronz, plus Guarda civică. Nu era exclus pericolul

unui atac din spate, din nord, vest sau est, nu era exclusă o „rebeliune interioară", cum aveau să se producă atîtea mai tîrziu. Starea trupelor îl neliniştea mai ascuţit decît viitoarea întîlnire cu majestatea-sa sultanul, în chiar sediul puterii otomane. Ce avea să găsească la întoarcerea acasă ? Pe cine s-ar fi bizuit la întoarcere ?

Neliniştea venea nu din precaritatea dotării trupelor, nu din neînsemnătatea lor numerică, ci, curios, din hotărîrea şi voinţa lor de a fi într-un anume fel, nu în altul. Această voinţă a armatei, mai precis a ofiţerimii, s-a lovit dur de voinţa prinţului, ca într-o încrucişare de săbii şi, din nou, tot sub umbra lui Cuza. În acelaşi palat bîntuit de fantoma predecesorului.

Memoriul ofiţerilor, depus oficial la palat, în prima lună, îi cerea prinţului, ferm şi fără nici un echivoc, să concedieze — adică să scoată din armată — pe toţi acei ofiţeri care luaseră parte la lovitura de stat din 11 februarie 1866 — detronarea lui Cuza — acel act care, prin consecinţele ştiute, îl adusese domn pe el. Petiţionarii socoteau participarea la complot, nedemnă pentru un ofiţer român. Cîţiva, printre care şi Mihai Cristodulo Cerchez, demisionaseră din armată, după detronare.

Armata dădea şah la prinţ, noul cap al statului. Dilema în care el se vedea aruncat, primind hîrtia, era clasică pentru ideea de dilemă : participînd la detronarea lui Cuza, acei ofiţeri îşi călcaseră jurămîntul militar, devenind implicit persoane nedemne de încrederea oricărui stat, a oricărui prinţ, inclusiv succesorul. Mai putea acesta, succesorul, să-i păstreze în serviciul statului ? Prinţul înţelege temeiul şi tăria raţionamentului, dar nu accepta contrapartea care-l privea direct. Practic, prin acest act al protestului armata îşi întărea jurămîntul faţă de fostul prinţ, declarîndu-l indirect ilegitim pe succesor. Acceptînd poziţia armatei, concediindu-i pe autorii detronării, prinţul — moralmente — s-ar fi autodetronat. Atunci de ce plecase capul la hotărîrea ple-

biscitului, de ce jurase pe Constituţie, de ce primise succesiunea ? Examinat îndeaproape, cu mai mult calm, conflictul nu-l privea de fapt pe el, cît guvernul şi Camera, ambele compuse în majoritate din chiar oamenii care îl răsturnaseră pe Cuza. Dar acesta însemna că armata, într-un anume fel, îl scotea pe el din cauză. Nu el e vinovatul, ci Camera şi guvernul. Dovada : armata i se adresase lui, ca şef al statului, acceptîndu-l deci ca şef, arătîndu-i — poate într-un chip ciudat — încrederea. Deci armata, în acest caz, îi cerea prinţului cu mult mai mult : demisia guvernului şi dizolvarea Camerei. Ce-ar fi urmat ? Acceptînd somaţiunea armatei, prinţul se punea în postura de a comite un act de autoritate cum numai Cuza ar fi putut înfăptui, cum a şi înfăptuit, înfăptuirile sale fiind răsplătite prin detronare. Îl împingea armata pe prinţ la aceasta ? Deci din nou detronarea !

Hîrtia ardea pe birou. I-a arătat-o primului-ministru, fără cuvinte, cu un gest, acesta a trecut-o lui Brătianu.

— Vom convoca ministerul ! a hotărît Brătianu. Prinţul nu are de dat ofiţerilor rebeli nici un răspuns. E o chestiune care priveşte guvernul.

S-a opus soluţiei, era o chestiune care-l privea pe el. În prinţ se deşteptase militarul. Hotărîrea lui, sub aparenţa calmului — observată şi de Ion Ghica şi de Brătianu — denunţa nevoia de a prinde ceva în mîini, o armă. Nu pentru apărare, ci pentru atac. I-a privit cu o undă de dispreţ pe miniştrii săi civili. El făcuse totuşi un război şi avea în sînge o uniformă. Peste toate simţea în piept o asprime, un fel de siguranţă fermă, iar ideea că tinerii ofiţeri ai noii lui armate îl înfruntau l-a făcut să se ştie, mai mult decît oricînd înainte, stăpîn pe sine. Nu stăpîn pe situaţie, situaţia era neclară. Cei doi miniştri şi-au exprimat neliniştea, apoi neliniştea lor a sporit cînd prinţul i-a anunţat că ofiţerii petiţionari fuseseră invitaţi la palat. Cînd ? Acum chiar, şi i-a rugat pe miniştri să-l lase singur cu „rebelii".

Nu i-a privit, nu-i cunoştea, nu vroia să-i cunoască. Nu i-a lipsit curajul să-i privească, nu-i chemase însă la o înfruntare. A consimţit în schimb să îmbrace, pentru această ocazie, dar cu vădită neplăcere, uniforma de general francez a armatei române. Le-a şi spus :

— Vă primesc ca militar şi tot ce am a vă spune priveşte sentimentele mele de militar.

A urmat o linişte grea. Toţi tinerii care îl aveau în faţă pe tînărul „general", toţi instruiţi la şcolile militare franceze, au simţit pe clipă că tînărul ştie să poarte o uniformă, că în acel trup mic, aproape insignifiant, gîlgîia un alt sînge, că ei toţi chiar au în faţa lor un militar adevărat. Prinţul nu şi-a căutat cuvintele, cuvintele din prima formulă s-au înlănţuit simplu, strict, riguros, rece, dar implacabil. Dar după primele cuvinte militarul a devenit prinţ :

— Am primit adresa dumneavoastră — hîrtia se afla pe un pupitru şi nu i-a dat atenţie — ca probă că respectez sentimentul ce v-a dictat acest demers, şi apoi ca să am prilejul de a vă exprima felul meu de a considera onoarea militară şi datoria de soldat.

A tuşit, secondat simultan de militarii din faţa sa, care au luat în aceeaşi secundă o gură de aer. Era ascultat cu încordare, iar ceea ce a urmat a sporit tensiunea :

— O rugare colectivă, a precizat prinţul imediat, dobîndeşte uşor aparenţa unei presiuni morale. Apoi aspru : Şi nu poate fi îngăduit unui militar s-o exercite asupra şefului suprem al armatei.

Nu mai putea urma nimic. Prinţul a respins demersul în chiar principiul acestuia. Au urmat, totuşi, concesiv, pedagogic, argumentele :

— Jurămîntul obligă pe soldat la supunerea absolută. Nici actele şefului armatei, nici motivele de care e condus nu trebuie supuse criticii ; singura-i misiune este să-şi apere suveranul şi patria, pînă la ultima suflare, împotriva oricărui duşman.

Cine n-ar fi fost în stare de asta ? Dar de ce n-au făcut asta în cazul lui Cuza ? Fără să le-o spună, dar

subliniindu-o sever, formularea era o acuză. De ce nu-l apăraseră „pînă la ultima suflare" pe prinţul lor ? Şi concesiv, calm, liniştitor :

— Sînt pe deplin convins că împărtăşiţi toţi felul meu de a vedea. Demersul dumneavoastră nu este îndreptăţit din punctul de vedere al soldatului. De aceea vă cer ca încrezîndu-vă în sentimentele mele militare, să lăsaţi asupra-mi grija de a lucra, în tot ce priveşte armata, după propriile mele convingeri şi după datoria mea.

Nu mai era nimic de spus decît un „stînga-nprejur !" Dar prinţul, în sfîrşit, a introdus o pauză, în timpul căreia a aruncat o privire spre pupitru. A rămas o clipă cu sine şi cu acea hîrtie. Apoi, fără să-i privească pe ofiţeri, a mai spus :

— Ştiu să apreciez, o repet, sentimentul de onoare care a stat la baza adresei. Am fost şi sînt soldat din înclinare şi tocmai de aceea vă cer devotament şi supunere, fără rezervă. De prisos să vă spun ce înseamnă pentru mine armata. Unul dintre scopurile mele cele dintîi va fi acela de a-i asigura poziţia la care are tot dreptul să aspire. Voi respinge cu desăvîrşire orice interes de partide sau de persoane.

Şi-a ridicat ochii şi a privit departe de cei din faţa sa. Apoi a spus, pentru el mai mult decît pentru ei :

— Încredeţi-vă cu tărie în această promisiune a mea, în care jur, şi nu uitaţi că am venit aici să făuresc un viitor, şi nu să-mi întemeiez activitatea pe *un trecut, pe care nu-l cunosc şi nici nu vreau să-l cunosc.*

A rămas singur, întors cu spatele la acel trecut pe care n-a vrut niciodată să-l cunoască.

Apoi a plecat la Stambul.

Toţi ofiţerii de atunci, avansaţi între timp în grad, se aflau în tranşeele Plevnei. Unul singur nu încheiase dialogul cu prinţul : Mihai Cristodulo Cerchez, comandantul Diviziei a II-a. El nu încheiase

dialogul, fiindcă de fapt nu participase la scenă. El se retrăsese din armată, în semn de protest, imediat după abdicarea lui Cuza. Ridicarea pe tron a prinţului străin nu-l privea. Lepădînd uniforma, Cerchez s-a străduit să devină un civil şi un retras din viaţa publică.

Pe prinţ, Cerchez l-a întîlnit întîia oară la Iaşi, în „a doua capitală", cum se spunea Iaşilor pe atunci. Ca civil, deci ca simplu cetăţean, el n-a participat la plebiscitul pentru alegerea prinţului. Oprindu-se în faţa afişului care invita „populaţiunea urbei Iaşi la vot", acel „ridicul Decret nr. 5691, al Înaltei Locotenenţe Princiare", el a rîs cînd a văzut tipărit numele bizar, ba a rîs chiar zgomotos, către prieteni, redînd numele după caligrafia afişului :

— Şi cine este acest „Carol Ludovig, Principe de Hohenzolern", care ni se propune „ca domn al României" ?

L-a văzut apoi, la banchetul oferit la Iaşi, în onoarea prinţului, în prima sa vizită oficială, în august 1866. Impresie penibilă. Cerchez sosise la banchet într-un fel de incognito. Îl atrăsese irezistibil dorinţa de a-l privi de aproape şi de a-l examina minuţios pe succesorul lui Cuza, atrăgînd atenţia oficialilor urbei că nu doreşte să fie prezentat.

Cerchez cunoştea dialogul prinţului cu „ofiţerii rebeli", regretînd atunci, pe loc, la banchet, că se retrăsese prematur din armată, ratîndu-şi astfel şansa de a participa la scenă. În mintea lui momentul se desfăşura altfel, s-ar fi putut desfăşura altfel :

„— O rugare colectivă, spusese prinţul, dobîndeşte uşor aparenţa unei presiuni morale !

„— Dar ce rugare colectivă nu e o presiune morală ! ar fi replicat Cerchez. Important este dacă această presiune morală e legiuită, iar ea este legiuită prin însuşi faptul de a fi colectivă. O rugare colectivă nu se poate respinge, de plano, ca ilegitimă".

„— I se poate oare îngădui corpului militar ? !"

„— Corpul militar este un corp social. Acesta are o voinţă !"

„— Dar eu sînt capul acestui corp !

„— Atunci veţi fi un cap fără corp !"

Şi Cerchez şi-ar fi înaintat pentru a doua oară demisia, urmat de camarazii săi.

El îl vedea pe prinţ, la banchet, „fără corp". Mic, lipsit de pondere, un simbol. Cîţiva camarazi în uniforme îi povestiseră, rîzînd, întîlnirea prinţului cu compania de lănceri a oraşului, cu „ulanii de pe Bahlui". Moment ridicol. Ţăranii în pantaloni albi, cu mănuşi albe şi chivăre l-au privit pe prinţ cu gurile căscate, uitînd să salute. Era prea mic pentru ceea ce-ar fi trebuit să fie un domn al ulanilor sau lăncierilor români. Un sergent din lăncieri a şi spus, după paradă :

— Măcar dacă-ar fi popă !

Lui Cerchez prinţul i s-a impus atunci printr-o „austeritate antipatică şi fără argument". Ideea de a fi părăsit corpul ofiţeresc, reînnoită la banchet, în urma dialogului mental cu prinţul, părea a nu-l atinge pe prinţ, căruia îi rămînea ca singură însuşire, această „austeritate antipatică şi fără argument".

„— Dar veţi rămîne singur !" i-a aruncat Cerchez, mental, prezentîndu-şi încă o dată demisia, acolo la banchet.

Strigarea aceasta intempestivă, vădit jignitoare, a părut a nu-l clinti pe micul ofiţer german. El era decis să rămînă singur, în acea „austeritate antipatică şi fără argument", care-i era proprie. „Argumentul" lui Cerchez nu l-a atins, aşa cum nu poţi atinge cu bîta o umbră. „Argumentul" trecea prin prinţ, iar umbra rămînea.

„Ei bine, şi-a spus Cerchez, voi rămîne şi eu singur. Drumurile noastre sînt în cel mai bun caz paralele. Sînt un simplu civil".

Şi-a repetat aceasta de cîteva zeci de mii de ori, pînă a sunat mobilizarea pentru război. A fost clipa cînd Cerchez a îmbrăcat din nou uniforma. A primit gradul de colonel ca pe un titlu firesc, o întărire sau o recunoaştere a voinţei sale de a nu lua act de prinţ.

— Dar l-a recunoscut sultanul ! l-a tachinat pe Cerchez cineva, văzîndu-l în uniforma armatei princiare.

— Ei bine, a aruncat Cerchez, eu voi lupta pentru suprimarea acestei recunoaşteri.

Acest „Ei bine !", care măsura cînd enervarea, cînd decizia, suna acum ca un act de insubordonare.

Îmbrăcînd uniforma, Cerchez era un insubordonat din armata prinţului.

Prinţul a plecat la Stambul, dar de la primul pas a călcat din nou pe urmele lui Cuza, pe urmele unui trecut pe care nu-l cunoştea şi nu vroia să-l cunoască.

O iniţiere minimă era necesară, de la chestiunile istorice esenţiale pentru raporturile dintre cele două lumi, pînă la banale detalii de protocol şi etichetă, fără de care cel ajuns *dincolo* era un rătăcit sau un infirm.

Prinţul fusese însă lăsat în această aventură aproape singur. Nu-l însoţeau nici „beiul de Samos", nici Brătianu. Se afla, e drept, lîngă el, Dimitrie Brătianu, fratele mai mare al sfetnicului său, se mai aflau Basil Boerescu, un George Costaforu, un George Filipescu — mareşal al curţii, prinţul Dimitrie Ghica, iar dintre experţii în chestiuni otomane chiar omul care purtase tratativele, generalul prinţ Iancu Ghica. Totuşi lumea care îl însoţea i se părea în afara chestiunii atît de fragile pe care o avea de dezlegat.

Într-un fel prinţul avea dreptate. Se rupseseră acele legături statornice cu Poarta, care-i făcuseră pe români, prin mijlocirea fanariotă, experţi în chestiunile imperiului, o lume nouă, occidentalizată, înlocuise vechea boierime cu giubea şi caftan, lepădînd odată cu moda şi un vast capitol de experienţă, care nu fusese nici măcar scris. Ultimii mohicani ai relaţiilor cu Imperiul, boierii paşoptişti, ocrotiţi în timpul revoluţiei la pieptul mamei vitrege, Turcia,

pe care o urau, nici măcar nu mai ştiau turceşte. Ei afişau o ţinută arogant occidentală, nouă, modernă, ce desfida o abordare „din lăuntru" a chestiunii otomane. Ei de fapt nici nu mai discutau cu Poarta Otomană, ci cu o altă ţară, cu Turcia, în care îşi găsiseră oameni pe măsură — ştiutori de limbi europene, instruiţi şi fini, Turcia epocii Tanzimatului, şi pe aceea însă tratînd-o cu prudenţă, ca pe o înşelăciune.

Duminică 9 (21) octombrie, la Cotroceni, înainte de plecare, prinţul a acordat audienţă consulilor generali ai marilor puteri („afară de cel rusesc, care nu s-a arătat"). Prinţul notează : *„Reprezentanţii se prezintă întîiaşi dată în uniformă, şi felicită în numele guvernelor lor pe prinţ pentru recunoaşterea dobîndită din partea Porţii."*

Apoi pleacă : *„Zi rece şi noroasă de toamnă; fulgii de zăpadă flutură în văzduh."* Ia drumul Giurgiului — Cuza luase tot drumul Giurgiului, Brâncoveanu tot drumul Giurgiului. Suita e zgomotoasă, guralivă, cochetă, cu alură de plimbare. Acestor boieri moldo-valahi, care învîrt pe degete politica întregului continent, pare să nu le pese, se ţin de şotii şi caraghioslîcuri, îşi fac farse ca nişte copii, deşi printre ei se află domni cărunţi. Despre George Filipescu, mareşalul curţii sale, un boier voluminos şi rotund, se glumeşte usturător :

— *Il est rond comme une para" !* [1], paraua fiind moneda turcească cea mai ieftină şi cea mai mare în circumferinţă.

Domneşte de fapt o stare de aţîţare pe care prinţul n-o pricepe, taxînd-o fals. El nu ştie că gravitatea se joacă aici altfel, adică *se joacă* travestită în farsă şi umor.

La un moment anume prinţul pune să se oprească trăsura sa. În urmă, cîteva trăsuri oprite în loc, în mijlocul cîmpiei, se zguduie de rîs, dîrdîie de hohote din toate arcurile, ceea ce prinţului îi apare ca deplasat şi de prost gust. Este cu neputinţă, îşi spune, ca aşa să fi pornit spre Poartă şi vechile alaiuri.

[1] E rotund ca o para.

Apoi e lăsat singur, chiar singur, urmat pe cele două părți de ofițerii din suita călare, care sînt taciturni. Prințul apreciază a nu fi prea importantă suita, inclusiv cea politică. Aceasta îl supără. Apoi se calmează. Refuzîndu-i-se o suită fastuoasă, în care să figureze personaje proeminente, țara vroia să spună că nu dă mare importanță relațiilor sale cu Poarta, restrîngîndu-le la niște raporturi minime între domn și sultan. Dar aceasta, tocmai aceasta avea să pună un strigător contrast cu primirea rezervată prințului pe țărmul drept al Dunării. Cine îi învățase pe moldo-valahi asemenea subtilități în care se cheltuia minte, imaginație, iscusință, cu atît mai multă cu cît cheltuiala era, uneori, gratuită, un lux !

A simțit nevoia să fumeze, trabucele pe care le prefera îi lipseau, nu le avea la îndemînă. Știa că e dator să facă ceva ieșit din obișnuitul său, ceva care să-l apropie de ceilalți, ca fel de a fi, ca detașare, ca sentiment în clipă, dar n-a găsit nimic potrivit, aceasta l-a înciudat, iar între timp alaiul a ajuns la Giurgiu.

...Examinînd pe hartă, nopți în șir, șansele adversarului de a se salva, prințul descoperise planului româno—rus încă o fisură : drumul retragerii spre Sofia era barat numai de trupe sprijinite — desigur ferm — pe contraredutele construite de armatele aliate. În eventualitatea, absurdă, că otomanii ar fi spart frontul de trupe aliat, în calea lor nu se mai opunea nimic, nici un obstacol natural. În calea lor se deschidea cîmpia Vidului, lunca Vidului, pe care ar fi putut-o străbate relativ ușor, salvîndu-și convoaiele de care cu răniți, provizii, armament. Otomanii trebuiau siliți, în eventualitatea spargerii frontului, să se împiedice în propriile lor bagaje, în propria lor dezordine, orice retragere e o dezordine —, în propria lor disperare ultimă. Aici nu mai erau de folos trupele — un bun serviciu ar fi făcut cava-

leria, instrumentul urmăririlor ! —, aici de folos ar fi fost un obstacol natural, o apă, o mlaştină, un smîrc. Aşa a apărut ideea blocării apelor Vidului printr-un dig masiv, de pămînt, ideea de a inunda cîmpia, transformînd-o în mlaştină, iar asta repede, chiar sub ochii inamicului.

Ca şi tunelul sau „mina" de la Griviţa 2, construirea digului pe rîul Vid era tot o lucrare genistică. Începuse în ultima decadă a lunii octombrie, dar ploile reci şi putrede făcuseră ca lucru să înainteze anevoie. Aici, la dig, lucrau cîteva companii de români, cu lopeţi, tărgi şi cazmale, cum şi ruşi dintr-un batalion de tiraliori. Nu era o muncă specială, ca la „mină", unde aportul geniştilor era hotărîtor, era o muncă brută, murdară şi încîlcită, făcută de oameni de toată mîna, deşi concepţia care o prezida aparţinea geniştilor, iar gîndul prinţului.

Un bun serviciu făcuse trupelor române, în lupta de la Rahova, mlaştina de la vărsarea Skitului în Dunăre, în care retragerea otomanilor s-a poticnit. Un bun serviciu le făcuse aceloraşi români, cu multe secole în urmă, tot împotriva otomanilor, mlaştina de la Călugăreni, iar mai înainte mlaştina de la Vaslui. Dar ideea mlaştinii construite, artificale, era nemţească şi prinţul se felicita pentru ideea lui.

El a descălecat chiar la malul apei, acolo unde forfota şantierului era în toi. Comandanţii şi trupa erau năclăiţi de noroi pînă în albul ochilor. („Impresiunea era repugnantă".) În anume acţiuni sau îndeletniciri oamenii seamănă cu bivolii, cu porcii, sau cu viermii. Colcăiala de trupuri din balta de la baza digului era vermină, iar clefăitul cizmelor, opincilor, picioarelor desculţe în mîl îl respingea auditiv.

— De ce se lucrează atît de murdar ? a vrut să întrebe, dar n-a întrebat.

Prinţul se gîndea nu atît la compromiterea echipamentului — nu existau alte haine pentru soldaţi — cît la munca aceasta sordidă în sine.

— O să isprăvim repede, alteţă ! l-a asigurat comandantul lucrării, citindu-i gîndul. Hainele se

usucă. Soldaţii sînt grăbiţi să termine, că altfel mor de frig. Se lucrează în nămolul aproape îngheţat.

Ar fi vrut să întrebe de ce nu se aduce piatră, poalele Balcanilor erau aproape, stăpînite însă de otomani. I se părea repugnantă munca cu lutul, material nedurabil, precar. Tot ofiţerul acela i-a răspuns :

— Din păcate, trebuie să folosim cantităţi mari de lut, că altfel nu ţine.

Da, lutul nu ţine, ar fi vrut să confirme la rîndu-i, rostind gîndul lui despre lut, dar n-a făcut-o.

Se întreba, cu stupoare, cum au construit pe aici romanii, în această lume în care „lutul nu ţine". La Turnu-Severin se vedeau încă picioarele podului lui Apolodor. Acesta, podul, ţinuse aproape două mii de ani. Ţinuse şi cetatea de pe malul stîng, cetatea romană şi bizantină, ale cărei ruine le examinase. Întrebarea ar fi fost destinată unui istoric, poate Kogălniceanu, dar nu-i plăcea patetismul acestuia, un anume spirit apodictic, introdus de acesta şi în ştiinţă, şi în poltică, şi în viaţa particulară. Kogălniceanu i-ar fi răspuns probabil că romanii au construit durabil folosind chiar şi lutul : probă Valul lui Traian. Blocarea Vidului se făcea acum cu un val, cu un asemenea val de pămînt, la care munceau sute de militari, năclăiţi în noroi pînă în albul ochilor.

Nu mai avea nimic de întrebat şi totuşi rămînea pe loc. Va trebui să vorbească cu Davila dacă n-ar fi cazul, dacă n-ar fi util, ca aici în preajma digului să fie instalat un spital de campanie sau măcar cîteva corturi sanitare. Ar fi trebuit totuşi ca oamenii să se spele. Măcar pentru masă sau înainte de culcare. Asta în eventualitatea că ar avea alte haine, pentru schimb, dar haine nu erau, soldaţii dormeau în hainele lor ude, zvîntîndu-le cu trupurile lor fierbinţi.

Poate că totuşi ideea de a construi digul a fost absurdă, şi-a spus, dar n-a putut duce gîndul pînă la capăt. Important era ca digul să se isprăvească repede. Ar fi fost singura justificare a unei idei fie

și absurde. Ideile se justifică numai prin ființa lor materială, prin existența lor în act. Ca și Valul-lui-Traian, care a fost, poate, tot o idee absurdă, ivită pe pămînturile de la nord de Dunăre. O idee de lut.

Reîncepuse ploaia, cernerea aceea tulbure și mărunță care desființa lumina, hotarul dintre noapte și zi. N-a simțit cînd i se muiase mantaua, n-a simțit șiroirea chipiului în barbă, nu și-a simțit ochii împăienjeniți. Dar și-a simțit amorțite picioarele, care căpătaseră, între timp răceala udă a lutului. Mișcîndu-și laba piciorului drept, în cizma cu obielele umede, degetele nu l-au mai ascultat. A dat să-și tragă piciorul în sus, dar acesta a ieșit fără cizmă. Cizma se afundase în noroiul clisos, rămăsese prizonieră lutului.

Ofițerul acela mînjit de noroi a sărit la timp. Au sărit la timp și sergenții *garde-corp,* care vegheau aproape. L-au prins pe prinț în brațe și l-au urcat pe cal. Cineva a smuls cizma rămasă în nămol, și a încercat să-l încalțe. Piciorul nu mai intra, sergentul care conducea operația a fost silit să elimine obielele și ciorapul, astfel încît abia piciorul gol a reintrat în cizmă.

Acum călărea spre Poradim purtînd cu sine un picior străin, înghețat, aproape mineral, cealaltă parte din intimitatea sa corporală — ciorapul și obielele, aflîndu-se în buzunarul sergentului *garde-corp.* Așa se detașau de el și amintirile.

După căsătoria cu locotenentul Ene, — cu Din, cum îl numea ea —, Adela a suspendat primirile la Gîrbovi, rămas ca loc de vacanță, mutîndu-se la București, în casa de curînd cumpărată, în care totul era nou, pe măsura unui fericit matrimoniu care a scandalizat totuși lumea bună.

O Balș cu un Ene !

Lucrurile se petrecuseră surprinzător pentru lume și chiar pentru Adela. Fata care acordase primul

dans prinţului străin, care părea sortită — chiar prin acest fapt ! — unei mari cariere, eşuase brusc într-o căsătorie obscură, pierzîndu-şi numele şi şansa. Auzind bîrfele, Adela a rîs, era fericită :

— Ar fi fost curios să mă constitui fată bătrînă, după acel prim dans !

Şi a trecut, fără ezitări, la noua ei soartă, împărţindu-se entuziast între cele două case, consacrîndu-se de fapt lui, într-o absenţă faţă de restul lumii care echivala cu o ignorare absolută a lumii. Adela dispăruse cu totul de pe orbita lumii bune, căzînd sau lăsîndu-se captată de o altă orbită, cea a vieţii soţiilor de militari. Aceasta însemna frisonul legat de neaşteptata părăsire a căminului, cînd el, cu figură gravă îi spunea :

— Plec în misie.

— Pentru cîtă vreme ?

Iar el tăcea, sorbindu-şi supa sau golindu-şi pipa de scrum. Nu spunea nimic, ceea ce însemna că putea fi vorba despre ceva important, neliniştitor, sau periculos, ca atunci în timpul „rebeliunii de la Ploieşti", cînd armata, deplasată de urgenţă acolo, primise ordin să tragă. El i-a spus simplu :

— Plec în misie. Dar Adela a înţeles unde pleacă, stăpînindu-şi cu greu tremurul.

— De ce tremuri ?

— Dar mi-e frică !

— De ce, draga mea ? Eşti soţie de militar !

A trecut momentul „rebeliunii de la Ploieşti", dar a urmat momentul Spania. I-a spus din nou „Plec în misie", şi a dispărut pentru cîteva luni, nu în ţară, ci dincolo de Pirinei, timp în care Adela a urmărit din gazetă luptele dintre carliştii rebeli, partizanii prinţului Don Carlos de Bourbon, şi legalişti, partizanii regelui Alfons al XI-lea, pînă în clipa cînd tronul spaniol a fost consolidat şi Din s-a întors acasă. S-a întors pe neaşteptate, tot noaptea, iar Adela, torturată de spaime, la capătul unui şir neîntrerupt de nopţi de insomnie, a scos un ţipăt cînd l-a văzut că intră viu pe uşă.

— Dar de ce, Din, de ce trebuie să dispari așa cu lunile ?

— Dar ne pregătim, i-a răspuns el. Trebuie să te pregătești și tu !

Misiunea de a participa la războiul civil spaniol, din 1875, „ca să studieze la fața locului luptele", i-o dăduse prințul. Alți ofițeri români participaseră, în aceeași epocă, la războiul franco—prusian din 1870. Ce nu înțelegea ea ? Din a privit-o ca pe un copil, sărutîndu-i ochii umezi, speriați, îmbufnați, inocenți. Dragostea lor a stat ani în șir sub această iminență a curmării, sub frisonul plecărilor neașteptate, sub năvala de bucurie a reîntoarcerilor bruște, sub freamătul pregătirilor de 10 Mai care însemna reunirea lor publică, sub cerul paradei militare.

Adela învăluia corpul social din care făcea parte bărbatul ei într-o aură de inaccesibil, de mister, la care puțini puteau aspira. Chiar logodna lor a stat sub semnul acestui mister, fiindcă după bucuria primei lor întîlniri, după hotărîrea de a se căsători, a urmat scena aceea pe care Adela n-a putut-o uita. El a intrat la ea cu o figură gravă, și i-a spus solemn, cu glasul tremurînd de emoție :

— Trebuie să te prezint generalului.

— Dar de ce ? a îngăimat ea cu o spaimă inexplicabilă.

— Fiindcă așa trebuie. Vei fi soție de ofițer.

A rîs, i s-a părut absurdă regula, dar, plecînd cu el în trăsură spre clubul ofițerilor, unde avea să aibă loc primirea, Adela a simțit că i se vor tăia picioarele în fața acelui general, șef al ordinului militar de care ținea viitorul ei soț.

— Dar e o simplă vizită de curtoazie ! a asigurat-o el.

— Atunci de ce trebuie s-o facem ? s-a apărat Adela.

Generalul a fost amabil și curtenitor. El părea ușor amuzat de spaima celor doi, poate înduioșat de ochii frumoși ai domnișoarei care îl ațintea cu încordare.

Părea că se joacă o scenă la medic sau la preot. Adela îl cunoştea bine pe general din viaţa civilă, unde nu-i inspira teamă, el o respecta prin ascendenţă şi prestigiu social. Sforţarea ambelor părţi de a aduce lucrurile la un ton normal, la tonul unei vizite, n-a reuşit, tracul adus de Adela i s-a comunicat şi generalului, care s-a văzut nevoit să formuleze întrebările obligatorii, cu un ton blajin solemn :

— Consimte domnişoara să-şi aleagă un soţ din corpul ofiţerilor armatei române ?

Ea a spus da, fără să respire.

— Consimte domnişoara să respecte prescripţiunile care îl leagă pe viitorul soţ de corpul ofiţerilor români ?

Ea a spus da, fără să ştie ce însemnează acele „prescripţiuni", nimeni necomunicîndu-i-le, socotindu-le probabil un dat care trebuie acceptat de la sine. A treia întrebare, dacă ea acceptă să-şi schimbe identitatea, preluînd identitatea soţului, n-a mai auzit-o, dar a răspuns da.

S-a simţit aparţinîndu-i lui Din din aceeaşi clipă, decisă să uite cu totul existenţa ei anterioară şi să înfrunte pînă la capăt scandalul public, legat de această mezalianţă, scandal pe care l-a şi înfruntat. Între timp însă legătura ei sufletească cu Din căpăta adîncime, Adela înainta de fapt într-o speţă de necunoscut, improprie căsătoriei, proprie vieţii lor, vieţii lui. Din rutina vieţii militare, la care se acomodează repede soţiile de ofiţeri, Adela alegea neobişnuitul, chiar cînd acel neobişnuit apare astfel doar în ochii profanilor.

— De ce posteşti în dimineaţa paradei ?

— Fiindcă aşa se postește. Înainte de oricare Te Deum ne împărtăşim.

— De ce se închină steagul regimentului în fiecare dimineaţă ?

— Fiindcă aşa se închină.

Conducîndu-l într-o zi pe Din cu trăsura la cazarmă, Adela văzuse momentul „închinării steagu-

lui", ceremonie simplă dar mişcătoare, care i-a rămas întipărită în minte. Rugăciunea matinală la steag se săvîrşea într-o încăpere goală de la poarta cazarmei, fără preoţi, fără martori, doar de soldatul stegar, care stătea cu drapelul în braţe, într-un fel de amorţire sau transă.

— El doarme ? a întrebat Adela, privind scena prin fereastra deschisă.

— Nu doarme, i-a răspuns Din, el se roagă.

— Dar uită-te la el, a aţipit ! a mai spus ea, rîzînd. Acum înţeleg ce înseamnă să închini steagul, înseamnă să aţipeşti.

El a părut ultragiat, a privit-o sever :

— Te rog să te retragi, Adela !

Şi Din a dispărut în interior.

Peste o vreme a fost vorba despre „sfinţirea steagului", ceremonie căreia Din îi atribuia o mare importanţă.

— Ia-mă şi pe mine, a cerut ea.

— Nu se poate, a refuzat-o el. Asta nu e o paradă.

— Aveţi ceremonii secrete ?

El a ezitat să-i răspundă. A înţeles că în armată se petreceau lucruri la care nu avea oricine acces. A aflat tot atunci despre „ţintuirea steagului", o ceremonie la care participase numai prinţul, ministrul de război şi mitropolitul primat. Pînzele noilor drapele de regiment erau aduse la palat şi prezentate prinţului, care urma să le fixeze el însuşi pe suportul de lemn, bătînd el însuşi cu ciocanul prima ţintă. „Ţintuirea" era un act ritual. Ca şi „închinarea" matinală a steagului. Ca şi „sfinţirea". Cîte ceremonii secrete vor mai fi fost acolo, în spaţiul acelui ordin ocult la care Din, bărbatul ei, participa ?

A fost apoi incidentul acela pe o chestiune „de onoare", afacere ciudată, în urma căreia s-a sinucis un ofiţer. Întîmplarea a făcut vîlvă în Bucureşti, răscolind saloanele, deşi presa n-a participat cu comentarii, presa fiind silită să tacă — pentru întîia oară ! — printr-o somaţie a guvernului. Tăcerea sumbră

care a învăluit toată întîmplarea i-a dat Adelei fiori.

— Dar ce se întîmplă acolo la voi ? l-a întrebat pe Din noaptea, acasă. Spune-mi, de ce s-a sinucis ?

Bărbatul a tăcut, părînd a nu da importanţă chestiunii. Ea a insistat, el a explicat simplu :

— Dar nu putea să nu se sinucidă ! Fusese jignit de general, nu-şi putea provoca superiorul la duel şi s-a împuşcat în faţa lui. Ce nu pricepi ?

— Dar e cumplit !

— Ce e cumplit ? E vorba de o chestiune de onoare.

Apoi, ca o revanşă la toate aceste secrete, balurile ofiţereşti, momentul festiv al introducerii doamnelor în societatea bărbaţilor în uniforme, curtenia lor aparte — solemnă şi ierarhică — ce impunea raporturi solemn ierarhice şi doamnelor, peste toată camaraderia lor băţoasă, intimităţile grave pe care şi le acordau aceşti bărbaţi, gata oricînd să-şi suspende conversaţia, acordînd supremaţie frumuseţii, de la tînărul cadet la general. De la primul bal, ea, Adela, a stat în dreapta doamnei general, femeie grasă şi urîtă, femeiea acelui general care-i încuviinţase căsătoria, militar mustăcios şi tăcut, acoperit între timp cu o faimă sumbră, sinuciderea aceea care-i adăugase un prestigiu negru ! Valsînd cu el, în deschiderea balului, Adela a uitat de persoana lui, în fond amabilă şi cordială, prea bine cunoscută cîndva, simţindu-se purtată de nişte mîini care decid invizibil existenţe.

Apoi balurile la palat, de Anul nou, baluri refuzate Adelei lungă vreme, vremea în care Din a urcat încet şi cu trudă scara ierarhiilor, pînă în clipa cînd poarta princiară s-a deschis din nou pentru ea, la ultima lui avansare, cînd Din a anunţat-o solemn :

— Sîntem invitaţi la bal, la palat !

A intrat în palat altfel, ca soţia lui Din, sub candelabrele luminînd feeric, incluzîndu-se în tăcerea înfiorată premergătoare marii clipe, intrarea perechii princiare. A strîns braţul bărbatului de lîngă ea, recăpătîndu-şi siguranţa. Şi el i-a strîns braţul. Emoţia

era de fapt a lui. Tînărul maior se întîlnea cu şeful suprem al armatei, şeful marelui ordin de care aparţinea, iar în acest cadru, public, el, maiorul, fusese invitat cu soţia. Şirurile de ofiţeri şi-au sunat scurt pintenii, după care nu s-a mai auzit decît sfîrîitul lumînărilor din candelabre. Cuplul princiar a evoluat ierarhic, prin culoarul de uniforme, pînă la ei doi. El, Din, a încremenit ca o statuie de piatră. Ea, fără sînge, a făcut reverenţa de rigoare, timp în care mareşalul curţii a prezentat-o prinţului şi prinţesei, adăugînd numelui ei nou acel prisos onomastic : *Née Balch* [1]. Prinţul şi-a suspendat o clipă privirea lui albastră, lăsîndu-şi pleoapele şi poate încruntîndu-se, prinţesa a zîmbit de circumstanţă. Adela şi-a reluat respiraţia cînd pantofii şi cizmele princiare s-au îndepărtat. Apoi l-a urmărit pe prinţ, eliberată şi senină, rămînînd la braţul lui Din. Scurta clipă de tulburare a fost urmată de un sentiment de aşezare lăuntrică, în care pînă şi umbra amintirilor — brusc reînnoită — s-a stins. Îi privea acum pe prinţ prin ochii lui Din, ba mai mult, îşi acorda sieşi şi lui Din un ascendent asupra prinţului, de vreme ce el, Din, ca militar, îl apăra. Chiar palatul, acea modestă casă boierească în care sălăşuise şi Cuza, i-a apărut Adelei drept ceea ce era : o casă a ţării. Ei doi erau deci acasă, îl protejeau de fapt pe prinţ, şi Adela, ducînd pînă la capăt această trăire, a căpătat pe loc un aer mulţumit, de superioară mîndrie. Nu s-a mai temut pentru Din, nici pentru riscurile pe care le implica viaţa lui. La bal, între braţele bărbatului său, s-a lăsat cuprinsă de ameţeala valsului, ca într-o nouă nuntă.

În primăvară, Din şi prinţul au plecat împreună la Dunăre, în aceeaşi zonă a frontului. Maiorul n-a mai avut răgazul să-i spună Adelei că pleacă „în misie". Despre dezlănţuirea războiului Adela a aflat din gazete, fiind la Gîrbovi. Apoi n-a mai citit gazetele. Întoarcerea lui rapidă, întoarcerea lui iminentă s-a instalat în mintea femeii obsesiv. Puţinele

[1] Născută Balş.

semne primite de la el, de pe front, îi confirmau speranța.

„Din va veni neîntîrziat".

Obsedată de întoarcerea lui Din, Adela își șterse din minte chipul prințului, deși nu ignora legătura de destin dintre cei doi bărbați. Ea îl gîndea pînă o dureau mințile, pînă acolo încît nu mai răspundea de comunicarea nocturnă cu prințul.

La malul turcesc, de fapt bulgar, prințul e întîmpinat cu muzică și cu focuri de artificii. A simțit imediat că a intrat în sud, într-o altă zonă a luminii și într-un alt regim al muzicii, într-un regim feeric.

Funcționarii otomani care l-au primit la țărm, imediat ce vasul românesc a acostat, în frunte cu Midhat-pașa, guvernatorul vilaetului Dunării, aveau pe chip o specie de curioasă beatitudine — fericirea de a-l întîmpina ? —, de fapt un mod ceremonios de a-l primi pe oricine, deci și pe el, mod tipic de a fi rece sau cald, sau inert, sau hierartic, sau beatic, dar o beatitudine contaminantă, care îl putea ameți pe oricine, deci și pe prinț, dacă prințul ar fi fost un beatic. Prințul însă încerca atunci, ca și mai tîrziu, o undă de neliniște și de teamă.

De ce teamă ? În fond el avea o altă identitate, el era un prinț european din casa germană de Hohenzollern, un prinț care primise să fie domn peste un neam aparținînd sultanului. Dar aparținea oare ? Era poate mai avantajos, pentru el, ca prințul însuși să se simtă onorat de onorurile incredibile cu care era primit, de la primul pas, acestea însemnînd că onorurile sînt conferite lui, ca Hohenzollern, dar onorurile îi erau acordate ca șef de stat, deci ca „prinț vasal", deci un Hohenzollern vasal !, ceea ce era umilitor, și atunci era mai cuminte să le accepte ca pe niște onoruri date unui neam. Era deci mai onorabil să accepte ca aceste onoruri sînt date lui prin mandat, adică unui neam umil — cît de umil, dacă

merită onoruri ? — neam pe care el, indiferent de titlul său nobiliar, îl reprezintă acum.

N-a ales alternativa, a primit onorurile simţindu-se onorat ca şef de stat, ca şeful unui stat, fie şi vasal, pe care îl onora un mare imperiu, îl onora cineva, nu oricine, aceste onoruri primindu-le însă el, şi un strop de vanitate fierbinte s-a strecurat în vinele prinţului, tulburîndu-i sîngele, atunci, pe loc.

N-a reuşit să aleagă atunci, pe loc, din plecăciunea cu care l-a onorat Midhat-paşa, ceea ce i se cuvenea lui — ca prinţ — ceea ce lui — ca şef de stat — lui, ca oaspete al sultanului, lui, ca oaspete al ospeţiei orientale, care era impersonală, anonimă, goală, nerabatabilă asupra nimic anume din clipa în care cineva, oricine, era acceptat în interiorul ei ca simbol. El era un simbol, iar condiţia aceasta trebuia s-o menţină pînă la sfîrşit !

Totul era făcut ca prinţul să primească această semnificaţie, ca pe o mantie, s-o accepte şi s-o poarte mai departe, indiferent de persoana sa, indiferent de cei care jucau jocul acesta, indiferent de meteorologie, de starea timpului la graniţa Imperiului otoman, atunci la începutul lui octombrie 1866. A şi notat în jurnal, fiind încă pe ţărmul român :

„10 (22) octombrie : *Din cauza vremii furtunoase şi în urma ştirii venite de la Stambul că vasul n-a putut pleca încă* — vasul destinat să-l aducă din Varna în capitala imperiului — *prinţul trebuie să aştepte toată ziua în Giurgiu, adică în San Giorgio, veche factorie genoveză pe Dunăre. Guvernatorul vilaetului Dunării — Midhat-paşa — trimite pe al său director al afacerilor străine ca să-l salute pe prinţ şi să-i primească ordinele. În formele obişnuite otomane, de cea mai mare politeţe, trimisul lui Midhat-paşa, Odian-effendi pe nume, comunică prinţului că e însărcinat a exprima alteţei-sale cît de fericit se simte Midhat-paşa de a fi cel dintîi care-l primeşte pe prinţ în marele imperiu. Mai mult, nerăbdător de a fi părtaş la această mult măgulitoare cinste, el, Midhat-paşa, se va grăbi a-l vesti pe prinţ marea*

bucurie care îl aşteaptă, la rîndu-i, şi anume : sosirea la Rusciuk a excelenţei sale Gemil-paşa, aghiotantul majestăţii-sale sultanul, singurul în măsură să-l salute pe alteţa-sa, prinţul valah, cu cea mai înaltă onoare".

Midhat-paşa era deci ultima verigă din lanţul plecăciunilor, el nu cuteza să ridice ochii spre prinţ, ca invitat al sultanului, şi cu atît mai mult purtătorul său de cuvînt, simplă voce, Odian-effendi.

Din păcate, se plîngea Odian-effendi, în numele stăpînului său, Gemil-paşa este încă reţinut la Bosfor, din pricina furtunilor care bîntuie pe Marea Neagră.

Traducerea formulelor a ţinut, după cronometrul prinţului, peste jumătate de oră, în care timp suita română, mult prea obosită de drum, căsca, real sau ostentativ, cu palmele la gură. Drept care, prinţul a comis prima îndrăzneală, îndrăzneala de a trece în Imperiul otoman, fără acordul celui care îl reprezenta pe majestatea-sa sultanul, Midhat-paşa, guvernatorul vilaietului Dunării, care, prostit, a şi dat drumul la artificii şi la fanfare, din clipa în care prinţul a călcat pe bordul vasului *România,* care urma să-l treacă *dincolo.*

S-a pus în mişcare maşinăria primirii otomane, care golea de sens orice act, orice gest, orice gînd. Lucrurile aveau să continue aşa pînă la Stambul, într-o dilatare fantastică, din care prinţul nu se putea sustrage, nu avea cum şi nici de ce să se sustragă, el era un simbol. La Varna — între timp marea se calmase — vestea a fost adusă de un funcţionar otoman, un telegrafist, dar pe firul întortocheat al protocolurilor, la Varna urma să sosească iahtul personal al sultanului, iahtul *Issedin,* la bordul căruia se afla Gemil-paşa, iar această veste a dat emoţii slujbaşilor locali, pe toată scara ierarhiei, emoţii transmise prinţului, care era dator a primi emoţiile, care era dator a le transmite înapoi, pe toată scara ierarhiei, apoi prin firul telegrafic, pînă la Varna.

Se aştepta impresia pe care o va produce emoţia prinţului asupra lui Gemil-paşa, care însă nu sosise încă la Varna, funcţionarii s-au aliniat probabil de-a lungul întregii linii telegrafice care unea acest punct al Dunării cu Marea Neagră, apoi funcţionarii s-au arătat disperaţi, n-aveau cum comunica prinţului reacţia desigur pozitivă a lui Gemil-paşa — vasul nu se vedea la orizont, va acosta la Varna peste încă o zi — programul se încurcă, desigur, Gemil-paşa nu poate să nu primească acest mesaj de bucurie, şi să-i răspundă. Dar prinţul rupe plasa temenelelor şi încearcă să treacă mai departe. El vrea să ajungă cît mai curînd la Varna, ceea ce provoacă consternare. De ce ? N-a sosit încă Gemil-paşa, de ce se grăbeşte prinţul ?

„Pe la 11 jumătate — notează el în jurnal — *prinţul pleacă de la conac, locul banchetului în cinstea sa, la gară, un adăpost de paiantă împodobit cu steaguri otomane şi româneşti. Trupele lagărului de cîmp, de la Rusciuk, fac o impresie bună, marţială, ele sînt înşirate pe tot traseul, pe ambele părţi ale drumului, iar ofiţerii otomani par sumbri şi fanatici.“*

Nota bene : *„Prinţul îi exprimă lui Midhat-paşa satisfacţia că aceste trupe îi prezintă astăzi onorul, cînd aceleaşi trupe au stat luni de-a rîndul ameninţătoare, cu arma la umăr, faţă în faţă cu trupele sale.“*

Midhat-paşa, comandantul acestor trupe, pare a nu înţelege despre ce este vorba. Îi răspunde prinţului cu o temenea. Midhat-paşa este oare un imbecil ? Prinţul consemnează în jurnal :

„Paşa e un om de vreo patruzeci şi ceva de ani, exterior plăcut, ştie franţuzeşte atît cît să poată întreţine convenabil convorbirea, fără tălmaci. I se laudă talentul administrativ, deşi e de puţină vreme în coasta Moldo-Valahiei. Oare el ştie că soldaţii săi au vîndut pulbere şi gloanţe soldaţilor români ?“

O satisfacţie : la Razgrad, unde face un popas apoi o transbordare, cîţiva kilometri cu trăsurile

— fiindcă linia ferată e în construcţie — i se prezintă, pentru a-l saluta, ofiţerii germani care fac serviciu în armata turcă, în frunte cu Omer-paşa. Midhat-paşa ascultă opac, cu o mină indescifrabilă, dialogul care se poartă în germană, între prinţ, Omer-paşa şi alţi ofiţeri prusieni, care vorbesc perfect şi turceşte. Dar prusienii sînt sau par loiali. Acceptînd turbanele, acceptînd dialogul cu prinţul — camarad al lor, în fond — ei nu acceptă în ruptul capului — iar prinţului nu-i trece prin cap, cum le-ar fi trecut probabil românilor ! — o conversaţie echivocă.

Nişte ofiţeri germani slujesc Imperiul otoman, un ofiţer german, un prinţ, a devenit slujitorul unui stat care se opune — se opune oare ? — Imperiului otoman.

„Chestiunea rămîne surd-confuză", notează prinţul în minte, fără a mai consemna fraza în jurnal.

Dar focurile de artificii şi fanfarele îl conduc pînă la Varna. Cui aparţine el de fapt, rezervîndu-i-se această primire ? Aparatul otoman, prin tot stilul şi prin tot fastul, spune că această primire nu se cuvine decît unui prieten al sultanului, un „supus". Suita română rămîne rezervată, ea a exclus din lista civilă orice daruri importante pentru slujitorii acestui aparat, ea, suita română, rămîne surd severă, marcînd distanţa dintre ceea ce se cuvine şi ceea ce pare un exces, cu un anume sens, iar prinţului îi este greu să aleagă.

La Varna, fastul cade într-adevăr în exces, chiar şi la maniera otomană. Pe bordul iahtului *Issedin* se află chiar slujitorii din casa sultanului, desemnaţi pentru serviciul intim al prinţului. O companie de marinari — strict decorativă ! — face serviciul de onoare pe bord. Gemil-paşa îl primeşte ca pe un intim, cu aerul de a-l introduce într-un palat ce-i aparţine. Care e palatul ce-i aparţine ?

Varna a rămas departe, un tîrg mizer, balcanic, la ţărm aflîndu-se o droaie de funcţionari şi supuşi otomani, plus fanfare, steaguri, focuri de artificii, urale (chiar şi un dangăt de clopot). Prinţul notează,

chiar la bord : *„Vremea e acum senină, o ploaie fină a înlocuit furtuna din zilele trecute, marea e calmă, pic de vînt"*.

Fără vînt, sub ploaia fină, care stinge orele, zilele, anul, din cronologia catolică sau bizantină, iahtul se pune în mişcare spre Bosfor :

„Prinţul e fermecat de necunoscuta priveliştе, pe care o are în faţa ochilor, care-l tulbură, pînă la straniu, cu misterioasa-i minunăţie". Îi fulgeră în ochi Lisabona, estuarul Tagului, boarea vînătă a Atlanticului, care-i era familiară, apoi simte în nări boarea sumbră a Mării Nordului, dar rămîne confuz, în faţă cu *„cheiul admirabil de marmoră albă, care se întinde, lins din ape, înaintea palatului magnific, la peronul căruia se află postată o gardă de onoare"*.

Era în ziua a doua a lunii *Djumadi-ül'ahir,* anul 1283 al Hegirei. Prinţul căzuse într-un alt timp.

Răşcanu îşi continua gîndul în pasul cailor. Toma se afla lîngă el, în trăsură. Garussi, în faţa lor, pe bancheta rezervată de obicei copiilor. Avocatul părea destins, duşul matinal, masajul cu prosopul aspru şi gimnastica îl puneau în vervă, ca un aperitiv igenic pentru confruntările de bară, de după orele nouă. Probabil că tema procesului, în care urma să apere, îl preocupa intens, şi avocatul, fără să-şi dea seama, experimenta pe auditoriul din trăsură efectul celor cîteva „principii" cu ajutorul cărora vroia să-şi susţină teza. El ştia bine că faptele, numai faptele, materia brută a actului de tribunal indispune un complet de judecată select, format de obicei din oameni cu instrucţie fină, şi atunci căuta întotdeauna resorturile mai adînci ale cazului, lărgind cadrul, introducînd în dezbatere ipoteze care să lumineze auditoriul printr-o vedere superioară. Solicitînd clemenţă sau acuzînd, Răşcanu făcea şi sociologie, el încerca întotdeauna să-i implice pe juraţi într-o viziune cuprinzătoare, flatîndu-le capacitatea de comprehensiune, împingîndu-i în acel

punct înalt din care sancțiunea oricît de aspră se purifică, emanînd din acel tacitian *sine ira et studio*.

În aceleași chestiuni, Toma avea un cu totul alt punct de vedere. Generalizările lui Răşcanu îi apăreau ca o sofistică, nişte parajudecăți menite să obscurizeze cazul în loc să-l lămurească. Ceea ce conta erau faptele şi încadrarea acestora în paragrafe de lege. Ascultîndu-l pe Toma, lui Răşcanu i se părea că tînărul, cu instinctul lui pragmatic, era bun mai curînd de magistrat decît de avocat. Îl şi consultase dealtfel asupra dosarului în cauză, trecîndu-i-l spre lectură, ca să-i sondeze pregătirea şi să cîştige un oponent în plus, la domiciliu. Dar sondajul n-a dat rezultatul dorit, Toma nu ieşea din limita faptelor peste care se instala cu autoritate.

— Cum, dumneata nu vezi aici şi o motivațiune mai largă, de familie, de grup, de atmosferă ?

— Dar asta nu rezultă din dosar !

— Dacă nu rezultă, vom cere probe !

— Dar nu aveți deocamdată probe pentru asemenea susțineri !

Dosarul pe care îl avea Răşcanu pe rol în acea zi, „cazul Chiriachița Dimăncescu“ — sinucidere, cu instigare la sinucidere, în vederea unei moşteniri — ar fi făcut vîlvă în timpuri normale, aducînd în incinta tribunalului de „Coloare galbenă“ toată lumea amatoare de senzație din Bucureşti, inclusiv presa. Din păcate, războiul scotea de pe scena interesului asemenea fapte, anulînd performanțele de avocatură care s-ar fi asociat firesc, iar lui Răşcanu nu-i rămînea decît gustul considerațiilor generale. În timpul şedinței precedente, jurații citeau gazetele cu ştiri de pe front.

— Ce vreau să-ți spun, s-a adresat Răşcanu lui Toma, continuîndu-şi gîndul, este că avocatura trebuie să devină o ştiință a societății, mai mult decît o artă. În cazul dat, nu-mi ajung faptele din dosar, în care sînt implicate numai două persoane.

— Dar atunci riscați să extindeți aria de explorare nepermis de mult, pînă la limita de la care faptele concrete îşi pierd sensul.

Răşcanu făcea în fond o falsă sociologie juridică, iar Toma simţise instinctiv slăbiciunea. Avocatul concepea implicarea unor serii noi de date aproape exclusiv ca un artificiu retoric, forţînd astfel, pe o cale mai mult psihologică, o decizie sau alta în favoarea sa. Obţinea practic o anume împăcare morală a magistraţilor cu propria lor decizie, care era tocmai cea dorită şi pledată de avocat.

— Da, se comit şi crime sau furturi, îşi puteau spune aceştia, societatea e proastă, rea, vicioasă. Un caz în plus nu va modifica tabloul. În acest context, circumstanţele individuale împing la clemenţă.

Sau invers :

— Da, societatea e proastă, etcaetera, dar cumulul de fapte jalnice, sinistre, abominabile riscă, iată, prin adăugarea unui nou caz, să modifice tabloul.

Această alternativă excludea clemenţa, iar argumentarea era menită să împingă din nou la un cuget împăcat.

În cazul Chiriachiţa Dimăncescu teza Răşcanu era că viciul toxicomaniei se practică şi că deci clientul său, acuzat de incitare la administrarea otrăvii dulci, era mai puţin culpabil, prin antecedentele victimei, prin o anume stare morbidă în familie, deşi mobilul acuzatului părea limpede : însuşirea averii celei care decedase — prin sinucidere sau prin ucidere — după cum urma a se stabili.

— Chestiunea se complică întotdeauna prin ambianţă, îi spusese Răşcanu lui Toma, argumentîndu-şi teza. Şi sentenţios : Dumneata vezi oraşul ăsta idilic. Chiriachiţa e o mahalagioaică, aşa cum spune acuzarea, cu frica lui Dumnezeu şi temenele pe la icoane. Dar uite că nu-i uşă de biserică, şi nu numai ea. Vezi dumneata, Bucureştii sînt un oraş cu prea multe biserici, pentru ca asta să nu te pună pe gînduri.

Din nou Răşcanu era „liber pansisist", aşa cum îl acuza a fi Garussi. El a şi presupus acuza, adăugînd concesiv :

— Desigur, nu exclud rolul consolator al credinţei, dar, revenind la caz, să nu-mi invoce acuzarea

parastasele pe care le ţinea Chiriachiţa, şi popii care-i frecventau domiciliul. Prea sînt multe de ispăşit acolo unde-s multe biserici. Piesele din dosar sînt clare !

— Tocmai, piesele sînt clare ! a punctat Toma.

Intervenţia l-a iritat pe Răşcanu, care l-a taxat pe tînăr ca pe un ins lipsit de fantezie.

„Dumneata n-o să faci carieră juridică la noi ! i-a spus lui Toma în gînd, răsucindu-se ostentativ şi privind spectacolul străzii. Asta e o altă lume. Dumneata eşti bun pentru procese cu mocani, institutori, reverenzi de diferite confesiuni, pentru o lume cu afaceri clare, în nici un caz pentru lumea asta. Sau, în cel mai bun caz pentru dreptul agrar, unde lucrurile sînt elementare !"

Privind strada, ca să nu-l mai vadă pe Toma, avocatul, avea în faţa ochilor confirmarea. Mişcarea uliţei, pestriţă, stridentă, frivolă, miloagă, automatică, nu era o simplă mişcare, ci o mişcare dublă, una vizibilă cu ochiul, alta nevizibilă, în care intrau toţi : ţărani, ţigani, mahalagii, amploiaţi, olteni cu cobiliţe, dughenegii ieşiţi în uşa prăvăliei, călugări vagabonzi cu iconiţe şi mătănii, cerşetori, vînzători de gazete, comisionari cu coşuri de flori, cărăuşi de cumpărături pentru lumea bună, apoi lumea bună din birji şi echipaje, cu cîteva persoane chiar s-a şi salutat.

„— Toţi aceştia nu erau aşa cum apăreau, a glosat Răşcanu, aşa cum s-ar fi prezentat, avantajos sau nu, în actele unui proces, ci altfel, fiecare altfel şi toţi altfel. Fiecare prizonier unei istorii personale bifurcate, istorie ceva mai generală — de familie, clan, rasă, şi aceasta bifurcată, toţi participînd la nişte evenimente — războiul să zicem ! — cu o semnificaţie bifurcată, încît, domnule Toma Nicoară, cel mai cuminte lucru este să nu judeci, dacă judeci simplist".

Toma Nicoară simţea dispoziţia mizantropică a lui Răşcanu, dar n-o justifica şi mai ales n-o aproba. El ştia, mai mult din instinct decît din experienţă, că boala oamenilor de lege — magistraţi, avocaţi,

grefieri, portărei etc. — este pînă la urmă mizantropia. Venind în atingere cu o materie umană denaturată, falsificată prin conflicte care exacerbau impulsurile cele mai joase, oamenii de lege isprăveau prin a ajunge filozofic niște mizantropi, iar practic niște administratori cu profit ai acestor stări proaste de lucruri. Ca și medicii, care cultivau la rîndu-le o anume mizantropie. Ca și oamenii politici. Toma își propunea să nu ajungă așa, iar drumul pe care apucase — credea el — nu-l putea duce într-un asemenea impas.

Mizantropia lui Răşcanu ţinea însă şi de un anume sentiment al extracţiei sale. Făcuse Dreptul, învestit de familie ca să-şi apere proprietăţile neamului său şi ca să apere, într-un plan mai larg, drepturile statului şi drepturile ţării. Spre aceste drepturi se năpustea lumea gregară a arendaşilor, cămătarilor, zarafilor, negustorimea egoistă şi hulpavă, indigenă sau alogenă, n-avea importanţă, aşa cum spre celelalte drepturi, generale, se năpustea o anume lume politică nouă şi fără căpătîi, care polariza în jurul liberalilor, „partida roşie". A întui intenţia nedeclarată — la bară sau la tribuna parlamentului — a citi sub fapte altceva, a vedea într-un curs al lucrurilor un curs secret şi negativ devenise pentru Răşcanu un tic.

Curiozitatea, de care Toma se amuza, era că în cazul Chiriachiţa Dimăncescu avocatul trebuia să pledeze inocenţa acuzatului, un oarecare Sandu Băluică, „apropitar, alegător, om cu stare", împotriva sinucigaşei, şi ea „apropitară", dar care cert era victimă. Poate de aici înflăcărarea lui Răşcanu în acest caz, foamea lui de argumente, nerăbdarea de a lichida printr-o lovitură întreaga poveste. Acuzatul era chiar mitocanul de la Parlament.

Trăsura a ajuns la tribunal mai devreme, a coborît întîi Garussi, cu ghiozdanul de hîrtii, apoi Răşcanu.

— Nu-i nimic, o să trecem întîi pe la grefă, mai cercetăm o dată actele, i-a spus el lui Toma.

Dar la grefă, în dosar, anexată lîngă prima filă, o petiţie : Sandu Băluică solicită amînarea dezbaterii „deoarece fiind caporal în Guarda civică, în enteresul patriei, nu poci ca să mă prezantez, azi fiind zi de ezerciţ".

Răşcanu era contrariat. Garussi nu ştia nimic de petiţie. În chip scandalos, petiţionarul client nu-şi prevenise avocatul despre intenţia de a amîna. Îşi angajase între timp un alt avocat, se înţelesese peste capul lui cu partea adversă ? Figura lui Răşcanu exprima un pilduitor „Poftim, iată în ce lume lucrăm !". Apoi, spre Toma :

— Azi eşti liber. Voi rămîne aici să lămuresc cazul. Şi spre Garussi : Du-l pe domnul în oraş. Ne revedem deseară, la cină.

Pentru Toma, cursul ultimelor zile se înfăţişa deşirat, fără legătură între gesturi şi ore, în suprapuneri de fapte, gînduri, vorbe, care fie se coagulau anarhic, luîndu-l pe el ca subiect, în viziuni ca de vis, fie pluteau singure fără el, ca nişte insule cu o vegetaţie bizară, pe nişte ape ale nimănui.

Nu izbutea astfel să priceapă cum intrase în întîmplarea aceea, deşi lămuririle pe care şi le dădea erau clare, reprezentau fapte puse cap la cap. Fapte de necontestat, tari ca şi experienţa lui militară, din care se alesese cu rănile, atestate medical.

De la asta a şi pornit. Fusese deci mai întîi drumul cu trăsura, cu Garussi şi Răşcanu în trăsură, apoi spitalul, apoi cafeneaua lui Iani. La spitalul militar a intrat singur, ca să-şi schimbe pansamentul ; Garussi a rămas în trăsură.

— În curînd o să fii sănătos ca un ou, i-a spus medicul chirurg care s-a ocupat de rănile lui. Ar trebui să nu te mai înfăşor, dar niţică protecţie nu strică.

De la spital Garussi l-a dus la cafeneaua lui Iani, să se răcorească cu apă rece, şerbet şi dulceaţă de

chitră. Se făcuse cald spre prînz. Apoi Garussi a dispărut, lăsîndu-l singur la masă, afară, pe malul gîrlei. Gîrla curgea tulbure.

— Eu plec în tîrg, vă las aici, la Iani. Mai mult de-un ceas, două nu lipsesc. Sper că n-aveţi nevoie de trăsură. Prin asfinţit plecăm undeva. Lăsaţi-i pe boieri în plata Domnului, cu cina lor cu tot. Mergem în altă parte, la nişte oameni. Acolo cafea !

Iani prăjea cafea, undeva înăuntru. Toma se afla, cert, pe malul Dîmboviţei. Simţea aroma de cafea prăjită. La care s-a adăugat mai apoi şi un miros de rom. Iani stropise cafeaua cu rom, rom bun, brazilian, şi peste bălţile din faţa cafenelei s-a răspîndit aroma alcoolului exotic. Toma moţăia la masă în faţa unei tipsii cu dulciuri. Nu aţipise, se lăsase doar în voia aromelor, care îi evocau ceva, ceva controlabil. A auzit astfel cum suna intermitent, muzical, o piuliţă de alamă, în care se strivea ceva, scorţişoară. Mirosea şi a scorţişoară. Apoi un sunet înfundat. Piuliţa de alamă suna în contratimp cu o alta, de lemn, în care se pisa piper alb sau ienibahar. Mirosurile s-au amestecat. A mai fost şi un miros de vanilie. Se tocăna vanilie.

În aer era ceva sărbătoresc. Lumină dulce, o lumină de ambră, soarele nu se vedea, dispăruse încă din vară, uitîndu-şi însă în văzduh căldura şi aurul.

— Cine-a murit ieri, îi spusese Garussi, azi îi pare rău. De asta-i bine să mai aştepţi cu moartea ; să n-o iei repede. Şi mai apoi, tot el : Vreme cu năvîrlii, cînd cald, cînd frig. Nici nu ştii cum să te-mbraci. P-aici nu poţi conta nici pe soare, nici pe vînt, nici pe om.

Întorcînd capul spre uşa cafenelei, Toma a fost surprins să vadă că lîngă scaunul lui înflorise un oleandru cu flori albe.

— L-am scos, sireacu, la soare ! i-a spus Iani, scuzîndu-se parcă. Acuşi pică iarna şi soare nu mai apucă, a mai adăugat, dispărînd apoi în prăvălie.

Iani tăbîrcise afară, ajutat de un puşti cu şorţ, acel oleandru cu flori albe, crescut într-un hîrdău

cu doage de lemn. Apoi a mai scos afară încă unul, dar cu flori azurii.

— Am mai avut unul, a spus el, cu flori în coloarea garanţei. S-a uscat şi mă întreb de ce, că doar l-am îngrijit !

A dispărut din nou, apoi iar a apărut, tîrînd pe scîndurile duşumelii un alt hîrdău, în care se răsfăţa o colocosia cu frunze mari, deschise ca evantaiele, verzi şi tremurătoare. Avea în schimb ciucuri de flori rododendronul, o plantă cu inflorescenţe nefireşti de mari, absurdă pentru bordeiul lui Iani.

— Vă mai deranjăm niţel şi gata, s-a scuzat Iani, grăbindu-se să tragă afară un portocal.

Portocalul avea fructe mici, crude, unele cît aluna, altele cît nuca, cîteva cît rodia, şi era îmbrăcat în flori. La poalele portocalului, Iani şi băiatul cu şorţ au plantat ghivece cu cactuşi.

— Aştia sînt mai răbdători, a comentat Iani, dar nu la frig. Nici pe ei nu poţi să-i laşi în prăvălie la timp de iarnă. Se deschide o uşă, şi gata, mor cît ai clipi.

Iani vorbea de cactuşii lui ca despre iepuri de casă sau de alte fiinţe domestice. Nici nu i-a păsat că Toma nu-l asculta. Apoi puştiul i-a pus în faţă lui Toma nişte gazete proaspete.

— Ce-i cu astea ? a întrebat.

— Telegramele Havas, a răspuns puştiul fîstîcit. Mi-a zis neica să zic asta.

„Ce curioasă combinaţie, şi-a spus Toma, gîrla Dîmboviţii, oleandri, cactuşi şi portocali, plus telegrame Havas.“ Timpul stătea pe loc, nu se auzea nici un zgomot, aromele plantelor şi aromele de patiserie adormiseră în aer, un reflex de aur trimitea doar bulbul turlei unei biserici, care înflorise pe neaşteptate dincolo de crengile oleandrului cu flori azurii, din stînga, stînd parcă în neclintire acolo unde se afla — oleandrul nu turla — de cînd lumea.

— Oho, ai crescut boboc între flori, ăsta-i semn de baftă mare !

În faţa lui Toma apăruse Garussi, ivit ca din pămînt şi rîzînd :

— Habar n-ai că stai într-un peş taman în grădinile Brâncoveanului. Ce te miri ? Taman p-aici erau grădinile Babacului. Ce vezi acu, ce-a rămas în seama lui Iani e fleac, ţigănie... Broscoiul ăla de Brâncoveanu avea p-aici grădini nu glumă. Cu grădinari olandezi, francezi şi persani. Toată gîrla asta era un rai, treceai din grădină în grădină, pe punţi de nenufar şi pe sub parmalîcuri din roze de Şiraz... Acum vax, muşcata şi garofiţa ! Sau buruienile lui Iani. Şi strigînd spre prăvălie : Mă, Iani, pe mine nu mă duci. Eu sînt om vechi în Bucureşti !

A ţinut minte fraza asta a lui Garussi ca pe un reper : „Eu sînt om vechi în Bucureşti.“ Şi pe cea anterioară : „Mă Iani, pe mine nu mă duci !“

Garussi avea, cînd s-a întors, un neastîmpăr, un freamăt, o nervozitate ; îi spusese lui Toma „dumneata“ şi „neică“, suspendase politeţea dintr-o grabă mare, o grabă care-l lua pe sus, ca o vîntoasă. A mirosit cu nasul în aer, sondînd parcă dacă nu-i vremea în schimbare, apoi l-a somat pe Toma :

— Hai, e timpul ! Şi spre prăvălie : Să nu ţii mult afară bălăriile astea, mă Iani, că le pierzi. Vezi să nu le-apuce noaptea aici, că dă iarna pe ele.

N-a mai aşteptat răspunsul lui Iani, a plecat înainte, urmat de Toma, convins că tînărul îl urmează. L-a şi urmat.

În uliţă, trăsura lipsea.

— Cu trăsura, gata, a explicat el. Am trimis-o înapoi la boieri.

Spuse fraza cu tonul : „Am ars punţile, de-acum plutim pe ape“. Şi fiindcă lui Toma ceva i se păruse nefiresc, a adăugat calmînd lucrurile :

— Din tîrgul ăsta, nene, nu pricepi nimic, dacă nu-l simţi cu tălpile.

Într-un fel Toma îi dădea dreptate lui Garussi. De cînd sosise în ţara veche, el fusese purtat mai mult pe sus : cărat în cîrcă, apoi pe brancardă, la

trecerea Carpaţilor, după rănire. Apoi stătuse pe patul de spital. Mărşăluise ce-i drept dincolo de Dunăre, la Griviţa, ba chiar alergase, dar numai pînă sus, pe parapet. După care a urmat iar targa, apoi trăsura sanitară, apoi patul de spital, apoi trăsura lui Răşcanu, prin Bucureşti. Simţea într-adevăr nevoie să calce pămîntul.

Aceasta îl făcea să se controleze pe sine mai bine, să simtă că merge, să simtă că trăieşte, că nu pluteşte. Plutirile îl speriau, mai ales după Griviţa, plutirea de acolo, de pe parapet, cu capul în jos spre hău, apoi cealaltă plutire, în spitalul de la Muselim Selo, cu capul în sus, spre cer. Nu mai putea să stea întins în nici un fel : la verticală gîndurile îi deveneau clare, era stăpîn pe gînduri.

Totul pînă aici fusese clar altminteri, ca şi trezirea lui de dimineaţă, în casa Răşcanu, în mansarda lui Theo, pe care o ocupa, între tratatele de chimie şi anatomie, abandonate de rebel acolo, sub acoperiş. Un album cu planşe anatomice chiar îl interesase. Toma l-a răsfoit într-o zi, oprindu-se atent la planşa înfăţişînd omoplatul, încercînd să localizeze în geografia muşchilor şi a osului locul rănii, rana din omoplatul său. A procedat la fel cu planşa zonei cervicale — o schijă, apoi cu planşa toracelui — toracele său funcţiona greu, cu dureri. Şi cutia craniană l-a reţinut, două planşe — faţă şi profil, uimindu-se cît de perfect e închisă, şi uimindu-se mai ales, în ceea ce-l privea, cum nimic nu reuşise s-o deschidă, pe a sa, nici o schijă, nici un glonte — în afară de o contuziune cu patul puştii. Toma se simţea stăpîn pe această cutie, atît de desăvîrşit încuiată, stăpîn pe sine şi lucid.

Nimic fără de ştirea lui nu pătrundea acolo, nimic nu ieşea de-acolo fără ştirea lui, fără sita acelei lucidităţi aspre sau fără acea bună judecată, practică — după cum observase Răşcanu, cu care nu se mîndrea, dar pe care n-o ignora, fiind un bun al său. Chiar rănit, acolo pe zid, pînă la prima cădere în amorţire, apoi şi după aceea, prin încordări grozave care l-au readus la trezie, apoi la spital, cînd

a refuzat anestezia, cînd durerea l-a făcut să se piardă, dar cînd aceeași voință l-a trezit.

A urmărit deci întregul itinerar într-o perfectă trezie, fiind atent la tot, la pașii și la cuvintele lui Garussi. Toma nu s-a formalizat de faptul că Garussi îi spune „dom'le" și „nene", desființînd de la o vreme, de fapt imediat după întoarcere, pluralul politeții în raport cu el. Toma apărea acum ca un mai tînăr camarad sau ca un novice, sub mîna unui cicerone versat, cum Garussi era. Ca să-l asigure totuși de considerația sa, Garussi s-a oprit în loc, punîndu-i lui Toma o întrebare „sinceră", de care parcă ar fi atîrnat chiar viața lui :

— Dom'le, spune-mi pe cinstite, dumneata crezi în orașul ăsta ?...

— Ce pot să vă răspund ?

— Nu, nu, că dumneata nu știi încotro s-apuci ! Dumneata tragi spre cartierul „Noua propășire" ; am uitat să ți-l arăt. N-ai ce vedea, încă nu-i nimic, e de la Curtea Veche mai la deal, între palatul Șuțu și Grand Hôtel de Boulevard, acu-s cocioabe, prăvălii de paiantă și maidane, dar o să fie, acolo o să se mute temeiul tîrgului nou. Negustorimea chiabură n-are ochi să mai vază tîrgul vechi. Ăștia cînd or intra-n politică or să are orașul cu plugul de fier tras cu mașina de vapori !... De asta se și teme „patronul", în schimb nici lui nu-i place tîrgul vechi. Și candid : De ce, nene ?

Toma nu știa ce să opună acestui „de ce ?" care juca în ochii lui Garussi cu un sclipet de mercur. Tînărul nu cunoștea nici tîrgul vechi, nici tîrgul nou, fusese ispitit odată să se urce în Turnul Colței, să vadă Bucureștii de sus, dar Garussi l-a oprit :

— Ce să vezi de sus ? Grădini și livezi, și turle, și bălți. Suedezii cînd au zidit Turnul Colții, zvezii lui riga Carol al doisprezecelea, credeau că le fac bucureștenilor un mare hatîr arătîndu-le tîrgul de sus, în priveliște, cum e tabietul prin capitalele europenești. Aș, n-au brodit-o. Ai noștri în loc să se

uite de sus în jos, peste oraş, se uitau de jos în sus, la turn... Al naibii, nene, cum uimeşte înălţimea.

În ochii lui Garussi sticlea atunci o aspiraţie spre înălţime, repede reprimată, dar lăsînd în fiinţa omuleţului un regret sau un oftat, un fel de *ehei !* Acum Garussi trecuse la un alt ton, de supărare, împotriva acelora care ponegreau oraşul văzut de jos :

— Cică aici n-ai ce vedea, a urmat el, pornind mai departe, în pas de plimbare. Apoi oprindu-se brusc : Păi întreabă-mă pe mine !... În tîrgul ăsta, prost să fii să nu trăieşti. Dar şi prostul trăieşte, şi milogul, şi pelticul la minte sau la limbă. Numai ochi să aibă, să vază, adică să ştie unde să se aşeze, la ce răspîntie. E un oraş numai cu răspîntii. Ca un ghem încurcat. Şi nimeni n-o să-l descurce nici într-o mie de ani acest ghem, cît o fi să curgă Dîmboviţa... Şi de ce să-l descurce ? !

Au trecut prin poarta unei locante ţinută de un arvanit, mahomedan sau turc creştinat. Garussi a comentat aşezămîntul, fără a se opri :

— Ăsta ştie dichisul cighirului de miel — nu drob, cum se spune pe aiurea, care e altceva !... Spre Toma : Vezi că nu ştii ce-i asta ? Plăcintă de bojoc tocănat, coaptă-n praporele mielului, însă miel gras, berbecuţ, din care să scoţi şi ghiveci de pulpă scăzut la cuptor, în tipsie de lut cu capac. Tot ăsta, arvanitul, care e parlagiu de meserie, tot el dichiseşte şi capul de viţel, cum n-ai să găseşti în tot Răsăritul, în care se taie vită cu său. Însă e cam departe pînă aici, arvanitul n-are dever mare. Dacă n-ar da ştire damful de său că-n locanta asta se fac lucruri bune, cinstite, nenorocitul de arvanit ar muri de foame. Vorba vine, nu moare nimeni de foame decît dacă-i tîmpit ; de pomană îşi bat gura „roşii" pe chestia asta — a sărăciei ! — cînd sînt în opoziţie. Acum tac din gură şi „roşii", sînt la putere, tac şi rod la ciolan !

Ciceronele lui Toma se înfuriase. Călca apăsat, cu nervi în tălpi şi cu un fel de ofensă în guşă, trimiţînd înaintea pasului bastonul de trestie de mare, cu

şiş la vîrf. Toma nu-l văzuse cu acest baston, nici în sacoul cadrilat, în care-l prindea bine, dîndu-i o ţîfnă de cocostîrc. Ca parfum, Garussi folosea un preparat englezesc de casă bună, cu un iz plăcut de tabac Virginia.

— Dă-mi mie pe mînă oraşul ăsta, a mai spus el, oprindu-se din nou, cu aplomb, şi scot altceva din el. Eu nu l-aş face să piară, domnule !, chiar dacă l-aş lumina cu gaz aerian. Şi sărind la altceva : Ai auzit de sinuciderile cu gaz ?... Pe la noi n-a ajuns moda, dar mă tem că vine. Ce bîntuie prin alte părţi vine şi la noi. Aici are dreptate şi „patronul", prea ne dăm în stambă cu toate, după cum bate vîntul !... Apoi retrăgînd din dreptatea lui Răşcanu o bună porţiune : Dar cum să nu te dai după păr, cînd toate te iau în răspăr ? Ce vrei să faci, oraş deschis, cînd te-ngheaţă din spate crivăţul, cînd te zvîntă din faţă austrul. De aia şi străinii cînd vin p-aici sînt derutaţi, parcă pică din cer. Ce să le-arăţi ? Chiar şi dumneata cînd ai picat, ai picat din cer, cum a dat Dumnezeu la ceasul nenorocit al războiului. Păi să vezi cuconetul toamna, nu muieretul — ăsta se vede în toate zilele ! —, cuconetul, domnule !... Cuconetul are la Bucureşti ceasul lui, pe la sfîrşitul lui septembrie, cînd se-ntorc cucoanele şi demoazelele de la băi, de la aer, din munţi, din străinătăţi, iar vederea are loc cu echipajele, la Şosea. Acolo să te ţii ! Sosesc din toate zările coşuri de fructe aromate. Domnule, pielea femeilor toamna e ceva de speriat. Oare de ce naiba ? O coace soarele, o smirnuieşte lumina, o adoarme şi o îmbată aurul verii ? Îţi vine să leşini. Casele de modă din toată lumea ar da faliment dac-ar lipsi vreuna, în septembrie, de la Bucureşti !

Băiat sărac, neieşit pînă la cincisprezece ani din iţari, apoi trecut la gimnaziul teologic, apoi în uniforma de student, Toma nu-şi imagina cum puteau să arate Bucureştii la ora evocată de Garussi. Era mai cuminte să nu creadă nimic, să-l lase pe Garussi să trăncănească vrute şi nevrute. Dealtfel toate lu-

crurile spuse de Garussi erau necontrolabile, simple povești. Ce reprezentau „grădinile Brâncoveanului" — care fuseseră dar nu mai erau ?, ce reprezenta cartierul „Noua Propășire" — care nu era, dar urma să fie ? Toma văzuse și alte capitale, Budapesta, Viena, Berlinul. Nu văzuse, e drept, Stambulul. În Stambul ar fi vrut să intre victorios. Stambulul stăruia în el ca într-un pasiv al imaginației. Dar București ? Există oare acest oraș, ca oraș ?

Între timp, Garussi își urma povestea :

— Domnule, aici femeia frumoasă e o avere. E drept, stăpîn pe ea nu poți să fii. Fuge cînd nu te-aștepți, fuge cu altul și te lasă mofluz, sau se scutură. Ții în mînă vîntul, te sprijini p-o umbră. Dar ce umbră !... Păi aici se pierd moșii pentru femei, chiar viața !, iar cine are — această avere ! — o arată. Ba o joacă uneori și la mezat, cum se joacă în Englitera caii și cîinii de rasă. La noi însă, mai abitir, cu apelpisire, cu sminteală și cu focuri de pistoale... Ce să-i faci, peste cine-a dat norocul sau pacostea să aibă fiică, soție sau amantă ruptă din rai, apoi îl așteaptă angarele, riscul împătimirii, hoției și crimei. Peste toate, datoria de a-și înfățișa minunea ca pe un lux, nu oricînd, ci la soroace anume, nu oriunde, ci în văzul lumii, la Șosea.

Garussi a lăsat o pauză, ca să curgă în imaginația lui Toma Șoseaua. Apoi a urmat :

— Se scot, domnule, la Șosea, fetițe — purtate pe genunchii sau în brațele părinților, pentru înregistrarea unui anume *pedigri* — se scot la vedere duducuțe, duduci, domnișorele, domnișoare, domnițe, doamne și cucoane — aceasta însemnînd *cuconetul !* —, după care, în al doilea șir, dar strident, adică în primul plan, vin mamzelele și madamele, și marșandele, și guvernantele picante, și midinetele, și artistele, și operetistele, și baletistele — dar nicicum de lepădat, de vreme ce rivalizează cu lumea din linia întîi, primind bătaia cu flori. Gurăcască aruncă cu flori, plătiți cu sume enorme. Chiar și prăpăditul

de Iani trăiește, nu din cafea, ci din flori, cultivă orhidee javaneze, lalele negre și violete de Parma, plătind patentă numai pentru cafea. Are dreptate Răşcanu — îi spunea acum pe nume „patronului" !, p-aici lumea are două suflete, duce viață dublă.

Toma nu credea, din nou Garussi îi spunea o poveste incontrolabilă. Cînd se desfăşurau aceste bătăi cu flori ? A înțeles din cele spuse de Garussi că erau totuşi nişte vedenii, suspendate uneori de vremea rea, de molime, de cîte-o revoluțiune, de cîte-un război. Apăreau deci ca mirajul şi dispăreau ca mirajul, la nişte conjuncții de temperaturi şi lumini indeterminabile. Dealtfel şi Garussi a şters vedenia evocată, cu un gest :

— Apoi această lume dispare de pe scenă, ca şi efemeridele cînd se stinge lumina la teatru, sau ca păsările străine din bălțile Danubiului, care vin din nord, retrăgîndu-se după amurgul verii peste Mediterană, spre raiul de la Nil. Famele sau infamele astea, după ce-au strălucit o clipă, orbind ochii lumii, dispar nu se ştie unde, în culcuşurile de iarnă, în dormitoare şi iatacuri, în casele de raport, ca să apară — cînd ? —, cînd nimeni nu s-ar mai aştepta, cînd cade prima zăpadă. Dar apar altfel, ca nişte păsări sau flori care şi-ar fi schimbat între timp penajul sau petalele, după o *bunăvestire*. Alt lux, altă nebunie. Femeile bucureştene apar acum pe alb, ca herminele, alb pe alb. Dar nu tiptil, ca jivinele scumpe sub boarea de lumină a nordului, ci zgomotos, adică în țipete şi rîsete, în fîşîit de sănii trase de cai negri şi zvelți, cai împodobiți ca irozii cu valtrapi feerici, cai de paradă imperială, cai care scutură crînguri de zurgălăi de argint, risipind cu clinchetul lor miriade de confeti din arborii de la Şosea... Apoi dispare şi această vedenie. Anul ăsta va fi suspandată de război... Dar găsesc putorile astea şi alte mijloace, ca să intre în joc. Să vezi ce-o să fie, domnule, cu doliul !

— Cu ce ?

— Cu ce nu te-aştepţi. Cu moartea la Bucureşti.

Nicoară, fecior de ciobani, rămăsese cu gura căscată.

— Mi-e foame ! a spus el, sleit.

— Păi să ciugulim ceva, în zbor, ca vrăbiile. Sau ca păsările de asfinţit, care-şi caută cuibarul. Aoleo, cade noaptea !

Au intrat să ciugulească ceva, în zbor, la o crîşmă de duzină, afară, sub primele stele.

Sclipeau primele stele, dar nu aţipise încă amurgul, care se rostogolea cu tăvălugul lui de jăratec peste Bucureşti. Cei doi, care se aşezară la butucul de lemn al crîşmei, afară, lîngă prag, se aflau în ceasul unei lumini care strivea lumea, năvalnică şi incendiară, faţă de care întregul oraş părea plat, înjosit, scrumit, mic. Un oraş de corcoduşi, cocioabe, zarzări şi turle. Un oraş uitat în prundul auriu şi roşu al unui cer adînc, cu un văzduh şi mai adînc, cutreierat în acea clipă şi pus în fierbere de uraganele reci ale flăcărilor de amurg. Ar fi trebuie ca muşterii să tacă, să nu clefăie, să nu azvîrle cu ciolane în cîinii hămesiţi, care le pîndeau îmbucăturile, să nu caşte sătui, să nu rîgîie, să se îndoape în linişte sau să-şi facă siesta în linişte, lucru pe care l-a simţit un muşteriu ameţit, un om al clipei, o figură bizară, tip hirsut, înfăşurat într-un antiriu lung, ochi de ftizic, gest de apostol sau de militar rebel, care a început să urle :

— Vitelor, dreeepţi !... Şi retezînd văzduhul cu mîna : Ssst ! Linişteee !... Trece amurgul peste Bucureşti !

Individul a rămas într-un fel de catalepsie, cu braţul drept întins peste clienţii cîrciumei. Aceştia au rămas la rîndu-le amuţiţi, striviţi, şterşi, fără putinţa unei singure reacţii de protest, comandată fie chiar de spaimă. Au rămas toţi cu capetele în jos

sau în sus, cum îi prinsese clipa, sau cu bucata în gît. Muşteriii simţeau că se petrece ceva şi nu înţelegeau bine ce. Deruta şi confuzia care au urmat trimiteau totuşi către o iluminare : se petrecea ceva special.

— Gata ! a mai urlat omul cu antiriu, lăsînd să-i cadă braţul, ca un dirijor care a încheiat un concert.

Apoi omul bizar a dispărut. Garussi a apucat în mînă ţepuşa cu carne. Toma a rezemat ţepuşa lui pe marginea fundului de lemn.

— E un poet nebun, a explicat Garussi. Un pierde-vară pe gîrla Dîmboviţei. Prieten cu un alt nebun, unul Carol Scrob. Îşi tipăresc amîndoi romanţurile la un jidan, unul Kitner, şi le distribuie prin cîrciumi, pe cîte o friptură. Însă ăsta, poetul cu antiriu are demnitatea lui. E mai bine să nu-i dai atenţie : pierzi amurgul, fiindcă te uiţi la el.

Între timp, în cîrciumă se reluase rumoarea obişnuită, dar mai scăzut, cu o anume sfială. Ridicîndu-se nesigur de la butucul său, un client profilat cu spatele pe altarele luminii, s-a adresat celor doi, cu un mare ighemonicon, într-o vastă formulă protocolară :

— Domnilor, v-aş deranja foarte mult, dac-aş lua de la masa dumneavoastră nişte scobitori ?

— Vai de mine, poftim !, l-a invitat Garussi, cu un gest larg.

După ce s-a şters la gură — mîncase frigărui şi fudulii — Garussi a devenit solemn. N-a mai aprins ţigară. Nu l-a privit pe Toma, ca şi cum în ceea ce urma să întreprindă, de aici încolo, tînărul n-ar fi fost cuprins. Izmeneala lui s-a risipt, ca un abur, căpătase între timp o anume tristeţe grea, o taciturnie curioasă, suspecte amîndouă ca o stare de boală sau de vis. A plătit cuviincios, şi-a făcut cruce după ultima îmbucătură, a schiţat apoi un gest de îndemn spre ieşire, iar Toma l-a urmat.

Din Covaci, dincolo de Hanul Şătrarilor, au luat-o spre Sfînta Vineri, în faţa căreia Garussi s-a oprit, scoţîndu-şi pălăria şi făcînd trei cruci apăsate. Au

mai mers o vreme prin uliţe neştiute şi încurcate, cît să se facă mai bine întuneric. Pe Toma l-a prins gravitatea şi taciturnia ciceronelui său, care-i comunicase o anume tensiune. Mergeau parcă spre ceva important dar nedefinit, ceva ce pretindea nu grabă cît concentrare şi o anume cucernicie. La un colţ, în întuneric, s-au trezit în uşa unei alte biserici, care părea că se deschide sub pămînt. Garussi a intrat, coborînd cinci trepte, iar Toma l-a urmărit de-afară, de sus, din uliţă, cum păşeşte de spăsit şi covîrşit spre altar. Acolo, în lumina pală a candelelor, micul om s-a prăvălit la podea, rămînînd într-un fel aparte de transă. S-a ridicat însă sprinten, a rămas o clipă năucit ca de o revelaţie, apoi a făcut una după alta trei mătănii. Întorcîndu-se spre ieşire, Garussi şi-a adus aminte de ceva, s-a oprit din nou, a scos din buzunarul interior al sacoului două lumînări subţiri, le-a rupt mucul, le-a aprins, le-a înfipt la o anume icoană, care nu se vedea. A mai făcut o cruce, apoi a ieşit uşurat. Ajuns din nou lîngă Toma, şi-a pus pălăria, fără să-l privească pe tînăr. A oftat involuntar şi a pornit mai departe cu o anume grabă.

Urmîndu-l, Toma simţea acum un fel de ostilitate a lui Garussi, în ceea ce-l privea pe el, o duşmănie surdă, vădită în felul nervos în care omuleţul, parcă mai nalt acum cu cîteva palme, şi mai vînjos, trimitea înaintea pasului bastonul cu şiş, vădită de asemeni în tusea morocănoasă cu care îl trata din cînd în cînd. Părea a spune că el n-are nici o vină, că e silit să facă ceea ce face la insistenţa lui Toma, dar dacă el asta vrea, atunci poftim !... Cu o zi înainte îi spusese lui Toma în treacăt, măsurîndu-l cu un ochi expert : „Las'te-un pic pe mîna mea. Hai s'te vîr niţel în lume, s-o amiroşi, că mai p-ormă îi dai singur de gust". Sau altădată : „Fă-te, nene, liberal. Că de la mesele boierilor nu pică os, ce os !, nu pică nici frimituri. Termină cu scrobiţii ăştia !..." Sau altă dată : „Ai auzit de Culbeci ? Hai cu mine la Culbeci..." Acum Garussi tăcea scorţos, ostil, iar Toma a simţit şi mai bine asta în clipa în care, oprin-

du-se la un gard, un zăplaz ruinat, Garussi l-a îndemnat cu glas aspru, poruncitor :

— Intră p-aici ! Încalică întîi leaţul de jos !

Şi omuleţul l-a împins pe Toma de umăr, ca să poată intra mai lesne, ferindu-şi capul de leaţul de sus. Se aflau într-o grădină părăginită sau într-un maidan ; Toma a dat într-o groapă, Garussi l-a susţinut, apoi i-a poruncit din nou :

— Ţin-te după mine !

Au trecut prin nişte tufe uscate, printre nişte scaieţi, Toma a simţit prin pantalon atingerea ghimpilor, dar nu s-a oprit, Garussi îl trăgea de mînă după el.

S-au trezit apoi în faţa unor ferestre mari, luminate, cu draperiile date în lături, şi cu perdele lungi de voal alb, voaluri de mireasă înfiorate de o boare de vînt. Era de fapt o boare de muzică. Prin ferestrele deschise răzbătea o mazurcă de Chopin, cîntată la pian. Toma s-a oprit să asculte, rămas cu ochii pe tulburarea perdelelor de voal, dar Garussi l-a tras înainte :

— Hai, nu-i aici ! Aci stă domnişoara Alivanti, o fată bătrînă şi cam smintită, o să-ţi spun eu povestea ; nu-i timp.

L-a tras înainte, spre un chioşc acoperit cu lăuruscă, pe care însă l-au ocolit. Garussi a deschis apoi o uşă, uşa scundă a unei bucătării de vară sau a unei anexe pentru slugi, împingîndu-l prin deschizătură. Cineva a rîs.

— Coboară ! a poruncit Garussi.

Toma a coborît, deşteptîndu-se într-un interior inundat de lumini.

A clipit întîi mult, ca să şteargă întunericul adus în pleoape. Lumina îl orbea, trimisă parcă toată spre el, deşi nu era aşa, iar Toma a încercat o senzaţie de jenă, de expunere pe o estradă sau pe o treaptă, chiar treapta de lîngă uşă, pe care se afla.

— Hai, domnule ! l-a îndemnat Garussi de jos, de undeva, după care omuleţul a dispărut.

Toma şi-a simţit pantalonul sfîşiat, îşi amintea bine cînd şi-l sfîşiase, lîngă chioşc, trecînd pe lîngă o tufă de măceş, iar acum jena îl rodea, cu atît mai mult cu cît nu vroia să se uite în jos, la ruptura stofei, ca să nu atragă atenţia.

— Nu-i nimic, nu se vede !, i-a spus cineva, o voce de copil. De asta am şi rîs ; am auzit bine cînd a pîrîit pantalonul şi-am rîs. Te superi ?

Lîngă el era o fetiţă ca de opt ani, cu fustă lungă şi cu-n ilic îngăităat, puţin cam ponosit, purtînd în braţe, braţe subţiri de copil, un motan alb cu zbenghi negru în bot şi cu o pată pe-o ureche. Motanul părea mai mare decît ea.

— Ieşisem să-l scot afară, a mai spus fata, şi-am auzit cînd s-a rupt pantalonul tău.

— Îl caut pe domnul Garussi ! a răspuns Toma cu glas răguşit, cu un tremur de enervare pe care fata a încercat să-l calmeze, luîndu-i mîna.

Toma şi-a smuls mîna, dispariţia lui Garussi îl înfuria. Vroia să plece de-acolo, mai ales că avea şi ruptura aceea la pantalon, dar trebuia mai întîi să-l găsească şi să-i zică ceea ce merita, una tare.

A coborît în covoarele moi, împiedicîndu-se, dar fata n-a mai izbucnit în rîs, l-a lăsat în pace. Păşea înaintea lui, cu motanul în braţe. Toma şi-a propus să nu-i dea atenţie, trecea cu privirea peste ea, căutîndu-l din ochi pe Garussi, care nu se afla în prima încăpere.

Aici de fapt nici nu era multă lume, cîţiva tineri, printre care şi un ofiţer, conversau potolit. Nu i-au dat atenţie. A doua clipă de jenă, întîlnirea cu ofiţerul — Toma era doar sergent, şi cu pantalonul rupt ! — a fost depăşită prin faptul simplu că ofiţerul l-a ignorat. Nici n-a întors capul, ca să nu-l vadă, n-a luat act de Toma, ca şi ceilalţi dealtfel, dintre care doar unul singur bea cafea şi părea izolat.

— Aş putea rămîne aici ? l-a întrebat Toma pe tînărul aflat în izolare. Caut pe cineva, pe un domn Garussi, şi cred că e mai bine să rămîn aici, la ieşire.

— Cum doriţi, i-a răspuns tînărul. Puteţi însă să-l căutaţi şi dincolo.

A trecut dincolo. Dar lumea de acolo nu conversa, tăcea. Se juca cărţi, la mese joase şi mici. Toma nu se omora după jocurile de noroc, accepta doar tabinetul ; aici se juca *chemin de fer* şi chiar *poker*, un joc la care se dedau şi ofiţerii, în nopţile albe de pe front. Imaginea i-a displăcut lui Toma, deşi lumea de aici părea mai liniştită, tăcută şi încordată, chiar înverşunată, mocnindu-şi tensiunea în priviri şi descărcînd-o în gesturi scurte, smucite. Jucau pe fise. Doar fisele pocneau, dar urechea lui Toma a prins şi un zuruit de zaruri de fildeş, răsturnate dintr-un pahar. Se juca şi cu zaruri.

— Dacă vreţi să intraţi, e un loc aici, i-a spus cineva şi acelaşi cineva s-a ridicat de pe scaun, poftindu-l. Eu mă retrag să fumez, s-a scuzat acela, ieşind.

În încăpere nu se fuma, tensiunea jucătorilor era pură. Se fuma în schimb în salonul următor, unde Toma a intrat imediat, căutîndu-l pe omul său.

A simţit şi el nevoia să fumeze, mai ales că aici, într-un colţ al odăii, se afla o vatră mare în care mai mult iradia decît ardea un foc. Focul se isprăvise, butucii şi lemnele se consumaseră, iar jăratecul alb, uşor spuzit, lumina dulce. Toma se simţea ostenit. Perne mari, turceşti, prin colţuri, un maldăr de covoare lîngă perete, pe care stăteau cîţiva inşi, care fumau. Fumau ţigarete. Dar călcînd spre pernă, ca să se aşeze, Toma s-a împiedicat în picioarele cuiva, a spus „pardon", a privit, în jos, întins pe duşumea, se afla un ins între două vîrste, care fuma narghilea şi visa, în izolare. În mijlocul odăii, pe o măsuţă cu încrustaţii în nacru, chesele de tutun, cu capac de argint, şi scule de fumat.

Ce-l uimea aici pe Toma era hornul, un horn uriaş, care depăşea cu mult vatra, cucerind aproape toată odaia şi constituindu-se ca un al doilea tavan. Un tavan adînc, în boltă, adîncindu-se şi subţiindu-se

în sus, apoi cotind undeva, înşurubîndu-se către afară, dar fără deschidere vizibilă, ca să nu bată înăuntru ploaia. Lui Toma i-a plăcut invenţia, o invenţie pentru un aşezămînt de fumat. Puteai fuma aici liniştit, nu se simţea fumul, care călătorea în sus purificat, lăsînd în încăpere doar aroma rafinată a frunzei de tutun.

De fapt aromele. Toma nu era instruit în deliciile discrete ale aromelor de tabac, dar le simţea totuşi. Nu atît emanînd din franjurii frunzei arse, care scoate un fum uşor, repede absorbit de horn, cît din mirosurile prizoniere cheselelor cu tutunuri moi şi bune în care degetele răscoaleau cu plăcerea de a stîrni aroma. Degetele fumătorilor de tutun de pipă, mai ales, reţin în piele şi chiar în os aroma plantei degustate, căpătînd şi ceva din culoarea frunzei, o nuanţă chihlimbarie care nu mai dispare şi care face degetele parfumate şi preţioase. Toma n-avea încă în degete aroma tabacului, ba chiar se lupta să scape de viciul fumatului, singurul care îl învingea din cînd în cînd.

Îl învinsese şi acum, aici, aşteptîndu-l pe Garussi. Stătea pe pernă şi fuma, dar perna era lunecoasă şi incomodă, silindu-l pe Toma să se potrivească pe ea mereu. Cineva l-a îndemnat :

— Întinde-te jos !... Se vede că eşti tînăr, nu ştii să şezi pe perne turceşti.

Cel care i se adresase avea faţa învăluită în fum, într-un fum alburiu şi curios la gust, amintind vag aroma bobului de muştar sau a frunzei de cînepă. Era individul care fuma din narghilea şi pe care îl călcase pe picioare. Nu-i purtase bănat pentru asta. Individul avea ochii strălucitori, calzi, şi l-a privit pe Toma cu simpatie. I-a spus :

— Tabacul n-are gust. De pomană te osteneşti fumîndu-l. Cei de demult îl prizau... Aşa mai înţeleg. Îi pricepi tutunului rostul, îl simţeşti cu nările, îl aspiri, îl iei în tine, îl meditezi. Din păcate însă şi prizatul avea un cusur, strănutul. Mie unuia nu mi-a plăcut acest strănut silit, provocat de tabac. Am fost

împotrivă chiar din clipa cînd s-a introdus prizatul la noi...

Dar prizatul tabacului se introdusese cu cel puțin un secol în urmă, și Toma, ascultîndu-l pe individ, a zîmbit. „Cum își pierd unii șirul, cînd nu se controlează !“ și-a spus el. „E simplu să gîndești prostii, și-a mai spus, dar e cuviincios să nu le spui. Și mai bine e să nu le gîndești, să nu-ți lași mintea în dorul lelii“. Nici nu l-a mai ascultat pe individ.

De fapt nu-l asculta nimeni dintre cei care fumau. Privind în jur, lui Toma i s-a părut că inșii învăluiți în fum de fapt dorm sau meditează. Medita vădit omul cu narghilea, care vorbea limpede, rar, foarte coerent, cu un fel de bucurie a confesiunii, ba chiar cu mirarea că se confesează :

— Tabacul nu e un viciu cînd e luat în doze mari, cu inconștiență, a glosat el. E un simplu abuz, atîta tot. Mai de efect sînt dozele mici, ritmice, fără de care fumătorul nu poate trăi. Și mai acute sînt dozele infinitezimale, luate cu bucurie și spaimă, cu așteptarea sufocantă a marii întîlniri... Sper că dumneata nu fumezi așa !...

Adresîndu-se, insul cu narghilea s-a întors în direcția contrară celei în care se afla Toma, iar tînărul lăsînd țigara aprinsă s-a ridicat și a ieșit.

A dat să se întoarcă în salonul jucătorilor, n-a nimerit însă perdeaua, l-a găsit în schimb pe Garussi, într-un fel de iatac, stînd arăbește pe un crivat, și bînd o băutură vișinie, cu niște femei. Era o petrecere potolită, și lumea pe care a întîlnit-o nu s-a mirat de Toma. Parcă l-ar fi așteptat.

— Păi bine, nene, pe unde umbli ? l-a apostrofat Garussi. Înțeleg să te rătăcești, dar nu p-acolo. Cărțile și suptul din narghilea sînt petreceri de ramoliți. Să n-ajungi la patimile astea, că sînt altele mai bune.

— Lasă băiatul în pace ! a intervenit o femeie înaltă, oacheșă, cu aluniță pe obrazul stîng. De ce-l sperii ? Aici la noi face ce vrea, ca la el acasă. Și către Toma : Hai să-ți spun cine ești !

Toma n-a vrut să meargă. L-a cuprins un fel de sfîrşeală şi o nevoie de a ieşi la aer. Ţigara pe care o lăsase aprinsă dincolo era mai bună decît această petrecere peste care stăpînea Garussi. Simţea că omuleţul îşi va bate joc de el, îl va împunge cu limba, îl va terfeli, îl va face de rîs pentru stîngăcie, timiditate şi prostie. Toma vroia să facă una groasă, să-i arate cine-i el, dar nu ştia cum.

A dat de dușcă un pahar din băutura vişinie, foarte puţină, nici un degetar. Şi-a mai turnat un pahar, dar Garussi i-a atras atenţia :

— Nu te lăcomi !

— Lasă băiatu-n pace ! a intervenit din nou femeia oacheşă cu aluniţă. Tu cînd vii aici aduci sămînţă de scandal !

De după perdea a intrat în încăpere o şchioapă, care a întins mîna spre oacheşă, iar oacheşa i-a dat o cheie. Oacheşa purta chei la brîu, sub capot şi a scos o cheie din verigă, trecînd-o şchioapei şi adăugînd :

— Fă şi-o cafea.

— Dar să fie dulce, a adăugat Garussi cu ton de poruncă.

— Tu să nu te-amesteci ! l-a repezit oacheşa. Cafeaua nu-i pentru tine.

— Bine, Puşa ! a consimţit Garussi. Dă mîna să ţi-o sărut, şi mai toarnă !

De după perdea, ochii şchioapei sticleau. Toma şi-a amintit de pantalonul lui rupt — l-o fi văzut oare acoperind discret cu mîna locul jenant ? — iar Puşa l-a simţit.

— Uite-l, îi e jenă ! i-a spus ea, în văzul tuturor, spre ruşinea lui Toma. Parcă ţi s-ar fi întîmplat nu ştiu ce !... Parcă n-ar fi în casa asta ac şi aţă. Şi îndemnîndu-l : Treci dincolo, la Tinca, să ţi-l coasă ! Ţi-l coase şi te întorci înapoi... Nu e bine să stai cu o grijă pe suflet.

Tinca, şchioapa care asculta la perdea, l-a apucat de mînă, fierbinte, trăgîndu-l după ea, printr-un

culoar subpămîntean, un fel de horn întortocheat de cuptor.

S-a trezit îmbrăcat într-un halat de mătase, la o masă lungă şi joasă, înconjurat de cele trei : Şchioapa, Oacheşa, Copila. Scăpase de Garussi şi asta îi dădea o mare satisfacţie. Se simţea uşor, parcă se-mbăiase. Copila ţinea în braţe motanul acela alb, cu zbenghi negru în bot şi pată pe-o ureche. Jocul la care participa era inocent, un joc de fete date-n mintea copiilor. Cele trei îşi treceau una alteia motanul, din poală în poală, punîndu-l pe el să ghicească în poala cui miaună. Cînd nu ghicea îl pedepseau : gusta o picătură de alcol dintr-un felegean mic cît un degetar. Şi rîdeau. Copila, care lepădase definitiv motanul — îl ţinea acum în braţe Oacheşa, rîdea şi bătea din palme. Hazul a fost mare de tot cînd Toma, ducînd la buze felegeanul, s-a trezit că bea dintr-un papuc brodat cu fir de argint. S-a rîs grozav. Au rîs grozav toate trei cînd l-au văzut pe el ce mutră face, în clipa cînd Copila a spus :

— E papucul meu !

Şi a scos la vedere piciorul, un picior gol de copil. Dar cu unghii în sidef verde, ca şi pleoapele ei, tivite cu suliman verde, pleoape care clipeau mirate. L-a şi întrebat :

— Te miri ?

Copila se prefăcuse în altceva, avea obrajii puternic fardaţi, sprîncenele încondeiate, buzele roşii şi umede. Arăta ca o păpuşă vicleană şi rîdea.

S-a rîs atîta încît Toma s-a înfuriat. A dat să-şi rupă gulerul vestonului, dar n-avea veston, avea gîtul gol, iar mîna i-a lunecat neputincioasă pe mătasea halatului brodat cu fir de aur. „Dar unde-s hainele mele ? Hainele !“ A urlat mut, în gînd, ca să nu se facă de rîs. Se auzeau peste tot rîsete. L-a cuprins apoi o furie neagră. Mîna Oacheşei sau mîna Copilei a încercat să-l cumînţească, i-a astupat de fapt gura.

S-a trezit după asta într-un iatac strîmt, cu tavanul jos, numai cu Copila. N-aveau loc amîndoi, unul de celălalt, pe jumătatea de crivat pe care se

aflau, deşi iatacul se prelungea şi se lărgea într-o oglindă. Ca să vadă mai bine, aşa cum sînt, se priveau în oglindă. Copila îşi smulsese genele verzi şi îşi ştersese sulimanul. Goală, arăta chiar ca un copil.

— Să nu te culci cu mine, m-asculţi ! i-a spus. Şi strîngîndu-l în braţe : Dă urechea să-ţi spun ceva. Ascultă, să nu crezi ce-i aici. Ce vezi nu-i adevărat. Astea nu-s femei, tu nu ştii, dar acum ai să ştii !... Puşa e o mistreaţă, o scroafă slăbatecă, din alea care se hrănesc cu jir. O mistreaţă stearpă. De aia e şi rea. Te-ai uitat la colţii ei ? Cînd rîde i se văd colţii. Are rît, nu faţă. Tinca e o vulpe. Din pădure vine, să ştii. Cine-a tras în ea cu arma n-a tras bine, n-a lovit-o decît în şold, i-a smuls şoldul din loc şi i-a scurtat piciorul, acum calcă mai scurt. Cînd te-apropii de ea, Tinca pute a vulpe. Şi Puşa e scroafă de mîl.

— Şi tu ?

— Tu nu vezi ce sînt eu aici ? M-au luat de mică. Tu ştii a cui sînt eu ?

Toma era lucid şi ţinea minte tot. Ţinea minte chiar şi sclipirea şireată din ochi a Şchioapei, care-i şoptise :

— N-o crede, e băiat !

— Tu ai să mă scapi de-aici, nu ? i-a mai spus Copila. Ele se urăsc între ele, ca fiarele, nu ştiu cum să se ucidă una pe alta. Însă amîndouă, şi Vulpea şi Scroafa, sînt cu ochii pe mine.

— De ce nu fugi ?

— Nu ţi-am spus că-s fiare de pădure. Şi să ştii, lumea e a lor... La noapte, cînd vii, să nu mai intri pe-acolo pe unde te-a adus Garussi. Am să-ţi arăt eu alt loc, mai scurt. Dar să nu te-nchini, auzi ? Dacă te-nchini nu mai nimereşti. Lasă-le pe ele să se-nchine, scoarfele, vulpile, caţaoanele, cataroaiele !... Şi auzi ce mai fac ? Fac de ziua Botezătorului sfeştanie, vine popa cu şomoiogul de busuioc şi le stropeşte cu aghiazmă pe rît şi pe bot. Şi ele sărută icoanele. Pe mine mă-nchid aici, mă-ncuie pînă se termină. Ele ştiu, hoaţele, c-aş da totul în vileag.

— Bine, dar poliţia ?

— Poliţia e aici tot timpul.

Pe Toma l-au trecut sudori reci. Se vedea notat, fixat, descris de poliţie cu toate semnalmentele lui, inclusiv rănile lui de la cap şi din omoplat, şi din şold. Toţi ceilalţi erau normali, minus el. N-a mai îndrăznit să întrebe nimic. Copila a continuat :

— Ele sînt aranjate şi cu popii, şi cu poliţia. Pe aici sînt numai biserici şi tractiruri. Noaptea auzi foşnetul de antirie de mătase, ca foşnetul de aripi. Să nu te sperii. Dacă te opreşte la colţ, unul, cu sabie, şi zice că e Mihail, să nu te uiţi la el. Dincolo e altul, unul Gavrilă, tot cu sabie.

— Poliţişti ?

— Cine ştie. Aşa zic ele, ca să sperie lumea. Popii zic altfel. Dacă-l întrebi pe Garussi, el îţi spune altceva. Şi fixîndu-l : Tu să-ţi urmezi drumul. Să nu te uiţi nici în dreapta, nici în stînga. Ce rău îmi pare c-ai căzut aici... Şi rugător, de fapt mai mult poruncitor : Mîine să nu mai vii. Uită ce ţi-am spus, că-mi faci rău ! Dă-le dracului. Eu am să mă chinui sau am să mă sting aici, dar tu eşti bărbat. Şi ridicîndu-se : Am să-ţi dau ceva. Nu te teme, e ceva bun. Am să-ţi dau un vis. Ai să-l visezi tu odată, cînd ţi-o fi lumea mai grea.

Apoi a fost visul. Toma nu ştia dacă-l visase acolo, în iatacul Copilei, sau dincolo, sus, sub acoperiş, în casa Răşcanu, în mansarda lui Theo, sau dincoace, acolo unde se afla acum, în locanta lui Avtichie, la masă, aşteptîndu-l mahmur pe Garussi. Ceea ce nu ştia Toma, lucru care îl înciuda, era dacă visul, acest vis, îi fusese dăruit de fată sau era un vis al lui, spontan, o hălăduială de unul singur pe tărîmul somnului.

Prinţul se afla de cîteva minute în faţa sultanului şi clipele nu se legau între ele pe firul unui sentiment, într-un sens. S-au schimbat cîteva formule de

politeţe şi probabil că marele dragoman le-a tradus exact — vorbea o franceză elegantă, un pic desuetă, dar din răspunsuri nu s-a înţeles, oricît de fade ar fi fost formulele, ce gînduri poartă sultanul înlăuntru său, pentru oaspete. Nici chipul n-o spunea. Obrazul smed al bărbatului tînăr din faţa sa avea un fel de încremenire, de opacitate sau tristeţe, subliniate de ochii vii şi reci, ochi nobiliari dar de o speţă străine, ochi de uliu. Sultanul era în strai sobru, lipsit de orice pitoresc. Singurul amănunt de podoabă, care uimea, era un imens smarald sumar şlefuit, cît un ou, legat într-un lănţug de platină.

Tînărul stăpîn al lumii de la sud nu l-a poftit pe oaspetele său pe perne, cum era altădată protocolar, dar numai între egali — obiceiul se desfiinţase dealtfel în audienţele pentru europeni, nici nu l-a lăsat în picioare, ci a indicat — se indicase în prealabil un scaun, pe care prinţul l-a evitat. Prinţul a îndepărtat scaunul — „ceea ce a produs confusiune", — s-a aşezat pe sofa aproape de sultan sau la o convenabilă distanţă — ca şi Cuza odinioară, suprimînd astfel încă o dată şi ultimul rudiment de ofensă din relaţiile dintre sultani şi domnii moldo-valahi. Aşa cum erau aşezaţi, Abdul Aziz fiind mai înalt, acel ochi de uliu s-a pus totuşi expresiv în valoare, ochiul şi costumul dîndu-i sultanului un aspect de pasăre.

Încă un schimb de replici, fără importanţă. Sultanul s-a slujit de serviciile marelui dragoman, prin glasul căruia l-a întrebat pe prinţ — ininteligibil — dacă se simte bine şi dacă n-a fost obositoare călătoria. Nu se putea însă şti dacă a fost mulţumit de răspuns. Pleoapa pe care sultanul o oferea „supusului" — padişahul stătea în profil ! — s-a închis peste pupila de uliu, ca peste o enigmă. Nu se putea conversa, şi-a spus prinţul retrospectiv, cu o asemenea fiinţă, care putea fi adulată, ocrotită, vînată, transformată în sigiliu, ferită oricum de văzul noroadelor — cum dealtfel şi era !, dar neputincioasă pentru ideea de schimb de mesaje. Sultanul făcea parte din altă lume şi prinţul s-a simţit stingher. El însuşi, prinţul, n-avea capacitatea dialogului, aştepta — cum

se şi cuvenea dealtfel — să fie informat, întreţinut, după care formula o întrebare sau o decizie. Ce-şi puteau spune doi aleşi, între ei, indiferent de rang, nefiind nimeni care să-i informeze şi întreţină ! Ca plebeu, Cuza fusese mult mai dezinvolt ! Marele dragoman nu putea suplini lipsa replicilor, deşi se distribuia atent între cei doi. Nici cuvintele de întrebare sau răspuns nu se puteau înmulţi. Trebuia un gest, care n-a venit. Prinţul ştia că sultanului îi plac canarii. Nu era protocolar să-i aducă în dar canari — sultanul avea o întreagă colecţie, provenită din regiunile tropicale ale imensului imperiu, cum şi din alte părţi de lume, şi poate că gestul de supremă intimitate al sultanului ar fi fost, dacă ar fi avut bunăvoinţa, să-i arate prinţului canarii.

Prinţul a aşteptat, prelungind audienţa. El nu ştia pe atunci că deliciul întîlnirii cu canarii imperiali era rezervat exclusiv sultanului, acestui sultan ! care a şi înnebunit dealtfel, predîndu-se orgiei trilurilor — nu înainte de a decora, cu cele mai înalte ordine otomane, pe cîţiva dintre canarii săi favoriţi. În încheiere, padişahul a mai formulat încă o întrebare, fără să i se audă vocea, pe care marele dragoman a tradus-o : dacă prinţul are de gînd să mai stea mult la Stambul. Prinţul a fost deconcertat, n-a priceput sensul acestei noi propoziţii — programul vizitei fusese strict stabilit ; el nu ştia dacă cele spuse sînt un mod de a se formula o respingere, sau dimpotrivă, un mod protocolar de a se indica o bunăvoinţă — stai cît poftești ! Oaspetele a ales această alternativă şi a răspuns :

— Voi rămîne atît timp cît socoteşte util majestatea-sa.

Şi cu aceasta audienţa s-a terminat, nu înainte ca prinţul să fi primit din mîna sultanului, gest încurcat, firmanul de învestitură. Cei din jur, suita română, au socotit întîlnirea o catastrofă, partea otomană în schimb a socotit-o un succes, liniştindu-i prin interpuşi pe români.

În aceeași noapte prințul a parcurs o stare de cumplită confuzie și surescitare, plimbîndu-se ore în șir prin dormitorul mic cît un cupeu, zbătîndu-se din fereastră în fereastră, respirînd convulsiv aerul parfumat, printre gratii. Apoi zorile, cerul acela azuriu, ireal, i-au revelat grădina feerică a palatului pus la dispoziția sa, și forfota imensă a curții. Era cert că se afla într-un alt univers, ca de vis, unde nimic nu se lega. Și din nou nimic nu s-a articulat, nu s-a legat într-un sens, nici a doua zi.

Mișcarea curții otomane, mișcarea curții puse în slujba sa erau în contratimp cu mișcarea sa lăuntrică, prin încetineală, prin grandoare și printr-un fast care exasperau. Prințului i se observa discret orice gest, mii de ochi erau însărcinați cu această obedientă supraveghere — de după gratii, balustrade, perdele —, orice gest al său fiind citit ca o posibilă dorință, orice posibilă dorință însemnînd traducerea ei instantanee în ceva, ceva gingaș sau fastuos, oricum nemăsurat, oricum ireal. Dilatate, distorsionate, dezgărdinate gesturile și chiar pașii, respirația, tușitul — își pierdeau semnificația restrînsă, mică, exactă și se halucinau pînă la ștergerea conturului prim. Prințul se îndoia că chiar gestul său de la sfîrșitul audienței la sultan, gestul îndrăzneț de a fi pus pe o măsuță firmanul, ca pe o hîrtie fără importanță, indicînd mai apoi cuiva din suita sa — la prezentarea suitei — să ia și „hîrtia aceea", n-a fost măcar notat, deși ar fi făcut senzație la oricare din curțile europene. Se dilatau gesturile mici, acestea înflorind ca niște crizanteme sau înfrunzind ca niște palmieri, și descreșteau în schimb marile gesturi, împuținate și nimicnicite pînă la firul infim de praf pe care nu-l atingea cu papucul marele demnitar.

Dimitrie Ghica, din suita sa, avusese astfel un incident cu Savfet-pașa, președintele consiliului de război otoman — fost și viitor ministru de externe, pe chesitunea numărului de soldați din oștirea română, dar incidentul s-a stins înainte de a exploda, prin simplul fapt că un înalt demnitar al curții, însărcinat anume, a sosit să-i întrebe pe oaspeții ro-

mâni „dacă suita prinţului se simte bine". Cearta s-a suspendat ca un nor negru care s-ar fi dizolvat de la sine, s-au servit cafele, băuturi răcoritoare şi dulciuri, Ghica a oferit înaltului funcţionar un dar important, acesta s-a retras. Savfet-paşa a trecut la altceva, chestiunea oştirii române a rămas în coadă de peşte, spre satisfacţia guvernului de la Bucureşti. Prinţul însuşi a primit de trei ori în cursul unei singure zile pe Gemil-paşa, unul dintre secretarii curţii, venit să întrebe din partea padişahului de sănătatea prinţului şi „dacă prinţul mai are cumva vreo dorinţă".

Era o lume a dorinţelor fantastice, incomensurabile, dar şi a dorinţelor mici, infinitezimale, pentru care se cheltuia o egală energie. Prinţul urmărise astfel uimit, într-o seară, orgia decorativă a liniilor aurite din plafonul dormitorului pe care-l ocupa. I-a venit ameţeală şi a decis, ca să încheie subiectul, că o asemenea „artă" nu venea din trebuinţa de a face artă sau din voinţa de a face artă, ci dintr-o voluptate, ceea ce el însuşi detesta. Chiar imperiul în care se afla, cu capitala lui cu tot, era opera nu a unei voinţe — ca imperiul lui Cezar, să spunem — ci a unor dorinţe sau voluptăţi, voluptatea de a face arabescuri pe harta lumii, cu spada. „Probabil că imperiul otoman se va destrăma la fel cum s-a şi întremat, ca un ghem, ca şi o broderie arbitrară, desfăcută fir cu fir, bucată cu bucată, fără o prăbuşire. Stambulul nu va cunoaşte gloria căderii Romei sau gloria căderii Bizanţului — pe care ei înşişi, otomanii, l-au silit să cadă, cu spada. Cum se va prăbuşi un imperiu împletit şi brodat din dorinţe şi voluptăţi ?".

Prinţul greşea din nou, desigur. El nu descoperise, şi nu mai avea cum, vigoarea otomană, mînia otomană, înverşunarea sau fanatismul otoman, acel *furor islamicus,* care făcuse din Coran o armă zeiască — pentru Coran şi pentru purtători —, el nu simţea că, fiind găzduit în cupeul de puf în care dormea, se afla sub umbra celor mai mari sultani din is-

torie — Baiazid Fulgerul, Mohamed Cuceritorul, Soliman Magnificul, cu care supușii săi moldo-valahi dăduseră piept în urmă cu veacuri, chiar din clipa strălucirii fantastice a acestor sultani. Prințul se afla — agitat și neurastenic — în nava de aur și mătase a unui imperiu agonic și voluptos. Gazdele sale la rîndu-le, nu mai realizau ideea de ură față de cei cu care luptaseră cîndva. Prințul se afla în interiorul unui trecut expirat, în cușca menită a primi un „prinț supus". Înaltele gazde se mirau, abia clipind, clipind voluptos, constatînd — sublimă ciudățenie ! — că cineva nu stă plecat în fața lor. Nu cunoaște oare, acel cineva, eticheta ? O infirmitate de copil, de debil, de animal rar dar încă nedomesticit ? Cum asta ? Nimeni nu punea mîna pe iatagan, pe satîr, pe frînghie. Imperiul se legăna lunatec într-o boare de hașiș, din care nimeni nu se mai trezea. Toate se petreceau automatic, într-un fel de somnambulie.

„— Cum, ei nu sînt fericiți fiind aici, în umbra de parfum a padișahului, care îi face să existe, să fiinţeze ca umbre ? Cum, ei nu trăiesc voluptatea ultimă ? !... Ce dorințe mai au ?..."

Prințul nu avea dorințe, prințul avea voințe. În schimb, voințele sale se izbeau — de fapt nu se izbeau, se destrămau, se resorbeau, dispăreau în ceața parfumată a curții, care-l găzduia, în mișcarea labirintică a ceremonialelor, a surîsurilor, a plecăciunilor și darurilor.

Într-o altă conversație, în saloanele viziratului, demnitarii români au readus în discuție dreptul țării de la Dunăre de a încheia convenții cu statele vecine, dar din nou chestiunea a căzut în vată, urma să aibă loc ceremonia primirii unei săbii, oferită prințului în dar de sultan. („Sultanul și-a descins brîul săbiei sale proprii, agățînd de el sabia pe care o dăruia").

Prințul vroia — chiar și dorea ! — un incident, dar acesta nu venea. O mică satisfacție a avut totuși în cursul plimbării în apele Bosforului, pe bordul fregatei Mahmudia („un vas admirabil, construit în Englitera"), un cuirasat care i-a fost prezentat cu

de-amănuntul de chiar şeful suprem al flotei, amiralul Mohamed Ali, cumnat al sultanului. L-au reţinut pe prinţ tunurile Armstrong, de calibru greu, care au tras bine la exerciţiile în onoarea sa, dar vasul n-a putut ieşi din Bosfor, fiind prost pilotat.

Altă mică satisfacţie : pe o ploaie torenţială, prinţul, însoţit de un stat-major strălucit, trece în revistă regimentele de gardă otomane, comandate de Abdul Kerim-paşa în persoană, dar torentele strică ţinuta trupei, ceremonialul se topeşte — ploua cu bulbuci ! —, singure escadroanele de cerchezi fac faţă diluviului, executînd cu mare preciziune şi dibăcie nişte numere de arte marţiale călare care îl uimesc pe prinţ. Cu acelaşi prilej, micul prinţ cadet Iusuf, fiul sultanului, un băiat de unsprezece ani, comandantul unui batalion, plînge şi-şi şterge nasul cu mîneca vestonului. Dă comanda trupelor sale, cu glas slab. Îi este ciudă că-l vede aşa „ghiaurul" ! Prinţul hotărăşte să-i trimită micului Iusuf, în dar, cinci armăsari pur-sînge englez, drept consolare.

Apoi o noapte de febră, asfixiat în dormitorul-cupeu, pe salteaua de puf, sub învelitoarea de puf, în neputinţa de a ieşi la aer — ca să nu scoale întreaga curte, în neputinţa de a cere un ceai calmant —, ca să nu pună în alarmă curtea padişahului, cu cortegiile de slujitori, demnitari, acum şi medici, inclusiv cu Gemil-paşa care s-ar fi înfăţişat să întrebe, de astă dată cu un real motiv, „cum se simte prinţul". Dar prinţul nu dorea altceva decît un pahar de apă cu gheaţă şi o gură de aer proaspăt, neparfumat, iar pentru aceasta nu trebuia pus în mişcare un imperiu. Prinţul vroia să fie lăsat în pace, cu boala sau indispoziţia lui trecătoare, aşa cum vroia în fond şi ţara lui de la Carpaţi, pe care padişahul iubitor de canari nu şi-o reprezenta în nici un fel.

Nu numai padişahul, dar şi ceilalţi demnitari otomani de un anume rang. Era stupefiant să observi — şi prinţul a realizat această specie de stupefacţie, cît de incontrolabilă în sublim era imaginea acestor oameni despre marele imperiu. Demnitarul politic, deci

şi padişahul, trăia încă sub vraja aproape narcotică a unui imperiu care se confunda cu universul, admiţînd şi unele margini, desigur neislamice — creştine, budiste, tribal-africane, tribal-asiatice, undeva la margine. Aceasta conferea demnitarului o anume îngăduinţă faţă de margini, o anume toleranţă vag înţelegătoare, uşor deconcertată, superior înţeleaptă, faţă de aceste margini în care intrau fie populaţii suspecte, fie pămînturi goale. Prinţul nu ştia exact dacă padişahul plasa ţara pe care el prinţul o reprezenta la Stambul, în aria pămînturilor goale sau a noroadelor suspecte.

„Bine, dar sîntem atît de aproape de ei, în coastă ! şi-a spus el, strîngînd pumnii. Este orbire să nu ne vadă, *să nu mă vadă !*"

Prinţul asocia sentimentului său de stupefacţie şi o undă de orgoliu, un accent acid, care l-a şi furnicat în degete, pe piele, la fel ca împunsătura umilitoare a unui ţînţar. Se întreba dacă suita română, de care se disocia totuşi, realiza sentimentul său. Îl exaspera într-un fel şi această suită română. „Lasă că merge, măria-ta...". „Cum merge, ce merge ?" „Merge, fiindcă avem în buzunar firmanul". (Firmanul era în buzunarul lui Dimitrie Ghica, el nici nu-l atinsese). „Merge fiindcă o să ne întoarcem acasă". Dar cînd ?... La un moment anume, în cursul acelei nopţi de febră, prinţul a avut nu numai senzaţia de asfixie, dar şi de abandon, sentimentul că poate fi uitat acolo, în acea colivie de aur. Povestea nu-i venise în minte întîmplător, era ivirea unor poveşti auzite „acasă", la Dunărea-de-Jos !, acele poveşti despre domnii moldo-valahi surghiuniţi, putrezind fie în temniţele de la Edi-Kulé fie în asemenea temniţe aurite. Un Cantemir, prinţul cărturar — îşi amintea acest nume ! —, n-a fost oare un prizonier de lux aici, un fel de canar ? (Cînta şi la tambură, suav !). „Ce istorie cumplită !" şi-a spus prinţul şi a scrîşnit, masîndu-şi tîmplele şi aşteptînd să se facă ziuă.

Dar ziua, a doua zi, suita română era senină şi se ţinea de ghiduşii. Era stupefiant cît de asemănători i-au apărut românii cu turcii, prin o anume detaşare de tot şi de toate, care friza absurdul. Se debitau glume despre marii dregători otomani, se spuneau răutăţi, se improvizau farse. George Filipescu era ţinta tuturor atacurilor, gata să cadă pradă unui atac de dambla sau să ceară azil la sultan. „Oare ei nu cred că această risipă de spirit este echivalentul risipei de voluptate, a otomanilor, care şi aceasta e absurdă ?". Chiar formula „Mai e niţel, măria-ta, gata, plecăm !" îl irita. „Cînd ?" „Păi acuşi, să vedem turcoaicele".

A crezut că e o glumă, o farsă a lor — cum şi-ar fi îngăduit ? —, dar nu era o farsă, era o nouă atenţie a padişahului pentru el, o atenţie delicată, de vreme ce, după ce-i prezentase armata, colecţiile de artă, geamiile istorice, grădina zoologică — minus canarii —, îi prezenta acum, de la distanţă însă, consoartele, populaţia haremului, „primele doamne otomane". Era de fapt o dublă atenţie. „Doamnelor otomane" li se oferise, iată, prin înalta bunăvoinţă a stăpînului lor, prilejul de a vedea un „prinţ ghiaur supus". Atenţie cu care Cuza n-a fost onorat, din păcate pentru el.

Prinţul a primit şi această ceremonie, din balconul palatului de reşedinţă, înconjurat fiind de suita sa. „Doamnele" se aflau distribuite în parc, printre arbori de magnolia şi trandafiri giganţi. În nemişcarea lor, înfăşurate în voaluri, femeile păreau nişte statui. Ieniceri şi eunuci în ţinută de mare ceremonie le vegheau de la distanţă. O muzică invizibilă, dulce şi stranie, îşi trimitea acordurile spre nicăieri.

— E real ? a întrebat prinţul.

— E real, alteţă.

Prinţul a rămas incredul, în timp ce doamnele l-au aplaudat discret, mişcînd din evantaie. Aplaudau la rîndu-le o uniformă.

Garussi îi dăduse întîlnire lui Toma la locanta lui Avtichie, fost călugăr, care gătea numai mîncări de post. Vinerea Garussi postea ; acum mînca un borş de ştevie verde, cu chiperi trufanda şi cu azimă fierbinte.

— O să te-ntrebi de unde naiba scoate Avtichie ştevie verde la vremea asta, cînd stă să cadă viforul pe noi ! şi-a exprimat mirarea Garussi, drăcuind printre sorbituri, crănţănind în dinţi cu poftă ardeii iuţi. Avtichie ăsta, a urmat el, ştie să scoată din orice rahat trufanda, pînă şi din ştevie, lobodă, ştir sau măcriş. Aici la el să mănînci o salată de măcriş cu frunzele rupte numai în deşte şi frecate doar niţel cu sare. Să ştii de la mine, Avtichie nu umblă cu dresuri. Nici borşul — de ce nu-l guşti ? — nu l-ar drege, ferească sfîntul, cu ou sau cu smîntînă, cum se face prin casele ţopîrlăneşti. Îl lasă aşa, acru, cît să simţi gustul crengii de vişin care-a dospit în huşte din crupe de secară, îndulcite însă şi cu o mînă de urluială de porumb. Ăla borş !

După borş, Garussi a cerut plachie de hribi în strachină de lut, nici caldă nici rece, în care a şi înfipt lingura de lemn, după ce-a şters-o în fundul palmei. Pe legumele bine scăzute, în uleiul auriu de Volo, hribii aveau aspectul melcilor. Garussi s-a ospătat în lege, adăugînd şi cîteva pahare de vin rozaliu, abia oprit din fiert, vin uşor, în gustul pelinului — nu un vin „ciocoiesc“ —, după care s-a întors spre vatra patronului fără să-i pese de Toma :

— Ce mai ai, popo, p-acolo ?

Avtichie îşi ţinea cuhnia la vedere, gătea la o vatră mănăstirească albă, sub ochii muşteriilor, tocînd, mestecînd, prăjind, frigînd, fierbînd, scăzînd sosuri şi potrivind rîntaşuri, dar numai din legume trufanda şi numai în ulei. Pe horn, pe poliţe şi în blidare se răsfăţau fel de fel de scule şi meremeturi de cuhnie — tingiri de tuci lustruite şi negre, cratiţe de aramă roşie sau de alamă limonie, ibrice cu cozi

lungi, căni, căniţe şi bardace cu urechi mari, plus oale şi oluri şi străchini, afumate sau noi, ca la Moşi.

Lui Avtichie nu-i plăcea să-l scoată muşterii din ale lui, iar prezenţa lui Garussi în locantă era un chin. Acesta sălta capacele de pe oale, ridica pocrişele, băga lingura sau degetul prin crătiţe, tăvi şi tablale, gusta aluaturi, sorbea zemuri, se frigea în sosuri, scuipa, drăcuia, alegea şi mînca fără să-ntrebe, cum îl tăia capul. Enervarea lui Avtichie venea şi din aceea că Garussi, cotrobăindu-i printre crătiţi şi blide, descoperea întotdeauna ceva ce-ar fi părut că bucătarul ascunsese, dîndu-i senzaţia că-l prinde în flagrant delict : „Aici ce-ai ascuns ?“. Avtichie dădea din mîini, neputincios, cu căinţă. El n-ascundea nimic, nici măcar nu gusta mîncările, trăia din aburii lor, care şi aceia îl ameţeau. Dar Garussi era de altă părere, îl suspecta, se uita la el fioros, şi mai ales se îndoia de inteligenţa bucătarului : „Avtichie neică, eşti tîmpit, tu nu-ţi dai seama ce-ţi iese din mîini ? Păi pune-mi, neică, aici! Dă-mi polonicul !“ sau lingura, sau lopăţica, sau frigarea, sau ce sculă trebuia pentru slujit grabnic.

Garussi descoperise ceva într-o crăticioară.

— Şi cu ăsta ce-i ? s-a răstit Garussi la fostul monah, cu ochi crunţi, ridicînd căpăcelul.

— E de ieri !

— Aha !

Garussi a lăsat la loc căpăcelul, iertîndu-l pe Avtichie. S-a întors la Toma.

— Iartă-mă că mi-am ieşit din ţiţîni, dar nu rabz să fiu purtat de nas de orice mangafa de fost popă, a început el. Eu, nene, am ajuns de nu mai cred în nimeni, frate să-mi fie. Chiar şi Avtichie, ce, crezi că-i podoabă de iconostas ? Aş !... A-nfundat agia ocna cu el, cît era el cu crucea-n sîn, pentru tîlhărie cu omor. Şi către bucătar : Ce, cuviosule, zici că nu-i aşa ?... L-a salvat însă harul, nu ăl duhovnicesc ci harul bucatelor măestru dichisite, fiindcă vodă Bibescu, care mîncase plachie de hribi în ar-

hondaric la Polovragi, tot într-o vineri, a dat poruncă să-l scoată pe ticălos din fundul ocnei de la Telega, unde-i putrezea carnea, şi l-a uns bucătar de curte. Nu ce crezi ! Nu bucătar pentru zile de harţ, ci bucătar pentru miercuri şi vineri, că măria-sa era cucernic, chit că nu părea. După „revuluţie", după fuga lui Bibescu, a căzut şi Avtichie din cin şi-a ajuns unde-l vezi acu ; ţine locantă între mahalagii şi bate mătănii, doar s-o întoarce raiul cu faţa la el. Dar se cheamă că face slujbă pentru popor, se ospătează la el şi sărmanii de-ale noi.

Garussi s-a şters pe buze, semn că isprăvise masa, apoi privindu-l pe Toma şi-a dat seama că acesta nu-l ascultase.

— Pari cam mofluz, i-a zis el. Nu ţi-o fi plăcut aseară, ai ?... Eu m-am retras mai devreme ; mă ţine-un junghi în coastă, dacă nici azi nu mă slăbeşte, am să-mi pun blăniţa de iepure cu spirt pe mijloc, ca boştorogii ; mă las de ale năravuri. Ceva nu-mi prieşte.

Şi după o pauză, răsucindu-şi o ţigară :

— E şi vremea... Vremile astea nu-s de noi. Sînt vremi curvite şi cu năvîrlii, nu te lasă să răsufli, cînd te-nhaţă. Dacă n-ar fi fost stricarea asta a lumii cu războiul, mai mergea. Dar lumea s-a înrăit, a scos colţii şi dă prin băţ. Nu acolo pe front, la redute, unde-ai fost dumneata, acolo-i musai să fie bătaie, ci aici !... Au ieşit toţi şerpii la drumul mare fără să le pese. Clocesc acum mărgica sau cine ştie ce altă piatră scumpă, de iad. Peste tot auzi sîsîit de şerpi şi foşnet de aur. Şi o mitocănime !... Domnule, mitocanu-nchiaburit e mai rău ca ăl de pe comoară. Nici boierul nu-i bun, Doamne fereşte. Dar e mai dat la ale fine, pe cînd ăştia ! Piară lumea, să scap eu !... Nu-i aşa ?

Toma era închis în gîndurile lui. Garussi a revenit asupră-i :

— Eu ştiu ce ţi-ar prii acum, ce te-ar face om, o potroacă !... Dar Avtichie ăsta nu se pricepe la potroc, n-a avut de-a face cu beţivi, numai cu tîlhari sau cu sfinţi... Deşi mă mir, la Culbeci nu se

bea, ca să te-ameţeşti. Ţi-au dat tîrfele alea să bei altceva ?

Toma tăcea, nu băuse mult, ba chiar puţin şi nu pricepea ce se-ntîmplase cu el, după aceea. Ar fi vrut să se controleze pe sine însuşi, fără participarea lui Garussi. Începuse să-l deteste pe acest om. N-ar fi dorit să vină la întîlnire, dar confruntarea începea cu Garussi, de la el. În ultimă instanţă fusese acolo cu el şi îl avea acum în faţă. Poate tocmai de asta asigurările şi mai ales minimalizările lui Garussi nu-l linişteau.

— Pe Puşa, mai ales, să n-o iei în serios, l-a sfătuit prietenește Garussi.

— Care Puşa ?

— Puşa Paşalidi, că doar al ei este aşezămîntul Culbecilor. Nu te uita în gura putorii ăştea, că nu-i grecoaică, numele-i vine de la un grec din Salonic care-a avut-o amantă. El a lansat-o-n afacerea cu tutunuri, ce-i drept. Dar pe vorbele ei să nu pui preţ. Ţi-a ghicit ?

— Nu.

— Atunci precis ţi-a făcut figura cu papucelul. Ha, ha !... E drăcovenie mare, nu-i aşa ?... Ei bine, să n-o crezi, figura cu papucul nu-i a ei, a-nvăţat-o de la un prinţ japonez care-a ajuns p-aici. Habar n-avea ştoarfa pînă atunci de farmazoneriile din fundul Asiei. Ea lucra cuminte, după învăţături turceşti, persieneşti, arăbeşti, lucruri cunoscute. Însă japonezului i-a plăcut de fete şi le-a ridicat mai sus. Ai băut la ele şi ceai de China ?... Nici să nu bei. Îl fierb cu mac. Sau poate-ar fi mai bine să nici nu te mai duci p-acolo !...

— De ce să nu mă mai duc ?

— ...Eu te-am dus o dată, ca în plimbare, aşa cum l-am dus şi pe prinţul japonez. Trebuia să-ţi arăt ceva, nu ? Să nu treci orb prin lume !... Asta-i una, dar să te lipeşti acolo e altceva. Astea, curvele de la Culbeci, dacă crezi în ele, nu se lasă pînă nu te pun la pămînt. Adică bagă omul sub pămînt...

Şi privindu-l pe Toma cu plăcere, chiar cu un început de preţuire :

— Eşti băiat tînăr, ai o rană de la Griviţa şi peste ea o decoraţie. Mai ai şi altă rană, ceva mai veche, trofeul trecerii Carpaţilor. Păi asta-i capital, nu glumă !

— Adică ?

— Ce mai aştepţi ? Însoară-te !... Sau, şi mai bine: fă-te, nene, liberal !... Îţi spun eu, de la Răşcanu e bună numai moşia — jumate din moşie, că cealaltă-i cu angarale !, e bună adică fata ! Da-n rest ? Gata, ai trecut pe la Culbeci, acum treci la liberali... Trebuia spartă şi gaşca asta a boierilor. Treci la boierii de dincolo şi-arată-le cotu la ăi vechi... Aşa se fac treburile p-aici, cu mişcări fulgerate. Nu lin, că lin şi mori. Mai bine mori năprasnic.

Toma încercase în două rînduri să moară năprasnic. N-a reuşit. Garussi i-a ghicit gîndul.

— Cine nu moare năprasnic moare p-aici în mocirlă. Altă ieşire nu-i. Aici e şesul Valahiei, unde nici Dunărea nu mişcă, uită de sine şi doarme-n albie, de n-o mai recunoşti. Gîndeşte-te şi dumneata, unde-ar fi trebuit să moară Dunărea, dacă era ceva de capul ei ? La Poarta lui Traian, la Porţile de Fier adică. Acolo îi era dat unui asemenea fluviu să se sfîrşească !... Or ea ce face ? Tîndăleşte pe la marginea Valahiei, între turci şi români, ca să cadă în bălţi şi să se stingă.

Toma ar fi vrut să spună că şi Nilul, şi Gangele, păţesc la fel. E sfîrşitul fluviilor fertile, care îşi amestecă fiinţa cu pămînturile pe care le scaldă, pămîntul şi apa devenind totuna, fiinţă întru fiinţă. Dar Garussi era de altă părere :

— Păi aia mai e Dunăre, încolo la vale, spre mare ? Uită de ea. Nici măcar n-ajunge-n mare, la soroc, îşi pierde capul prin bălţi, se curveşte, ouă găinile de lişiţă în apele ei şi o scurmă cu aripile cormoranii. Se îneacă în găinaţ, mîl şi icre, pute. N-are destinul Niagarei. Vai de capul ei.

Şi privindu-l cu milă, pe Toma :

— Vrei s-ajungi aşa ?

Avtichie asculta afurisenia lui Garussi împotriva Dunării ca pe o rugăciune. Era încîntat. Se vorbea

de păcate mai mari şi mai mici, şi fostul ocnaş, fost monah, acum bucătar şi stăpîn de locantă, aproba dînd din cap, iubindu-l pe Garussi pentru vorbele adînci. Îi plăcea omuleţul şi pentru faptul că ţinea vinerile. Nici lapte nu punea în gură.

Garussi a plătit trei pitaci şi a ieşit.

Trecuse de chindie. Lumina albă făcea lucrurile clare, ştergîndu-le umbra, lăsîndu-te să le pipăi cu ochiul, cu mîna, cu mintea. Nici paşii nu sunau pe podeaua de lemn, iar paşii lui Toma ştiau acum drumul şi singuri.

A refăcut drumul. Lăsînd în dreapta Dealul Mitropoliei, trecînd pe lîngă crîşma în care ospătase cu Garussi, înainte de asfinţit, a luat-o în sus spre Hanul Şătrarilor, ca să ajungă la Sfînta Vineri. De acolo a pornit, fără să ezite, prin uliţele încurcate, cotite, răsucite şi întortocheate, cu dughene mici, deschise sub ochii trecătorilor, şi cu mulţi copii desculţi şi despuiaţi, jucîndu-se în praf. A întîlnit şi nişte care mocăneşti cu marfă de Ardeal. Asta l-a făcut pe Toma să-şi simtă inima mai bine, s-a oprit chiar lîngă un car cu coviltir, privind dulăul legat în lanţ, la chilnă. Dulăul a mîrîit la el, rămînînd totuşi pe loc, în patru labe.

A trecut şi printr-o uliţă de hăinari, de fapt telali, haine vechi de tot felul, inclusiv uniforme militare uzate — ruseşti, turceşti, româneşti — erau întinse pe beţe şi pe frînghii, peste capul trecătorilor, să-i oprească, să le sară în ochi. Ferindu-se de atingerea boarfelor, călcînd în golul unei gropi, Toma a căzut, apoi s-a ridicat, culegînd de jos cu mîna un nasture de manta. Un nasture aurit, chezaro-crăiesc, cu vulturul bicefal în centrul stemei, un nasture ofiţeresc. L-a pus în buzunar.

Dar la ieşirea din uliţa telalilor s-a încurcat. Nu mai ştia cum să ajungă la biserica aceea, care era

pe undeva pe-aproape. Biserica în care se închinase Garussi.

— E p-aici o biserică înfundată în pămînt...

— Mergi tălică înainte, apoi o iei pe braţul stîng, apoi pe braţul drept şi iar pe braţul stîng.

A procedat întocmai şi a ajuns în faţa bisericii, care era închisă. Cineva lipise pe lespedea de la intrare, pe prag, trei lumînări. Le stinsese vîntul.

Nu i-a fost greu lui Toma să ajungă la zăplazul de lătunoaie vechi şi să găsească spărtura. A încălecat, ferindu-şi capul, şi a trecut dincolo. Se afla într-un maidan pustiu.

Nu s-a lăsat derutat, a privit mai bine în jur. Nu era acolo nici casa domnişoarei Alivanti, nici chioşcul. Toma a ieşit înapoi prin gaura zăplazului, a privit uliţa, a privit biserica de la colţ, a privit încă o dată spărtura... „Trebuie să fie alta" şi-a spus. „O altă spărtură, în acelaşi zăplaz". A mers în continuarea gardului, pînă unde acesta se termina, în plin cîmp. Pe cîmp nişte porci. Scormoneau pămîntul cu rîturile. „Sînt porcii mahalagiilor, şi-a spus Toma. Cresc singuri, ca sălbăticiunile. Dar casa trebuia să fie aici. De fapt dincolo, mai încolo."

N-avea rost să mai caute spărtura, a luat-o pe cealaltă parte a gardului, prin interior, pînă în dreptul locului în care ar fi trebuit să se afle casa. A tresărit, cineva rupea din gard o scîndură.

— Hei, băiete, stai ! a strigat.

Băiatul desculţ a fugit, cu scîndura în braţe. A alergat pînă la gard, la spărtură, a dat să iasă, o voce ascuţită l-a mustrat :

— Ce ai cu băiatul ? Lasă-l în pace ! Ce te legi de el, vrei scandal ?

O mahalagioacă bătrînă, poate o ţigancă, îl probozea pe Toma, ţinîndu-şi mîinile în şolduri, în pragul cocioabei.

— Doamna, a început Toma, iertaţi-mă, caut pe cineva !

Mahalagioaica a intrat în cocioabă, izbind uşa. Toma rămas pe loc zăpăcit. S-a aşezat pe leaţul zăplazului, chiar în spărtură, cu spatele la „casă".

Şi-a adunat gîndurile. Totul îi era clar, dureros de clar, vedea limpede totul, pînă la un anume punct, cînd imaginile se rupeau. „Răul nu poate să fie în mine, şi-a spus el. Văd limpede totul, am nimerit bine intrarea. Să întreb e mai mult decît absurd. Ce să aflu, cînd se vede totul limpede ?"

A scos din buzunar nasturele acela şi l-a jucat în palmă. „E ca şi cum acest nasture n-ar exista." A pus nasturele în buzunar. Apoi s-a ridicat, luminîndu-se la chip :

„A !, înţeleg, şi-a spus el. Trebuie să intru noaptea. Pe drumul scurt."

Era limpede : Toma ieşise de la Culbeci spre zori, de fapt nu în zori ci spre răsăritul soarelui. Se ivise pe marginea unei rîpe, ca printr-un horn, iar deacolo, de pe muchea pe care se afla, se vedeau Bucureştii. I-a venit în minte cuvîntul *rîpa* şi asociaţia *ripensis : Bucureşti-urbs ripensis.* Ochii lui Toma scormoneau uimiţi în gropile şi craterele oraşului, împreună cu razele. Multitudinea de gropi, cave, cratere, despicături în ziduri, bolgii, peşteri zidite dar surpate, arce frînte, concavităţi, deschideri spre noapte sau neant, cu atît mai ameţitoare cu cît păreau mai ameninţătoare, mai ştirbe, mai rînjite, mai drastic luminate, în soare. O lumină rece. O lumină lucidă, ca şi mintea lui Toma.

Curios, Toma nu zărea decît ruine de temple — trepte, pilaştri, arhitrave, frontoane — dar nu bazilici, fie şi ruinate, şi se întreba unde se închină bucureştenii.

— Ei sînt martiri, şi-a spus el zîmbind. Se închină pe-ascuns, în hrube şi-n peşteri săpate în lutul aluvionar. Ei se închină ca în vremea paleocreştinilor. Ei n-au avut cînd să înalţe bazilici, ei se închină printre nişte temple păgîne ruinate, care îi strivesc.

Toma se simțea eliberat, fericit că nu participă la cele două tipuri de închinări. Dar și intrigat. Vedea ceva ce nu știa că există.

— A !, și-a spus el, deci cei care sînt prinși închinînd lui Hristos sînt martirizați !...

Și a rîs, știind că lucrurile se petrec chiar așa. Șchioapa îi arătase pe ascuns simbolul peștilor, ca să-i vadă reacția. El a tăcut, scrîșnind din dinți și n-a vrut să-l recunoască. Peste puțin, după un stîlp de lut, a apărut Copila, care i-a făcut un semn cu degetul la buze, apoi i-a șoptit :

— Foarte bine ai procedat că nu te-ai dat în vileag. Ea lucrează cu Dioclețian.

Apoi a apărut Oacheșa, adică Scroafa. Copila s-a ferit din calea ei. Oacheșa l-a ispitit cu simbolul porumbelului.

— E fals ! i-a urlat Copila, mut, ascunsă în spatele Oacheșei. Nu te da pe mîna ei, te încearcă !

Și l-a tras de mînă printr-o deschizătură, ca să-l salveze. Toma a coborît, se lăsa dus de fapt de mîna fetei, pe bîjbîite, printr-o altă lume stranie :

— Acum trecem prin Bizanț, i-a spus Copila. Poți să te uiți, nu-ți mai acoperi ochii ! Bizanțul e astăzi creștin. Mai avem cîțiva pași, o punte, și te scot la casa Rășcanu. În el poți să ai încredere, e consilier. El nu te va judeca aspru decît dacă ești păgîn.

Lui i-a fost frică să deschidă ochii, vroia să iasă cît mai iute afară, la aer, să scape de toți. Clopotele Bizanțului îi băteau aproape de inimă, în coșul pieptului, în timpan. Simțea că arama îi va sparge timpanele, și vroia acum să și le astupe. Dacă mai dura i-ar fi plesnit timpanele, iar trupul lui ar fi crăpat ca o păstaie.

— Se fac slujbe, i-a șoptit Copila. Dacă ți-e teamă, închină-te în gînd, cu limba. Constantin te iartă pentru ce-ai crezut mai înainte. De-aici încolo începe iertarea. S-a isprăvit cu persecuțiile.

— Ce înseamnă iertare ?

Lui Toma îi era frică să asculte ce spune fata, îi era frică să-și destupe urechile, dar Copila îl îndemna :

— Nu-ţi fie teamă, Constantin e fratele tău.
— Fratele meu e Petre.
— Aha, va să zică eşti romano-catolic !
— Ce importanţă are ? *Eu cred.*

A urlat *eu cred !* dar fata nu i-a dat atenţie, parcă nu l-ar fi auzit, deşi peste un timp i-a spus :

— Ce importanţă mai are azi ! Nimeni nu-ţi mai cere socoteală. Dacă eşti martir, acum, greşeşti. Treaba ta, acum urmează muzicile militare. Auzi-le! Napoleon a intrat în Bizanţ.

El îşi dădea seama că fata îi amestecă absurd pe Napoleon cu Cezar şi cu Alexandru cel Mare, dar nu putea protesta. Era inutil.

— Mie nu-mi plac famfarele, i-a spus fata şi a dispărut, lăsîndu-l singur acolo, pe malul rîpei.

S-a frecat la ochi. Avea mîinile libere. A încercat să recunoască din nou totul, pornind de la el :

„Aceasta este *Dacia ripensis,* şi-a spus. Acesta e malul drept al rîpei, cu Dunărea. De ce mă aflu pe malul stîng ? În stînga e nordul, Dacia de arbori. Asta e bine. Curios e doar că Bucureştii s-au mutat mai sus. Cînd ?... Unde sînt gropile ?"

Auzea acum limpede şi muzicile.

„O să mă ţin după militari, şi-a spus. Ei merg drept înainte."

El, Toma, avea în spate ghiozdanul şi se grăbea să nu întîrzie la şcoală.

Chiar şi Şchioapa l-a văzut, făcîndu-i semn cu degetul că a întîrziat — începuse ora !, deşi el ştia bine că nu putea să nu întîrzie, de vreme ce Oacheşa îi luase din spate ghiozdanul.

— Lasă-mi-l ! a urlat el la ea.
— Stai să văd ce cărţi ai aici !

Apoi l-a întins pe pat. Era extenuat. Picioarele lui păroase şi goale, şi pieptul păros, cu rănile abia pansate, se răsfăţau în voie pe crivat. Nu-i mai păsa acum de nimeni.

— Am să-ţi ghicesc, i-a spus Oacheşa. Stai aşa !

Dar de aici înainte visul lui Toma se confunda cu realul, el se afla din nou la Culbeci — era lim-

pede — apucase pe drumul scurt, o căta pe ea, pe Copila, dar îl prinsese de mînă Oacheşa.

— Cum ai nimerit pe aici ? Stai să-ţi ghicesc.

A lăsat-o să-i ghicească, deşi el nu venise pentru ea, venise pentru cealaltă, pentru Copilă.

— Unde-i Isis ?

Oacheşa nu i-a răspuns.

— Unde-i Isis ? a urlat.

Pe Copilă o chema Isis, nu ştia cum şi cînd aflase.

— Lasă asta, stai să-ţi ghicesc. De unde ştii că o cheamă Isis ? Minte ! Isis e o zeiţă egipteană. Nevăstuica asta o să te-nnebunească. Tu să te ţii tare.

De după perdea apăruse şi Şchioapa. Adusese o tavă cu o chesea de dulceaţă şi cu un pahar de apă.

— Gata, i-a spus Şchioapa celeilalte, Oacheşei. I-am luat visul. De-acum nu mai are ce face. Dă-i să bea asta.

— Nu beau nimic ! a urlat Toma. Nu mai beau aici la voi nimic.

— Ai să bei asta şi-ai să uiţi. Numai o gură. E apă. Trebuie să uiţi. Şi prevenindu-l : Ascultă la mine, nu ţi-a dat un vis bun.

— Dar e visul meu ! a strigat Toma. Era un vis bun.

— Ce ştii tu ce sînt visele ! i-a mai spus Oacheşa.

A refuzat să bea din paharul acela, ştiind bine că dacă va bea, o singură înghiţitură, o va uita pe ea, pe Copilă, sau visul acela dăruit de ea. Suprimarea memoriei lui însemna totul.

— Nu beau !

— Ai să bei !

A strîns în mînă atît de puternic paharul încît ţăndările de sticlă i-au fulgerat degetele. S-a trezit inundat de sînge, în casa Răşcanu, în pat.

Răşcanu a intrat la Toma în cameră fără să mai bată la uşă, cu dosarul Chiriachiţei Dimăncescu în mînă. Îl ardea nerăbdarea de a se confrunta şi a dat

buzna studenţeşte, trecînd peste formele minime, pe care nu le-ar fi călcat altfel. Aşa se putea intra doar în dormitorul copiilor sau în camera unui coleg, camarad. Toma era şi una şi alta.

— Îţi spuneam de Chiriachiţa...

Tînărul se afla întins în pat, peste plapumă, cu mîinile pătate de sînge închegat.

— Ce-i cu asta ? Dar e culmea, domnule, cu chirurgii noştri de azi !

Răşcanu avea şi el oroarea sîngelui. S-a oripilat deci, a dat să cheme personalul, dar Toma l-a liniştit.

— E din cauza paharului meu de ceai.

Ţăndările se aflau într-adevăr împrăştiate, pe jos, pe covor. Nişte ţăndări mînjite de sînge. Toma îşi prepara de la o vreme singur ceaiul, refuzînd să mai coboare în sufragerie pentru micul dejun.

— Vrei ceva, vrei să te-ajut cu ceva ? Spune, dragă !

Acest „dragă" era şi intim, şi tandru, şi minimalizant, şi dezarmant. Toma nu putea să aibă replică, Răşcanu urcase la el, tocmai la mansardă — lucru rar ! — fiindcă avea să-i spună ceva important. Chestiunea cu sîngele a trecut deci în planul secund, din clipa în care Toma l-a liniştit pe avocat.

— Dealtfel îţi voi lăsa dosarul, ca să te dumireşti singur, a continuat el, cu febră. N-am nevoie de nici un argument în plus. Cazul ăsta se pledează fără mine... Mai mult, am să-ţi spun încă ceva, ceva ce te interesează dincolo de caz, pe dumneata ca viitor jurist, o chestiune în sine.

Din nou intervenea chestiunea unei chestiuni „în sine", lucru care îl vrăjea pe deputatul conservator, enervîndu-l pe Toma. Dar Toma nu mai era acum disponibil, Răşcanu şi-a continuat peroraţia, fără public :

— Îţi vorbeam de supoziţia de otrăvire cu cocaină, haşiş sau altceva. E lucru probat. Îţi mai vorbeam

de faptul dacă victima e culpabilă sau şi inculpatul... De fapt sînt amîndoi de vină. Iar pentru mine nu mai este important să ştiu care ar fi rezistat fizic mai mult, dat fiind că amîndoi se pîndeau şi amîndoi se drogau, unul pe celălalt, ca să se moştenească, pentru mine este important cazul de viciu ca atare, viciul în sine. Or dacă o societate admite viciul, fără să-l sancţioneze ca viciu, consecinţele se văd.

Toma nu-l asculta, se ridicase între timp din pat, trecuse lîngă lavoar, a încercat şi a reuşit să se spele. Răşcanu n-a dat atenţie acestor mici gesturi de toaletă tîrzie, era cu mult după ora prînzului, l-a lăsat pe Toma să se spele şi să se ocupe de pansamentele lui, cu aerul de a nu-l stînjeni.

— Vrei să te-ajut ? Îţi stau la dispoziţie.

— Mă descurc singur.

Şi Toma s-a întins din nou în pat, timp în care Răşcanu s-a aşezat pe scaun, la masa de brad a lui Theo. A remarcat chiar, printre hîrtiile rămase de la rebel, o gazetă socialistă franţuzească. Nu s-a mai enervat, a notat doar :

— Să arunci porcăriile astea. O să spun menajerei să facă p-aici o curăţenie ca lumea. E şi praf... Dar în fond, te simţi bine aici ? Şi fiindcă Toma tăcea : Revenind la chestiunea noastră, sînt sigur că te vei întreba : bine-bine, dar ca om de răspunderi publice — iar dumneata vei fi asta ! — eşti dator să vezi mai larg lucrurile şi să cauţi, înainte de antidotul social, raţiunea profundă a lucrurilor.

— Lucrul în sine, a mormăit Toma.

— Exact. Ei bine, chestiunea nu e simplă. Vei spune : Ţara asta e o ţară de moravuri turceşti şi fanariote. Deci moravuri importate. Le-au adus p-aici unii şi alţii, fel de fel de vîntură-lume, dar poporul e sănătos. Şi minimalizînd : Ideea asta e agitată de nişte publicişti, chiar şi la *Timpul*. Nu citeşti *Timpul* ?

— Citesc *Timpul*.

— Atunci lucrurile îţi vor deveni cu mult mai clare, fiindcă eu mă despart în chestiunea asta de *Timpul*. Astfel, zic eu — şi Răşcanu s-a aşezat mai

bine în scaun — nu e cu putinţă ca o ocupaţiune străină, oricît de mult ar dura, să reuşească să contamineze cu răul ei o populaţiune, dacă n-ar găsi acolo, în sînul acelei populaţii, un mediu prielnic. E foarte simplu să-i blamezi pe ocupanţi. Declari ritos că răul e la ei, că l-au adus ei. Şi apoi ?

— Cum apoi ?

— Apoi iată că ocupanţii pleacă, se duc, aşa cum s-a dus alaltăieri lumea fanarioţilor, ieri lumea Regulamentului Organic, azi lumea otomanilor, fiindcă se duce şi asta, e chestie de zile, dar răul rămîne. Răul are rădăcini mai profunde.

— Nu vă-nţeleg, ce concluzii vreţi să trageţi din cazul Chiriachiţa Dimăncescu ?

Efortul de a formula această întrebare l-a sleit pe Toma. Şi-a lăsat capul pe pernă şi a respirat lung.

— Vrei să deschid fereastra ?

— Vă rog.

Răşcanu a deschis fereastra. Soarele căzuse dincolo de Bucureşti, într-un amurg îndepărtat. În mansardă, Răşcanu însuşi părea o umbră plutind deasupra casei lui.

— Vreau să spun, a încheiat avocatul, că răul ţine de ceva în sine, că deci condiţionările sau explicaţiunile acestea sociale şi istorice nu slujesc la nimic. Ceva nu se va schimba pe aici.

— E absurd.

— Nu se va schimba nimic, îţi spun eu. Ieri s-a retras din acest spaţiu umbra Romei. Ce-a mai rămas ?

— Limba română.

— Mai apoi s-a retras umbra Bizanţului. A mai rămas ceva ?

— A rămas creştinismul răsăritean.

— Aiurea ! Trăim într-un veac sceptic... Acum se retrage umbra otomană. Ce rămîne ? Dar din această umbră mai rămîne ceva, chiar foarte mult. Citeşte acest dosar, ai să te îngrozeşti !

Răşcanu a bătut cu palma în dosarul aşezat pe masă. S-a ridicat :

— Ţi-l las !

Dar mai înainte de a-i răspunde, Toma a sărit din pat şi a început să se îmbrace grabnic. Şi-a tras iute cizmele, încălţîndu-le strîmb, de-a-ndoasele. Dînd să se ridice, a căzut peste masă.

— Cu dumneata se întîmplă ceva, a remarcat cu surprindere Răşcanu, dar şi cu întîrziere, ajutîndu-l să-şi restabilească echilibrul. Şi sever : Ai chefuit as-noapte ? De fapt, treaba dumitale, eşti un bărbat în toată firea. Şi jenat de propria gafă : Iartă-mă.

— N-aveţi pentru ce vă scuza.

Toma a tresărit vizibil cînd şi-a dat seama că afară e întuneric. A ţîşnit pe uşă, fără să-i pese de Răşcanu.

— Stai să-ţi dau trăsura !

Toma se afla de-acum în stradă, apucînd din nou drumul Culbecilor.

Întunericul l-a prins în faţa uşii. A bătut la uşă. Nu la uşa aceea pe care o căuta, n-o mai găsise, a bătut la uşa de peste drum de casa domnişoarei Alivanti, oprindu-se la pragul cocioabei. Nu i-a răspuns nimeni şi tînărul a intrat.

Baba stătea chircită lîngă foc, cu spatele la el, şi mesteca într-un ceaun cu o lingură lungă de fier, un fel de vătrai. Cînd a întors capul şi l-a văzut, a scos un ţipăt.

— Staţi, nu ţipaţi, n-am vrut să vă deranjez, dar am văzut că locuiţi *vis-à-vis*, am văzut încă de ieri, cînd am încercat să trec dincolo şi copilul acela a rupt scîndura din gard. Ţin foarte bine minte.

— Pleacă de-aici ! Ce ţii minte ? Mincinosule, nu ţii minte nimic. Spui ce nu vezi sau mă-ncerci. Şi tu spui minciuni, toţi spuneţi minciuni, toţi trăiţi cu minciuni.

— S-ar putea să fie minciună, cum spuneţi, dar eu am probele. Dacă n-ar fi decît pantalonul rupt, pe care mi l-a cusut ea, se vede încă bine ruptura, chiar şi acum, mi-e jenă să v-o arăt, dar se vede. Apoi paharul acela cu apă sau cu altceva. Asta nu

mai e minciună, mi-am tăiat mîinile în ţăndări, poftim mîinile rănite, uitaţi-vă la răni !... E apoi şi amănuntul cu nasturele. Nasturele îl am în buzunar.

Toma a scos din buzunar, cu un gest de copil, nasturele acela de argint, cu stemă, pe care îl ţinea ca probă. L-a întins bătrînei.

— Luaţi-l, luaţi-l vă rog !

— Ce să fac cu el ?

— Vi-l dau ca probă. Eu nu mint. Eu vreau să reconstitui totul, pornind de la bob. Şi totul mi-ar fi clar dacă aş reconstitui drumul. De asta am şi venit noaptea.

— Care drum ? Ce drum cauţi aici ?

— Drumul scurt. Şi ieşindu-şi din fire : Femeie, arată-mi drumul şi te umplu de bani.

A scos din buzunarul vestonului o pungă de piele, plină cu napoleoni de aur, a desfăcut-o şi a lăsat monetele să curgă.

— Ia-i, sînt ai tăi !

Baba s-a ridicat în picioare, era lungă ca o prăjină, iar părul ei sur şi lung s-a scurs în lungul trupului, înfăşurîndu-l ca o perdea.

— Aha, va să zică, de ăştia îmi eşti ! Caţaoane, golane, gîrţomane !

— Doamnă !

— Îţi arăt eu ţie.

Şi s-a repezit la mătură.

— Ieşi !

— Doamnă !

Toma n-a avut cînd se feri. Firele măturii i-au plesnit ascuţit pielea, iar mîinile lui Toma, speriate, au acoperit ochii fulgeraţi, sîngeraţi, orbiţi.

— Na, golane, na, caţaoane, na, tirane ! Na, încrucişatule, na, buzatule, na, colţatule !

Orbit, tînărul s-a rezemat de perete, dar ţiganca l-a înşfăcat de piept. Nu l-a putut smulge din loc, Toma s-a împleticit şi s-a lăsat moale, la picioarele ei.

— Aha, vrei să mori ? Te ţii de ale pocinoage, vrei să-ţi laşi hoitul aici, împuţitule, împeliţatule, curvarule ! Îţi arăt eu ţie !

Şi l-a trezit cu o cofă de apă aruncată în faţă.

— Ia-ţi banii şi pleacă, tîrtane ! Du-i acolo de unde i-ai luat, la talpa-iadului, du-te pe drum de seară, du-te pe năsălie, du-te pe mătură, du-te pe lingură, du-te-nvîrtindu-te !... Stai să-ţi dau cu foc, să te trezeşti !

Baba a luat vătraiul din ceaun şi l-a vîrît în jăratic. Toma a sărit în sus, prăvălindu-se pe uşă.

— Arde-ţi-ar numele, arde-ţi-ar sufletul, arde-ţi-ar pielea ! Şi cutremurată, făcînd cruci mari : sfinte Gavrilă, sfinte Mihăilă, sfinţilor arhangheli cu şpăngi de flăcări, împungeţi-l şi duceţi-l !

Toma a simţit o arsură pe gît, repede oblijită de întunericul lichid în care căzuse. Ştia bine că accesul lui spre dincolo fusese închis.

Prinţul s-a întors de la Stambul noaptea, la bordul aceleiaşi fregate, pe o vreme de furtună. Cît de simplu intrase dincolo, în lumea aceea stranie. Mai greu revenea însă, şi mai greu revenea la el însuşi. Mugeau toate străfundurile Mării Negre. În cabina-salon pe care o ocupa, a avut senzaţia că se află într-o coajă de nucă, el fiind miezul, un miez infim, strivit între nişte fălci colosale, ale nopţii, ale cerului, ale apei. Nu pîrîiturile vasului îl alarmau cît pîrîitul imediat al cabinei, scrîşnetul pereţilor, al tavanului, pocnetul mobilei, zvîcnetul subit, magnetic, al ceştii de cei pe care o ţinea în mînă, spre lampa din plafon. L-au plouat pe mîini picăturile de ceai, o dîră fierbinte de lichid i s-a scurs pe pantalon, provocîndu-i o arsură, o urzicare identică atingerii cu urina, care dă umilinţă. La un moment dat compresiunea cabinei a fost atît de puternică încît prinţul s-a simţit zdrobit cu totul în coaja de nucă — strivise o dată o nucă sub talpă, vedea acum fizic imaginea acelui vierme, el ca un vierme alb ţîşnind prin pereţi. Atunci îl încercase repulsia, ţinea în palmă nuca sfărîmată, cu viermele din miez, care s-a mai zbătut încă, zguduit de acel cataclism cosmic, inexplicabil,

absurd — talpa cizmei sale. Acum imaginea îi ţipa în creier.

După şoc, prinţul a hotărît că e mai cuminte să iasă afară pe covertă, în bezna mugitoare. Şi-a pus mantaua, înfăşurînd-o strîns pe trup, legîndu-şi bine mijlocul cu centura, apoi şi-a înfundat chipiul pe cap.

Extragerea din burta vasului, pe scara strîmtă de fier, a fost dificilă. Apoi l-au înşfăcat de piept talazurile vîntului, un vînt negru, cu duşmănie de uragan. Talazurile de aer se confundau cu talazurile de apă, aerul avea forţă lichidă, iar izbitura primită în obraz, în piept, în pîntec, a fost crîncenă. A fost izbit orbeşte, s-a clătinat, apoi a resimţit brusc cum în interiorul lui s-a căscat un gol, un gol de aer, un gol de apă, iar vasul împreună cu fiinţa prinţului s-a năruit într-un fel de bolgie, deavalma.

A fost tîrît într-un vîrtej, într-o senzaţie de soarbere. Vasul, împreună cu el, cădea, se prăbuşea, se năruia, tras hulpav înăuntru, înghiţit orbeşte în prăpastia unui stomac abisal, frămîntat de convulsii. Simţea că nava se poticnise totuşi într-un gîtlej, în gîtlejul dihaniei care se opintea să-l împingă într-un vid, că totul ţinea de un nod — poate de pupa vasului, poate de provă —, dar că nodul urma să fie învins, sub puterea unei absorbţii colosale, a unui gol care se căsca pînă în infinit.

Nu se putea ţine decît cu mîna de balustrada de fier, care putea să fie smulsă, era smulsă, cu tot cu mînă, cu tot cu vas, cu el cu tot. El se ţinea, gata să accepte prăbuşirea aceea. Gata s-o primească, dar ţinîndu-se, ţinîndu-se de ceva, de acel ceva, fierul, de acel ceva din el, ceva tare, de acel ireductibil care, o dată atins, l-a făcut să simtă fierul blînd, moale ca o frînghie.

Şi-a dat seama că tremură, că e moale el însuşi, tot trupul lui, ca după expirarea unei crize, a unei încordări învinse. Fierul acela nu mai prezenta siguranţă, era moale, picioarele şi braţele îi erau moi, ca după depăşirea unui obstacol învins. Nu se simţea liber, eliberat de spaimă, ci sleit, indiferent. Bîjbîind cu mîna peretele metalic, ud de apă, ţinîn-

du-se strîns cu cealaltă mînă de balustradă, prinţul s-a tîrît olog şi orb spre cabina de comandă, unde se afla — punct neclar dar ferm — timona. Secundul care îl veghea, un ofiţer englez, i-a strigat însă, prinzîndu-l de umeri :

— În sala motoarelor ! Auzi, în sala motoarelor !

S-a tîrît pînă în sala motoarelor, pînă în faţa cuptorului de ars cărbuni. Doi turci pe jumătate goi aruncau cu lopeţile bucăţi negre de cărbune în gheena de flăcări, iar tangajul îi făcea să se clatine, îmbrîncindu-i cînd în flăcări, cînd spre movila de cărbuni.

Un foc în adîncul clocotitor al Mării Negre, în viscerele convulsionate, înnebunite de spasme, ale adîncului, focul care-l propulsa, care-l făcea să înainteze pe fundul vijeliei de talazuri, prin peretele opac al nopţii.

Ofiţerul englez avea dreptate, focul linişteşte pe apă, focul linişteşte şi pe pămînt, focul linişteşte şi în aer — focul solar, focul linişteşte mai ales noaptea, iar frigul violent şi ud strecura în piele tremurul, împingea acest tremur pînă în viscere, îl respingea pînă în gît, cu tot cu intestine.

Ofiţerul i-a pus prinţului cu de-a sila în mînă un bidon metalic cu coniac. A băut el mai întîi, apoi i-a trecut bidonul, ştergîndu-l mai întîi cu mîneca vestonului, la gură. A gustat coniacul, a tras o duşcă zdravănă. Arsura i-a făcut bine. A fost tentat să arunce restul în flăcări, a ezitat, apoi a aruncat restul în flăcări, iar aburii alcoolului au pîlpîit o clipă albastru, ca un duh înviat şi stins instantaneu.

Un turc a smuls de sub cizma lui, cu lopata, un bolovan de cărbune. I-a smuls şi piciorul. Piciorul a zburat în cuptor cu cizmă cu tot. Prinţul a văzut cum a ars cizma, cu tot cu pantalon. Mai urma să ardă partea superioară a piciorului, pulpa, pînă la şold. Apoi coasta dreaptă, cu umărul, cu mîna dreaptă, cu jumătate din calota craniană. Prinţul stătea într-un picior, în piciorul valid, în jumătatea validă a trupului său.

Şi-a simţit piciorul amorţit şi trupul lac de apă. Piciorul celălalt era nesigur, o proteză, un corp străin. S-a sprijinit cu mîna de perete, ca să nu cadă în faţă, în gheena flăcărilor care stătea să-l soarbă.

Dar de fapt, unde călătorea el ? Restul însoţitorilor se aflau în altă parte, undeva sus, de fapt toţi cei din suită se zvîrcoleau în cabine, înghiţind coniac, ancorîndu-se de pereţi, de duşumele, de tavan, scuipînd sau vomînd, fiecare trăindu-şi neputinţa, încredinţîndu-se cui ? rugîndu-se cui ? Prinţul n-a avut puterea să se roage. Îl cuprinsese un fel de inerţie a dezastrului, lăsîndu-se împins înainte pe fundul mării, în sala maşinilor unde se afla, între automatele umane cu lopeţi care zvîrleau cărbuni în flăcări.

— Sînt admirabili turcii, să ştii, i-a spus englezul. Vor deveni nişte eminenţi marinari. Nu le pasă de furtună, sînt impasibili.

Nu i-a privit pe cei doi turci impasibili, care hrăneau cu cărbuni flăcările, care făceau să înainteze fregata, s-a simţit el însuşi impasibil, cu o răceală şi inerţie de obiect. Acum ştia că poate arde, avea o inerţie materială de obiect. Se produsese de fapt, abia acum, eliberarea.

A ieşit afară, pe punte. Scîrţîia catargul principal, lemnul suferea, urla animal, frînghiile torsionate gemeau. Dar prinţul a încercat o primă clipă de destindere, reuşind să treacă tensiunea muşchilor şi a nervilor săi asupra obiectelor între care se afla.

„În fond ce caut aici ?“ La mai puţin de o sută de metri sub vas, marea era liniştită şi moartă. Cea mai moartă mare, după Marea Moartă. Ar fi trebuit ca această mare moartă, despre care se informase, citise, să fie moartă, un cimitir mineral, nu o moartă vie, furioasă, cruntă, satanică, o întruchipare a iadului. *Marea Inospitalieră !* De ce atunci *Euxinea, Primitoarea ?* Cine a numit-o *Primitoarea, Prietenoasa,* cînd e un clocot al teluriilor lichide, al tartanului care desparte lumile ? Al mineralelor curioase şi inutile, *magnesiu, arseniu, sulf,* al otrăvurilor !

Ce poate naşte o mare moartă, ce-a născut Marea Moartă, în afară de legenda lui Lot, de mitul Sodomei şi al Gomorei ? Poate că Marea Neagră va naşte ceva identic, un duh sacru al Sării. Al unor săruri negre. Din Marea Neagră nu se va extrage sare, ca din Marea Nordului, ca din mările sudului. Din Marea Neagră nu se vor extrage cerneluri de alge, nici corali, nici bureţi, nici perle. E o mare sterilă.

Şi apoi suflul ei, respiraţia ei de fiară enervată. O respiraţie de fiară, care a devorat morţi. Care i-a mistuit. Care exală aroma secretă a morţilor, sărurile lor amare — *magnesiu, arseniu, sulf, sodiu,* sărurile acelea care nu vor mai recompune niciodată fiinţe. A devorat, da, şi civilizaţii această Mare Neagră. Această mare e o pată neagră între civilizaţii. De ce nu un purgatoriu ? Poate un purgatoriu. Poate chiar ea e purgatoriul pe care lumea îl caută, cel natural, zona unui interregn, ţinutul de trecere de la moarte la viaţă, de la viaţă la viaţă. E atunci o placă turnantă pe care se mişcă şi se încaieră viaţa. E revolta morţii pe viaţă. E nevoia iadului. Este Iadul Necesar. Şi atunci ne trebuie. Ca să existăm. Iadul Mării Negre ne dă măsura. Ne ia măsura. E mai bine ca această mare moartă să fie Marea Moartă, neliniştea, ura, nebunia salvatoare.

Dar marea se calmase şi prinţul picotea. Era un animal ud şi îngheţat, strivit de vînt în peretele metalic al vasului, una cu fibra minerală a vasului, între timp încălzită.

— Nu vreţi să coborîţi ?

— Unde ? (Unde adică să mai coboare ?).

— În cabină. S-au adus pleduri calde. Pledurile au fost încălzite în sala cazanelor.

Cine erau aceşti oameni care îi vorbeau — în englezeşte, în nemţeşte, în franţuzeşte ? Găsise între timp o altă limbă, uitînd orice limbă, limba unei salvări pentru sine.

— Doriţi un ceai ?

— Nu doresc ceai.

— Mîine în zori vom fi la Varna.

Uitase direcţia înaintării, punctele cardinale, mîna dreaptă şi mîna stîngă, şi-a descoperit mănuşa udă şi a vîrît-o în buzunar. Apoi a strănutat.

— E frig.

— Da, e frig.

Frigul l-a readus la el. Era mai potrivit să îmbrace blana, mantaua îmblănită cu lup. Nu găsea în buzunar batista, şi o prelingere lichidă pornită dintr-o nară, i-a udat neplăcut barba.

Ce căuta aici ? A auzit în preajma lui vorbindu-se turceşte. Un idiom gutural, straniu, rănind urechea. Ce vor ? E cumva prizonier ? O, nu, e dus acasă cu onoruri. Care Casă ?

În fond el putea să fie al lor — al otomanilor, pe care nu-i cunoştea, împotriva lor — a românilor, pe care nu-i cunoştea, sau al germanilor — era al lor, îi cunoştea, împotriva lor — a românilor, aşa cum fuseseră în Valahia, sau în Moldova, sau în Moldo-Valahia, fel de fel de prinţi, foarte mulţi dintre prinţii care veneau de la Stambul, cu vasul sau cu caravanele, purtînd firmanul într-o casetă. El era al germanilor, aşa cum alţii au fost ai grecilor din Fanar sau ai turcilor, sau ai altor neamuri care le dădeau identitate. Ce identitate mai avea el acum ?

— Nu credeţi că e timpul să vă culcaţi ? Marea s-a liniştit.

Cînd a ajuns la ţărm, consilierul imperial care îl însoţea — şi care nu ştia decît turceşte — a făcut să i se traducă ultima formulă de politeţe. Se exprima în această formulă bucuria unui funcţionar al sultanului de a-l fi cunoscut pe prinţ ca „prinţ supus". Au urmat şi nişte bune urări.

Deci otomanii nu înţelegeau nimic. Ceva era ireconciliabil, ca opoziţia dintre o lume şi altă lume.

— N-am ce le face, şi-a spus prinţul mormăind un răspuns convenţional. Sînt pierduţi.

Despărţindu-se de prinţ, după ce dăduse încă o dată ocol fortificaţiilor Plevnei, Don Carlos de Bourbon i-a spus, strîngîndu-i mîna à l'espagnole :

— *Mon cousin, je vous félicite. Je suis persuadé maintenant de votre victoire certaine. Vous pouvez compter sur ma ferme confiance... Je ne voudrais plus vous importuner. Vous allez rester seul. Cela vaut mieux ! Tous ceux qui vous entourent sont appelés à vous assures votre solitude. Soyez donc tranquille et seul !... Que Dieu vous garde !* [1]

Plecarea lui Don Carlos a dat semnalul retragerii persoanelor simandicoase de pe frontul de la Plevna. Teoretic, partida fusese jucată. Ceea ce mai rămînea de făcut era execuţia practică, pe teren, a unei scheme ale cărei detalii îi priveau nemijlocit pe cei direct implicaţi, interesîndu-i mai puţin pe marii strategi de cabinet, satisfăcuţi cu rezolvarea abstractă a problemei. În aşteptarea acestei ultime mutări, în lumea ataşaţilor militari, a corespondenţilor de front şi a turiştilor princiari se instalase plictiseala. Cu toată buna lor voinţă, aceştia toţi nu mai puteau participa la tensiunea efectivă a unei lupte la nesfîrşit amînată. Deveniseră inutile partidele de cărţi şi chefurile, mod de ucidere a timpului în adunările de bărbaţi, mai ales militari. Pe nesimţite, unii dintre gazetarii de front, unii dintre turiştii de sînge albastru, unii dintre ataşaţi erau mereu mai insistent reclamaţi de treburi urgente la Bucureşti, unde găseau o societate veselă foarte puţin preocupată de război. Acest interregn între front şi saloane, de o parte şi de alta a Dunării, trebuia pînă la urmă curmat ; combatanţii din fortificaţii refuzau de la o vreme

[1] Vă felicit, vărul meu august. Sînt convins acum de victoria voastră. Puteţi conta pe ferma mea încredere. Totuşi n-aş vrea să vă mai inoportunez. Veţi rămîne singur. Aceasta e mai bine. Toţi cei care vă înconjoară sînt chemaţi să vă vegheze solitudinea. Fiţi deci liniştit şi singur. Dumnezeu să vă aibă în pază !

chefurile, partidele de cărți, petrecerile. Turiștii și băgătorii de seamă au suspinat o vreme pe lîngă marii comandanți, dîndu-le cele mai inoportune și inutile sfaturi, apoi au început să-și strîngă bagajele, fără a fi reținuți nici măcar de formă. Chiar prințul, de obicei exact în relații, politicos la limită, n-a putut scoate la plecarea lui Don Carlos decît un a ! de consemnare, cu sensul :

— *A ! Vous partez donc !* [1]

Cernat în schimb a tunat de satisfacție, izbind chipiul în țărînă, ca un simplu soldat, gata să scuipe printre dinți pe urmele acestor pierdevară, revărsați din saloanele Europei — și chiar ale Asiei și Americii — pe frontul otoman.

Plecarea aceasta a dat totuși un fior de nostalgie ofițerilor combantanți, rămași în corturi și bordeie murdare. Se apropia Crăciunul cu tot alaiul sărbătorilor de iarnă, iar plecarea turiștilor dichisiți deschidea o fereastră spre niște fericiri care lor, combatanților uitați în noroaie, le erau interzise. Turiștii avea să facă popas la București, în lumea lor, în care timp ei, combatanții, erau blestemați să rămînă pe loc, sub blestemul luptei. Cît timp se mai putea amîna bătălia ? Pînă la Crăciun, pînă la Anul nou, pînă la Bobotează ? Ar fi fost idiot ca ei să lipsească la aceste momente de descărcare sărbătorească ale Anului nou, care asociau mai mult decît oricînd ideea de casă și familie. Ar fi fost culmea ca anul să se prezinte rupt în două, de o parte ei, pe front, de cealaltă familiile triste sau îndoliate, iar la mijloc Plevna care ținea timpul pe loc. Ciuda tîfnoasă a ofițerilor se transformase lent în exasperare, în stări de nervi care izbucneau din te miri ce, dintr-un nimic, în ultimă instanță căpătînd curs voința de a rămîne singuri, fără toți acești martori stînjenitori. Ceea ce urma să se întîmple îi privea în fond numai pe ei, pe ruși și pe otomani. Peste sărbătorile Anului nou care priveau întregul univers.

Făcîndu-i suită pînă la Nicopole prințului Don Carlos de Bourbon, căpitanul Horică Vulpescu s-a simțit

[1] A ! Deci plecați !

dator să-i spună spaniolului, la despărţire, exact acest gînd. Din nefericire, părăsindu-l pe comandantul asediului, Don Carlos rupsese legătura cu frontul. El călărea apatic sau sumbru, lăsîndu-se purtat de cal printr-o inerţie. El ştia însă că ofiţerul român care-i face suită e dator să-l întreţină, el a consimţit să accepte această politeţe şi, pentru a se apăra de ea, Don Carlos l-a antrenat pe bărbatul din stînga sa într-un expozeu militar fastidios, provocîndu-l printr-un *donc !* în care timp, sub protecţia perdelei de sunete, să poată medita liniştit la cu totul altceva. În exact aceleaşi clipe, călărind alături de oaspete, pe căpitanul român îl interesa nu despărţirea de prinţul spaniol ci despărţirea de otomani. El l-a consolat pe Don Carlos, care îşi exprimase regretul de a nu mai putea rămîne pe front, în felul următor :

— *Rester davantaje ici, avec nous, serait exagéré, mon prince. Il s'agit au fond d'une simple affaire locale qui n'intéresse que nous, les Danubiéns, qui, pour le moment sommes préoccupés par les ottomans* [1].

Don Carlos nu-l asculta. Horică Vulpescu la rîndu-i n-a dat atenţie tăcerii prinţului, fiind preocupat de gîndul lui. Era un dialog al surzilor, iar căpitanul român a continuat, fără să-i pese :

— *Je sais bien, vous autres aussi, les espagnols, vous avez été dérangés par l'Islam. Vous avez procédé de la même manière ! Par malheur, nous avons étè obligés de les supporter quelques siècles en plus.*

— Oh ! a consemnat prinţul, oprind calul.

Oprirea l-a silit pe Vulpescu să procedeze identic, strunind la rîndu-i armăsarul său. Apoi cu un gest retoric, punctînd cu cravaşa :

— *Enfin nous n'avons plus beaucoup à attendre, jusqu'a la tendre finale de cet évènement. Rien que*

[1] — Dar ar fi exagerat, prinţule, să rămîneţi mai mult aici cu noi. Este vorba în fond de o simplă afacere locală, care nu ne priveşte decît pe noi, pe dunăreni, care, doar pentru un moment sîntem preocupaţi de otomani.

quelques instants... Malgré cela, nous ne devons pas vous retenir ! [2].

Lung la trup, aproape deşirat, cu mişcări stîngace şi desperecheate, Don Carlos avea în toată alcătuirea sa ceva de pasăre de pradă dezamăgită, care se lasă în zbor totdeauna unde nu trebuie, fiind apoi silită să se ridice din nou în slăvi, către alt punct de contemplare şi către alt loc de popas dezamăgitor. Ascultîndu-l pe căpitanul român, el s-a mişcat stîngaci în şa, a croncănit ceva — din nou un *donc !*, a deschis braţele într-un gest de îmbrăţişare sau de neputinţă, după care a întors clonţul nasului către suita spaniolă, făcînd un semn scurt, cu sensul că totul e încheiat şi pe aici.

Cortegiul spaniol a coborît către rîpa Dunării, spre podul de pontoane, aflat în ceaţă. Horică Vulpescu a rămas multă vreme pe muchea de lut, împreună cu oamenii lui, aşteptînd să-i vadă pe spanioli trecuţi dincolo, pe celălalt ţărm, în ţara de care îl despărţea apa cea mare.

Don Carlos n-a plecat totuşi curînd din ţară. Ajuns la Bucureşti, el s-a lăsat din zbor, după cîteva rotiri nedecise, în salonul Păunei Catargi, unde prinţul singuratec şi mica lui suită au deschis curte. Spanioul nu se putea hotărî să plece.

Nu se putea hotărî să plece nici prinţul Arnulf de Bavaria. Spre deosebire de Don Carlos care vizitase mai ales fortificaţiile, poziţiile fixe, prinţul Arnulf se avîntase temerar pînă în liniile înaintate de pe crestele Balcanilor, rămînînd cîteva săptămîni în lagărele ruse încătuşate între zăpezi.

La întoarcerea din Balcani îl vizitase pe prinţul Carol, nu cu mult înainte de bătălia Rahovei, la

[2] — Eu ştiu bine că şi voi, spaniolii, aţi fost deranjaţi de Islam. Voi aţi procedat cîndva ca şi noi. Din nenorocire, noi am fost obligaţi să-i suportăm pe islamici cîteva secole în plus. — În sfîrşit, noi n-avem mult de aşteptat pînă la tandrul final al acestui eveniment. Doar cîteva minute... Totuşi nu vrem să vă reţinem...

Poradim, unde-i primise cîteva ceasuri ospeţia. Conversaţia între cei doi a fost seacă, morocănoasă, ca între nişte străini care s-ar fi aflat în raporturi ostile. Prinţul Arnulf dădea senzaţia că ar avea ceva de reproşat prinţului Carol. Prinţul Carol nu putea primi reproşul prinţului Arnulf, neştiind despre ce e vorba. Pentru prima oară după multă vreme, prinţul Carol a aprins o havană, tabiet pe care şi-l îngăduia doar cînd se simţea liber, liber de exerciţiul diurn al puterii, de obicei în vacanţele scurte de odinioară, cînd, în străinătate fiind, lepăda uniforma militară, arborînd fracul sau redingota civilă. Atunci fuma ca un anonim. A fumat şi acum, ca un anonim, în timp ce Arnulf îşi scormonea pipa care refuza să se aprindă.

— Tu eşti mulţumit ? l-a întrebat Arnulf.

— Nu înţeleg ce sens are această întrebare !, a răspuns prinţul Carol.

— De pe culmile Balcanilor afacerea voastră se vede foarte confuz, a spus Arnulf pufăind, după ce izbutise să-şi aprindă pipa.

— Se poate, a admis prinţul Carol. Eu unul n-am fost pe culmile Balcanilor.

Şi a tras liniştit din havană. Liniştea aceasta l-a iritat pe Arnulf, care n-a mai spus nimic. A decis atunci pe loc să-şi ia adio şi să treacă Dunărea, părăsind frontul.

În drum spre Bucureşti, prinţul Arnulf trăia nemulţumirea de a nu fi spus ce simţea că trebuia spus, acolo în bordeiul de la Poradim, cînd îşi fuma pipa, şi cînd gazda sa, care-şi fuma havana, părea mai liniştită decît s-ar fi cuvenit. Părea absurd, dar Plevna nu era o partidă jucată. Acolo, pe crestele înzăpezite ale Balcanilor, Arnulf realizase imaginea spectacolului foarte încîlcit al războiului ce se desfăşura pe vastul front peninsular. Combatanţii — ruşi, români, otomani, muntenegreni — se aflau de fapt imobilizaţi şi copleşiţi, ici şi colo, pe o poziţie sau alta, în mici partide de interes local, fără ca nimeni să mediteze la o soluţie strategică de anvergură, pe care el, Arnulf, o întrezărea. Exista desigur

marea soluţie strategică rusă — ocuparea Constantinopolului, cu orice preţ, cu orice jertfe. Dar în afară de această voinţă — o voinţă şi nu o soluţie strategică elaborată minuţios, prinţul Arnulf nu mai vedea nimic. Marea voinţă se vedea practic contracarată prin nişte mici manevre tactice, hărţuieli banale, care, toate împreună, nu puteau să conducă la un bun sfîrşit al războiului. La un sfîrşit apropiat. Imprudenţă extremă : ruşii şi românii nu curăţiseră de otomani măcar linia Dunării, ei nu-şi asiguraseră, pînă în noiembrie, decît doar trei sau patru capete de pod pe ţărmul drept, mai importante fiind Nicopole şi Rahova, lăsînd în schimb libere, toate celelalte garnizoane otomane, de la Vidin pînă la Silistra. Un contraatac otoman conjugat, susţinut printr-o ofensivă din Balcani, ar fi putut spulbera încercuirile locale ruso-române, despresurînd printr-o singură lovitură Plevna, spulberînd prejudecata Plevnei, care nu era în fond altceva decît o prejudecată, un accident în acest război. Un accident, deci un element de hazard, deci o stupiditate militară aşezată în chip absurd între nişte foarte buni combatanţi care, iată, se confruntau aici la Plevna, la modul absurd.

Arnulf nu se îndoia de calitatea combatanţilor. Avea temeiuri să aprecieze calitatea trupelor ruse, calitatea trupelor otomane şi chiar calitatea luptătorilor români, ultimii reprezentînd pentru el o surpriză. Nu se îndoia, peste toate, de calitatea combatanţilor germani din acest război. De aici pornea de fapt neînţelesul. În lagărul de la Plevna se aflau ofiţeri germani — cîţiva dintre principalii comandanţi ai armatei otomane erau germani. Aceştia toţi, germanii din armata otomană, nu puteau accepta o înfrîngere, nu era de fapt cu putinţă o înfrîngere, nu pentru otomani ci pentru arta militară germană pe care imperiul sultanilor se bizuia.

Ajungînd în acest punct, Arnulf încercase să găsească teoretic o soluţie pentru cei împresuraţi în lagăr. Nu pentru turci, ci pentru arta militară germană în sine ! El pierdea din vedere faptul că orice

artă, inclusiv arta militară, îmbrăcînd un alt trup etnic devine altceva. Luptînd pentru turci, militarii germani din armata otomană erau de fapt turci, niște turci sui generis, niște altfel de turci și niște altfel de germani, ceea ce părea paradoxal, dar era adevărat.

Lucrurile se complicau însă în mintea prințului Arnulf prin încă un fapt : în armata rusă asediatoare se aflau mulți, chiar foarte mulți comandanți de obîrșie germană — în frunte cu Todleben, strategul suprem, o listă nesfîrșită de mari nume nobiliare printre care militari buni, unii străluciți, oricum militari germani. Cum puteau să nu asigure victoria acești militari de rasă germană !... Din nou însă prințul Arnulf pierdea din vedere că acești militari germani, fiind cuprinși în armata rusă, deveneau dintr-o dată altceva, niște germani sui generis, de fapt niște altfel de ruși, nu mai iscusiți sau mai neiscusiți decît ceilalți. Prințul Carol însuși, la care Arnulf a dormit, în bordeiul de la Poradim, devenise în contact cu românii un german sui generis, un german bizar sau un român aparte. De aici poate frigiditatea relației dintre Arnulf și Carol, lipsa punților de legătură, pe care la rîndu-i prințul Carol nu le găsea, în ceea ce-l privește, nici între sine și români.

Dar problema era alta : făcînd bilanțul comandanților germani din armatele ostile, lui Arnulf i-a apărut cu stupefacție o evidență alarmantă : la Plevna, se bat de fapt germanii între ei. Ajungînd la această concluzie, Arnulf și-a mușcat pipa, dar și buza. Ideea de a părtini teoretic o partidă sau alta devenea bufonă. Ce importanță mai avea de partea cui va fi victoria ? Buza lui Arnulf sîngera, iar pipa pleznise, a și aruncat-o cu furie, urmînd să-și cumpere o alta la București. Ce importanță mai avea deci de partea cui va fi victoria, cînd victoria se anula ! Va fi desigur o victorie germană, și, simultan, o înfrîngere germană, ceea ce era absurdul pur.

Perplexitatea îl făcea pe prințul Arnulf să fie încă și mai morocănos, distant și rece cu cei din jur. Urma

să rămînă la Bucureşti pînă la rezolvarea dilemei, pe care o aducea din Balcani. Nu-i venea să-şi creadă ochilor că se afla pus într-o situaţie pe care nimeni, nici un german, nu putea s-o conceapă. Cu o şubredă cultură filozofică, Arnulf nu simţea că în propoziţia pe care mintea lui greoaie o articula se avansa o teză de inconfort metafizic la care avea să ajungă şi gîndirea din veacul următor. Într-o noapte de coşmar i-a venit să se împuşte.

Dintre toţi străinii de la Plevna, cea mai incomodă situaţie o avea totuşi prinţul Nigata, tutorele micului prinţ Sanadaru din casa Katzura. Întrările şi ieşirile lui de pe scena războiului balcanic trebuiau să fie atent chibzuite, pentru a nu intriga prin ceva, fie chiar şi printr-un amănunt, gazdele europene care ar fi putut deveni suspicioase faţă de aceşti musafiri dintr-o lume atît de îndepărtată. Prinţul Nigata era conştient de exotismul fizionomic pe care îl purta cu sine, ca pe un stigmat, de faptul că prezenţa sa şi a pupilului său, micul prinţ Sanadaru, care abia împlinise 19 ani, atrage izbitor atenţia, constituindu-se oriunde, în saloane, în cancelarii guvernamentale, la comandamente, ca un punct de un interes extravagant. Gazdele de orice neam îl înconjurau imediat, cu mirare. Capta atenţia şi captiva lumea mai ales micul prinţ Sanadaru, cu figura lui de fată, cu ochii lui senini, bridaţi şi umezi, care produceau pretutindeni un efect de surpriză. Se precipitau spre el doamnele şi domnişoarele, care îl confiscau cu totul, tratîndu-l ca pe un copil, supunîndu-l unor răsfăţuri chinuitoare şi uneori scandaloase, cum procedează de obicei femeile cu copiii, cu jucăriile, cu animalele de lux. Punct maxim, la seratele sau balurile la care prinţii niponi participau, intervenea mai totdeauna cererea doamnelor ca micul prinţ Sanadaru să-şi etaleze costumul de ceremonie, să-şi aranjeze coafura tradiţională şi să-şi

aplice farduri. Efectul, în societatea doamnelor, era o stare de exaltare sau de extaz pînă la leşin.

Considerînd cum se cuvine riscurile acestei publicităţi nedorite, dar fatale, prinţul Nigata prefera să intre în scenă doar în clipa cînd societatea pe care o frecventa era îndeajuns de pestriţă, fragmentată şi învălmăşită, pentru a-i îngădui lui şi micului prinţ o anume speţă de incognito. Astfel, el a sosit întîia oară la Bucureşti, în primăvară, în clipa cînd oraşul era inundat de diplomaţi şi de militari de toate naţiile, cînd la chermezele şi seratele aristocraţiei locale se îmbulzea cea mai abracadabrantă lume internaţională şi cînd, fără a mai scandaliza, prezenţa grupului nipon putea fi doar consemnată, nu şi comentată, cum s-a şi întîmplat. Prinţul Nigata şi mica suită — doi valeţi, un secretar, un bucătar şi un translator de germană — s-a instalat la un hotel din cartierul comercial al oraşului, aproape de Lipscani, în care forfota lumii autohtone amintea forfota bazarelor din Tokio. Aici, în hotel, un hotel sub firmă germană, prinţul Nigata a organizat, pentru sine şi pentru oamenii săi, cel mai sever stil de viaţă nipon cu putinţă de conceput, sub cea mai anonimă aparenţă. Cînd acest punct a fost cucerit, prinţul Nigata s-a introdus în societatea bucureşteană, apoi în societatea internaţională a Bucureştilor, luînd ca punte casa lui C.A. Rosetti. Aici Parva îl întîlnise pe prinţul Sanadaru, la o serată din primăvară, dar nu i-a dat atenţie, fiind înnebunit de prezenţa Păunei Catargi.

Cînd frontul s-a mutat dincolo de Dunăre, prinţul Nigata şi-a strămutat curtea, dar nu cu grabă, ci exact în clipa cînd aceeaşi lume internaţională a inundat bordeiele şi corturile din jurul Plevnei. El a instaurat aici, în cortul de care dispunea, acelaşi stil de viaţă nipon, sub anonimatul vieţii de tabără, mişcîndu-se în exterior între aceleaşi limite ale interesului şi dezinteresului monden faţă de război. Mai mult decît atît, prinţul Nigata devenise sau se purta asemeni unui militar european perfect, ceea ce el se străduia să obţină şi de la prinţul Sanadaru,

care se acomodase la rîndu-i destul de uşor cu societatea tinerilor ofiţeri români, ruşi, germani. Sejurul în bivuacurile de la Plevna a fost profitabil pentru prinţul Nigata şi chiar pentru micul prinţ, tema de observaţie pe care prinţul tutore o avea în vedere era aproape încheiată, cînd în lumea mondenă a frontului s-a ivit, peste noapte, ca o gripă, febra plecării. Prinţul Nigata a ştiut din aceeaşi clipă că nu mai poate rămîne o singură zi în plus pe front, decît cu riscul de a-şi dezvălui din nou o identitate chinuitoare. El a poruncit strîngerea bagajelor, a făcut vizitele de curtuoazie strict utile, a mai aruncat un ochi asupra poziţiilor, şi a plecat spre Bucureşti cu antepenultimul stol de turişti nobiliari.

În ceea ce priveşte gîndurile lui despre acest război, prinţul Nigata părea impenetrabil. El n-a dat declaraţii presei şi n-a schimbat în discuţiile cu ataşaţii militari de pe front decît opinii care se menţineau în media lucrurilor. Nu se putea spune dacă-l interesa spectacolul prăbuşirii unui imperiu, puterea militară rusă, română, otomană sau ideea de război în sine. El părea evident preocupat, ca tutore, de instrucţia militară a micului prinţ, interesîndu-l în special temele de luptă ale infanteriei ruse şi temele de tragere ale artileriei române care era dotată, cum se ştie, cu un excelent echipament tehnic german. El a dat o atenţie specială — dar din păcate tema n-a fost dusă pînă la capăt, felului cum se moare pe front, subcapitol din arta japoneză de a muri, cum şi unui sub-subcapitol puţin meditat : arta de a muri în masă.

Din acest punct de vedere, prinţul Nigata era un om de veche şcoală militară, un reprezentant tipic al secolelor precedente. Chestiunea în care el era bine instruit ţinea de arta de a muri ca ins — o artă nobiliară. El nu împovărase totuşi mintea pupilului său, prinţul Sanadaru, cu asemenea chestiuni subtile, el îl obligase pe tînăr să observe şi să tragă concluzii, în vizitele de pe cîmpul de luptă, după atacuri, în spitalele de campanie, în corturi şi locuri întîmplătoare de popas. Observaţiile micului prinţ, cu

aceste prilejuri, erau notate cu grijă de prinţul tutore şi transmise epistolar la Tokio,, de două ori pe lună, şefului casei Katzura, prinţul Toyobe.

Un specimen dintr-un asemenea şir de epistole e următorul :

Către prinţul Toyobe,

Şeful Casei princiare Katzura.

Onorate Prinţ,

În ziua bătăliei din 30 august, despre care veţi fi aflat, onoratul vostru fiu, prinţul Sanadaru, care mi-a fost încredinţat spre veghe şi învăţătură prin generoasă graţie, a avut o comportare mulţumitoare, după cum urmează :

El a săvîrşit corect ritualul matinal, prelungindu-l chiar, cu o insistenţă care dă speranţe în privinţa predispoziţiilor lui meditative. La orele 10, după orarul european, am încălecat. La orele 11 fără 5, ne-am aflat în lagărul rus, în apropierea ţarului Alexandru al II-lea, în care loc s-a desfăşurat o ceremonie religioasă consacrată victoriei pe cîmpul de luptă. Această victorie, cum alteţa voastră va fi aflat, nu s-a petrecut. Prinţul Sanadaru a asistat liniştit la ceremonie. Prosternările, cum şi alte semne rituale, n-au intrat în obligaţia oaspeţilor străini. Fiul vostru a fost scutit, ceea ce e un semn de cuviinţă în eticheta europeană.

Apoi a urmat lupta, despre care ştiţi. Prinţul Sanadaru a fost admis o oră şi trei pătrimi în intimitatea prinţului Carol de Hohenzollern, comandantul suprem al bătăliei. Îmi este greu de precizat ce cuvinte vor fi schimbat cei doi prinţi, eu personal fiind la o respectuoasă distanţă, dată fiind şi canonada, întîlnirea avînd loc la o baterie română de artilerie. Urma la rînd, pentru a fi în intimitatea comandantului, un prinţ al Spaniei europene (fiindcă mai există şi o Spanie caucaziană), pre nume Don Carlos de Bourbon.

Partea protocolară n-o pot descrie în amănunt, deşi e deosebit de importantă — veţi vedea cît e de importantă examinînd jurnalul prinţului, mă opresc

în cele ce urmează la reacţiile prinţului Sanadaru în bătălia propriu-zisă.

El şi-a păstrat tot timpul calmul şi stăpînirea de sine. Asistînd la două atacuri de infanterie, prinţul Sanadaru a avut liniştea de a observa că năvala combatanţilor este haotică — lucru foarte exact ! şi că, într-un asemenea prilej, profitînd de haos, cei atacaţi, chiar dacă ar fi într-un număr mai mic, ar putea lesne transforma o înfrîngere într-o victorie — lucru asupra căruia se poate cu folos medita.

După luptă, prinţul Sanadaru, împreună cu alţi oaspeţi imperiali, regali, princiari — a vizitat spitalele, cum şi un lagăr de prizonieri turci. Şi aici prinţul şi-a păstrat stăpînirea de sine, deşi în cîteva momente — într-un cort unde se efectuau operaţii, el a manifestat o avidă curiozitate de a vedea. Era dealtfel şi un lucru rar : luptătorii cu spada sau cu pistolul, în dueluri, nu ştiu şi nici nu-şi dau seama ce ravagii anatomice provoacă loviturile lor. Într-o luptă cu zeci de mii de oameni aceste ravagii se înmulţesc cu o mie, iar spectacolul este de tot interesul. Prinţul Sanadaru a insistat asupra acestui aspect.

În sfîrşit, în lagărul de prizonieri — aceştia au fost trecuţi în revistă noaptea, la lumina felinarelor, prinţul Sanadaru a formulat această observaţie : „Prinşi unul cîte unul, ca iepurii, oamenii se tem, trăiesc spaima animală. Prinşi cu miile, ei îşi ucid spaima, devenind insensibili, ca o carne fără nervi — cum sînt aceşti turci. Ei, prizonierii, aflaţi în turmă, trăiesc o moarte inadmisibilă."

Mi-au reţinut interesul aceste constatări ale prinţului, pe care le transcriu întocmai. În continuare ne aflăm tot la Plevna, pregătindu-ne să îndurăm lupta de uzură a unui asediu fără capăt. Va fi greu pentru tînărul prinţ.

Dar tînărul prinţ n-a mai avut răgazul să ducă pînă la capăt lupta de uzură a unui asediu. Prinţul Nigata l-a retras prematur de pe front, aducîndu-l la Bucureşti şi instalîndu-l în acelaşi hotel sub firmă germană, unde fuseseră găzduiţi în primăvară.

Iminența căderii Plevnei a modificat tonusul zilnic al Bucureștilor și a împins lumea la reacții dintre cele mai neașteptate. Prima a fost hotărîrea primului-ministru de a-și aduce familia la București.

În tot cursul primăverii și verii primul-ministru locuia pe unde îl prindea noaptea, unde se nimerea. Nesiguranța zilnică, dar și lipsa de preocupare față de sine îl făcuseră să se ignore cu totul, să uite unde va pune seara capul, pe ce pernă, de obicei acolo unde-l fixau angaralele, dezlegările grabnice, la unul dintre cele trei ministere pe care le diriguia, plus președinția. Din spirit practic, un minim de confort își asigurase totuși. La Ministerul de Finanțe dispunea de o chiliuță studențească — pat, scrin, lavoar, cuier ; la Interne dormea pe o canapea, la Rezbel pe un pat de campanie, chiar lîngă ușa cabinetului, păzită în exterior de un dorobanț cu pușcă; la Președinție se odihnea în salonul oficial de primire, unde înnădea singur două fotolii de piele plus un taburet, acoperindu-se cu un pled verde. Stilul acesta, deloc dezordonat în fond, imprima personalului un zel sporit, o veghe necurmată, o încordare continuă. Nu se știa cînd și unde, la ce minister va rămîne peste noapte „domnul prim-ministru", „ca să lucreze". Deși lucrul lui nu privea personalul ministerului în întregime ci doar cîțiva inși, un consilier-doi, și pe aceștia Brătianu concediindu-i după cîtăva vreme :

— Hai, plecați, lăsați-mă să lucrez.

Lucra mai ales singur, pregătindu-și apoi tot singur, înainte de culcare, la spirtieră, un ceai de tei. Lipsa de casă îl scutea pe primul-ministru să acorde „primiri la domiciliu", să ofere mese intime, să rețină la dejun sau la cină personajele simandioase care se îmbulzeau în anticamerele de pe la ministerele lui, să întrețină și să cultive acel complicat aparat de curte, de obicei parazitar, la care era obligat omul politic al timpului. Același provizorat al

domiciliului îl apăra mai ales de asaltul clientelei, silită să-şi mute anticamera de la un minister la altul, dar niciodată la domiciliul patronului. („Acuşi a plecat, e la Finanţe ! Ba nu, la Război !") Şi Brătianu era plecat, într-adevăr. Nu renunţa niciodată la cămaşa de noapte, la trusa de ras şi pieptănat, pe care le purta cu el pretutindeni, într-un ghiozdan devenit celebru. Uitînd odată acest accesoriu la un depozit militar, pe care-l inspecta, Brătianu a intrat în alarmă. A băgat-o pe mînecă şi poliţia, inclusiv insul ce-l avea în răspundere pe primul-ministru, toţi cei vizaţi închipuindu-şi că în ghiozdan se află actele capitale ale ţării din acel ceas. Brătianu a rămas în acea seară în gazdă la un prieten, iar acolo i s-a adus şi ghiozdanul cu pricina. Comisarul şi agentul care i l-au înfăţişat aveau o mină dezumflată.

— Ce-i mă, ce n-aţi găsit înăuntru de sînteţi aşa plouaţi ?

— De'...

— De ce vă băgaţi nasul în ce nu vă priveşte. Daţi încoace boarfele !

Cînd i-a bruftuluit pe cei doi, Brătianu se afla îmbrăcat în cămaşa de noapte oferită de gazde, în care s-a şi culcat, dar fără folos ; a avut insomnie. Atunci, în cursul acelei nopţi de insomnie, a hotărît să curme cu „viaţa de cîine" pe care o ducea şi să-şi aducă familia la Bucureşti. Prinţul se pusese în ordine cu sine, încă din primăvară, din clipa cînd, cumpărînd moşia Broşteni, vroise să spună lumii româneşti, aristocraţiei mai ales, că destinul său ca om şi ca prinţ aparţine definitiv acestei ţări. Fără să dea prea mare importanţă actului, dar reţinînd semnificaţia, Brătianu îl citea mai ales ca pe un act de încredere în cursul evenimentelor, deci ca pe un act politic. În schimb, în ceea ce-l privea, întîrzierea de a se muta cu casa în Bucureşti, amînările, imposibilitatea de a se muta datorită evenimentelor puteau fi considerate acum, în acest ceas, tot ca un act politic, dar negativ. „Brătianu nu vrea să facă

pasul decisiv, Brătianu stă cu un picior la Florica !" Ceea ce era absurd.

Mai mult decît atît, alergătura domiciliară zilnică îl ostenise. Îl ostenea și corespondența zilnică cu Pia, cele cîteva sute de epistole schimbate din primăvară pînă-n toamnă, între Florica și București — care nu s-au păstrat însă —, scrisori trimise prin curieri speciali sau prin poștă, în care din partea lui revenea, ca un laitmotiv, grija pentru copii, pentru trebile gospodăriei înecate în necazuri de tot felul, pentru vie. Pia îi răspundea tandru și mărunt cicălitor. Ea nu se insinua, din respect, în sfera preocupărilor lui politice, îi primea confidența, uneori abundentă — cu atît mai gravă este pierderea acestor scrisori —, dar din celelalte, din alte epoci, se poate deduce că Pia îl seconda discret din umbră, înconjurată de liota lor de copii.

Dintre copii, pe Ionel îl reținuse cu sine. Neîmplinit încă la trup, limfatic și visător, fără spirit practic și fără talentul de a înfrînge greutăți, Brătianu îl ținea alături de el ca să-l educe, să-l deprindă cu regimul de privațiuni al omului politic, cu știința de a răbda în postura ștearsă de secund al cuiva, în acest caz al tatălui, de martor — martor la primiri, martor la conversații, martor la tratative în care îți trebuie o răbdare de fier, martor la descărcări nervoase și crize, în care partenerul se lasă și mai bine observat, dar, simultan cu asta, să-l inițieze în arta de a interveni, deocamdată oral, cu un *beau mot,* cu o *boutade,* debitate cu promptitudine, tact și umor, cît să-și facă oportun simțită prezența, cînd i se îngăduia, cînd oaspetele, mai ales, binevoia să ia act, spre satisfacția tatălui, de ființa „băiețașului". Această ființă îi dădea tatălui sentimentul cald al familiei, atît de zdruncinat datorită evenimentelor. Tată și fiu recompuneau în doi *familia,* prînzind sumar, pe un șervet, întins pe birou, din bunătățile aduse într-un paneraș de rafie de la Florica — brînză de vaci proaspătă, ouă fierte, cîte un pui fript, dulciuri uscate și fructe —, băiețașul primind înainte de masă și un păhăruț de vin roșu, un

fel de Bordeaux din recolta mai veche a viei. Cu acest prilej, la masa în doi sau seara, după cină, înainte de a-l trimite la culcare, la gazdă, tatăl se interesa și de studiile băiatului, care trebuia să sosească la întîlnire cu ghiozdanul tixit de caiete și cărți. Tatăl îl chestiona minuțios, insistînd asupra punctelor șubrede din instrucția feciorului, fără a-și ascunde satisfacția pentru izbînzile lui — mai ales la matematică, fizică, chimie. Băiatul se arăta plin de zel la aceste discipline, iar Brătianu îl stimula, intenționînd să scoată din el un bun inginer. Nu neglija limbile, făceau împreună latina și greaca, cu seriozitate, tatăl punîndu-și la încercare memoria, deși socotea latina și greaca nu ca pe niște limbi străine, ci elementare pentru un român, ca și limba maternă, cît privește germana și franceza, acestea erau parcurse în treacăt, la regimul conversației curente în cele două limbi. O singură dată a procedat cu insistență, cînd l-a pus pe Ionel să-i gloseze istoria românilor — lecția despre pacea de la Kuciuk-Cainargi, în nemțește și apoi în franțuzește, deși principiul lui Brătianu, ca și al prietenului său Nicu Bălcescu, era că „istoria românilor se învață în românește și se expune în românește". Dar excepția ținea, în acest caz, de nevoia acut resimțită de tată, de a-l iniția pe băiat în artele politice.

Dealtfel, în cursul primăverii și verii, Ionel, cu toată vîrsta lui crudă, devenise un fel de secretar particular. Tatăl îl învățase să claseze și să ordoneze corespondența întinsă — nu toată de importanță politică, dar nici fără, să facă ciorne de răspuns, să deprindă stilul corespondenței de afaceri, protocolare, politice, să știe a descifra depeșele confidențiale, folosind cifrul și dicționarele de cifru. Îl învățase de asemenea să compună cîte un scurt *compte-rendu* pe marginea unor convorbiri, desigur nu importante, cîte un *aide-mémoire,* nu ca acte diplomatice ci ca *memento*-uri îngrijit redactate, fișe pentru o viitoare istorie a familiei (care n-a mai fost scrisă). Toate acestea le făcea un copil care nu împlinise

încă nouă ani, elev, nu codaș dar nu fruntaș, unul printre alții, la liceul Sfîntul Sava.

Mutarea precipitată a casei Brătianu de la Florica la București mai era determinată de încă ceva, peste socotelile intime, peste considerentele politice : necesitatea de a-și da un reazim ferm, domiciliar, ca prim-ministru. Refugiul de la un sediu nocturn la altul era iluzoriu, solicitanții impetuoși îl găseau totuși acolo unde se aștepta mai puțin, în schimb casa, casa primului-ministru ar fi fost mai puțin expusă, mai apărată prin prestigiul ei decît „culcușurile" lui de prim-slujbaș al statului, aflat și noaptea în slujba statului, la cheremul oricui. Nu a oricui, desigur, dar la dispoziție.

Acolo, la Finanțe spre exemplu, în primăvară, dăduse buzna peste el, după orele zece seara, bătrînul cancelar al imperiului, „Velikii cneaz" Gorceakov, cu care era în ciondăneli încă de la Livadia. Brătianu a sărit din pat cu ochii cît cepele — „Să știi că s-a contramandat războiul !" Marele cneaz nu s-a formalizat că-l găsește pe primul-ministru român în cămașa de noapte cu rîuri, abia scoasă din ghiozdan, Ionel fusese trimis acasă, nimeni decît agentul de la ușă, pe care marele cancelar l-a dat cu un gest la o parte, așa cum numai el putea face. Ce i se putea riposta nocturnului oaspete ? Gorceakov s-a așezat fără invitație, liniștindu-l, apoi și-a deschis tabacherea luînd o priză de tabac. I-a spus calm, rugător :

— Am venit să-ți cer ceva ; e o chestiune gingașă, intimă. Te rog să scuteși de vamă bagajele domnișoarei Keller.

Domnișoara Keller, care urma să sosească la București sau sosise, era „prințesa *café-chantant*-ului" din Petersburg, cea mai răpitoare ființă din imperiu și de pe continent (chiar diva pentru care era să se-mpuște Nae Maican).

— Ce spaimă am tras ! a recunoscut Brătianu către marele cancelar, trăgînd aer în piept, ca să-și revină. Și zîmbind : Mă ducea gîndul la altceva ; credeam că nu mai facem războiul...

— Cum să nu-l facem ! s-a mirat cneazul cancelar. Păi nu de asta am venit în România *(Y compris m'msel Keller)* !... Apoi bagatelizînd : Hai, te rog, rezolvă-mi chestiunea asta, că e tîrziu. Domnişoara Keller aşteaptă afară !

Brătianu s-a făcut verde-galben-roşu. Asta mai lipsea, s-o aducă în cabinet, cînd el se afla într-o asemenea ţinută. Primul-ministru a semnat o hîrtiuţă pe loc, şi, în aceeaşi noapte s-a mutat la Război, unde se socotea mai apărat. Aici l-a descoperit generalul conte Ignatiev, geniul atoatefăcător al iţelor de zi şi noapte ale diplomaţiei imperiale. Era în raporturi atent-cordiale cu contele, care-şi îngăduia destul de uşor glume cu primul-ministru român :

— Aici te-ai ascuns ?

— Nu m-am ascuns în nici un fel, conte, girez Ministerul de Război.

— Parcă girai Finanţele !

— Ţin în mînă şi Finanţele, şi Războiul. Şi enervat, fiindcă era foarte tîrziu, în noapte : Şi în ultimă instanţă, conte, nu dau socoteală nimănui. Dorm unde-mi place. *Comprenez-vous ?* (Adică „Mă'nţelegi ?").

Ei bine, Brătianu vroia să doarmă în patul lui, vroia să aibă în casă slugile lui, în grajd caii lui, pe capra trăsurii ţiganul lui, şi mai ales să-şi aibă aproape copiii, ca orice tată de familie. Nu-şi recunoştea sie însuşi sentimentul din care emana revendicarea, nevoia de familie, dar acesta venea din trebuinţa unei împărtăşiri cu ai săi, dintr-o anume siguranţă, dintr-o anume certitudine, pe care i-o dădeau ultimele zile. Dacă s-ar fi întrebat totuşi, de ce graba de a se muta, de ce nerăbdarea de a-şi aduce familia, de ce nevoia de a se instala într-o casă importantă, pe măsură, atunci şi-ar fi putut răspunde că vinovată de toată această participare era Rahova — bătălie cîştigată — iar acum, la acel ceas, iminenta cădere a Plevnei. În primul-ministru se aşezase un fel de secretă bucurie, care-l făcea să iradieze, să fie mai agitat decît oricînd, dar şi mai liniştit decît oricînd, să lucreze de zece ori mai mult

decît înainte şi, curios, să aibă timp de sine. Timpul se lărgise, pentru el, încît, iată, a avut timp să descopere, în ceea ce-l priveşte, golul familiei, nevoia de a se ospăta şi de a dormi ca lumea. Mai ales de a se spăla ca lumea. După luni, primul-ministru a simţit că trebuie să facă o baie, „în cadă", în baia şi în cada lui.

— Ce-ai spune, Carada, de o baie ?

Carada era un fel de secretar particular, cîine de casă, şi de curte al primului-ministru, *garde-corp* la modul propriu, curier şi doică la copii, copist şi vardist, şi camerist dacă era nevoie, om bun la toate. Brătianu avea harul să provoace devotamentul absolut al unor oameni care nu erau obedienţi din fire, care erau intransanţi în acţiuni şi judecăţi, uneori chiar nişte rebeli, dar care, printr-o scurtă convertire, concedau să dăruie omului politic pe care şi-l aleseseră idol ceea ce lor sau altora le-ar fi refuzat şi cu gîndul. Cum se producea metamorfoza era greu de explicat, probabil că Brătianu îi asocia în secretele firii lui, fără teamă, luîndu-i părtaşi la cele mai intime gînduri, la monologurile cu voce tare, implicîndu-i fără ştire în dialog şi apoi în acţiune, cu sentimentul unei certe camaraderii, fără distanţe de rang şi vîrstă. Camaraderia avea ceva „comunard", „cărvunar", „paşoptist" şi se convertea brusc într-un sentiment de rudenie. Invitat apoi la Florica, în sînul familiei, novicele era pierdut, fiindcă copiii Brătianu erau toţi adorabili. Tatăl îl accepta pe noul fidel în postura de copil sau frate mai mare al copiilor lui, se amuza cînd acesta — om cu doctorate şi stagii politice grele — juca „poarca, ţurca, ţapul" cu „mînjii" lui de la moşie, punîndu-se în posturi uneori caraghioase, căţărîndu-se în copacii din parc după ouă de ciori, cum s-a întîmplat cu Carada.

— Tată, nenea Carada a rămas acăţat în copac !

— Cin' l-a pus ! Să se dea jos, cum a urcat aşa să şi coboare !...

Pe Carada l-au dat jos din copac cu scara, Brătianu era pe atunci în opoziţie şi a avut timp să participe la „acţiunea de salvare", a urmat apoi masa,

simplă, semiţărănească sau moşnenească, apoi o excursie, apoi o ieşire „la cosit fîn". „Devotatul", în acest caz Carada, aparţinea în primul rînd copiilor, deci familiei, de care n-avea să se mai despartă pînă la moarte. Chiar supărările, răcelile, indispoziţiile, ostilitatea momentană a unui devotat faţă de patron priveau strict raporturile patron-devotat, dar nu şi raportul devotat-familie, care nu se modifica. Acesta vizita familia cînd „şeful" nu era la Florica, scria copiilor, îi tutela mai departe, lăsîndu-se de fapt tutelat, în cazul cînd nu devenea un „renegat". în chip rarissim, ceea ce nu s-a putut întîmpla cu Eugeniu Carada.

Cînd primul-ministru a spus : „Carada, ce-ai zice de o baie ?", acesta a rămas totuşi zăpăcit. Se ocupase odată, întîmplător, din plăcere, „de băiţa" unuia dintre copii, dar nu se gîndise niciodată la „baia" primului-ministru. Brătianu a rîs. Şi-a continuat gîndul :

— Ar fi timpul, cred, să ne mai gîndim şi la noi. Chiar la noi doi. Trăim fără nici un căpătîi, ca două haimanale. Ca trei, fiindcă îl includ şi pe Ionel... Ce-ar fi să mutăm calabalîcul de la Florica la Bucureşti ?

De fapt, aceasta era sugestia. Carada urma să se ocupe de mutare, şi era firesc, primul-ministru n-avea timp. El s-a şi lăsat altminteri pe mîna lui Carada, care nu s-a ocupat de mutarea propriu-zisă, grija aceasta a revenit Piei, ci de găsirea unei case convenabile, nu scumpă, dar nici cocioabă, ceva ce deocamdată, ca imobil, date fiind necazurile momentului, să poată fi închiriat cu semestrul, între un Sfînt Gheorghe şi un Sfînt Dumitru.

— S-a făcut ?

— Da, domnule prim-ministru.

Şi Carada s-a pus în mişcare cu priceperea lui fără egal. Era uimitor de unde scoate „băiatul ăsta", Carada adică, atîta spirit practic, atîta pricepere în a se descurca în lucrurile mari şi mici, pînă la nişte performanţe care îl uimeau pe Brătianu.

— Mă, tu ești neam de negustori ! i-a spus odată primul-ministru, plin de admirație sinceră.

— Sînt craiovean, excelență.

— Ba ești macedonenan, nu minți. Craiovenii sînt buni la altceva, la fapte militare. Tu ai geniu financiar în sînge, or asta nu se prea vede pe la noi.

Apoi, după o pauză, în care l-a măsurat din tălpi pînă-n creștet :

— Tu știi bridge ?

— Nu. Nici nu știu ce-i aia.

— Nu-i nimic, să înveți într-o lună-două. Mie nu-mi plac jocurile de noroc, dar ăsta, nu-i așa, e un joc al inteligenței.

— Vreți să-l jucăm în doi ?

— Nu se pot face partide în doi. Nici n-aș avea timp. Brătianu și-a frecat multă vreme barba. Apoi într-o doară : Îmi trebuie oameni cu minte bună, oameni iuți și cumpătați. Și oameni stăpîni pe nervii lor. În finanțe avem numai proști sau nătîngi, sau păcătoși, oameni care-și închipuie că banii sînt făcuți să-i papi cu lingura. Și cu alt ton, ca și cum atunci ar fi ajuns la acea idee : Știi la ce-ar trebui să te gîndești tu ?... La o bancă națională. Și fiindcă Eugeniu Carada rămînea încă prostit : Dacă n-ai ce-ți trebuie, ca să-mi faci un studiu solid, te trimit în Elveția sau în Englitera, cu o bursă.

— Acum, în plin război ?

— Ce-are a face războiul ? Războiul se încheie repede. Și ca pentru sine : Aurul rezultat din război scapă oricărui control.

— La ce vă gîndiți ?

— La nimic, gîndește-te tu. Ai două luni.

— Și casa ?

— Păi ce, nu poți să le faci p-amîndouă deodată ? Casa ne trebuie mîine.

De la Pitești la București, Brătienii și-au adus bagajele cu trenul, dar grosul calabalîcului urma să vină cu carele, un convoi de care pornit din Florica sîmbătă seara, urmînd să ajungă în capitală, strada

Colţei 56, unde trebuia să se mute primul-ministru, abia marţi pe la prînz.

— Alt loc şi mai la vedere nu găşişi, ai ? i-a protestat Brătianu lui Carada, cu umor, dat fiind că imobilul ales se afla plasat chiar în buricul tîrgului, la doi paşi de Turnul Colţii.

— M-am gîndit la copii, s-a apărat Carada, cu îndreptăţiri modeste. Nu-i poţi cuibări într-o mahala, după ce-au stat atîta vreme izolaţi la Florica. Şi apoi şcoala, trebuie să fie cît mai aproape de şcoli.

Începuse anul şcolar, mai tîrziu ceva decît se cuvenea, iar şcolărimea Bucureştilor — elevi, gimnazieni, liceeni — era cuprinsă de un freamăt nemaicunoscut. Brătianu vroia să curme cu regimul instrucţiei la domiciliu, fatal în condiţiile de la Florica, trimiţîndu-şi copiii la şcolile curente, pentru toţi cetăţenii, cum o făcuse altminteri pentru Ionel. Era la mijloc, peste semnificaţia socială, şi o chestiune de buget. Preceptorii particulari, bine plătiţi — instalaţi cu masă şi casă la Florica şi incluşi familiei — costau mult. De la o vreme conta fiecare leu, pînă acolo încît chiar plecarea guvernantei — domnişoara Marie Bonard, reîntoarsă în Franţa, datorită spaimei de război — a însemnat, peste complicaţiile practice, o fericire. („O guvernantă cu bune recomandări pretinde leafă de profesor universitar, mă", îi spunea Brătianu lui Carada. Şi prevenindu-l : „Plătită nu oricum, ci depusă semestrial la bancă, în străinătate".) Brătianu angajase epistolar un schimb de întrebări, privind o altă persoană, o elveţiancă, domnişoara Berthe Sooss, din Geneva, care s-o înlocuiască pe repatriata Marie, dar chestiunea nu se punea urgent, acum era presantă mutarea.

Era presantă mai ales pentru copii, care, într-o ultimă scrisoare, din septembrie, după Griviţa, simţiseră gîndul părinţilor şi făceau febră de nerăbdare, a cărei temperatură se ridica în cazul fetelor pînă la isterie. Pentru copii venirea la Bucureşti însemna apropierea de front. Mitologia războiului, adusă prin gazete, prin depeşe, prin epistole, le înflăcărase ima-

ginația, nu numai a lor, a tuturor copiilor din lumea bună, cu unchi, frați sau tați pe front. Tatăl lor era la cîrma politică a războiului, ei o știau, o simțeau. A fi aproape de el, a-l vedea, cum se întîmpla cu Ionel, pe care ceilalți copii îl invidiau, era mai mult decît o dorință, era însăși setea de participare, confundată cu trăirea basmelor.

Mai era și casa nouă — din scrisori aflaseră că e așezată lîngă Turnul Colții, pe care îl văzuseră de multe ori în vizitele scurte la București, o casă care nu putea să nu le înfierbînte mintea, cu tentația de a încerca, răscoli, cotrobăi, dînd-o peste cap, fapt pe care tatăl l-ar fi acceptat bonom. Casa de la Florica nu mai avea mister — odată ce războiul se desfășura în altă parte, dincolo de Florica, dincolo de Pitești, la București, ba chiar și mai departe, nu prea departe însă de Turnul Colței, de unde războiul se putea vedea.

Poate de aceea călătoria spre București — pînă la Pitești cu docarele, de acolo în vagonul de primă clasă — a însemnat aventura însăși, iar ca mișcare, ca deplasare de semnificație politică, ultimul convoi important care s-a urnit în acele zile în direcția frontului, ultimul dintre miile de convoaie pe care „papa" le trimisese spre front, acest *ultimul* fiind chiar cel al lui. Pentru *papa* acest convoi însemna adunarea laolaltă a Brătienilor.

Nu a tuturor. Familia era cu mult mai numeroasă, prin unchi, frați, veri, nepoți, cumnați, iar de la un punct încolo, se prezenta fracționată și sfîșiată. Ca șef chiar și neacceptat al clanului, Brătianu nutrea speranța unei consimțite alinieri, dacă nu sentimentale atunci politice, măcar acum. Toți păreau să se simtă bine sub tutela șefului, o tutelă guvernamentală, minus Dumitru, fratele mai mare, care îl necăjea pe primul-ministru. Dumitru se constituise ca o rezervă a familiei, acționînd în contratimp cu Ion, amenințînd perpetuu cu dizidența, insinuînd de fapt că acțiunea lui — a lui Dumitru — e pe cont propriu, dincolo de hotarul clanului. Sau și mai grav, că acest clan nu are un singur titular,

ci doi. Sau, încă şi mai plictisitor, că adevăratul purtător al numelui e el, Dumitru, fratele mai mare. Pentru el, pentru Dumitru, mişcarea politică a premierului era sau părea a fi o „aventură", el, ca mai mare, fiind gata oricînd să intervină, cu tact şi înţelegere, pentru a restabili un echilibru compromis — prin exuberanţă, prin pripeli sau stîngăcii — pentru a redresa cursul unei politici, care, pe mîna celui mic, Ion, nu putea merge de la sine. „Dar, nene, riposta mental Brătianu, sîntem amîndoi nişte oameni bătrîni." „Da, bătrîni, dar unul din noi e mai puţin copt." Şi cu un surîs de îngăduinţă, fără s-o spună, dîndu-i totuşi să înţeleagă : „Tu trebuie să mai creşti". Căderea iminentă a Plevnei însemna, în aceste raporturi tulburi, mute, ostile dintre fraţi, un fel de şah-mat pentru Ion, în numele lui. El îl adusese pe prinţul străin, el îi făcuse mai apoi o opoziţie crîncenă — mustrată de Dumitru, tot el secondase sau aţîţase agitaţiile sud-dunărene, care îi aduseseră faima (împărţită cu C.A. Rosetti) de împărat ocult al sîrbo-bulgarilor), tot el „moşise" acest război, ai cărui sorţi se arătau nesiguri. „De ce ai simţit nevoia să împarţi gloria incendiului cu Ignatiev, cînd flăcările ne făceau dreptate şi singure ?" „Dar nu-i aşa, protesta Ion. Cînd ia foc casa vecinului eşti părtaş la foc, chiar dacă nu l-ai pus tu. Important este ceea ce scoatem din focul ăsta, cum se alege după asta aurul !" „Ce te pricepi tu la aur, la aurul politic ? Asta e o materie care nu-i de nasul oricui. Trebuie să ai vocaţia politicii mari." *„Am vocaţia politicii mari !"* La acest punct dialogul mental se oprea, fără nici o ieşire, ca o remiză de şah.

Ca frate mai mic, Ion avea acum generozitatea să aştepte pocăinţa. Ar fi trebuit în consecinţă ca Dumitru să înţeleagă din vreme asta şi să consimtă la o cuvenită *canossa.* Ion îi schiţase fratelui această şansă încă după Griviţa. A o fi făcut — această *canossa* — cu o clipă mai devreme ar fi echivalat cu o deplină normalizare a raporturilor dintre cei doi.

Mai era cineva căruia Brătianu se simțea dator să dea socoteală prin evenimentul pe care-l aștepta : neica Tudorache, cel mai mare dintre frați, poreclit și *domnu maior*. Domnul maior moștenise casa părintească din Pitești, vechea casă a lui Dincă Brătianu, căreia nu-i schimbase destinația și nici n-o modernizase. Față de ceilalți doi, Dumitru și Ion, sărind peste fete — Maximila și Ana, care erau în afara politicei, nea Tudorache părea reprezentantul tipic al vechiului regim, de la îmbrăcămintea semi-ofițerească — cizme mari, redingotă cu brandenburguri, brîu roșu — pînă la ticuri și manii — zgîrcenia atroce, religia autorității nobiliare, pasiunea față de echipaje somptuoase și cai de lux. Era, firesc, conservator. Finanța din cînd în cînd „acția liberală" a fraților, dar în numele „reacției", dîndu-le bani cu împrumut la zile negre, și uscîndu-i cu dobînda „la capete", percepută cu scrisuri la mînă. Cu neica Tudorache nu era de glumit. El cunoștea, ca fost ofițer de modă veche, de pe vremea Reglementului Organic, și *puterea turcului* și *puterea rusului* și *puterea neamțului*. Patriot pînă în vîrful unghiilor, adică iubitor de pămînt și moșie, dispus să le apere pînă la sacrificiu, dar mai mult pe cale juridică decît cu arma, neica Tudorache nu putea privi cu ochi liniștiți aventura mezinului — adică a țării — la Plevna. El îi imputa mezinului mai ales reaua școlire militară, cei cîțiva ani de studii neîncheiați și neîncununați cu vreo diplomă sau grad, neisprăvire pe care o extindea de la primul-ministru asupra întregii armate române. Neica Tudorache aștepta îngîndurat și mîhnit ca românii să mănînce papară.

Între timp însă, fără a se mai gîndi la frați, primul-ministru era preocupat exclusiv de chestiunea mutării, deși avea mii de alte treburi pe cap. Cînd reușise — niciodată n-avusese timp pentru fleacuri, înțelegînd prin asta treburi strict personale — să-și facă timp și pentru asta, ba chiar să se ocupe serios, metodic, de toate angarele mutării, ca și cum ar fi fost vorba despre altcineva, de o însărcinare publică.

Brătianu trăia paradoxalul sentiment, pe care îl încerca paralel și prințul, dar și alții, în aceleași împrejurări, al dilatării timpului. Lucruri pentru care nu-i ajungeau zece mîini și zece minți, le rezolva într-o secundă. Fapte care îi cereau o participare intensă, extenuantă, o încordare peste limită, lăsau totuși în mintea lui un ungher, un spațiu paralel de mișcare, ca un culoar secret, în care găsea loc și pentru sine. Înghesuieli, ciocniri. bușiri, contradicții ireconciliabile, în care se afla zilnic implicat, ca partener total, îi lăsau disponibil un loc de joc în care se instala nerăbdarea, așteptarea iritantă, presiunea unui timp liber.

Avea timp acum, chiar acum, de sine și de familia sa. Ca să-și regăsească totuși calmul, acel calm cu aparență de *laisez-passer*, Brătianu imprima acestor preocupări „minore" un fel de atenție rece. Gestul primului-ministru de a se ocupa de casă căpăta astfel un aer de obiectivitate, de impersonalitate, ce nu era caracteristic pentru gesturile lui anterioare. Jocul psihic era totuși interesant : Brătianu se ocupa înainte de trebile țării ca de ale sale proprii, cu un posesiv al gesturilor care se traducea în „meu", „mea", „guvernul meu", „afacerea mea", „guvernarea mea", ceea ce era adevărat, dar acum, subit, particula gramatică se inversase, acel „meu" trecuse în „nostru", „noastră", „casa noastră", cu un accent care însemna, speriindu-l și aprinzîndu-l pe Carada, „casa statului", „casa țării".

„Casa Brătianu", închiriată cu trei mii de lei pe an, sumă apreciabilă, era așezată pe Colței, la nr. 56, și aparținea unui doctor Mayer, un sas de multă vreme bucureștean, care s-a și mutat valvîrtej peste noapte, lăsînd libere cele optsprezece încăperi, camere mari, înalte, cu ferestre vaste, plus anexele pentru slugi, plus remiza pentru trăsuri, plus grajdul pentru șase perechi de cai, plus pivnițe, hambar, magazii, bucătărie de vară. Casa rivaliza cu palatul Șuțu, de peste drum, ceea ce liberalului nu-i convenea.

— Dar avem curte mică, a ripostat Carada la această obiecție.

— Asta-i prost, s-a căinat Brătianu, mai bine aveam casă mică și curte mare. Unde-or să se joace copiii ?

Tot copiii îl preocupau pînă la urmă, în chipul cel mai insistent. Meritau și ei măcar atît : să vadă ceea ce urma să vină. Merita și el, măcar să facă o baie ca lumea, lungindu-se în cadă, liniștit — el care detesta orice lascivitate corporală, aplicîndu-și exclusiv dușuri, dar merita să-și permită luxul, luxura apei fierbinți, după ce ar fi fost închise porțile, ar fi fost trase obloanele, ar fi fost lăsate storurile la dormitor, după ce lămpile mari, cu abajur lăptos, s-ar fi aprins.

Sau, la nevoie, într-o clipă anume — storuri, obloane, porți ar fi fost date în lături, vijelios, ca sub un gest ceresc. El, *pater familias* ar fi strigat atunci în gura mare :

— Ieșiți afară, copii ! A căzut Plevna.

Tragerea obloanelor și încuierea ușilor reprezentau pentru Semproniu Șiclovan, brînzarul de la Curtea Veche, o operațiune zilnică, dar nu de rutină. Reușea de fiecare dată s-o facă cu toată încordarea, ca pentru totdeauna. După care, ostenit, se retrăgea în odăița din fundul prăvăliei, despărțit de zarva cartierului comercial prin hala cu clăi de lînă. Acolo în fund tăcerea era atît de stranie, ca noaptea pe munte, încît bătrînul și boreasa lui simțeau nevoia să vorbească în șoaptă, ca să nu spargă liniștea. Vorbeau puține vorbe :

— Trasu-le-ai ? (Adică obloanele.)

— Tras.

— Și pusu-i-ai ? (Adică drugii.)

— Pus.

— Apoi șăzi. (Adică dumneata.)

— Oi șăde.

Tăceau amîndoi, cît bătrînul se spăla. Scena spălatului avea loc în fiecare seară, după aprinsul luminilor. Apa turnată în palme dintr-o cană de lut ţîrîia zgomotos într-un ciubăr de brad uscat, ca laptele în şiştar. Sîmbăta Şiclovan se spăla pe întreg trupul, cu leşie, într-o balie ovală şi adîncă. Spălatul pe mîini era mai mult o formă ; bătrînul abia se clătea cu apă, scuturînd apoi ultimii stropi prin casă, ca pe o aghiazmă.

— Doar ai cu ce te şterge.

— Am.

Baciul făcea economie la ştergar, bura de umezeală din podul palmelor o resorbea pe cioareci. Apoi ofta, aşezîndu-se la masa scundă cu trei picioare, trecîndu-şi degetele prin părul sur. Aştepta să i se pună în faţă fiertura, totdeauna aceeaşi în cursul săptămînii, după care îşi făcea sfînta cruce. Ea îl privea numai, rezemată de hornul sobei, cu o palmă la gură.

— Nu mînci şi tu ? o întreba el stereotip.

— Ajunez.

El n-o mustra. Ajunarea muierii era de la o vreme necesară. Miercurile şi vinerile ea ţinea post negru. Dar gătea şi-l slujea la masă. Apoi îl privea pe omul ei cum mîncă, de la o vreme fără chef, dar nici cu silă, atît cît îi trebuia, cît să-şi facă datoria faţă de pîntec. Şi el ţinea un fel de ajunare.

Aveau şi o mîţă. El o izbea cu piciorul cînd fiinţa aceea mătăsoasă îşi freca blana de cioarecii lui albi, apoi îi arunca ceva pe jos. Cîini nu ţinea pe lîngă gospodărie, n-avea unde. Întreaga pază a casei Şiclovan era încredinţată sculelor de lemn şi fier — drugilor, zăvoarelor, lacătelor, broaştelor masive, lanţurilor lungi cu zale groase cît degetul, a căror tragere, împingere, încuiere, încătuşare, zidire, apoi ridicare, scoatere, descuiere, desfacere, desferecare — cu cîrlige, chei, cleampuri, cleşti — ţinea mult, cîte un ceas pe zi, în zori şi seara. Operaţia îl istovea pe bătrîn prin atenţia şi veghea cu care o executa. După care, reluîndu-şi suflul, se oprea ars de o grijă : scurta clipă de panică legată de pericolul focului.

I se zburlea părul la acest gînd. Încuiat, ferecat, înţărcuit, zidit între lucrurile lui, Şiclovan se temea — după hoţi — de foc. Spaima de a arde ca un şoarece între munţii de lînă îl făcea să fie fript de grijă în fiecare zi, şi faţă de acest posibil duşman. Drept care, după ritualul încuierii, în drumul de întoarcere spre odăiţa din fund, bătrînul mai cerceta o dată, în trecere, ca să se liniştească, lăzile cu nisip, putinile cu apă, vedrele cu leşie şi clăbuc de săpun, care aşteptau în colţuri gata pregătite, ca să le încerce cu mîna. Avea afară, într-un şopron, şi o maşină de stins, cumpărată de la Viena.

În pragul odăiţiei răsufla a doua oară, în sfîrşit liniştit. Putea mînca, putea să-şi îngăduie o noapte de tihnă, fără vise. Deşi faţă de visele şi veştile rele nu se putea apăra. Acestea săreau poarta sau intrau pe horn în formă de duhuri. Sau pătrundeau de-a dreptul în creierul proprietarului, pe nu se ştie unde, sfredelindu-l şi măcinîndu-l pînă sărea ca ars. Dar şi faţă de aceşti intruşi Şiclovan avea un remediu. Nu-i lua în seamă decît la timpul lor. Pentru aceasta, mai întîi se spăla. Apoi îşi făcea cruce. Apoi mînca. Apoi se culca. Apoi se scula , pe la unsprezece ceasuri şi ceva din noapte, la prima cîntare a cocoşilor, atunci cînd se ridica din pat şi se punea să „cugete". Cugetatul era încă o lucrare a lui, pe care o rezerva ceasurilor de noapte, neamestecînd-o cu celelalte lucrări, despărţind-o hotărît, printr-un perete de somn, adică de linişte interioară, prin întunericul compact al nopţii, care îl separa, îl rupea atît de ziua precedentă, cu grijile ei, cît şi de cealaltă zi, care va veni cu alte griji.

Acum, stînd şi mîncînd, o privea pe muiere cu un fel de duşmănie, pregătindu-şi atent dumicatul, mestecînd încet, posomorît, închis în sine. Ea nu-l mai iscodea. Ştia că gîndurile şi hotărîrile lui vin încet, greu, iar cînd vin sînt definitive. Şiclovan i-a aruncat muierii lui o vorbă înainte de a încheia masa :

— Ar trebui să mînci şi tu.

— De ce ?

— De-acu gata cu ajunatul !

Ea l-a privit speriată. Ştia că va urma o veste cumplită. El s-a ridicat de la masă, a scuturat firimiturile, şi-a făcut cruce, apoi a spus :

— Liviu nu mai vine.

Şi cu asta gata. A început să se gătească de culcare. Era încă şi mai ostil faţă de ea. Bărbatul dur şi sumbru o simţea paralizată pe muiere, neclintindu-se nici mai apoi cînd a auzit-o cum smiorcăie. Pentru el această reacţie nu merita mai mult interes decît, să spunem, zvîrcolirile mîţei cînd fată. Pe aceasta, pe mîţă, cînd se afla în durerile facerii, o ţîştuia printre hîrdaie şi baloturi de lînă, să-şi lepede acolo puii. Acum, în acea clipă, lepădarea din viaţă a lui Liviu, fiul lui cel mic, devenea treaba ei, a muierii care îl făcuse, nu a lui, care-l crescuse ca să ajungă om. El nu mai avea omul pe care-l aşteptase, bărbatul din fruntea neamului, care-i trebuia, ea avea în schimb un plod mort. Să-l plîngă deci. Liviu era copilul lui de „sînge", un cuvînt care baciului îi făcea silă. Şi fetele lui două, surorile lui Liviu, mai mari, erau tot de „sînge", scoase din ea, drept care şi acelea îi făceau silă. El nădăjduia ceva de la băiat, măcar el să fie scos din ea fără „sînge", nu ca mieii, viţeii, mînjii, cîinii şi mîţele. Un accident nefericit îl făcuse pe baci, la nuntă, fecior fiind, s-o posede pe băciţa lui nu numai fecioară dar şi la datina fetei, lucru pe care l-a socotit fatal. Ca şi ea. Reîntors în sine însuşi, baciul a regăsit „imaculata concepţiune" jinduind pentru un fecior măcar o naştere ca a lui Crist. N-a fost cu putinţă. Pentru femeia lui nutrea un imens dispreţ, ca şi pentru progenitură. Se simţea legat de familie prin otgonul biologic, prin datorie de vîslaş al speciei, prin îndatorire creştină. Dar între muierea lui şi mîţă nu făcea nici o distincţie. Şi ea nutrise o repulsie faţă de el, în tinereţe. Dacă ar fi fost mîţă ar fi urlat pe un acoperiş. Altfel fiind, i-a făcut plozii scrîşnind, fără plăcere, din datorie. Dar a descoperit între timp maternitatea. Acum ea plîngea. („Plînjea", adică „sînjera"). „De ce-o fi sîn-

jerînd, se întreba bătrînul, cu dispreţ, cînd ştie ce-a adus pe lume ?".

Liviu Şiclovan, doctor în inginerie la Viena, fusese amestecat cu trei ani în urmă într-un complot antiimperial. Actul de terorism, pregătit asiduu de un grup de croaţi, sloveni şi cehi, la care se asociase şi Liviu, ca român, ratase înainte de execuţia practică, printr-o delaţiune. Au urmat arestările, ancheta şi procesul, desfăşurate în cel mai strict secret. Un secret care i-a convenit lui Şiclovan: era dezonorant pentru el, ca negustor cinstit, stabilit în România, să aibă un fiu complotist în capitala imperiului. A dat bani pentru ca „afacerea neagră", să nu transpire în legătură cu acest caz. A mai dat bani, încercînd să-l smulgă din temniţă pe o cale ilicită. Sănătatea şubredă a copilului lui îl împingea pe bătrîn la risc. A-l scăpa, asigurîndu-i evadarea şi afirmarea peste munţi, chiar şi dacă ar fi murit după evadare, dar aici, însemna totul. Deznodămîntul tragic se produsese însă cu două zile în urmă, la Szegedin. Bătrînul primise confirmarea spre seară, printr-un mesager. Pentru el chestiunea războiului, interesul faţă de război se mutase de la Plevna la Viena, apoi la Szegedin, de fapt pe toată aria transilvană unde-şi avea răspîndite rubedeniile. Cîteva dintre acestea se aflau şi la Plevna. Inclusiv Toma Nicoară, nepot de vară de-al doilea, despre care situaţie Şiclovan nu suflase un cuvînt lui Garussi. Nici Toma n-o ştia.

Şiclovan a dormit scurt, fără vise, apoi s-a trezit limpezit pe la primul cîntat al cocoşilor, ca de obicei. Ea umpluse duşumeaua de suluri de pînză de in şi cînepă, de maldăre de ştergare, de gheme de arnici pentru tivit batiste, de teancuri de batiste, de fuioare de bumbac pentru tors feştilă de lumînări, de rotocoale de ceară cît roata carului de mari — o adevărată zestre de botez, înmormîntare sau nuntă. Muierea trebăluia absorbită între aceste pînzării şi cerării, rostuindu-le după ce le desfăcuse prin toată casa, ca să vadă dacă se află toate acolo unde trebuie, fără greş.

El a căscat, rămînînd multă vreme mut, în capul oaselor. A văzut-o abia într-un tîrziu sau a simţit-o. A simţit mai bine spus albul pînzeturilor întinse la picioare şi mirosul pătrunzător de ceară.

— Ce te-ai apucat să faci ? i-a spus ca într-o doară.

— Ce-i musai.

— Făr' să-ţi zic io ?

Ea a rămas stană, lăsîndu-şi mîinile în lungul trupului, neputincioasă sau năucită. „Doar asta, ce urma să se mai facă, de aici înainte, o privea pe ea." Dar se vede că nu era aşa. Femeia a aşteptat ca el să coboare din pat, să-şi încalţe tîrlicii, să-şi pună peste cămeşoi ilicul lung de miel, apoi să-i zică :

— Ţi-oi spune io ce să faci !

El n-a mai privit-o. S-a îndreptat spre cofa de apă. Ca de obicei. A luat apă cu cana din cofă, a băut, a turnat restul înapoi. I-a aruncat în treacăt :

— Acu, dacă tot te-ai apucat... Apoi aspru : Şi mai stinge din ale lumînări. Că doar nu-i nuntă.

A trecut dincolo, prin hala cu clăi de lînă, în prăvălie, unde s-a pus să-şi desfăşoare gîndurile.

Norocul lui Şiclovan era că gîndurile lui nu creşteau năvalnic, ca o bălărie. Şiclovan avea una dintre cele mai lucide minţi din Bucureşti. Unde lăsa seara gîndul acolo îl găsea pus, nu urma decît să-l apuce în palmă, să-l întoarcă pe toate feţele, să-l pună la locul lui cînd n-avea trebuinţă sau să facă ceva practic cu gîndul, cînd era cazul. A gîndi fără rost îi repugna, ca şi lui Brătianu. Era cazul şi acum.

Despre rătăcirile lui Liviu aflase încă de la arestare. Atunci l-a şi scos din inimă pe copil. Nu mai avea fiu. Antrenarea lui Liviu într-o aventură era cu neputinţă de acceptat pentru mintea lui Şiclovan. Această infracţiune sau dezerţiune, sau infamie reprezenta însă un dat, care nu se mai putea clinti. Urmau consecinţele pentru casa Şiclovan. Dacă Liviu nu putuse fi smuls din mrejele conspiraţiei, fiindcă intrase fără ştirea tatălui, atunci trebuia totul făcut ca urmările adeziunii să nu se răsfrîngă asupra neamului întreg. Operaţiune parţial reuşită, prin cola-

borarea aparatului de anchetă, prin chiar asistența involutară a aparatului imperial.

A urmat apoi boala și agonia lui Liviu, în temniță. Bătrînul nu s-a interesat insistent de ce suferea copilul lui. A plătit un medic, prieten cu temnicerul șef. Acesta o fi făcut sau n-o fi făcut ceva să-l vindece. (Era necesar să descurce și acest fir, pentru ca banii, risipiți zadarnic, să fie totuși urmăriți.)

Dacă evadarea reușea, totul ar fi luat un alt curs. Croații de la Zagreb, cu care bătrînul intrase în legătură, finanțînd indirect acțiunea lor, ca și cehii de la Praga, cu care iarăși avea legături, îl asiguraseră că evadarea va fi reușită. Bătrînul primise chiar niște manifeste și proclamații, cu jurăminte de răzbunare, tipărite în sîrbo-croată, cehă și română, pe care însă a avut grijă să le arunce în foc. Neliniștea lui a crescut cînd un om al poliției secrete a Bucureștilor l-a vizitat într-o seară, după aprinsul lumînărilor, în clipa în care trăgea obloanele. După tatonările obișnuite, agentul l-a întrebat pe bătrîn dacă-l cunoaște pe unul Miloș Zandici. Nu-l cunoștea, desigur. A treia sau a cincea întrebare l-a privit pe Liviu. N-a ezitat : avea un nepot cu acest nume, inginer sau doctor pe la Viena, dar nu fiul lui. (Acoperire perfectă : existau zeci de Șiclovani — medici, ingineri, dascăli, preoți, negustori, călugări ș.a.m.d. — dintre care nu puțini cu justificări de omonimie a numelui patern și matern.) Agentul n-a clipit. Șiclovan știa că autoritatea îi susține pe transilvăneni, chiar cînd face servicii imperiului. Urma ca agentul să tragă un ce profit din asta. Șiclovan a fost zgîrcit, agentul era prea mărunt.

Dar incidentul i-a sporit lui Șiclovan ascuțimea de spirit și prudența. Polițiile din statele vecine se interesau de Liviu. Urmau să mai intre pe fir și rușii sau turcii, ca puteri imperiale. Cu turcii n-avea legături. Ba da ! Un Șiclovan, din imperiul sultanilor, era călugăr la mănăstirea Cocoș din Dobrogea — tot un Liviu, călugărit Lavrentie și provenind de la Muntele Athos. Un alt Șiclovan, tot Liviu, ținea orîndă în Crimeea, adică locantă sau crîșmă, pentru

mocanii din Mărginimea Sibiului, care ajunseseră cu oile pînă acolo. Şiclovan a simţit că atingerea de numele Liviu scutură întreg lanţul clanului răspîndit în cele trei împărăţii. El era zala cea mai insignifiantă din lanţ, adică cea mai greu vizibilă. Dar nu şi cea mai puţin importantă.

Şi bătrînul a început a socoti metodic consecinţele. A înlăturat din gînd moartea feciorului, care fusese fatal vărsat inexistenţei. Rămînea restul, averea lui de aici, de care însă nu se putea atinge nimeni. Avea totuşi puţin aici, adică nu puţin, dar nu totul. Părţi însemnate din averea bătrînului se aflau în administrarea altor Şiclovani din nord, sud, est şi vest. Scormonirile în legătură cu umbra lui Liviu nu vor duce oare pe urmele acestor averi, al căror titular se afla la Bucureşti, dar al căror administratori şi arendaşi deveneau nesiguri ? Şiclovan s-a apucat să le depene situaţia în gînd, căutînd asigurările. Cele două fete, măritate şi cu copii, fuseseră scoase din joc, ele aveau zestrea lor şi alt nume. Dintre nepoţi, opt la număr, va trebui să-şi aleagă un urmaş. Aceasta cînd va veni vremea. A lăsat deci acest gînd deoparte. Dar erau ceilalţi !

Un Şiclovan, spre exemplu, participa cu bani — banii bătrînului, la antrepriza de tramvaie cu cai din Budapesta. Acesta era sigur, om de vază acolo. Un altul, administrator de păduri în Năsăud, avea în priveghere nişte gatere ale lui. Era amestecat, tot printr-un Şiclovan, într-o afacere cu o fabrică de zahăr din Triest, şi tot acolo participa, printr-un interpus, la o antrepriză de reparaţii navale. Dacă toate acestea s-ar fi surpat, ceea ce nu prea părea cu putinţă, i-ar fi rămas Bucureştii. Aici bătrînul stăpînea singur, în directă supraveghere, afacerea lui cu lînă, avînd brînzăria ca faţadă şi trecînd drept un mărunt negustor. Dacă şi asta se spulbera, atunci îi mai rămînea ce ? Mai rămînea partea cea mai fragilă şi mai îndepărtată a averii lui, stînile mărginene din Crimeea, puse sub oblăduirea unui alt Liviu, cel cu orînda, pe care nu-l văzuse niciodată.

S-a întors deci la numele lui Liviu. Un nume pe care el acum îl ştergea. Liviu îşi ignorase funcţia. Liviu ignorase o îndatorire esenţială, el ignorase nu persoana lui — treaba lui, l-a apucat nebunia să ucidă împăraţi ! —, dar menirea de a prelua şi perpetua casa Şiclovan, rostul bătrînului în lume, rostul direct al neamului, pe această branşă. Liviu era un berbec atesticulat, în viziune ciobănească, o friptură pe masa fişpanilor şi domnilor de la Viena, un ratat biologic. „Să-l mînce mort !", a tunat bătrînul, izbind cu pumnul în tejghea. După care şi-a turnat un pahar de rachiu de afine şi l-a dat peste cap. Cu Liviu terminase.

Şi-a mai turnat un pahar. În ciudă. Arsura din stomac i-a făcut bine. Dar mai rămîneau, tot în legătură cu Liviu, de dus la un sfîrşit nişte îndatoriri. Pe acestea bătrînul nu le putea delega nimănui, ca şi sarcina de a-l fi făcut pe Liviu. Erau îndatoririle funebre, ritualul scoaterii lui din viaţă cu toate cele de trebuinţă. Dificultăţile nu erau puţine. Copilul acesta ciudat, cu o existenţă care scăpase de sub controlul tatălui, se răzbuna postum prin datoria legitimării ca fiu, prin datina înmormîntării. Aceasta nu se putea evita.

Profund credincios, Şiclovan, ca toţi mocanii, nu putea despărţi credinţa de întregul ei aparat de ritual, obicei, datină, în care aceasta se încorpora, şi care datini toate erau menite să-l pună în ordine pe ins cu lumea de aici şi de dincolo. Liviu va trebui deci îngropat, după datină. Va trebui adus adică la Bucureşti !... La acest punct însă mocanul a zăbovit. Şi-a mai turnat un pahar. Apoi „a cujetat" din nou : dar de ce la Bucureşti, cu un sicriu purtat prin jumătate din imperiu, cu ţugul, şi de ce nu la Şiclovani, locul lor de baştină? Acest punct era încă mai dificil. La Şiclovani, înmormîntarea presupunea zarvă mare, alai de rubedenii, plus vecini, prieteni şi tovarăşi de păstorit din munţi. O asemenea desfăşurare i-ar fi făcut cinste baciului, pentru sine şi pentru întregul neam, o asemenea cinste ar fi merita-to el, postum. Dar Liviu ? Căzuse el oare la

Plevna, ca unii dintre feciorii din părţile lui ? Bătrînul a anulat mental acest punct, legat şi de alte complicaţii, zgîndărirea şi iritarea autorităţilor chezarocrăieşti. Ceea ce izbutise să astîmpere baciul, cumpărînd tăcerea, ar fi ieşit dintr-o dată la lumină. Mult rău îi făcuse lui acest copil, Liviu.

A mai băut un pahar. Dar a observat că se ameţise o ţîră şi s-a ridicat să-şi astîmpere setea cu o cană de apă. Nu trebuia să mai bea ; de la al cincilea pahar în sus i se tulbura mintea ; baciul nu băuse decît patru iar acum se simţea ca plutind. S-a mişcat prin prăvălie, ca să se dezmorţească şi să-şi recapete din nou siguranţa gîndului. A gustat niţică brînză iute de Dorna, ridicînd cu grijă capacul unei putini şi acoperind-o apoi cu grijă. L-a făcut să tresară un zgomot, nişte paşi iuţi. Apoi a detunat o împuşcătură, foarte aproape de prăvălie, în plină uliţă. A venit lîngă oblon, s-a lipit cu urechea de metalul rece. Şiclovan montase la ferestrele prăvăliei şi obloane interioare. Nu se auzea bine ce e, dar curînd s-a lăsat din nou liniştea, o linişte în care auzea doar ţiuitul urechii lui. „Niscaiva hoţi, şi-a spus. Bîntuie peste tot răufăcătorii. Calici, dezertori din armata imperială, străini de toate felurile, dar şi băştinaşi. Pe aceştia toţi poliţia nu-i putea răpune, trebuiau să fie cu veghe negustorii. Să aibă ei la îndemînă tot ce le trebuie. Şiclovan s-a dus la tejghea, a tras sertarul, a scos un revolver nemţesc de calibru mijlociu, l-a aşezat pe lemn la îndemînă, apoi a socotit gestul de prisos şi a pus revolverul la loc, nu înainte de a vedea dacă are un glonte pe ţeavă. Avea.

Avea la îndemînă, sub tejghea, şi o bardă scurtă. A încercat-o apoi a sprijinit-o la loc. Orice hoţ ar fi pătruns în prăvălie ar fi fost cum trebuie primit, nemaivorbind de faptul că, dacă prin imposibil ar fi scăpat viu, atunci fugea cu mîna goală. Bătrînul nu ţinea în casă aur lichid. Satisfacţia pentru această asigurare l-a mai făcut să bea un pahar, al cincilea. Totuşi al cincilea pahar l-a dezmeticit în loc să-l ameţească. Şi-a amintit, i-a apărut clar în minte, că mai ţine totuşi în casă nişte aur, opt bare lungi de

metal galben, pe care nu le dusese la Creditul Agricol, şi nu le dusese fiindcă nu era un aur prea curat, prefera să-l vîndă bucată cu bucată unui bijutier. Intrase în vorbă pentru asta cu un sas, unul Arnold Grang, cu care nu se ajunsese din preţ; începuse paralel tocmeala şi cu un armean, unul Avedik Sinagorian, din uliţa zarafilor, dar se luase cu treburi mai importante şi scăpase din vedere prezenţa aurului sub acoperişul prăvăliei. „Va trebui bătut din el ceva", şi-a spus, iar mai apoi, amintindu-şi de proveniența dubioasă a metalului : „Va trebui să fac şi vreun potir ceva, vreun acoperămînt de icoană. Tot a murit Liviu."

Bătrînul nu era zgîrcit cu cerul. Asta era tot o investiţie a lui şi încă una solidă, pe măsura averii, dar fără să bată la ochi. Socotea o datorie a omului să dea pe măsura puterii lui, fără a înşela, fără a bate la ochi, cît să se simtă, ca într-o tovărăşie. Din acest punct de vedere, darurile lui se simţiseră. Un clopot mare, la Şiclovani. Două clopote mici, la Năsăud. Un evangheliar la eparhia unită din Triest. Un potir la Athos. (Potirul avea gravat pe picior numele lui şi data : 17 septembrie 1841.) Din acest aur, o parte, bătrînul a hotărît pe loc să tocmească un potir, fie şi la Arnold Grand sau mai bine la Avedik, pentru mănăstirea Cocoş din Dobrogea, unde slujea părintele Lavrentie, care era ortodox.

El era ortodox prin băciţă, luată de nevastă din partea cealaltă a satului, partea mocănimii ortodoxe, care avea biserica ei aparte, care ţinea de creştinismul Răsăritului. Şiclovanii toţi ca neam erau altminteri despărţiţi confesional, unii ortodocşi, unii uniţi, alţii catolici, printre ei şi un reformat prin alianţă, toţi însă solidari ca rasă. Unitatea se vedea chiar în casa baciului, în care se întîlneau calendaristic, de Paşte şi Crăciun, oficianţii celor două biserici. De Crăciun cei doi preoţi soseau deodată, de Paşte vizitele lor confesionale erau la date diferite, marea sărbătoare creştină prăznuindu-se în două dumineci diferite, drept care soţii Şiclovan serbau două învieri. „Ceriul e mai larg pentru noi",

i-a spus odată el, cu umor, preotului ortodox al mahalalei, pe care l-a cinstit şi omenit cum se cuvine la un Paşte, în prăvălia închisă. Asta şi ca răspuns la o aluzie a popii privind prosperitatea casei Şiclovan. „De unde o fi avînd popa ştire că el e un om bogat ?".

Gîndul acesta l-a fript acum, moţăind la tejghea. Va trebui să scape de aurul acela. Nu-i plăcea aurul. I se părea a fi ochiul necuratului în casă. Aurul trebuie să stea la „bangă". Din aur, ca să fie curat, se fac odăjdii, se ciocănesc odoare, se spoiesc icoane. În rest aurul trebuie să meargă la treaba lui, „să lucre", să adauge putere. Puterea bătrînului nu era întemeiată în aur cît în avere stătătoare — acareturi, pămînturi, păduri — sau mişcătoare — turme, gatere, tramvaiele acelea, plus mărfurile care nu şedeau o clipă pe loc. Aurul era doar garanţia şi dobînda. Nu altfel vedea lucrurile Brătianu, ca ministru al finanţelor, dar cele două minţi ale Bucureştilor nu s-au întîlnit.

„Dar de ce a aruncat popa vorba aceea ?" s-a întrebat încă o dată Şiclovan, încercînd acum, tîrziu, să pătrundă un înţeles care, oricît s-ar fi căznit, rămînea tulbure. „De ce nu-şi poartă fiecare grija lui, aşa cum îi e soarta !" Cît îl privea pe Liviu, nimeni n-avea să-i poarte grija decît el şi boreasa lui.

Dar mai rămînea aurul acela, care nu-l putea lăsa în casă în lipsa lui. Şi nici aruncat ca la foc, cum ar vrea alde Arnold Gang sau Avedik armeanul. Despre aurul acesta se mai putea vorbi, pe urmă, cînd i-ar fi venit vremea. Şi bătrînul s-a ridicat de la tejghea, hotărît. A deschis chepengul beciului, nelăsînd din mînă şfeşnicul în care ardea lumînarea. A coborît treptele şi s-a dus drept la acel loc unde-l avea pus. A tras greu afară, la lumină, sacul de cîlţi. Barele era la locul lor, opt la număr, le-a simţit pe pipăite. Era fiecare înfăşurată într-o pînză fină de sac, cu sigiliu în ceară roşie al unei puteri străine. Toate barele aveau pînza ruptă la un capăt, ca să se vadă marfa, iar marfa era bună, o examinase a-

tunci, tot la lumînare. N-a mai repetat operaţia. A pipăit doar cu palma metalul rece şi lins.

Apoi a revenit sus, în prăvălie, căutînd într-un ungher ceva. A găsit lesne. O cazma scurtă şi o lopată. Cînd să coboare şi-a mai adus aminte de ceva, s-a întors, a deschis uşa unei magazii tixite cu fierării de tot felul. A ales cu grijă un lanţ lung, cu zale tari, lucioase şi un piron gros şi foarte ascuţit la vîrf, un fel de ţăruş de fier. A pogorît apoi cu toate în beci.

Ceea ce rămînea de făcut era să adîncească groapa. Apoi să priponească sacul cu bare de aur, cu lanţul. Bătrînul ştia că „aurul fuge singur sub pămînt", că trebuie să-l priponeşti. Apoi să îngroape sacul şi să bată bine ţăruşul de fier. Să tipărească cu grijă ţărîna deasupra, să presare praf, gunoaie, rumeguş şi să pună pe locul groapei un semn numai de el ştiut, o putină goală. Dar asta nu era totul. Mai trebuia să măsoare distanţa dintre gura groapei şi pereţi, şi să-şi întipărească în minte „ţifrele", fără să le scrie. A făcut întocmai.

Dar întors sus, la tejghea, a şi scris. Nimic în legătură cu aurul. Doar ceea ce trebuia să facă ea, băciţa, în lipsa lui. „Pe punturi".

Nu se luminase încă de ziuă cînd a revenit în odăiţă. Ea tăia feştilă cu foarfecele, pentru lumînări. În încăpere era un miros aromitor de ceară topită şi de pînzărie albă, amestecată cu floare de cîmp. Ea nu-l ascultase. Aprinsese toate candelele, ca în Vinerea Mare.

El n-a mai certat-o. I-a întins doar ţidula :

— Asta ai de făcut. Şi liniştit : Io plec mîine la Szegedin, să-mi îngrop băiatul.

Apoi s-a culcat, să-şi doarmă somnul pe care-l merita, pînă la ziuă, după atîta osteneală.

Hotărînd să aştepte vestea victoriei la Bucureşti, prinţul Nigata n-a întîrziat să notifice la Tokio schimbarea de adresă, care n-avea totuşi mare im-

portanță pentru rudele din casa Katzura, București și Plevna aflîndu-se undeva pe lîngă Dunăre și Marea Neagră, undeva în Europa. Mai important era ca micul prinț Sanadaru să se conformeze, oriunde s-ar fi aflat, prescripțiilor de acasă.

Instalîndu-se la hotelul german din cartierul Lipscanilor, unde dispunea de șase camere, prințul Nigata a instaurat din nou, pentru sine și pentru oamenii săi, fără pierdere de vreme, stilul de viață nipon. El a dat dispoziția să fie epurate odăile de mobilele neconvenabile, dar și de carpetele, covoarele, pirogravurile de gust oribil, chiar și de vasele inocente de flori din sticlă bohemiană, totuși strident colorate, făcînd să se vadă din nou pereții albi, pe care au fost atîrnate doar cîteva acuarele din cele pe care oaspeții le purtau cu sine, ținîndu-le înfășurate în suluri. Tot în suluri se prezentau și rogojinile de bambus, desfăcute doar noaptea, pentru somn, și jaluzelele — tot din bambus, și draperiile pentru uși. Cîteva paravane mici, care despărțeau suprafața camerelor, se pliau după voie, închipuind anume colțuri de intimitate și calm. Nu lipseau obiectele mici, casete în lac roșu și negru, trusele cu tuș, hîrtie și pensule pentru corespondență, dispuse pe măsuțele hotelului, cîteva vase elegante în cloisoné, în sfîrșit armele, dintre care săbiile de ceremonie și pumnalele aduceau în sobrietatea interioarelor un efect somptuos. Acest calabalîc era ușor de manevrat, încăpînd lesne în cîțiva saci de iută, care erau umpluți și deșertați cu abilitate, în cîteva clipe, de cei patru slujitori, valeții, secretarul și bucătarul. Bucătarul avea calabalîcul lui aparte : un teanc de tingiri care încăpeau una într-alta, șase teancuri de boluri metalice, cu smalț mineral, șase teancuri de boluri de celadon pentru ceai, cîteva testele de beți-șoare de fildeș, un număr strict util de țesături de masă ce slujeau de suport vaselor — rozete și dreptunghiuri, la rîndu-le ușor de împachetat, acestea strîngîndu-se asemeni cărților de joc. În bagajele bucătarului se aflau și trusele de coafură, pedicură, manicură, masaj — celelalte truse de toaletă, inclu-

siv cosmeticele fiind în seama valeților. Camerele pe care le ocupau oaspeții japonezi erau dispuse sistem vagon, cu ușile dînd într-un culoar cu geamlîc în care se aflau hîrdaie cu plante. La intrarea în culoar, chiar în dreptul scării, o inscripție sul în ideograme și o altă inscripție caligrafiată în germană, îi preveneau pe vizitatori sau pe intruși :

Onoraţii pasageri sînt rugaţi să-şi acorde aceeaşi liniște pe care și noi le-o acordăm domniilor lor.

Controlînd cu strictețe regimul de viață impus oriunde — ritualul matinal și exercițiile gimnastice, cele trei mese, cele cinci ceaiuri, orele de repaos meditativ, orele de lectură și corespondență prințul Nigata avea răgaz suficient să se orienteze asupra moravurilor locale, inclusiv asupra vieții politice și a instituțiilor de stat de pe acest meridian. Cel de al cincilea slujitor, interpretul de germană, un sas din Mediaș, cumpăra dimineața presa bucureșteană și internațională, pe care prințul Nigata o studia, trecînd-o apoi, selectiv, prințului Sanadaru. Urmau apoi vizitele pe la instituții și așezăminte, pe care le făceau numai prinții Nigata și Sanadaru, însoțiți de secretar. Chiar instituțiile și așezămintele vizitate în primăvară — poșta, telegraful, banca Creditului Agricol, ghișeele cîtorva bancheri, cîteva spitale, inclusiv spitalele de contagioși și azilele de copii — au mai fost vizitate încă o dată. Prințul Nigata era preocupat mai ales de partea civilă a vieții bucureștene — economică, socială, politică, asupra părții militare fiind în linii mari edificat. Ultimul raport asupra situației frontului fusese expediat prin bunăvoința unui curier diplomatic austro-maghiar, prin Viena, direct de la Nicopole.

În privința moravurilor, cel mai bun prilej de observații îl oferea viața mondenă, mai puțin intensă acum decît în primăvară, cînd războiul abia începuse și cînd excitația acestei noutăți pusese lumea bună în fierbere, dar interesantă și acum sub imperiul frigului și al știrilor contradictorii venite de pe front. Cei întorși de pe front, inclusiv străinii. erau primiți în casele bucureștene ca niște prieteni intimi, cu care

urma a se împărtăşi nişte îngrijorări comune. Cu acest sentiment a şi fost întîmpinat prinţul Nigata în casa lui C.A. Rosetti, de către ambii amfitrioni :

— *O, mon prince, vous êtes donc revenu parmi nous ! Nous vous attendions. Nous avons à discuter, du reste, d'importantes questions.* Şi tresărind : *Oh, je m'excuse, j'ai oublié que la langue allemande vous est plus familière...* [1].

Şi gazda a debitat aceeaşi frază, banală, în nemţeşte.

Vizitele se înmulţiseră între timp — era o caracteristică a românilor să-i tragă pe străini în casele lor, astfel încît programul modern al duetului nipon era de-a dreptul impracticabil sau imposibil. Precauţia prinţului Nigata privind un anume regim de incognito n-a mai slujit la nimic. Şi aceasta într-o mare măsură datorită prinţului Sanadaru, de fapt a reacţiilor pe care prezenţa acestuia le provoca în societatea bucureşteană, după cum tutorele constatase încă din primăvară, cînd a notat într-o scrisoare expediată la Tokio : *„Sînt plăcute aceste case cu uşile larg deschise, din Bucureşti"*.

Tînărul prinţ cu chip feminin a adus un fior necunoscut în palpitaţia erotică a saloanelor — şi aşa aprigă, un fior care asocia mirarea, bucuria, curiozitatea. Prinţul era un amestec de politeţe, graţie şi stîngăcie, o stîngăcie neeuropeană, care încînta societatea. El era zvelt şi sigur în mişcări, dar uneori, pe neaşteptate, prinţul încremenea în cîte un gest stîngaci, paralizat parcă de o derută lăuntrică, iar ochii lui candizi cereau înţelegere şi tandră iertare. Era pe loc iertat, în hohote duioase de rîs, lumea implorîndu-l să mai comită o gafă, pentru ca ochii aceia candizi, cu tăietură oblică, să strălucească rugător din nou. Printre altele, prinţul Sanadaru, vorbind franţuzeşte, uita să folosească verbele din această limbă, le omitea pur şi simplu, el însuşi fiind conştient de acest cusur şi scuzîndu-se. În conver-

[1]) O, prinţule, ai revenit deci printre noi. Vă aşteptăm. Dealtfel avem de discutat împreună chestiuni importante... O, scuze, am uitat că vă este mai familiară limba germană.

saţii, el începea deobicei stîngaci, aproape bîlbîindu-se, cu această formulă :

— *J'oublie toujours les verbes. Voulez-vous avoir l'amabilité de compenser cette lacune ? Je vous serai profondement obligé. Prétez-moi, je vous implore, les verbes qui me manquent.* [1]

Cine putea rezista acestei mărturisiri ? Toată lumea sărea în ajutor, inclusiv bărbaţii, care îndeplineau oficiul cu gravitate, ca şi cum ar fi fost vorba despre cine ştie ce chestiuni capitale. Cu mai mult umor, dar şi cu incitare, doamnele pricepeau mai lesne despre ce era vorba, şi fără verbe. Dar prinţul Sanadaru trăia efectiv starea de lipsă de verb, iar propoziţiile pe care le emitea sunau eliptic şi bizar, ca nişte fulgurări de poem. El compunea frazele cam aşa :

— *Oh ! quelle timide hésitation dans cette statue d'ivoire !... Les arbres, l'hiver — des traits de fer noirs sous le manteau de pluie. ...Oh ! oui, les canards sauvages — des ombrelles ouvertes du'n coup, à l'aube... Oh ! pas le commandant ferme — le calme profond du lac.* [2]

Lumea bună se amuza consemnînd cu veselie şi plăcere acest *manque de mémoire* atît de delicat în fond din care rezultau stîlceli de limbă ce păreau sentinţe, definiţii, metafore. S-a făcut caz de acea timidă ezitare a statuietei de ivoriu. o piesă orientală decorativă din salonul unei doamne, aşa cum domnii au făcut caz de comandantul ferm — care are sau trebuie să aibă liniştea adîncă a lacului, tălmăcind sentinţa ca pe un elogiu adresat comandantului *en chef* de la Plevna. Pentru un filolog, un Parva sau altcineva, acest cusur caraghios ar fi putut reprezenta un atavism din vechea Yamato — nipona primitivă, în care verbele aveau un anume regim eliptic pe care

[1]) Uit totdeauna verbele. Vreţi s-aveţi amabilitatea să compensaţi această lacună ? V-aş fi profund îndatorat. Împrumutaţi-mi, vă implor, verbele care îmi lipsesc.

[2]) O ! Ce timidă ezitare în această statuie de ivoriu !... Arborii, iarna, dungi de fier negru. sub mantia ploii... O, da, raţele sălbatice... umbrele deschise brusc, în zori... O, nu comandantul ferm — calmul adînc al lacului.

prinţul Sanadaru îl transporta liniştit în franceză cu efecte remarcabile. În toate ce ţineau de firea şi de comportarea lui, prinţul aducea un accent de prospeţime şi surpriză. o nelinişte şi o linişte, bucuria candidă de a şti că săvîrşeşte gafe, bucuria sau plăcerea de a se lăsa corijat, o anume gravitate în actul de a se supune mustrărilor tandre, emanate fie de la tutorele său, fie de la tutorii de ocazie.

Acestea toate făceau ca micul prinţ să fie oriunde tratat ca un copil sau ca o jucărie. la cheremul oricui. Femeile îl adoptau imediat, în grup şi în văzul tuturor, cu acea intimitate şi lipsă de echivoc prin care doamnele se simt deobicei atrase de un nou născut, de o păpuşă, de ceva ce trebuie obligatoriu adorat şi chinuit. În casă la Băleni, prezenţa prinţului Sanadaru a provocat o graţioasă vijelie pe toată linia feminină, şi tot aici una dintre invitate, o nemăsurată, o nebună, Catinca Oteteleşeanu, a dat prilej unui moment de scandal.

Se repetase scena cu costumaţia ceremonială. Ca şi în primăvară, prinţul fusese rugat, cu consimţămîntul tutorelui său, să-şi arboreze veşmîntul tradiţional, inclusiv coafura şi machiajul. La apariţia lui Sanadaru în salon, femeile au leşinat de emoţie din nou. Dar Catinca a pus capac spectacolului, sărutîndu-l pe prinţul cu chip de femeie, la scenă deschisă, pînă la amestecarea fardurilor.

— E în acest copil ceva irezistibil, a bîiguit ea, într-o pauză scurtă care despărţea săruturile lacome, ireprimabile, demente. E ceva imposibil de conceput (sărut lacom) că există aşa ceva (pierderea respiraţiei).

Catinca îl săruta pe micul prinţ, dezlănţuit, impudic, aşa cum sărută femeile fără maternitate pruncii sugari, aşa cum se sărută între ele fetele nubile, care descopăr sub dubiul castităţii beţia sărutului. Prinţul Sanadaru, acea arătare de minune, încondeiată cu farduri, răspundea Catincăi docil, un pic zăpăcit, ceea ce sporea intensitatea scenei şi încîntarea generală. S-au scos ţipete şi triluri de rîs, din piepturile decoltate, din sînii strînşi în corsete, ţipete care au sunat atroce. O doamnă a strigat :

— Îl sufoci !

Aceeaşi doamnă, furioasă, l-a smuls pe prinţul Sanadaru din strîngerea Catincăi, l-a aşezat cu emoţie într-un fotoliu, i-a mîngîiat apoi obrazul cu palma, i l-a atins abia, cu fiorul de a comite un gest incredibil, cu atît mai frisonant cu cît era real. Scena se petrecea într-un salonaş, alături de salonul domnilor care jucau cărţi, unde la o masă cu postav verde se afla şi prinţul Nigata, şi scena a provocat partenerelor o ciudată stare de furie, încîntare şi isterie, de care micul prinţ nu era vinovat. Lipsea Păuna Catargi, pentru ca lucrurile să ia o întorsătură şocantă. O asemenea întorsătură se şi petrecuse undeva, într-o altă casă : intrînd în baie să se schimbe, după momentul costumaţiei, o persoană şi-ar fi pierdut minţile şi l-ar fi urmat acolo pe micul japonez. Au revenit amîndoi, limpeziţi, cu feţele alb glaciale. Prinţul Sanadaru îşi pierduse fardul, el s-a întors în salon în uniforma lui militară obişnuită, care-i accentua aerul candid. N-a mai scos toată seara un cuvînt, avea pe chip ceva trist.

Cei direct iniţiaţi au remarcat schimbarea, nimeni n-a mai avut acces la singurătatea prinţului. Prinţul Nigata, la masa de *chemin de fer* avea ghinion, pierdea întruna. A fost oportună apariţia unuia dintre copiii familiei, un băieţel de cinci ani, care s-a dus de-a dreptul la prinţul Sanadaru, somîndu-l să se joace cu el. Prinţul a făcut faţă invitaţiei, punînd multă aplicare în jocul propus de copil, o anume gravitate care nu-l părăsea, şi care e necesară în jocuri.

La Băleni însă, după scena sărutului, lucrurile au luat un curs neprevăzut. Fără a mai reveni îmbrăcat în uniformă, prinţul Sanadaru a dispărut din serată, nelăsînd nimănui un semn sau un cuvînt. Dispariţia a fost consemnată tîrziu de gazde, întîi cu stînjenire, apoi cu îngrijorare, apoi cu alarmă. Prinţul tutore părea liniştit. El a liniştit la rîndu-i gazdele şi s-a retras din adunare doar în clipa cînd a socotit oportun.

El urmărea o conversaţie interesantă între baronul Swiedeneck — consulul austro-maghiar la Bucureşti, colonelul Mansfield — reprezentantul majestăţii sale

britanice pe Dîmboviţa, şi un alt personaj, tot un diplomat — prusian sau olandez, tus-trei interesaţi mai mult de conversaţie decît de jocul de cărţi, pe care îl tratau vizibil ca pe un pretext. Prinţul Nigata participa la joc cu stîngăcie — avea şi el unele stîngăcii, fiind captat la rîndu-i mai mult de conversaţie. Japonezul îndeplinea dealtfel un foarte oportun oficiu între aceste personaje : puţin iniţiat în afacerile europene — mai ales cele de la Dunărea-de-Jos, japonezul punea curent întrebări derutante, foarte multe întrebări bizare, obligîndu-i pe parteneri să ofere explicaţii, să-i explice amănunţit unele lucruri, să se explice pe ei înşişi, ceea ce fiecare în parte dorea de la ceilalţi. Multe dintre aceste explicaţii au dat prilej unor gînduri pe care prinţul Nigata le-a şi consemnat în raportul său din Bucureşti către prinţul Toyobe, şeful casei Katzura, cu următoarea observaţie :

„Mai înainte de a pune întrebări am fost eu însumi chestionat, scria el, *asupra opiniilor mele despre front, despre mersul războiului, cum se procedează dealtfel cu toţi cei care se întorc de acolo. Surpriza este totuşi să constaţi că subiectul e cunoscut, aproape epuizat. Militarul întors de pe front — observator sau combatant — simte imediat că nu mai are ce spune, că rolul lui acolo, în luptă, n-a fost altul decît acela de a confirma sau infirma — într-un mod fericit sau nefericit — o anume teză, un anume joc al marilor situaţii europene, ceva ce lui personal îi scapă. N-aş vrea să fiu în pielea acestor militari, mari comandanţi sau luptători de rînd, care îşi închipuie că tot ceea ce este esenţial pentru lume se petrece pe cîmpul de bătaie, într-un atac sau într-o luptă de apărare în care pier sub ochii lor, cîteva sute de camarazi. Ce eroare, ce ororare, mai exact spus ce paradox !*

Personal am fost martor la clipa declanşării ostilităţilor, cînd toate marile puteri europene interesate, inclusiv Poarta, au fost la unison în a considera că războiul e fatal, că războiul este totul, că tot ceea ce mai rămîne de făcut se va hotărî pe cîmpul de luptă,

cu armele. Diplomaților li s-a retras atunci cuvîntul, primul cuvînt l-au avut militarii, cum era firesc. Acum rolurile tind să se inverseze, deși prematur poate ; e cert că se află în curs de dezlănțuire războiul diplomatic. Ce va însemna acest război diplomatic, cît va dura, ce consecințe va avea ?

Desigur, în dispută sînt niște hărți geografice ale acestui spațiu pe care se poartă războiul, de fapt niște proiecte de hărți pregătite din vreme la Petersburg, Londra, Viena, Berlin. Pe acestea le desenaseră cu mult înainte diplomații, în interiorul unor oculte negocieri, care au ajuns pînă la urmă în impas. Creioanele au fost date la o parte, au intrat în scenă tunurile, încercînd să se pună lucrurile la punct, pe această cale. Acum aceiași diplomați apreciază că tunurile sînt prea zgomotoase, chiar de prisos. Sînt scoase din nou la vedere creioanele cartografice și se resimte nevoia reuniunilor oculte. Voi reveni asupra acestei probleme în clipa în care detaliile practice se vor clarifica.

Oricum e de reținut ce rol ingrat joacă, într-un sfîrșit de război, omul de arme, militarul combatant. Acesta, militarul, ar fi probabil consternat dacă ar cunoaște cealaltă față a lucrurilor, cum arată spatele frontului — nu casa, nu lumea mondenă, ci lumea politică și diplomatică. Din fericire, cei de pe front nu știu, n-au aflat încă ! ceea ce știu de pe acum diplomații. Pentru aceștia, diviziile de infanterie, bateriile de tunuri, navele cuirasate, ș.a.m.d., care erau ieri capitale, nu mai contează azi nici măcar ca cifre în rapoartele de cabinet. Nu mai contează nici reacția celor de la Plevna — Osman-pașa, generalul conte Todleben, prințul român, care au început prin a nu mai fi comentați în saloane, contează — surprinzător — reacția unor personaje care nu se află prezente pe scena războiului, lord Derby — de la Londra, prințul Bismarck — de la Berlin, cancelarul Andrassy — de la Viena, personaje care nu comandă trupe și nici n-au de gînd să pună în mișcare trupele de care statele lor dispun — cel puțin deocamdată !

Sînt cu mult mai numeroşi după cum se vede, cei interesaţi în vărsarea sîngelui, decît cei care varsă sau îşi varsă sîngele.

Senzaţia este cu totul stranie : revenind în spatele frontului îţi dai iute seama că ceea ce-i preocupă pe militari nu-i preocupă şi pe oamenii politici, pe diplomaţi mai ales, care ar fi dispuşi să conceadă militarilor de orice tabără jocul de-a războiul, dacă războiul tot s-a făcut, cu condiţia ca ei, diplomaţii, să nu fie stingheriţi prea mult în jocul lor intim. Dacă militarii vor abuza, în cazul dat dacă nu vor tranşa rapid partida, dacă se vor încurca din nou în complicaţii tactice, cu risipă de materiale şi sînge, diplomaţii vor interveni, luîndu-le militarilor jucăriile şi concediindu-i : plecaţi acasă, domnilor, nu mai avem nevoie de serviciile dumneavoastră, parada zgomotoasă s-a isprăvit. A durat cam mult.

Tristeţea pentru mine este de a fi descoperit, printre militarii celor două armate antiotomane, suflete loiale, caractere hotărîte, bărbaţi de aleasă responsabilitate, care merită toată preţuirea. Probabil că şi la otomani se află asemenea oameni. N-aş putea spune acelaşi lucru despre oamenii politici pe care i-am cunoscut, sau despre diplomaţi, care sînt îndeobşte versatili, stăpîni doar pe arta combinaţiilor. Te întrebi pînă la urmă dacă un stat trebuie să pună totul pe arta sa militară — cum au făcut otomanii, cum fac germanii, de la o vreme, cînd, după cum se vede, un cuvînt greu de spus îl are şi arta diplomatică.

Mă gîndesc la aceasta, avînd în vedere nu numai circumstanţele locale ale acestui război, dar şi drumul de viitor al prinţului Sanadaru".

Dar prinţul Sanadaru lipsea. N-a fost de găsit nici la hotel, personalul japonez nu ştia nimic în legătură cu e.l El a lipsit toată noaptea, apoi şi zilele următoare. A lipsit omiţînd să folosească verbul a lipsi sau a dispărea, fapt care l-a îngrijorat enorm pe tutore.

Spre ziuă şi ziua chiar, frontul era mai liniştit decît noaptea. Extenuaţi de veghe şi încordare combatanţii celor trei armate, română, rusă, turcă, dormeau mai ales ziua. Toţi simţeau, bănuiau, iar cei în cauză ştiau precis, că noaptea se va produce „spargerea", şi toţi se supravhegeau cu îndîrjire într-o tensiune a nervilor ajunsă la limită, ori sărind din cînd în cînd în ţăndări. La cel mai mic zgomot, produs uneori din imprudenţă, artileria începea canonada, iar armele uşoare pîrîiau ca nişte codri uscaţi, părăduiţi de vînt. „Canonadele" şi „fusilladele" nu încetau decît în clipa cînd comandanţii realizau inutilitatea actului, de fapt doar în clipa cînd descărcarea nervoasă era deplină, cu toată risipa excesivă de muniţie. Dar şi după asta încă se mai auzeau pîrîituri şi explozii izolate. Pînă se stingeau şi acestea, ca un ecou. După care se instala liniştea, pentru ca din senin o nouă vîntoasă să pună în mişcare demenţa focului.

Cernat avea satisfacţia că duşmanul era fixat pe loc. „Gogomăniile" din urmă cu cîteva săptămîni, cînd două coloane de aprovizionare otomane pătrunseseră în lagărul de la Plevna, cu tot cordonul aliat de împresurare, nu se mai puteau repeta. Nici „prostia" de a încerca breşe cu gîndul unor pătrunderi nebuneşti în inima lagărului otoman, pătrunderi care duseseră la sacrificii cumplite, nerăscumpărate oricît de puţin prin pierderile adversarului. Unor asemenea acte de „bravură neroadă" le murise ceasul. Graţie contelui Todleben, sistemul rus de fortificaţie contra fortificaţie se întîlnise şi se îmbucase cu sistemul de asediu român, iniţiat anterior de prinţul Carol, constituindu-se într-o încuietoare prin care nu putea trece nici pasărea.

Acum comandanţii — şi Cernat era primul dintre ei — aşteptau efectul, cu liniştea vînătorului care a zidit vînatul mare într-un ţarc de stînci sau în bîrlogul lui subpămîntean. Cum toţi ofiţerii ruşi şi ro-

mâni, ca aristocraţi, erau şi vînători, uneori ahotnici, satisfacţia lor avea şi un superior accent bărbătesc de speţă cinegetică. În lagărul de la Plevna se afla captivă principala armată a sultanului.

Poate tocmai de aceea rondurile de inspecţie ale comandanţilor pe la forturile de artilerie sau în şanţuri, în primele linii, aveau ceva din controlul pe care numai vînătorii îl efectuează la locul unde sînt plantate capcanele, cînd examinează starea animalului capturat, căruia nu i-a sosit ceasul ultimului glonte. Precauţiile erau uneori mici, infinitezimale :

— Colonele, pe aici pe la dumneata nu-i nici o deschidere ?

— Cum să fie, domnule general ! Dar priviţi !

Se potriveau binoclurile spre forturile adverse. Examenul era de prisos, dar se făcea atent de fiecare dată. Apoi la comandamentul fortului, în faţa hărţii, ştiută de toată lumea pe de rost, se dădeau ordine suplimentare — îndesirea gărzilor, patrulare nocturnă pe toată raza, raportarea oricărei mişcări etc. —, deşi ordinele acestea sau altele ajunseseră pînă în mintea soldaţilor, care la rîndu-le erau prinşi în joc.

Tensiunea acestora era încă şi mai mare, lor revenindu-le misiunea primă, sarcina de a izbi, respinge şi decima adversaul încolţit care urma să se arunce orbeşte, în groaza ultimă, asupra asediatorilor. În rîndurile soldaţilor sentimentul juca asemenea unui pariu cîştigat. Urmau să moară cîteva mii sau zeci de mii, fiindcă izbirea avea să fie cruntă, dar asta nu mai conta. Oricare — şi fiecare în parte — nu se număra printre victime. Biruise un sentiment global care unifica rîndurile, care-i făcea una în simţiri pe oamenii din şanţurile îngheţate, lipiţi cu obrazul pe patul armei, cu ochiul ţintuit prin v-ul minuscul al cătării, în raza căruia urma să intre primul adversar, ţîşnit în sus. Veghea de noapte, la soldaţi, echivala cu un act de trăire absolut. Uneori se loveau cap în cap la şanţuri, prin beznă. Izbitura alarma. Efectul

ei, ca zgomot, se propaga dincolo, în şanţurile din faţă, de unde răpăiau brusc armele. Apăreau ofiţerii. Ordinul era să nu se tragă, să se identifice întîi sursa mişcării şi ţelul acesteia. Dar se trăgea cu sete, mai înainte de a se identifica sursa. Pînă la istovirea muniţiei, pînă ce pornea artileria, pînă ce se iveau zorile, cînd, în sfîrşit, sursele se identificau inutil. Se instala „pacea", oamenii cădeau istoviţi, dar între timp, îşi făceau apariţia în prima linie comandanţii cei mari şi mijlocii, cu alarma pe feţe. Ce se întîmplase ? Urma ancheta. Cineva încurcase socotelile. „Nu noi, ci ei !" adică turcii. „Bine-bine, dar voi ce-aţi păzit ?" Ancheta se isprăvea la comandament, în bordei sau într-o cămăruţă a fortului, în faţa hărţii întinse, unde se recapitula executarea ordinelor şi se trasau ordine noi.

— Băieţi, aveţi grijă, nu sînteţi aici fără stăpîn. Orice imprudenţă ne costă capul pe toţi !

Urma invitarea la masă. În toată această perioadă însă ofiţerimea renunţase la banchete, sindrofii, chefuri, iar nopţile la jocul de cărţi. Trecînd pe la comandamente, marii şefi lăsau mesele neatinse şi refuzau alcoolul. Se lăţise pe nesimţite, la comandamentele române, moda ceaiului, adoptată de la ruşi ; se ceruseră din ţară samovare şi ceainice, şi ceşti, de metal dar şi de porţelan (curios, atunci au apărut la Plevna, întîia oară, în liniile române, porţelanurile japoneze şi chinezeşti, dar nu pentru valoarea lor decorativă, ci ca recuzită de campanie). S-au spart oricum mai puţine ceainice şi ceşti de porţelan, decît anterior flute de şampanie şi pahare de coniac. Ba un comandant român, este vorba de colonelul Mihai Cristodulo Cerchez, a făcut chiar beţia albă a ceaiului. Îl învăţase la ceai prinţul Nigata.

Băuse pînă la abuz, cu niponii, dar şi singur, iar dimineţile umbla bolnav de luciditate, cu minţile zbîrnîindu-i în cozi fantastice de dragon. Vedea frontul de la un capăt la altul, ca din stratostat, deşi nu se mişca de la sol, resimţind dureros fiecare detaliu,

putînd să-l indice cu degetul pe hartă sau pe propriul lui trup. Într-o asemenea stare, colonelul Cerchez s-a prezentat la Cernat, care s-a speriat, văzîndu-l într-un hal fără hal.

— Ce-i cu tine, Mihai ?

— Nimic generale, sînt bine.

— Cum bine ? Suflă la mine !

Şi Cernat l-a prins de umeri silindu-l pe Cerchez să-i sufle în gură, cu gîndul că subordonatul băuse coniac.

— N-am nimic, fii liniştit, i-a spus Cerchez generalului, cu care era bun prieten, de pe vremea lui Cuza.

Cernat l-a împins pe patul de campanie, cu intenţia de a-l sili să doarmă.

— Culcă-te, dormi, ştiu că eşti frînt. Sau dacă vrei, dau ordin să-ţi aducă un ceai.

— Ceai ?

Cernat a rîs, înţelesese că prietenul lui se îmbătase cu ceai.

— Îţi trebuie odihnă. Ne-a sleit pe toţi priveghiul ăsta, la căpătîiul mortului.

— Care mort ? Va fi o bătălie groaznică.

Cerchez îşi imagina bătălia în chip apocaliptic, iar faţa lui albă, cadaverică, o confirma.

— Asta s-o crezi tu. De aici înainte bătăliile groaznice s-au terminat. Asta va fi ultima.

— Bine, *mon général,* dar n-am dat încă bătălia, a replicat colonelul cu limba împleticită.

— Ei şi ?... Ascultă-mă pe mine, n-o mai putem pierde... Decît, prin absurd, dacă se pune de-a curmezişul Dumnezeu.

A spus şoptit, în barbă „Doamne fereşte !" şi şi-a făcut discret o cruce, atingînd cu buricele degetului numai franjurii epoleţilor şi nasturele de deasupra centironului. L-a privit pe colonel, acesta se agăţase de cuvîntul acela, „absurd", care îi sticlea în

fața ochilor ca un cui de platină. A încercat să-l îndepărteze cu mîna :

— Ce înțelegi prin absurd ? l-a întrebat el pe general.

— Cum ce înțeleg prin absurd ! Cînd am spus eu absurd ?

— Ai spus cuvîntul absurd ! a insistat Cerchez, furios.

— Am spus că nu mai putem pierde bătălia decît prin absurd.

— Da, deci, concepi absurdul, îl implici, îl invoci !

Cerchez l-a privit pe general cu ochi de fiară, ochi de ucigaș. Cernat s-a speriat :

— Colonele, dumneata ți-ai pierdut mințile !

— Eu sau voi ?

Era limpede că Cerchez nu se afla într-o stare bună.

— Ar trebui să dormi și tu, *mon général.* Și cu alt ton, abia îngăimînd : Prințul doarme ?

— De la o vreme prințul nu mai doarme nopțile. Apoi după o pauză : Ar trebui să avem grijă de oameni. Extenuarea asta nu-i a bună. Trebuie să le ordonăm să doarmă !... Și aspru : Îți ordon.

Cerchez a rîs și a închis ochii. Nu putea dormi. Generalul și-a pus centironul și a ieșit, lăsîndu-l pe Cerchez să doarmă.

Dar Cerchez nu putea să doarmă. Pe colonel îl măcina un vîrtej alb, îl rîșnea în cap un fel de rîșniță, îl măcina fără zgomot, fără uruit, ca în vis. Era treaz, dar luciditatea silnică îi dădea ameteală și din cînd în cînd îl îmboldea din stomac o senzație de vomă, ca la otrăvire. Fiind amator de cafea, renunțase la cafea ca la un viciu. Și la tutun. Își propusese să urmărească în deplină limpezime a minții „ultimul episod". Fără să-și cravașeze nervii cu iritante. La alcool a renunțat în modul cel mai simplu, împreună cu alți ofițeri, cu care intrase în același pariu, spunîndu-le :

— Băieți, golim sticlele seara, după tragarea cortinei !

Nu se știe de ce toți își imaginau că cheful care va urma va fi seara. Cheful ar fi urmat firesc, după depunerea în lagăr a prizonierilor, după strîngerea armamentului capturat, după retragerea trupei în bivuacuri, după pansarea răniților. Dar, curios, Cerchez nu-și imagina acum de ce mai trebuie pansați răniții ! Care răniți ? În bătălia aceasta ultimă nu avea să mai curgă sînge, sau avea să curgă un sînge alb, un fel de fluid. Combatanții, victorioși și învinși, i se înfățișau ca niște făpturi transparente și aeriene, mînuind arme care nu produceau zgomot, perforînd parapete care nu se dărîmau, sfărmînd capete, piepturi, coaste, care rămîneau intacte, însemnate doar cu un sigiliu — al vieții sau al morții. Al cărei vieți ? Al cărei morți ? Important era ca masa de umbre a prizonierilor să fie strînsă în cete, în cîrduri, în turme, și să fie împinsă în lagăre, din care să nu mai scape nimeni. Să rămînă acolo. Pînă cînd ? Pînă la Judecata-de-apoi. Să-i judece alții, să-i judece cine trebuie. Cel care trebuie, Cel care, Carele... Nici carele nu scîrțîiau. Povara trofeelor — arme, steaguri, muniții, era tot aeriană. Astea toate unde se duc ? Și cine le păzește ? Tot niște umbre. De ce soldații noștri sînt umbre ? Fiindcă și învinșii sînt umbre. Umbre pînă cînd ? Pînă la capătul vieții ? Dar care capăt, dacă și capătul capătului e umbră ? Cerchez trăia groaza că războiul dura etern, că se mutase de fapt în lumea umbrelor, unde nu e durere, nici suferință, nici suspin, unde nu curge sîngele, sîngele acela roșu pe care oamenii îl pierd în mod iresponsabil, nebun, absurd. De ce să mai pansăm răniții ?

O ușoară plutire a trupului l-a făcut pe colonel să se îndoiască de trupul lui și să se prindă bine cu mîna de stinghia patului. A strîns stinghia pînă i s-a învinețit mîna. Apoi și-a privit mîna vînătă. Nici el n-avea sînge. Simțea că în capul lui nu circulă sîngele, de asta n-avea capul greu, tulbure, fierbinte,

ca la chef, ci strălimpede, lucid. Între timp, însă, în odaie a intrat o ordonanță cu un castron de supă în mînă.

— Dom'general a ordonat să mîncați supa. Și să nu mă mișc d-aici pînă n-o terminați.

— Ieși afară !

Soldatul a pus castronul pe o măsuță pliantă, la capul patului, dar n-a ieșit. A rămas rezemat de ușorul ușii.

— Nu ți-am spus să ieși ?

Soldatul a ieșit, rămînînd însă de cealaltă parte a ușii. Cerchez a sărit din pat furios, a deschis ușa și a zbierat la el :

— Piei d-aici, imbecilule !

Soldatul s-a făcut nevăzut, iar colonelul s-a așezat pe stinghia patului, cu capul în mîini. „Ceva nu e în ordine, și-a spus, din clipa asta înainte simt că fac prostii. Trebuie să mă stăpînesc."

A gustat din supă, o zeamă de carne cu crutoane, n-a avut putere să înghită mai mult, a lăsat lingura în castron. Apoi s-a întins din nou pe pat.

„Ar fi trebuit să-l pun să-mi tragă cizmele, și-a spus gîndindu-se la soldatul pe care-l dăduse afară. Să-mi tragă cizmele și să mă dezbrace. Să mă întind în pat, nu pe pătură, pe cearșaf." A ridicat un colț al păturii, dar cearșaful i s-a părut murdar. „Sau să-i fi ordonat să-mi aducă un cazan de apă rece, să-mi vîr capul în apă, să mă limpezesc".

Pe o ladă de campanie, lîngă pat, se aflau flacoane, șipuri și cutii cu medicamente. Colonelul a întins mîna, a luat un flacon de spirt și-a turnat în palme, dar aburii alcoolului i-au făcut rău. „Trebuie să ies la aer." A decis totuși să se culce, închizîndu-și dureros pleoapele, ținîndu-și ochii strîns închiși, și punîndu-și perna peste cap. A rămas multă vreme așa, într-o noapte albă, fără sfîrșit. Nu izbutea să provoace întunericul salvator, cineva i-l alungase din cap, din lobii ochilor, perna nu slujea la nimic. Și perna era albă, luminoasă.

A aruncat perna şi şi-a acoperit capul cu pătura aspră, mirosind a oaie, sudoare, spirt şi medicament. Mirosuri animale rîncede — mirosul de oaie, mirosul de transpiraţie cazonă, mirosul de spirt medicinal. Un război viitor va trebui să purifice, să epureze din trupuri mirosurile astea, dacă războiul e confruntarea supremă, atunci din acest alambic va trebui să curgă ceva, altceva, ceva pur cum ar fi spirtul, spiritul sau Sfîntul Spirit. Mai rămîn desigur măstăhaturile, drojdiile adică, reziduurile acelea puturoase, care se scot din cazan şi se aruncă la porci. La povernele de ţuică se îngraşă porci cu drojdiile rămase de la distilare, iar carnea crudă are un vag miros de alcool stătut. Ca în spitalele de campanie cînd se procedează la deschiderea abdomenului unor răniţi. Te inundă în nări duhoarea, lista de bucate şi carta de alcooluri consumate de animalul suferind, de fostul animal, de actualul animal, de insul animal, de fiinţă animală. „Atunci ce-ai aruncat în foc, domnule locotenent, domnule căpitan, domnule general, ce-ai aruncat în foc, dacă în dumneata a rămas doar asta ? Reziduurile ! Dar ce-a curs dincolo ? De fapt ce-ai dat ? Unde este spiritul ? Ei bine, îţi ordon să intri în foc altfel ; marş înapoi în prima linie, dar altfel, lasă trupul aici !“

Cerchez s-a întors cu faţa în jos, strîngîndu-şi obrazul în palme. Îşi simţea palmele reci şi era bine aşa. Era încă o probă că nu mai avea sînge. Decorporalitatea aceasta îi făcea bine, îşi atingea obrazul nu cu degetele ci cu nişte fluizi, şi obrazul — lipsit de carne — era un fluid, o formă ovală a unor fluizi indistincţi, uşori, lini, amestecaţi, întreţesuţi într-un fel de mască luminoasă. Ar fi fost interesant de văzut cum ar fi arătat obrazul lui într-o fotografie. Ce s-ar fi imprimat ? Ce contur ar mai fi avut obrazul sau mîinile, sau întregul lui trup ? Dar se simţea în cameră şi ceva material : tic-tacul. Uitase ceasornicul în buzunar. Auzea limpede, prea limpede, aproape zgomotos, tic-tacul mic. A scos ceasornicul şi l-a pus alături pe scaun. Apoi, fiindcă tic-tacul avea ecou, a pus peste ceasornic perna. „E culmea !“

a scrîşnit colonelul. Tic-tacul se halucina în ureche. Una din două, ori sfarm ceasornicul ori îmi trag un glonte în cap. Nu, mai bine în ureche, pe acolo intră zgomotul. Urechea n-a devenit impermeabilă la zgomot. Timpanul e o membrană prin care comunic cu lumea. Care lume ? Nu mă mai aud pe mine însumi."

„Trebuie să ies la aer". Şi a ieşit la aer, în ceaţa transparentă a zorilor.

La Bucureşti se lăsase iar ceaţa, o ceaţă lăptoasă şi umedă.

Deşi zi plină, la Ministerul Afacerilor Străine se lucra cu lămpile aprinse, iar titularul departamentului părea că nu părăsise biroul în cursul nopţii. Se vedea asta din mişcarea uşor somnambulică a funcţionarilor — secretari, stenografi, curieri diplomatici, acea lume confidenţială care rămînea la post întotdeauna, pînă la ore foarte tîrzii.

Nu dormise se pare nici oaspetele din anticamera ministrului, generalul conte Ignatiev, la a cărui vizită Kogălniceanu nu se aştepta, dar nici n-o excludea. Contele apărea întotdeauna la timp. Kogălniceanu a jucat totuşi uimirea primindu-l :

— Nu sînteţi la Petersburg ?

— Ce-aş mai căuta acolo ? a răspuns contele. Petersburgul e la ora asta pustiu. Mai veselă şi mai senină e Moscova.

Petersburgul „era pustiu", fiindcă guvernul imperial şi lumea diplomatică a capitalei ruse se afla la Bucureşti. Moscova era „mai veselă", fiindcă de-acolo se dăduse semnalul războiului şi se profeţise victoria. Acum se aştepta confirmarea.

Cei doi şi-au băut în linişte cafelele, fiecare cu gîndurile lui, într-un anume fel de intimitate, fără efortul de a face conversaţie. Efort imposibil, dealtfel, cei doi fiind osteniţi, contele călătorise cu trenul toată noaptea, Kogălniceanu nu se mişcase de la birou, ocupat cu parcurgerea unui maldăr de de-

peşe, mai multe decît niciodată. Le avea pe masă, originalele cifrate şi transcrierile, cu sublinierile şi rezoluţiile ministrului.

— Vă întoarceţi pe front ? l-a mai întrebat Kogălniceanu pe conte.

— Nu.

Sensul era „Ce să mai caut acolo !“ şi amîndoi au îndepărtat ceştile, semn că partea formală a primirii se isprăvise. Aşteptau — şi unul şi celălalt. Părea că Plevna fusese dată la o parte, dintre ei, ca o piesă jucată.

— Am ţinut să vă întîlnesc, a început Ignatiev, mai înainte de a-l vedea pe cancelar.

Propoziţia conţinea un sîmbure de nelinişte — de ce graba asta ? —, Kogălniceanu îl urmărea pe generalul-diplomat cu atenţie, dar acesta a minimalizat lucrurile cu o glumă :

— Marele cneaz doarme la ora asta ca un prunc. Din clipa cînd a pus sacii în căruţa războiului, nu i-a mai păsat de nimic.

Nu era chiar aşa, totdeauna însă Ignatiev avea talentul de a-l disculpa pe marele cancelar, insinuînd cînd asupra somnolenţei lui senile, cînd asupra agresivităţii senile, cînd asupra încăpăţînării senile. Kogălniceanu a avansat :

— Marele cancelar poate fi liniştit şi din alt punct de vedere : a meditat din vreme la chestiunea păcii.

— M-aş mira ! s-a îndoit Ignatiev. E o chestiune la care încă nimeni nu s-a gîndit.

Ignatiev minţea cu seninătate. Partenerul lui o ştia. În acelaşi birou, la începutul toamnei, Kogălniceanu avusese o discuţie cu baronul Stuart pe aceeaşi temă. Consulul general al Rusiei l-a privit la rîndu-i senin, ba mai mult a părut a afişa pînă la urmă o mină uşor surprinsă, cînd s-a formulat chestiunea :

„— Chestiunea păcii ? !... Dar e prematur să avansaţi asupra unei asemenea probleme, atîta vreme cît războiul se află în plinul lui. Şi rîzînd : În actualele

condiţii cine se gîndeşte la pace, în afara gazetarilor care stau pe margine !

— Cine se gîndeşte ? Dumneavoastră, să spunem. Şi nu numai dumneavoastră. Sînt informat, i-a spus lui Stuart, că generalul Ignatiev se interesează, foarte insistent, dacă România formulează pretenţii cu privire la condiţiile păcii."

Acum îl avea în faţă pe Ignatiev. Atunci, în septembrie, baronul Stuart rîdea :

„— M-aş mira, spusese el. Generalul Ignatiev se află în dizgraţia ţarului, după cum ştiţi."

Primele două înfrîngeri ruse din Balcani îl scoseseră din scenă pe Ignatiev. Cercurile militare din preajma împăratului îl acuzaseră pe diplomat de a fi dezlănţuit prematur războiul, prin intrigile lui. Ignatiev revenise acum, obosit şi victorios. Kogălniceanu a consemnat şi momentul, şi semnificaţia :

— Nu pot să nu mă bucur în ce vă priveşte. Prezenţa dumneavoastră la Bucureşti înseamnă că vi s-a dat dreptate. Iată, aţi revenit printre noi. Şi cu alt ton : Aceasta mai înseamnă şi că ceasul păcii se apropie.

— Credeţi ? a făcut mină uimită de astă dată Ignatiev.

— Altfel de ce-aţi fi venit ?... M-a prevenit de-altfel din Petersburg generalul Ghica, trimisul nostru.

A ridicat de pe birou cîteva foi de hîrtie şi le-a trecut lui Ignatiev drept confirmare. Acesta le-a primit şi a început să le parcurgă. Apoi le-a depus pe masa care-l despărţea de Kogălniceanu.

— Recunosc stilul generalului, a spus Ignatiev dînd din umeri. Numai că afirmările din această hîrtie sînt deocamdată simple aserţiuni.

Kogălniceanu a reţinut acel „deocamdată". Ignatiev a continuat :

— Totul rămîne vag, cît se poate de vag, pînă cînd victoria nu se va contura ferm la orizont. Pînă atunci toate proiectele de pace rămîn în dosare. Or, excelenţa-voastră ştie cîte proiecte de pace au murit

în dosare... Şi mai e încă ceva : pînă mai ieri vă dădea nelinişti războiul ! Acum vă dă nelinişti pacea ?

— Războiul nu ne-a dat nelinişti, conte. Am vrut participarea la război, şi am obţinut-o... Dar asta modifică, dintr-odată, şi chestiunea păcii. Şi net : Din perspectiva noastră, acel vechi proiect de pace a devenit în clipa asta expirat, caduc !

— O, excelenţă, vorbim despre pace ca şi cum ne-am afla în anticamera tratativelor !... Încă ne batem.

— Desigur.

Lucrurile au rămas aici, în acest punct, amîndoi partenerii nedorind să le lămurească sau negăsind calea, pe care fiecare lăuntric o căuta. Kogălniceanu a schiţat un drum :

— În vară, cînd armata română nici nu trecuse încă Dunărea, contele Şuvalov, ambasadorul Rusiei la Londra, discuta cu lordul Derby condiţiile păcii viitoare, *anticipînd chiar asupra lor !*

— Habar n-am.

— Contele Şuvalov cerea Marii Britanii să rămînă în rezervă faţă de orice eventuale pretenţii româneşti, care ar putea fi formulate după război.

— Cîte vorbe...

Ignatiev a prins să tamburineze cu degetele în manşonul fotoliului, apoi şi-a aprins o ţigaretă.

— Am fumat mult, a început el. Şi cu ton confesiv : În general noi, diplomaţii, ne consumăm mai mult decît s-ar cuveni în fumul presupunerilor. Cheltuim o energie întotdeauna disproporţionată cu rezultatul ; trecem în fantastic.

Şi privindu-l pe ministru român *en toute sincérité :* De unde Dumnezeu să ştim noi, azi, aici, cum va arăta harta Peninsulei balcanice după război ?

— Unii dintre noi o ştim, de pe acum !

Ignatiev a consimţit, magnanim :

— A, desigur, dar la modul cel mai general. Apoi divagînd, dar nu fără intenţia preciziunii : Va fi limpede, astfel, că marile puteri nu vor admite ca Peninsula balcanică să fie un spaţiu gol...

— Dar de ce „spaţiu gol“ ? Această peninsulă e populată cu popoare, care sînt sau vor deveni naţiuni.

— Desigur, a admis contele. Depinde însă în favoarea cui.

— Cum, în favoarea cui ? ! Şi brusc : În favoarea lor !... Iar în acest sens „spaţiul gol“ despre care vorbeaţi se va desfiinţa. Nu va fi nevoie de prezenţa altcuiva pentru plombarea acestui spaţiu.

Ignatiev a tăcut. Era un lucru pe care nu-l putea înţelege. A introdus o precizare :

— Şi cine va garanta naşterea sau dezvoltarea autonomă a acestor naţiuni ? a întrebat el.

— Aceste popoare din Peninsula balcanică s-au născut demult, a răspuns Kogălniceanu ca istoric. Otomanii le-au găsit aici. Ei n-au făcut altceva decît să le supună. Acum, aceste popoare se vor elibera. Cît priveşte România...

Ignatiev a devenit şi mai atent. Ceva îl neliniştea. Ceva putea să-l depăşească. A întrebat, prudent :

— Aţi discutat ceva, în acest sens, cu marele cancelar ?... I-a făcut ţarul prinţului promisiuni ?

— Nu ştiu nimic, a spus *en toute sincérité* Kogălniceanu, repetînd jocul anterior.

Ignatiev a rămas pe gînduri. A stins ţigara. A rămas apatic. Era apatic şi Kogălniceanu.

— Vă daţi seama, a reluat contele, după o pauză, că în ceea ce mă priveşte eu nu sînt decît un umil funcţionar al imperiului.

— Ca şi mine, l-a confirmat conu Mihalache. Sînt un simplu funcţionar al statului român.

Pentru Ignatiev, Kogălniceanu reprezenta un fel de bolovan, greu de urnit, odată fixat într-un loc, într-o obsesie. Preferabil lui Brătianu, ale cărui obsesii se lăsau greu descifrate, primul-ministru scăpînd printre degete, apărîndu-se agil, insinuînd că n-ar avea obsesii. Ignatiev ştia că cel mai simplu lucru, dacă vrei să afli gîndurile românilor într-o

anume chestiune, era să discuți cu ministrul lor de externe, și, dacă se poate, să-l iriți. Atunci firea vulcanică a lui conu Mihalache și patima lui de istoric îi jucau festa. Ministrul emitea pe loc programe politice vaste, care, *nota bene !*, nu coincideau decît rar, provizoriu, sau ici și colo cu programele guvernelor pe care Kogălniceanu le slujea. Asemenea declarații se cereau deci considerate cu prudență, în conformitate cu opiniile altor miniștri, ale primului-ministru, în mod deosebit, care nu rareori dădea din umeri, părînd a spune : „Sînt opiniile domnului Kogălniceanu". „Bine, dar nu-i domnia-sa ministru de externe în actualul guvern ?" „Desigur, i s-ar fi răspuns, dar asta nu-l împiedică să aibă propriile sale opinii politice". „Și aceste opinii nu angajează guvernul ?" „Rămîne de văzut, guvernul n-a făcut încă nici o declarație oficială." Chestiunea era cît întindea coarda un guvern față de o mare putere sau alta, folosindu-l pe Kogălniceanu.

Astfel, cu un an în urmă, în vară, în perioada așa-numitei neutralități, guvernul de pe atunci riscase față de Înalta Poartă, prin declarația incendiară a lui Kogălniceanu, care, în zelul lui de solidarizare cu popoarele sud-dunărene, împingea făți-ș România în război. Românii profesau pe atunci „o neutralitate cu dinții strînși", arătînd de fapt colții, iar formula ministrului de externe „armata română freamătă sub jugul disciplinei", alarmase cercurile diplomatice de la Stambul, unde Ignatiev se afla în post. Consecință : Kogălniceanu a fost retras. El revenise în același post, în guvernul Brătianu, semnînd convenția româno-rusă din 16 aprilie, alături de baronul Stuart. Relațiile contelui Ignatiev cu ministrul de externe român erau tocmai de aceea prudente.

Ca și ale lui Kogălniceanu cu contele, atît de ilustru în zelul lui de a arbitra asupra diplomației marelui imperiu. Și față de el bărbații politici de la gura Nevei afișau o anume rezervă. Ei se arătau cînd iritați, cînd scandalizați, cînd blazați sau neputincioși față de isprăvile contelui, care, atunci cînd nu izbutea, cădea în dizgrație, ca să revină peste

puţină vreme deasupra, victorios. Erau clipele cînd guvernul se întîlnea în acţiunea lui politică, atît de ezitantă adesea, cu idealul contelui Ignatiev, slavofil convins. „Fericita coincidenţă" se întîmplase şi acum. Pentru Ignatiev, ca şi pentru Kogălniceanu, Plevna căzuse, iar de pe culmile Balcanilor se vedea Bosforul.

Obrazul contelui părea liniştit şi satisfăcut. Kogălniceanu a trăit o scurtă clipă de spaimă.

Amîndoi se gîndeau, de fapt, la acelaşi lucru.

Cerchez s-a plimbat mult pe cîmpul gol din faţa comandamentului, un cîmp care se isprăvea în ceaţă sau în lumina tulbure a zorilor. Trebuia să-şi controleze totuşi aşezarea în timp, îşi dădea bine seama că orele contau, că minutele şi chiar secundele puteau să devină, pe neaşteptate, buimăcitoare.

Era necesar să-şi ia în stăpînire mintea, cu un acerb efort de voinţă. Să despartă veghea continuă în care se afla, în nopţi, în zile, în ore. Făcuse de fapt asta în jurnalul de operaţiuni al diviziei, pe care colonelul l-a redactat cu mîna lui, atent la toate amănuntele care să fixeze exact ziua, locul, ora. Însemnările erau uneori lipsite de importanţă, dar pregnante ca nişte fotografii :

„Pe la 3 ore s-a observat de către d-l comandant al Diviziei că între liniile de avant-posturi în josul redutei Craiova mai spre dreapta, circa 400 paşi, se află mai multe vite şi oameni ; ordonînd unui ofiţer de a merge cu un pluton de călăraşi şi susţinut de un pluton de infanterie, spre a captura acele vite, s-au reîntors cu 29 vite mai mari plus 2 viţei tărcaţi, mai mulţi bulgari şi 3 soldaţi turci prizonieri ; a fost un al 4-lea mort."

Asta era în 7 octombrie, perioadă de inactivitate.

În 10 octombrie comandantul diviziei a avut ceva mai multă activitate, notată iarăşi în „Jurnalul de operaţiuni". Urma să aibă loc un armistiţiu, totul trebuia minuţios pregătit, pînă la detaliuri. A în-

semnat expres în jurnal aceste „detaliuri", cu subliniere :

Detaliurile care tratează despre îngroparea morţilor sînt următoarele :

„Mîine, luni 10 octombrie, la 9 ore dimineaţa, un drapel alb va fi ridicat pe reduta Griviţa. Turcii vor ridica şi ei unul pe reduta lor — acesta fiind semnalul pentru începerea scurtului armistiţiu.

100 de oameni fără arme, 50 şi 50 de fiecare parte, precedaţi de cîte un ofiţer şi de un drapel — cu crucea roşie şi semiluna roşie —, vor descinde din redutele respective şi se vor întîlni în vîlcea — Valea Plîngerii — unde vor proceda la rînduirea cîte unui cordon de soldaţi, desemnînd zona neutră."

Era vorba despre scurtul armistiţiu, din 10 octombrie, prin care părţile conveniseră să-şi retragă şi să-şi îngroape morţii rămaşi între linii. O linie despărţitoare de 20 de metri fixa limita de apropiere a gărzilor neînarmate din ţara nimănui.

„Înmormîntările, de amîndouă părţile acestei linii, vor avea loc după regulile stabilite în scrisoarea generalului Todleben către Osman-paşa şi acceptate de cel din urmă."

Cerchez primise o copie a acelei scrisori. Todleben insistase ca operaţiunea să se desfăşoare în aceleaşi condiţii ca şi la Sevastopol, iar Osman, constrîns de presiunea internaţională a Crucii Roşii, mai mult decît de miasmele de descompunere, consimţise. Consimţise, punînd condiţii severe, care urmau a fi strict observate de cele două părţi.

„Ofiţerii celor două părţi îşi vor aranja orologele lor şi vor fixa timpul strict pentru îngroparea cadavrelor. Fiecare parte va avea asupră-i lopeţi, tîrnăcoape şi brancarde, pentru a nu se depăşi timpul convenit. Suspensiunea nu poate trece peste 3 ore."

De ce numai trei ore ? Osman-paşa, ca militar, ştia de ce. Contactele paşnice între combatanţi descompuneau moralmente armatele ostile, trupele transformîndu-se rapid în nişte adunături de civili. Cum s-a şi întîmplat. După semnalul sonor al ar-

mistiţiului, dat la goarnă, după ieşirea din tranşee a celor două şiruri de soldaţi fără arme, trupele române şi trupele turceşti s-au instalat pe parapete ca la un spectacol. Nu morţii le interesau, ceea ce se petrecea sub ochii lor în ţara nimănui — transportarea cadavrelor, schimbul de cadavre şi îngroparea — ci ceea ce reprezentau ele, ce erau de fapt ele însele, aceste mase fără arme. Era în primul rînd un fel de satisfacţie pentru isprava lor comună, masa de morţi care le despărţea, un fel de *uuu !, oho !, uite ce făcurăm !* acea exclamaţie involuntară care însoţeşte contemplarea oricărei isprăvi omeneşti duse pînă la capăt, oricît de atroce sau macabră ar fi. Era apoi uluirea că cei care* săvîrşiseră această ispravă erau chiar ei, aceştia rămaşi vii, care acum se scărpinau în cap, sau în barbă, fără remuşcări, amuţiţi de spectacolul îngheţat al grozăviei care nu căpătase încă amploarea catastrofei, de vreme ce ei, cei rămaşi, erau încă vii. Era apoi curiozitatea nătîngă, stîngace, cu neputinţă de înfrînat de a se vedea faţă la faţă : *uite, chiar ăştia sîntem, noi şi ei.* Adversarii se priveau cu lăcomie, constatînd la început în chip uimit, apoi stupid, apoi fatal că ei şi ei erau identici.

Colonelul Cerchez se afla de faţă, supraveghea operaţia în numele diviziei, reprezentînd partea română şi împărtăşea aceleaşi gînduri cu oponentul lui invizibil, Osman-paşa. Acesta, Osman, n-a mai putut răspunde de oamenii lui, cum nici Cerchez de ai săi. Soldaţii lui Cerchez primiseră armistiţiul ca pe o arvună de pace, ofiţerii ca pe un prim moment monden. Aceştia din urmă se dichisiseră, îşi puseseră uniformele de ceremonie, soldaţii se tunseseră şi se bărbieriseră, primenindu-se ca pentru duminică. Acelaşi lucru îl făcuseră şi turcii. Întîlnirea, de la distanţă, în prima clipă, a avut ceva sărbătoresc.

Apoi au scăpărat glumele, trimise întîi spre brancardieri :

— Caramane, nu te-ntoarce cu dosul la turci, că...

— Că ce ? a întrebat Caraman, tăbîrcind un mort.

— Vezi că ăştia nu glumesc cu c... tău !

Jignit, Caraman a smuls mîna unui mort şi a ridicat-o în aer, amenințînd că-l cîrpeşte pe glumeț. Acesta chiar s-a speriat. Cu mîna mortului în mînă, Caraman părea de zece ori mai înalt. A intervenit un ofițer.

— Criminalule, lasă mîna mortului în pace !

Caraman l-a privit pe acesta cu ochi uimiți, apoi a privit mîna : era un obiect inutil, un fel de drug de lemn, iar mortul nici nu exista. Caraman a aruncat mîna aceea a nimănui peste alte asemenea obiecte desperechiate şi inutile, care urmau a fi îngropate.

Dar între timp „gluma" se lățise. Cerchez a observat cu surprindere întîi, apoi cu intrigare, că soldații români şi turci s-au pus pe comerț. Schimbau între ei țigări, foițe de tutun, pacuri de tutun, lulele, iar unul care n-avea ce vinde îl tot tenta pe turcul din față cu cartonaşul matricol de la gît. Pînă la urmă turcul şi românul au consimțit să facă schimb de numere matricole, fiecare întorcîndu-se în linia lui mulțumit.

— Cretinule, ai să mori ca un turc ! l-a apostrofat pe cel în cauză un sergent, tăindu-i pe loc bucuria şi lăsîndu-l zăpăcit. Ce te faci dacă mori peste zece minute ? Mori în legea ălora ? !

Soldatul a rămas cu cartonaşul în mînă, posomorît. Cartonaşul a trecut apoi din mînă în mînă, fiind întors pe toate feţele. Restituindu-l posesorului, cineva a pus concluzia :

— Da, domnule, şi ăştia mor la fel !

Iar soldatul a pus „destinul turcului" în buzunar, mulțumit pînă la urmă de afacerea pe care o făcuse : avea ceea ce nimănui nu-i trecuse prin cap să aibă.

Doar Cerchez clocotea, abia strunindu-şi nervii. El stătea cu un ochi pe ceasornic, cu celălalt scrutînd sumbru mişcarea de pe cîmpul cu morți. Trebuia ca treaba să se isprăvească mai repede. Scăpate din mînă, masele de oameni uită instantaneu de misia lor, cum se şi dovedea. Ele consimt rapid şi la minimum asupra unui țel atins, ca să încheie

cît mai repede și să redevină ceea ce sînt. Lăsîndu-le de capul lor, și-a mai spus colonelul, sacrificiile nu s-ar fructifica, ar fi perfect penibile, adică inutile.

Cerchez consimțise să se ocupe personal de strîngerea morților, nutrind speranța că va izbuti să-l găsească printre cei aduși în liniile române pe prietenul său maiorul Gheorghe Șonțu, căzut în 30 august, la Grivița. Cadavrele se prezentau însă prost, în majoritate, descompuse, sfîrtecate de sălbăticiuni, a mai recunoaște pe cineva era speranță vană. Un singur chip, rămas intact, chipul unui bărbat cu barba crescută, păstra o încruntare de copil. Încruntarea din clipa morții, bosumflarea unui copil smuls de la sîn, iar aerul infantil contrasta cu fața bărboasă, bărbătească, vînătă.

Cerchez a lăsat să-i cadă mîna, semn că jocul de-a pacea s-a isprăvit.

În aceeași noapte a notat în jurnal :

„Pe la 8 1/2 seara o fusiliadă foarte vie din partea turcilor, și în replică din partea trupelor noastre, a făcut să se creadă în iminența unui atac. Din raportul comandantului trupelor din redută se vede că începerea focului a provenit din cauza următoare : Turcii, văzînd tăcerea noastră, au scos oamenii spre a lua lemne din covergile de lîngă redută ; s-a produs zgomot, ambele părți — crezînd că sînt atacate — au fost silite a răspunde.“

S-a intrat în normalitatea războiului, care e tensiune. Tensiune pe arcul mare al zilelor și nopților, tensiune pe ore și minute. Pe Cerchez îl intrigau tocmai aceste evadări din tensiune, poticnirile, căderile, suspendările, care — dar el nu-și dădea seama — sînt o dreaptă compensație pentru nervii prea încordați, sînt necesare și fatale ca și somnul.

Recapitulînd în minte jurnalul, pe ore și pe zile, rezulta că pe front nu s-a întîmplat nimic, cel puțin în aceste săptămîni de blocadă. Dar era stupidă atunci tensiunea. Lucrurile își pierdeau conturul

normal, pînă și fleacurile căpătau proporții fantastice.

Tocmai de aceea jurnalul era necesar, paginile jurnalului, peste rostul lor de document oficial, reprezentau un punct de sprijin. Informațiile trebuiau să fie cît mai precise, mai concis redactate, pe ore și minute, nu numai din scrupulul exactității în sine, cît din spaima de a nu evada din fapte, mai ales cînd faptele erau mici.

„Ieri a fost prins trecînd în liniile române un spion grec." Informația, raportată de un subaltern și consemnată sec în jurnal, reprezenta o nerozie. Cum un spion grec ? Era grecul spion al guvernului grec, la Plevna ? Absurd. Grecul era un negustor grec, cu domiciliu în Plevna, fugit „de barbaria otomană", cum el însuși o declara. Dar grecul putea să fie spion al otomanilor, și atunci denominațiunea de spion era exactă. Era deci un spion otoman, deși era grec.

În privința grecului trebuia să facă o anchetă și să întregească mai apoi jurnalul cu detaliile necesare. Aceste detalii, în fond, erau totul. Tocmai de aceea le și cerea subalternilor : „Raportați-mi numai ceea ce s-a întîmplat strict !" Și altă dată : „Raportați în scris, cu grija de a redacta exact." Nu era vorba numai dacă un fapt „era sau nu era așa", ci dacă faptul s-a așezat exact în pagina raportului, fără a pune premisa unei posibile denaturări, care să înlesnească o falsă interpretare și de aici o falsă decizie.

Revenind la grec, același grec îi spusese ofițerului care-l luase prizonier că în lagărul turcesc „domnește demoralizarea". Se putea să fie așa, grecul putea să fie de bună credință, și în acest caz informația trebuia consemnată. Dar se putea la fel de bine ca informația să fie falsă, lansată anume, tocmai ca trupele aliate să-și adoarmă atenția și să îngăduie, prin iresponsabilitate, ieșirea otomanilor din lagăr printr-un gest ultim. Putea transmite Cerchez informația mai departe, fără un risc ? Dar putea s-o omită ?

A simţit că mintea îi intră iarăşi în vîrtej, deşi făcuse efortul să răsucească rotiţa ceasornicului interior, pînă la limită. S-a aşezat la pămînt, pe hatul unei porumbişti neculese. A scos din buzunar ceasornicul, ca să se împace cu el. L-a depus pe un muşuroi de furnici, un con de pămînt bătucit de ploile toamnei, acoperit de frunze. Ceasul de argint, pe frunzele moarte, a părut strident. Acul lung şi negru măsura clipele, sub ferestruica bombată de cristal. Bombată ca o pupilă. Acul scurt, indicînd orele, părea nemişcat.

„Există două măsuri ale timpului, una mică şi alarmantă, şi una lungă."

Muşuroiul de furnici părea inert.

„Eu aparţin măsurii scurte şi alarmante."

Furnicile dormeau probabil, în interior. Acul scurt şi negru nu se mişcase din loc.

Cerchez s-a întins pe spate, pe pămîntul rece. Chipiul i-a căzut din cap, rostogolindu-se alături. „Măsura mică" îl obseda.

„De fapt eu gîfîi, îmi pun plămînul şi inima în galop, cînd ar trebui să fiu liniştit. Să adoptez măsura lungă."

Cei din 30 august, de la asaltul Griviţei, camarazii lui, inclusiv Şonţu, adoptaseră „măsura scurtă". Şi căzuseră.

El a notat sec, în *Jurnalul de operaţiuni* al diviziei, rezultatul înhumărilor de după acel armistiţiu :

„La ora 9 dim., după cum se convenise, a avut loc înmormîntarea cadavrelor ; toate au mers conform condiţiilor stipulate, numărul cadavrelor ce s-au înmormîntat nu s-a putut număra, cauza crez că a fost precipitarea."

Deci din nou precipitarea. Spaima de „măsura scurtă".

S-a ridicat în şezut, a cules ceasornicul de pe muşuroi, dar muşuroiul i-a atras atenţia. Se afla acolo, îngropat în pămînt, un întreg lagăr de furnici.

Ofițerul a scos stiletul, l-a înfipt în coasta mușuroiului, a desfăcut o bucată din lutul acoperișului. A privit apoi atent, cu ochi mari, etajele de viață amorțită, suprapuse ordonat, pînă undeva în adînc. I-au atras interesul niște săculeți albi, distribuiți în niște nișe adînci — provizii ?, apoi l-au uimit rîndurile negre de ființe mici, paralizate. Aerul rece și umed le-a făcut să învie, dîndu-le un fel de tremur, fără să le pună în mișcare. Cerchez a așezat ceasornicul pe inima mușuroiului, lăsîndu-l cîteva clipe lungi.

Apoi s-a ridicat, luîndu-și ceasornicul și strecurîndu-l în buzunarul de la veston. A plecat cu pas grăbit spre comandamentul diviziei. Dar s-a oprit, ars de o grijă sau de o remușcare. S-a întors. S-a aplecat. A luat în palmă bucata de lut, fracțiunea aceia de acoperiș, potrivind-o la loc. Mușuroiul era acum perfect închis.

Prințul Nigata nu mai putea părăsi București. Printr-un fapt neașteptat — dispariția prințului Sanadaru, el devenise prizonier al acestui oraș european, în neputință de a se mișca sau de a întreprinde ceva, pînă la regăsirea fugarului.

Despre fugar, prințul Nigata gîndea multe, gînduri învălmășite și tulburi, abia ultimul gînd — cuprins într-o sentință dintr-o carte veche de cugetare, aducîndu-i o lumină, un început de limpezire. Sentința asupra căruia prințul tutore se oprise, în ora matinală de meditație, suna așa : *La vreme de război [cutremur], oamenii fug de propria lor natură.*

Dacă propoziția era exactă, aceasta ar fi însemnat că prințul Sanadaru și-a descoperit abia acum propria natură, bună sau rea, și nu oriunde ci aici, în acest oraș european de la capătul lumii. Această ultimă constatare complica lucrurile : de vină era războiul (cutremurul) sau locul unde se petrecea cutremurul, adică acest oraș în care tînărul își schimbase firea, peste noapte, fugind de sinele său ?

Prinţul Nigata şi-a dat seama că a introduce în judecată un termen nou — oraşul, lumea aceasta străină, va îndepărta viitoarea concluzie de premisă, drept care a revenit la premisă — cutremur (război), în raport cu prinţul Sanadaru. Pornind de la această propoziţie : „La vreme de război (cutremur) oamenii fug de propria lor natură", pentru a o înţelege mai bine, prinţul Nigata a desfăşurat un sul de gînduri şi cugetări, după cum urmează :

La vreme de război [cutremur]
oamenii buni devin răi,
oamenii răi devin buni ;
oamenii îndrăzneţi devin fricoşi,
oamenii fricoşi devin îndrăzneţi ;
oamenii agresivi devin liniştiţi,
oamenii liniştiţi devin agresivi ;
oamenii înţelepţi devin nebuni,
oamenii nebuni devin înţelepţi ;
oamenii oameni — neoameni,
oamenii neoameni — oameni...

Ceea ce făcea spectacolul lumii imposibil sau nereal, printr-un amestec buimăcitor al contrariilor, fiecare apărînd altfel decît înainte, în chip contrariu. Aceasta nu era cu putinţă, scara pe care prinţul Nigata a desfăşurat-o răsturnînd învăţătura prealabilă despre om şi natura umană, o învăţătură pe care o socotea benifică, aducătoare de linişte. Dacă învăţătura era bună, proastă nu putea fi decît înţelegerea şi aplicarea ei, şi, ajuns aici, prinţul Nigata a început prin a se acuza. Aceasta însemna că el, ca tutore, nu cunoscuse şi nu înţelesese adevărata fire a prinţului Sanadaru. Necunoscînd-o, n-a înţeles-o. Neînţelegînd-o, a numit-o fals. Numind-o fals, a dat poveţe inadecvate, la care tînărul prinţ nu s-a putut conforma decît fals. Conformîndu-se fals, tînărul prinţ n-a mai ştiut ce să facă, procedînd pînă la urmă în chip arbitrar.

Prinţul Nigata a trăit sentimentul încriminării într-o mare vinovăţie, filosofică şi etică. Filosofic, el a atins, fără să-şi dea seama cînd, spinoasa problemă

a „justelor designaţii", problema de a şti să atribui fiecărui lucru un nume adecvat, aşa cum legiuise învăţătura gînditorilor antici din şcoala *Ju tzia,* pe care el o studiase :

A atribui juste designaţii (a numi adecvat) *înseamnă a acorda numele cu lucrurile şi a explica lucrurile...*

Stînd în genunchi, pe rogojina de bambus, cu faţa către răsăritul soarelui — era ceasul răsăritului, prinţul Nigata a constatat că numele şi lucrurile se prezintă diferit, desfăcute unele de altele, ca aromele care ar fi plutit peste corolele unor flori din care nu emanau în chip firesc.

Dacă designaţiile, a continuat el, *nu sînt juste, atunci cuvintele nu se acordă, şi dacă cuvintele nu se acordă, atunci nici lucrurile nu sînt explicate !*

Lucrurile neexplicate stăteau grămadă, ca nişte cotoare de flori care s-ar fi scuturat. De cealaltă parte, într-o altă grămadă, stăteau petalele sau aromele inutile.

Lucrurile nefiind corect explicate, cugetarea şi muzica, ştiinţa numerelor şi moravurile nu progresează !

Nu progresa nici cugetarea prinţului Nigata, care se vedea neputincios între cele două grămezi de obiecte fără sens, unele ponderabile — lucrurile, altele imponderabile — numele, el însuşi, prinţul tutore, fiind inapt să se ridice la puterea de a lua o decizie.

Şi dacă acestea nu progresează nici pedepsele nu pot fi date în mod just, a constatat prinţul, învins, punînd concluzia :

Pedepsele nefiind date în mod just, lumea intră în dezordine, nimeni nemaiştiind ce are de făcut.

Era şi cazul lui. Nici prinţul Nigata nu mai ştia ce are de făcut, odată epuizată recitarea versetelor. El a rămas multă vreme cu braţele încrucişate şi cu picioarele răsucite sub trup, în poziţia meditativă cea mai adecvată, ţinîndu-şi fruntea aplecată spre

piept şi gîtul încordat, într-o voinţă de concentrare dar şi de destindere. Limpezirea nu sosea în mintea prinţului decît în clipa cînd contrariile care provocaseră tulburarea erau nu înlăturate, ci puse în condiţia de a se anula reciproc, sub puterea unei judecăţi încă şi mai înalte, care făcea să se vadă natura unică a gîndurilor, lucrurilor, numelor.

De obicei prinţul Nigata îşi încheia ora de meditaţie, recitind cîteva paradoxe datorate sofiştilor din China veche, nu cugetări ci sofisme, care aveau rostul de a-i împrospăta spiritul :

Roţile unui car nu ating pămîntul.

O asemenea roată de car se simţea şi el.

Un cîine negru este alb.

Prinţul Sanadaru era un cîine alb sau negru ?

Sudul şi nordul fac un singur punct.

Paradox fără comentariu.

Un ou are pene.

Paradox fără comentariu. Şi paradoxul final :

Soarele apune cînd e la zenit,
creaturile mor cînd se nasc.

Exerciţiile gimnastice, care au urmat imediat, l-au repus pe prinţul tutore în deplină stăpînire asupra întregului alcătuirii sale, deci în dreptul de a judeca practic şi de a decide, în sfîrşit. Abia acum, într-o asemenea clipă, dispariţia prinţului Sanadaru i-a apărut tutorelui drept ceea ce era, un act inadmisibil.

Nu mai contau consideraţiile asupra naturii morale a prinţului — fugise de natura lui rea, fugise ca să-şi regăsească natura bună, conta dispariţia, cu toate consecinţele ce se impuneau : prinţul Nigata era obligat să ceară concursul poliţiei locale pentru regăsirea fugarului — ceea ce expunea grupul japonez unui adevărat scandal, el era obligat să notifice şefului casei Katzura, prinţul Toyobe, această abatere în conduita micului prinţ, punîndu-se pe sine, ca tutore, într-o postură penibilă, în sfîrşit, el ca prinţ se afla în cea mai dezonorantă situaţie, situatia de prizonier al împrejurărilor, de

subordonat al insubordonării celui pe care îl avea în veghe. chiar tînărul de care răspunde.

Fapt grav, deosebit de grav, prinţul Sanadaru nu era oricine. El aparţinea ilustrei case Katzura, una dintre cele patru mari case princiare — Fushimi, Katzura, Arisugawa şi Kanin — care puteau propune succesori la coroana imperială, împăratul Moutzhito şi împărăteasa Harouko, deşi tineri, fiind lipsiţi pînă la acel an de copii.

Fapt şi mai grav, prinţul Sanadaru era singurul purtător în linie masculină al numelui ilustrului neam, ajuns în situaţia unei familii împovărată de surori, verişoare, mătuşi. Plecarea prinţului Sanadaru în voiajul european fusese însoţită, tocmai de aceea, de mare atenţie şi mari precauţii. Au tresărit de spaimă prinţesele mătuşi, Tsuneko şi Tomoko. Participarea prinţului la războiul sud-dunărean, văzută ca o şansă de prinţul Toyobe, fusese de asemenea considerată de casa Katzura cu mare atenţie şi mari precauţii. A leşinat de emoţie, aflînd vestea plecării micului prinţ pe front, prinţesa soră Nabuko. Nu cu puţină încordare urmăreau acelaşi voiaj membrii casei princiare Oyama, din Kioto, avîndu-se în vedere o posibilă şi chiar dorită înrudire, al cărei semn era schimbul de scrisori dintre prinţul Sanadaru şi prinţesa Sumiko. Prinţul tutore deţinea deci o multiplă răspundere, inclusiv pe aceea, destul de gingaşă, de a urmări ca scrisorile prinţului Sanadaru către prinţesa Sumiko să plece promt spre Kioto, conform unei solemne promisiuni, la fiecare sfîrşit de săptămînă. El, prinţul tutore, trebuia în acelaşi timp să tempereze cu tact zelul epistolar al prinţului Sanadaru în favoarea altei persoane, o străină, prinţesa Siao din Mukden, înrudită cu familia imperială din Pekin, către care scrisorile tînărului zburau spontan, în stoluri dese şi dezordonate.

Prinţul Nigata observase cu destulă îngrijorare această bifurcare sentimentală a tînărului care, necenzurată la timp, risca să ia proporţia unei furtuni. Prinţul Sanadaru vîslea în furtună, cu o aripă

albă — prinţesa Sumiko, şi cu o aripă neagră — prinţesa Siao. El vîslea mai des cu aripa neagră, răsucindu-se periculos în vîrtej. Furtuna putea conduce la un dezastru. Dar ce dezastru mai mare decît fuga aceluia care, departe de a se echilibra, dispăruse purtînd furtuna în el ?

La vreme de război [cutremur] *oamenii fug de propria lor natură.*

Prinţul Nigata a decis că trebuie să întoarcă spatele cugetării vechi şi să ia toate măsurile practice care se impuneau : el a hotărît să amîne scrisoarea-raport către prinţul Toyobe, el a constituit apoi un mic stat major al investigaţiilor, a cărui răspundere şi-a asumat-o. El a împărţit oraşul necunoscut în patru sectoare, fiecare sector căzînd în cercetarea unui japonez din suită. El însuşi urma să supravegheze întreaga operaţie de căutare discretă. Translatorul de germană avea sarcina să rămînă la hotel. să primească mesaje, asigurînd de unul singur aparenţa normalităţii pe culoarul cu pasagerii lipsă. Sasul din Mediaş s-a şi instalat dealtfel la o măsuţă, în capătul culoarului, lîngă scară, între cele două inscripţii cu text identic, în germană şi japoneză, care spuneau :

Onoraţii pasageri sînt rugaţi să-şi acorde aceeaşi linişte pe care şi noi le-o acordăm domniilor lor.

Adela ieşise din evenimente fără să-şi dea seama cînd, suind spre o speţă curioasă de linişte. Dacă ar mai fi stat acasă, la Gîrbovi, o singură jumătate de zi, vestea despre moartea maiorului i-ar fi sosit prin gazete, prin notificarea rece a regimentului, iar mai apoi prin avalanşa depeşelor şi a scrisorilor de condoleanţe. Apoi şi a vizitelor, cu depunerea stereotipă a cărţilor de vizită. Cum moartea devenise un eveniment, lumea bună consuma evenimentele transformîndu-le în mondenităţi. Dar Adela, simţind ceva, nu se ştie ce, părăsise casa de la ţară chiar în ziua premergătoare ştirii, instalîndu-se, fără să pre-

vină pe nimeni, în casa mai mult decît anonimă a maiorului Ene din Bucureşti. Aici nimeni n-avea s-o găsească încă multă vreme. Exact vremea cît lumea bună avea să-i consacre o clipă de atenţie, apoi s-o ignore, sau s-o uite, sub avalanşa altor evenimente, reintegrînd-o pe Adela în noua formă, în chiar momentul cînd ea n-avea cum să ia act de propria ei schimbare.

Curios era că schimbarea însemna o dublare sau o bifurcare a propriei sale fiinţe. Pe de o parte, Adela devenise mai reală, mai legată de concretul casei decît înainte, de toate nimicurile de administraţie şi menaj, observînd lucruri care pînă ieri îi scăpau — chiulul slugilor de la îndatoriri, minciunile şi ticăloşiile mici ale personalului —, pe de alta, aceeaşi Adelă cucerise cîmpul larg al unei contemplaţii în care nu întîlnea nimic, nimic altceva decît prezenţa lui. Şi mai curios era faptul că cele două planuri se interferau, niciodată vreunul lipsind.

— Ce-aţi cumpărat azi ?

Ea îl vedea între timp pe el, exact în secunda în care chelăreasa se fîstîcea şi bîiguia ceva, însăilîndu-i o poveste despre proviziile din cămări sau despre nu se ştie ce dezastru la bucătărie.

Dar şi invers, i se aduceau la cunoştinţă lucruri pe care ea era datoare să le vadă — o socoteală, scadenţa unor poliţe, fapte peste care Adela trecea senin, împingînd în lături hîrtiile presante şi urmărindu-l pe el, prezenţa lui.

Adela îl simţea aproape, fără să ştie exact unde se află, îl simţea ca pe un suflu, ca pe un abur indistinct, ca pe o ameţeală. Intrînd în vis sau fiind în trezie, cînd se afla în fotoliu, l-a simţit într-un anume moment chiar în spatele ei, uşor aplecat peste umărul drept, încălzindu-i ceafa cu respiraţia, A concediat jupîneasa, să-l întrebe ce vrea :

— Din, ce vrei ?

El a tăcut sau a dispărut.

Schimbarea impusese şi slugilor. Jupîneasa casei din Bucureşti, femeie bătrînă şi tăcută, numai ochi, mişcîndu-se discret printre lucruri, ca o umbră, văzuse din prima clipă că „cu coniţa e ceva". Drept care o lăsa în ale ei, mai mult ghicindu-i dorinţele, simţind că nu trebuie s-o contrarieze prin nici un gest, apărînd-o de tot felul de indiscreţii, şi mai ales de vizite. Acel „coniţa nu-i acasă" se repeta mereu, la poarta şi la uşa Adelei, fără ca ea s-o fi cerut. Dar asta îi asigura liniştea, acea sustragere de care avea nevoie, sentimentul de eliberare în altceva, într-un ce neştiut pînă atunci.

Acum din nou rămăsese cu lămpile aprinse în plină zi. Îşi făcuse de mult obiceiul să-l aştepte cu lămpile aprinse, şi, chiar la ţară, poruncise slugilor să lase lămpile aşa în lipsa ei, în cazul că el vine. De fapt Adela, în aşteptarea ei, desfiinţase diferenţa dintre noapte şi zi. Dormea, nu dormea ? Insomniile ei erau totuşi intermitente. Uneori şi dormea, fără să-şi dea seama cînd, dar atunci visa, iar visul — ca activitate involuntară — îi dădea o aţîţare neobişnuită, o fantastică disponibilitate în trezie, acel *continuu* pe care îl asigură sensibilităţii insomnia.

— Aţi aprins luminile ?

— Coniţă, dar e de mult lumină !

— Cum e lumină ?

Slugile repetau că afară e zi, dar se supuneau. Personalul acceptase şi această ciudăţenie ; cîteva femei stingeau mucuri şi aprindeau lumînări proaspete în candelabre sau ştergeau sticlele lămpilor cu ulei, rămase mereu aprinse, ca la bal. Neliniştea şi neastîmpărul coniţei anunţau de fapt marea sărbătoare, cea mai importantă din an pentru ea, pentru el, Crăciunul.

Avea să urmeze în curînd febra cadourilor. El n-ar fi trebuit să-i aducă nimic, decît fiinţa lui, ea ar fi trebuit să caute, să imagineze, să inventeze. Urma să găsească ceva fin şi preţios — poate un ac de cravată cu rubin, poate altceva — pentru scurta lui apariţie în civil, în seara de Ajun, singura dată cînd dezbrăca uniforma şi arbora fracul. Atunci

renunţa să mai fie „oficial", al armatei, era al ei, al lor, al casei. Chiar dacă se iveau incidente, ca atunci : „Coniţă, domnişoara mică se joacă cu pistolul !" Spaimă, toată lumea în dormitorul fetiţelor, cea mică o ţintea pe soră-sa cu pistolul. „Unde-a găsit pistolul ? Cine-a dat fetiţei pistolul ?" „A, nu-i nimic, pistolul avea piedica pusă !" „Mă, Tudorică, tu eşti nebun, ce capre păzeşti !" Şi şart o palmă ordonanţei. În civil fiind, Din redevenise căpitan — era pe atunci căpitan —, iar ea a plîns : „De ce-l baţi, aici nu e regiment !" El : „Lasă, dragă, să se-nveţe minte, asta-i culmea. Cosînzeana cu pistolul. Dacă se-mpuşca ? !... Vino la tata !" Tata era încă neras, abia se sculase. Strîngîndu-şi odorul lîngă obraz, lipind fetiţa de barba lui, aceasta a început să plîngă. „Ar trebui să te razi înainte de a încerca să săruţi copiii !" „Atunci o să-ţi fac şi ţie aşa." A ţipat, niciodată barba lui aspră nu i-a zgîriat mai usturător obrazul, ca o răzătoare trecută pe piele ; apoi a trecut cu răzătoarea şi pe gît.

După Cosette sau Cosînzeana, cum îi spunea el, a urmat la plîns ea. De furie, de plăcere ? „Bine, îmi las barbă. Voi folosi de-aici înainte numai foarfecele, periile sau degetele. Ca monahii din mînăstiri." Adela i-a făcut cadou, de ziua lui, o trusă pentru barbă — cutie din fildeş, cu compartimente pentru flacoane cu pomezi, pudre, dresuri, iar el a protestat. „Ce-s astea ? Ţi-am spus că mă fac călugăr." „Sînt englezeşti, încearcă-le !" O să-ţi dispară mirosul acela cazon, pe care-l aduci de la cazarmă în barbă." „Am eu un miros cazon ? !"

Ce gafă a putut săvîrşi Adela atunci. Inutil şi-a muşcat buzele ; el a privit-o cu ochii furioşi, avea în albul ochilor cheaguri de sînge, seara el s-a mutat cu aşternuturile în birou, instalîndu-se pe o canapea. „Din, te-am supărat cu ceva ?" El n-a răspuns, a stins imediat lumina, simulînd că doarme. „Din, n-avem loc aici" — se cuibărise prin întuneric lîngă el. El n-a respins-o, dar era îmbufnat. Din ţinea mult supărarea, s-au chinuit toată noaptea acolo pe canapea, n-au mai trecut în dormitor ; a doua zi i-a

spus : „Nu știam că mirosul meu te indispune. Probabil că miros a cal."

Ei și ? o spunea acum. Probabil că pielea lui fină absorbea rapid mirosurile, reținîndu-le multă vreme în pori, mai ales mirosul de transpirație și păr de cal. Cînd călărea, el era una cu calul, ceva din ființa calului trecea în el, poate de aceea mirosul. Dar ea n-a controlat, ce simplu ar fi fost, dacă și calul mirosea a el.

Odată calul a venit fără el. Cu frîul atîrnînd, cu șaua răsucită sub burtă, ca și cum stăpînul ar fi rămas aruncat undeva în urmă, într-o groapă. El a apărut senin, peste cîteva minute, pe jos, însoțit de un camarad. „Din, să nu mai faci una ca asta, vrei să mor de spaimă ?" El rîdea. A trecut ordonanței cravașa și a intrat în casă, să se spele.

Se spăla cu zgomot, folosind multă apă, un cazan de apă fierbinte și un cazan de apă rece. Baia, în urma lui, rămînea inundată de aburi, șiroaie și clăbuci. Folosea ca să se usuce un cearșaf imens de cînepă, în care se înfășura de sus pînă jos, după care se izola, stătea singur, savurîndu-și tihna în fotoliul de rafie. „Din, pot să intru ?" „Nu." „Ce faci acolo ?" „Ce-ți pasă !" Probabil fuma. Fuma pipă, o singură pipă. Fiindcă în pielea lui încă umedă intra mirosul bun de tabac.

Ea avea tortura mirosurilor. Acum îi simțea izbitor mirosul, dar un miros subtil, nu mirosul acela de cal sau mirosul de tabac, după baie. Cunoscîndu-i sensibilitatea, el o răsfăța, îi trimitea în dar, de oriunde se afla, parfumurile preferate sau un parfum necunoscut în București, se numea „Essence d'Agave", dar ea a îndepărtat flaconul cu buton de aur, ca pe o ispită : „Mi-e teamă că n-ai să mă mai recunoști." „Bine, atunci toarnă-l tot, inundă-te !" „O să mă inund."

Erau la țară, pe terasă, într-un început de iunie, luau micul dejun, deasupra cheselei cu dulceață bîzîiau niște albine. Fetițele se jucau în grădină, de-a bușilea, prin iarba udă, ea chiar a și strigat — „Vor

răci !“ „Nu-i nimic, lasă-le să răcească,“ a liniştit-o el. Apoi a desfăcut parfumul, aspirîndu-l adînc. „Din, tu simţi ? Aspir din tine !“, dar nu i-a spus. Şi-a turnat în păr, rîzînd, amenințîndu-l : „Ai să vezi că nu mă recunoşti !“ A sărit speriată după una din fetiţe, una dintre ele ţipa, apoi a urmat dezastrul.

Adela a rîs. Vorbea cu el, evocau împreună întîmplarea, care acum i se părea hazlie :

„Ce idee nebună să intru între ştiubeie cu părul meu aromatic, cu incendiul de miresme pe care pletele mele negre l-au dezlănţuit în aer. Vai, ce albine pe mine, ce roiuri...“

„Tu, Din, ai primit roiuri de gloanţe acolo în luptă, nu ? Dar tu poţi să te aperi, eşti bărbat.“

„Albinele cînd vin în plete au ceva nupţial, sînt purtătoare de polen, de viaţă. Gloanţele sînt la fel?“

De fapt atunci, la ţară, în dimineaţa aceea, ea a leşinat.

„Tu ai reuşit să ţii piept albinelor, îmi dau seama. M-ai smuls şi m-ai luat în braţe.“

A leşinat de fapt acolo, în baie, unde o dusese el.

„Cînd vine un glonte spre tine, tu îl opreşti, nu ? Nu-l poţi opri, ştiu, dar îl întîrzii cu voinţa ta. Îl faci să se apropie de tine, de inima ta, în zbor tot mai lent, pînă ce devine blînd, o gîză. Pe care o scuturi de pe veston. Sau din barbă. Ca atunci cînd mi-ai scos mie din păr albinele.“

El se chinuia s-o învie. O mustra : „Nebuno, numai tu poţi să fii atît de nebună ! Ai văzut ce nebună eşti ? Era să te soarbă.“

Abia respira, întinsă pe rogojina de la baie, înfăşurată în cearşaful lui de cînepă, cearşaful ud, udat acum şi cu oţet de trandafir, ca să-i astîmpere usturăturile. Simţea acele înfipte peste tot, în păr, pe gît, pe sîni, pe tot trupul, albinele dăduseră buzna pe sub volanele rochiei, el a rupt rochia, a sfîşiat-o, apoi i-a prins trupul în braţe, aducînd-o în casă, în sala de baie, înfăşurînd-o în cearşaful ud.

O dezvelea treptat din cearşaf, cu migală, cu surprinză, cu suferinţă, cu bucurie, extrăgîndu-i acele cu degetele din pielea aţîţată de venin. Tampona locul împunsăturii cu oţet, care ustura. „Mai bine sărută-mă !“ Apoi a rîs, printre lacrimi, văzîndu-i faţa : „Ai un ochi umflat. Şi pe tine te-au împuns. Ştii ce caraghios eşti ?“

— Coniţă, v-au căutat ieri seară trei domni ofiţeri.

Adela a tresărit din reverie. Trăise intens, o ardea pielea, exact punctele acelea împunse atunci, un punct la colţul buzei.

N-a putut să-i răspundă femeii, simţind în colţul buzei veninul acela dulce. Cine putea s-o caute ? Nu ştia nimeni despre întoarcerea ei în Bucureşti. Femeia care-a deşteptat-o aiura. A întrebat totuşi :

— Ce fel de ofiţeri ?

— Din dorobanţi, cu nişte bagaje.

— Au lăsat bagajele ?

— Au zis că vă mai caută.

A dat din umeri, zîmbind incredul :

— Spui prostii. Toţi ofiţerii sînt pe front. Mai e pînă la Crăciun.

Şi aţîţarea aşteptării a sporit.

O situaţie critică, la fel cu a otomanilor aflaţi în lagărul Plevnei, care erau sleiţi prin disperarea de a aştepta, prin nebunia de a mai putea spera, prin neputinţa de a mai răbda, o aveau şi unităţile ruse, încercuite de otomani în Pasul Şipca. Unităţile acestea păreau nişte insule suspendate deasupra frontului, pe înălţimile chele ale Balcanilor îngheţaţi. Lichidarea rezistenţei de la Plevna ar fi făcut să sară instantaneu în ţăndări şi cercurile împresurării de aici. Situaţia combatanţilor de aici era şi mai dură : blocaţi sus pe creste, încă din vară, infanteriştii, tunarii şi cavaleriştii ruşi, plus voluntarii din

drujinele bulgare se zbăteau izolaţi sub cer şi captivi zăpezilor. Un pas în jos, înapoi, la vale, spre cercul puştilor turceşti — dincolo de care se afla hrana, apa, căldura, medicamentele — însemna moartea. Un pas în sus, spre crestele de piatră goală, cu aer rar, tot moartea, iar luptătorii trăiau drama refuzului acestor moduri de a muri, agonizînd pe loc, cu mîinile pe armele îngheţate. Luptătorii isprăviseră de mult alimentele, ei mîncaseră şi curelele de armă, în fracţiuni mici zilnice. După ce mîncaseră, mai înainte, caii — ucişi sau tăiaţi anume — pînă la copite, pînă la oasele albite cu dinţii, aruncate apoi în zăpadă, iar reluate şi roase, după ce mîncaseră căputele cizmelor, legînd obielele cu sfori, după ce mîncaseră cizmele, curelele şi cozoroacele şepcilor camarazilor căzuţi, pe care îi dezbrăcaseră, recuperînd echipamentul, îngropîndu-i în troienele de zăpadă. Era cumplită şi lipsa apei. Zăpada topită în gură usca gîtlejul şi ustura stomacul, ascuţind senzaţia de sete. Setea se amesteca cu senzaţia de sleire, pe care o cunosc şi exploratorii polari, acea depresiune a întregii fiinţe care împinge mintea în halucinaţie.

Împotriva halucinaţiei, a setei, a foamei şi gerului, oamenii au luptat o vreme cu nimic altceva decît cu cîntecul, reluat mereu, disperat sau monoton. Gloanţele, cîte le mai rămăseseră, le păstrau pentru un ultim act de apărare, care putea fi ori respingerea unui atac de jos, ori sinuciderea. Dar cîntecul le-a sleit rînd pe rînd puterile. Au consimţit la tăcere. Au consimţit să se strige din cînd în cînd, cînd schimbau gărzile, apoi să se strige monosilabic, apoi să comunice zgîrcit prin semne.

Căpitanul Victor Arcadievici Oleşa, din unitatea căruia mai rămăseseră cîteva zeci de oameni anemiaţi şi bolnavi, trăia spaima că soldaţii vor îngheţa în tăcere, fără a mai avea puterea protestului împotriva morţii. „Vor muri, îşi spunea el, pierzîndu-şi capul într-o singură clipă, clipa în care îţi pierzi nădejdea în salvare." Asta îl făcea pe căpitan să se ţină treaz, să afişeze veselia, asta îl făcea să

fie și dur, să urle la oamenii picotind sub ger și chiar să-i lovească cu nagaica : „Trezește-te, vrei să crăpi?“ Cel lovit întorcea spre comandant niște ochi neputincioși, goi, fără vedere. „Trezește-te !“ urla comandantul, înșfăcîndu-l pe neputincios de guler, de gît. Și izbindu-l, ca să se trezească, spre ceilalți : „Hai, sus cu el, bătaia !“ Bătaia era un fel de punere a sîngelui în mișcare, un masaj drastic aplicat pe mușchi, pînă ce pielea se înroșea și respirația își recăpăta căldura animală. „Lăsați-l în pace, acum poate să doarmă !“ Cel masat cu această metodă dormea cîteva ceasuri ca un prunc. Își redobîndea forțele, era în stare să aplice la rîndu-i pumni și palme camaradului de alături, care între timp picotea. Mai greu era însă cu bolnavii, cu cei definitiv căzuți în agonie.

Situația cea mai proastă, mai fără ieșire, o avea tocmai unitatea lui Oleșa, înghesuită cu efectivul ei aproape decimat în punctul numit Sălașul Caprei, pe care și-l luase drept loc de popas pentru o noapte. Voluntarul bulgar Danko Petkov, fiu sau nepot al acelui Mitko Petkov din cătunul Grivița, deținea însă o soluție. Bun călăuz pe potecile munților din propria-i țară, el își luase răspunderea să scoată unitatea rusă din încercuire, pe o potecă abruptă, știută doar de el, iar prim popas spre țintă era Sălașul Caprei. Aici l-a învins pe Danko pneumonia.

L-a învins la început moleșeala, acea toropire plăcută care fierbe oasele și împăienjenește ochii. Oleșa, care se afla lîngă călăuz și-a dat seama că mai rămîn puține lucruri de făcut pentru bolnav, văzîndu-i obrajii împurpurați și privirile tulburi.

— Danko, mă auzi ?

Danko răspundea cu mare efort, răspundea zîmbind, venind de departe :

— Te aud, înălțimea-ta.

— Danko, ascultă-mă, las-o dracului pe înălțimea-mea, ascultă la mine !

Danko asculta aiurea, cu capul căzut pe spate.

— Hei, Danko, sufletul meu !

Ar fi trebuit un ceai fierbinte, ceva cald, chiar și sînge, o arteră clocotind de sînge, destupată în gura bolnavului, ar fi fost ce trebuie. Caii se isprăviseră de mult. Victor Arcadievici Oleșa a topit zăpada cu răsuflarea, a muiat-o mai bine zis, a umplut o gamelă i-a picurat bolnavului în gură.

— Danko, tu n-ai voie să mori, prostule.

Danko zîmbea, amețit sau convins. Știa bine rușește. Danko fusese instruit ca voluntar în Rusia, dar febra făcuse să i se șteargă din minte limba recent deprinsă, nu însă la fel și limba sfîntă a copilăriei lui. Victor Arcadievici nu știa ce spune, îl punea să repete cîte un cuvînt, se chinuia să priceapă. Pricepea că băiatul vrea să se întoarcă acasă, îl asigura că se va întoarce acasă :

— Da, acasă, Danko ! Apoi spre resturile unității : Hei, ia veniți voi încoa ! Ia cîntați-i voi lui Danko ceva !...

A început el însuși să îngîne o melodie rusă din nord, ce-i venise atunci în minte, un cîntec de la Marea Albă. Ceilalți oameni nu l-au putut urma, erau ruși din centrul continentului și ruși din sud.

— Dar cîntați, dracului, și voi ceva ! s-a răstit comandantul. Nu vedeți că moare ?

A continuat singur cîntecul, cu multă convingere, apoi a făcut o pauză, ca să asculte inima lui Danko. Bătea.

— O să vedeți voi că Danko al nostru se face bine. Are suflet de bogatîr... Danko, tu ai suflet de voinic, de bogatîr !

Danko s-a descheiat la gît, inundat de transpirație.

— Dacă îi e cald, e bine, a spus cineva, un soldat. După trei rînduri de fierbinți boala trece.

— O să treacă, pornim cu Danko la drum.

— Ne-ar trebui o căprioară, a spus ca dintr-un vis un soldat bașkir. Căprioara știe drumul... Ar trebui împușcată o căprioară. Să-i jupuim pielea, să-l îmbrăcăm pe Danko în pielea ei. Atunci boala fuge.

— Ce spune ăsta ?

Danko bîiguia, bolborosea cuvinte fără șir. Bolborosea ceva și bașkirul. Nu se știa cine aiurează.

— Așa se face la noi, a explicat başkirul.

— O să te facem căprioară pe tine, prostule ! l-a repezit pe başkir comandantul, dar fără mînie. Şi spre soldaţi : Aduceţi haine, daţi hainele să le punem pe el.

Victor Arcadievici şi-a scos mantaua, aşternînd-o peste bolnav. A tipărit-o bine în jurul lui. I-au urmat gestul şi alţi soldaţi.

— Tu de ce nu te dezbraci, n-o să crăpi ! l-a stropşit comandantul pe soldatul său de ordonanţă, tot un rus de la Marea Albă şi el. Tu eşti învăţat cu gerul, Nicolai !

Nicolai nu s-a mai codit, şi-a scos cojocul rupt, un cojoc bulgăresc, şi l-a întins peste bolnav.

— Asta-i bun pe piele, a spus comandantul, înviorat la vederea miţelor de oaie. Dezbrăcaţi-l, îi punem mai întîi cojocul pe piele.

Înfofolit în cojoc, strivit sub un morman de mantale, bucăţi de pătură, piei, vestoane, bolnavul a adormit sau s-a lăsat învins de febră şi de istovire. Întreg grupul era istovit. Consemnul tăcerii s-a impus de la sine, comandantul n-a mai avut de ce să ordone „Gura !"... S-au strîns toţi lent, cu gesturi nesigure, jur-împrejurul bolnavului, la poalele stivei de raniţe şi pături pe care Danko era întins. A început picoteala de noapte, nu somnul. Victor Arcadievici moţăia întotdeauna cu un ochi deschis :

— Hei, drepţi ! urla el, sărind în picioare, cînd nimeni nu se aştepta.

Începea vînzoleala înviorării, pumnii cărăbăniţi în spate, unul contra unul, marşul pe loc, răsucirile trupului, „bătaia", cum numise comandantul această înviorare silnică, la care toţi trebuiau să se supună, cu ultimile puteri.

Acum liniştea somnului se aşternuse mai de timpuriu, imediat după amurg, din clipa cînd toporul luminii a căzut brusc dincolo de Balcani, lăsînd înălţimile în beznă.

Un reflex din ziua trecută mai reţinea zăpada. Lucirea ei sporea treptat pe măsură ce înviau stelele.

Atunci mişcarea luminii din adîncul galaxiilor atingea uşor pămîntul, închipuind un început de logodnă.

A fost clipa cînd Danko s-a simţit liber şi senin. Parcă ningea, parcă înfloriseră nişte livezi. Danko a ieşit în pragul casei să le vadă. Dar nu erau livezi, nici ninsori, era un rîu de lumină. Un rîu în care nu puteai să nu intri, vîrînd în apa luminoasă mai întîi piciorul gol, apoi intrînd cu tot trupul. A intrat cu trupul întreg şi s-a simţit bine. Nu-l mai putea acum atinge nimeni, nici un rău, înaintarea era uşoară, o curgere în sus. Lui Danko îi părea rău că n-are o fîşie de pînză pe umerii goi, doar la umeri resimţea o boare de frig. Dar ştia că frigul acela din umeri o să treacă, acel frig îl făcea să se simtă mai uşor, acel frig îi dădea un fior de teamă, de nelinişte, dar şi o bucurie nespusă. Mai încolo, nu departe, acolo unde ştia el că se află cărarea, lumina se îndesea, nu lumină era, ci o ceaţă luminoasă risipită peste piscurile reci.

Primul s-a trezit başkirul. S-a frecat la ochi. Îl văzuse în somn pe Danko, plutind gol peste zăpezi. A strigat, a bîjbîit cu mîinile în mormanul de haine. Muribundul lipsea. Dezmeticiţi, speriaţi, soldaţii au sărit în picioare, răscolind cu armele locul rămas gol, groapa de haine fără trup. Victor Arcadievici a tras un foc de pistol, dar bufnitura scurtă s-a întors scurt şi sec înapoi. Soldaţii s-au risipit apoi să-l caute pe Danko. Nu era lumină, stelele luceau îndepărtat şi palid, bîjbîind cu ochii prin zăpadă soldaţii căutau urma lui Danko. N-au găsit urma picioarelor goale sau n-au văzut-o.

Nimănui nu i-a trecut atunci prin cap să caute urma lui Danko pe cer.

Dispariţia prinţului Sanadaru nu putea să nu fie observată, oricîte precauţii ar fi luat grupul japonez. Ca şi eventuala lui reapariţie, oriunde s-ar fi petrecut, pe oricare orbită a vieţii bucureştene.

Plecînd din serata de la Băleni în costumul de ceremonie, cu machiajul straniu şi coafura tradiţională, prinţul ar fi arătat, indiferent unde apărea, ca un fazan între găini, ca un colibri între vrăbii, fenix feeric ţîşnind peste amurgul de iarnă al oraşului înfiorat de război. Apariţia sa nu putea să nu provoace uluire, fiind consemnată entuziast de mulţime ca şi o stea cu coadă. În lumea elitelor prezenţa prinţului nu putea fi ţinută secretă, bucureştenii fiind guralivi, mai ales femeile. Pe toate aceste presupuneri se bizuia prinţul Nigata, în încercarea lui de a-l descoperi şi regăsi pe micul prinţ. Dar Sanadaru dispăruse — cometă neagră, fără să lase urme, ceea ce presupunea un centru de atracţie, un centru greu de localizat în geografia confuză, de noapte, a marelui oraş.

Prinţului Nigata oraşul i se părea mare, mai ales noaptea. Nu cît Tokio, care avea dublul populaţiei bucureştene la acel an, dar cît Kioto, vechea capitală, părăsită de administraţia imperială nu de mult, cu cîţiva ani în urmă. Înfăşurat într-o manta neagră, fără podoabe, purtînd asupra-i doar stiletul şi un revolver, prinţul Nigata asculta noaptea palpitaţia oraşului căzut în întuneric, cu încordarea cu care un corăbier ascultă o mare străină.

Era în îngrămădirea de case mici, dominată ici şi colo de cupole sau turle de temple, ceva care atrage şi respinge : întortochierea de bazar a străzilor din centru, cu forfota pestriţă a lumii, apoi vastele grădini ascunzînd casele nobiliare, cu porţi mari în fier forjat şi lampioane la peron, apoi labirintul uliţelor mici, cu puzderia de locuinţe de toată mîna, în care se piteau locante, tripouri, culcuşuri de plăcere, pe care ziua nu le mai descoperea nimeni, oraşul căpătînd la căderea serii o trepidaţie ascunsă de stup care închide urdinişurile, pentru a trăi de unul singur, consumînd fără martori prada de soare, oboseală şi mireasmă cărăbănită din zori la asfinţit, într-o zbatere fără răgaz de azi pe mîine, o zbatere care se descătuşa în strălucirea clipei. Clipa de noapte a Bucureştilor părea cu atît mai intensă cu

cît ziua același oraș arăta posac, mahmur, urît, tolănindu-și străzile la soare, tresărind buimăcit, cînd și cînd, la dangătul singuratec al clopotelor, clipind somnoros din oglinzile lacurilor și bălților, făcînd cu ochiul la vitrinele cu mărfuri de lux, strivindu-se la pescării și la halele de carne, așteptînd tramvaiele cu cai, privind perindarea echipajelor, căscînd la amiază, troznindu-și oasele pe la chindie, trezindu-se de-a binelea la asfințit, cînd, cuprins de o febră care-l transfigura, se pregătea s-o ia de la capăt. Cine intra în București noaptea își pierdea urma, era sorbit.

Prințul Sanadaru dispăruse noaptea și își pierduse urma. El trebuia regăsit noaptea, cînd orașul își ieșea din fire sau se întorcea la firea adevărată. Făcînd bilanțul căutărilor de noapte, prințul Nigata a ajuns la încheierea că fugarul își ștersese urma ca și un înecat în apă, într-o mare întunecoasă, străină. Urma ca marea, aceeași mare, într-o explozie neprevăzută de talazuri, să-l arunce cîndva, undeva, la un țărm. Făcînd bilanțul căutărilor de zi, rondul pe la așezămintele și instituțiile vizitate, prințul Nigata și-a dat seama că dintre acestea doar poșta fusese omisă, din simplul motiv că scrisoarea-raport către prințul Toyobe nu fusese expediată. Nu fusese nici scrisă. Mai rămînea de vizitat, încă o dată, doar poșta.

Ultima încercare a lui Toma de a pătrunde la Culbeci s-a petrecut tot noaptea. Toma voia să țină minte drumul, dacă ar fi izbutit să intre, pas cu pas, pentru ca apoi să nu-l mai uite. Dar a intrat brusc, și, odată intrînd, a uitat tot. Ținea minte totuși ceva, acel ceva care-l adusese acolo :

— Vreau să ajung la Isis ! a strigat către cele două.

— Cine e Isis ? i-a rîs în față Oacheșa.

— E o minciună, te-ai mințit singur, i-a spus Șchioapa.

— Sau poate ai visat, l-a zădărît mai departe Oacheșa. Isis nu există, tu ai închipuit-o, de fapt ai visat.

— N-am visat, sînt sigur că tot ce mi s-a întîmplat e real, Isis există, s-a apărat el cu disperare, aproape plîngînd. Dacă ar fi cum spuneți voi, n-ar mai fi nimic real, nici faptul că eu sînt aici, sau că eu am fost acolo, la Griviția. Dar am fost la Griviția, poftim rănile !

Și-a etalat rănile, fără sfială, ca pe un ultim argument, oricît i-ar fi fost de rușine. De rănile lui se făcuse mult caz la București, și acasă, peste munți. Acele răni dovedeau că el e un erou, și, mai presus de orice, că el există. Dar femeile nu credeau, rîdeau. El s-a înfuriat :

— Nu credeți că sînt ale mele ? Hoaților ! Nu credeți că sînt ale mele rănile astea ! Nu credeți că le am de la turci ?

— Ce știi tu despre turci ? a rîs Oacheșa.

N-a spus de fapt nimic, lui i s-a părut că spune ceva, deci Oacheșa nu credea nimic din ceea ce spusese sau arătase el. Dar nici el, fapt straniu, nu credea că mai are răni, iar senzația aceasta l-a făcut să ajungă într-o mare uimire. Avea sau nu avea acele răni, care nu-l mai dureau acum ?

— Hai să-ți spun cine ești tu într-adevăr ! i-a spus Oacheșa. Apoi i-a cerut mîna : Dă mîna !

El s-a ferit :

— Nu-ți dau mîna.

— De ce ? Te temi să știi ce-i scris în palma ta ? Ți-e frică să afli cine ești tu într-adevăr ?

— Nu mi-e frică, nu mi-a fost frică nici la Griviția.

A plesnit-o peste gură.

— Aha, de ăștia îmi ești !

— Nu mă interesează persoana mea, a urlat el, apoi a căzut, sfîrșit, pe crivatul acela. Vreau s-o văd pe Isis, numai Isis mă interesează.

— Tu nu ești Isis. Ar trebui să vedem mai întîi cine ești tu.

— Vreau s-o văd pe Isis. Şi urlînd : Isis nu e liberă...

Era clar că Isis era ascunsă, zăvorîtă undeva, pusă la cazne sau ucisă, că ele, cele două, îl despărţeau pe el de ea. Dar în ea, în Isis, se afla ceva esenţial pentru el. Le-a implorat :

— Vreau s-o văd pe Isis.

— Bine, a consimţit Oacheşa. Dar i-a pus o condiţie : Ca s-o vezi pe Isis, trebuie să-ţi iei răspunderea. Trebuie să vedem mai întîi cine eşti tu.

Amîndouă s-au repezit asupra lui. Vroiau să-i intre cu ghearele în măruntaie, ca nişte păsări hulpave, ca nişte vulturiţe care s-ar fi aruncat pe un stîrv. El se apăra. Pînă la urmă n-a mai putut şi s-a lăsat învins :

— Bine, dar arătaţi-mi-o pe Isis. Vreau să ştiu dacă mai e vie.

L-a înăbuşit ceva, nu mai avea aer. Ceva fierbinte l-a inundat din plămîn pînă în sînge. Putea să-şi piardă mintea. Se mai ţinea de muchea minţii cu o mînă. Apoi a simţit crescîndu-i din umeri aripi de pasăre, de cocoş sălbatec. Îşi zbătea aripile, lovea cu ele aerul, dar nu putea să zboare. Aripile lui se eliberaseră, scăpaseră din ghearele lor, dar nu zburau, deşi fîlfîiau departe, sus, spre o lumină. Ochii lui, privind în jos, îşi vedeau trupul de carne ţinut în cîngi, rămas prizonier. Ar fi trebuit să strige : „Lăsaţi-mi picioarele !", dar n-avea glas. Se îngrozea la faptul că n-are glas, simţind că lipsa aceasta de putere îi va fi fatală. Ele ştiau că el n-are putere. A dat încă o dată să strige...

Între Turnul Colţei şi palatul Şuţuleştilor se întinsese o frînghie. O fixase în verigi şi piroane de fier un profesionist, un ins venit nu se ştie de unde, din lume, care primise aprobarea legiuită de la poliţia oraşului Bucureşti. Ca să-şi facă numărul de acrobaţie, plătit cu 10 bani de fiecare gură-cască, insul trebuia să-şi ia răspunderea că, în eventualitatea că va

cădea din înălțime făcîndu-se praf, nimeni nu va avea nici o pretenție morală sau materială. Cei care ar fi urmat să asiste la spectacol n-aveau, clar, nici o pretenție — decît poate una minimă : să nu fie trași pe sfoară. Acei gură-cască din București, care se înghesuiau la asemenea spectacole, consimțeau deci să plătească dacă cineva își asuma riscul — riscul căderii — un risc la care trebuia să participe și poliția, prin faptul de a fi acordat acrobatului aprobarea de a cădea de pe frînghie în neant. Altminteri ce diferență ar fi fost între unul care cădea întîmplător de pe acoperișul unei case și între un profesionist ?

Primind aprobarea legiuită, individul a și lipit pe ziduri afișe, notînd în litere de tipar numărul actului căpătat de la poliție, deși în fila din registrul comunal de taxe suma lipsea, poliţaiul de serviciu percepînd taxa, punînd-o în buzunar sub ochii plătitorului, tăind apoi și chitanța, pe care plătitorul a rupt-o, în înțelegere cu polițistul, după bunele moravuri ale Orientului. Cineva chiar a și afirmat, scandalizat de ceea ce s-a întîmplat mai apoi, că așa ceva, ceea ce s-a petrecut în acel noiembrie la București, nu putea să se întîmple în Olanda sau într-o altă țară civilizată. Lucrul nu s-a consemnat în scris, depoziția orală s-a pierdut pentru vecie, ca și chitanța pentru plata taxei obișnuite de spectacol, acordată acelui acrobat. Acesta și-a întins frînghiile între cele două puncte — Turnul Colței și Palatul Șuțu —, cu toată seriozitatea, cu toată răspunderea, prelungind poate niței cam mult operația, cît să atragă atenția, dar poate niței cam mult. Fiindcă lipsa lui de grabă a atras probabil atenția. Lenea, plictisul jucat, indiferența și siguranța cu care a bătut piroanele, cu care a încercat și potrivit verigile, coborînd și urcînd pe niște scări mobile, au întrigat probabil lumea, pietonii, mulțimile de gură-cască, pe inșii de toată mîna — și pe cei avizați, și pe cei mai puțin avizați.

Printre aceștia se afla desigur și Somnambulul. Acesta era un ins pe care nimeni nu-l băga în seamă. Un ins lung, filiform, o umbră de om, umbră la

sensul propriu, deşirat pînă la hilar, străveziu pînă la nimic, ca şi umbra unui om trimisă de lumină în praf ; dar şi real, fiindcă avea ochi mari, umezi şi speriaţi, ochi pe care nimeni nu-i putea evita. Somnambulul stătea de obicei cuminte, strîns colac, cu picioarele adunate, cu braţele înfăşurîndu-şi umerii, cu capul prins între genunchi, ca într-o furcă şi cu ochii abia mijiţi. Cînd simţea ceva, o chemare stranie, deschidea ochii, răsucindu-şi capul spre stînga şi spre dreapta, ca o cobră. Tot ca o cobră se şi desfăşura, fără să se prindă în nimic. Din trei salturi ajungea pe acoperişul unei case, pe o turlă, într-un copac. Nu-l putea opri nimeni, iar lumea — obişnuită cu el — nu-l oprea. Cunoscîndu-l de multă vreme, dîndu-şi-l în seamă din om în om, bucureştenii păstrau faţă de el consemnul tăcerii. Se auzea doar atît, un *pss !* adică „a pornit", apoi un *sst !* adică „lăsaţi-l în pace..." Ei toţi, bucureştenii care erau de faţă, se adunau în tăcere dedesubt, în golul terestru pe care îl lăsa Somnambulul, urmărindu-l cu inima strînsă, sau cu indiferenţă, sau cu plăcere, în escaladele lui aproape zilnice spre cer, desfăşurate totdeauna după un orar neprevăzut. Şi locurile lui de căţărare erau neprevăzute, şi pretextele. Să nu fi bătut cineva, spre exemplu, steag de casă nouă, potrivind ştergar alb pe căpriori, că Somnambulul era acolo, din trei paşi, lîngă ştergar, fîlfîindu-şi rantia ruptă în văzul mahalalei. „Daţi-l jos, e semn rău !" S-a zis asta la început, întîia oară, nu şi mai apoi. Mai apoi, cînd el se căţăra, la scuturatul hornului — lîngă hornar, la prinsul cucurigului pe casă, — lîngă binagiu, la bătutul cuiburilor de ciori din copaci — lîngă copii, nimeni nu-l mai lua în seamă, nimeni nu mai prevenea măcar pe necunoscuţi cu acel *psst !* sau cu acel *ssst !* care marcau prezenţa Somnambulului.

Se lansaseră totuşi despre el, cîndva în urmă, mici legende care la fel de iute au căzut în desuetudine ori s-au stins. Se spunea, ca explicaţie pentru cei nou veniţi în oraş, că Somnambulul pretinde, cînd e întrebat, că el ar fi „zmeu". Nu dragon, zmeu din basme, ci zmeu de hîrtie, jucărie aeriană trasă cu

sfoara de copii. Că la început ar fi dat copiilor un căpețel de sfoară, rugîndu-i să-l țină bine, să nu-l zbuciume prea tare cît se află în aer, să-l tragă în jos la timp, pînă nu-l smulge un vîrtej, pierzîndu-l definitiv în apele văzduhului. Dar că, pînă la urmă, el, Somnambulul, a renunțat la căpețelul de sfoară, din neîncredere în oameni. Lucra acum, după cîte se spunea, pe cont propriu. Sub indiferența generală, și, mai ales în timpul războiului, fără spectatori. Cine ar fi mai avut timp de el, în pacostea evenimentelor, în torentul de fapte pămîntene, dar și aeriene — fiindcă orașul fusese amenințat la un anume moment de ghiulele turcești, de șrapnelele austriece și chiar cu „experiența unui stratostat", un balon din pîntece de pînză umflată cu aer cald.

Nimic din toate acestea nu se întîmplase însă, fapt care a făcut ca Somnambulul să fie cu totul scos de pe scena aeriană a orașului. Aceasta doar pînă la apariția acrobatului profesionist, care cumpărase aprobare de la poliție, pentru demonstrația sa.

Și ireparabilul s-a produs. În ziua aceea se vînduseră cîteva sute de bilete de favoare. Se închiriaseră birji, fiindcă din birji, de pe pernele din fund, „demoaselele" și „madamele" puteau vedea foarte bine spectacolul — și mai ales puteau fi văzute. Se arvuniseră scaune în fața prăvăliilor, se pusese poprire pe anume bucăți de trotuar. Lumea de toată mîna aștepta acest eveniment, anunțat prin afișe, ca prolog al unor evenimente foarte mari. Bine-nțeles, gură-cască nu aștepta nimic altceva decît un pretext de rîs sau de șicană : să cadă acrobatul.

Șicana s-a produs involuntar, dar altfel : cînd frînghia a fost perfect întinsă, cînd acrobatul în frac a mai încercat-o încă o dată, în aplauzele asistenței de jos, din sens contrar, dinspre Palatul Șuțu, a pornit pe frînghie Somnambulul. Profesionistul era la primul pas pe frînghie — dacă persevera în înaintare, coliziunea cu Somnambulul s-ar fi produs fatal în aer. El a pășit totuși, fără sfială. Ceea ce vedea în fața ochilor nu putea fi real, ci o fantomă. El nu s-a speriat, a pipăit cu piciorul frînghia, ca să se încre-

dinţeze că se află în aer şi că nu-i pasă de ceea ce vede. Bucureştenii l-au prevenit pe acrobat prin acel cunoscut *psst !* că nu-i de glumit cu ceea ce se vede, apoi s-au autoprevenit, prin acel *ssst !* lung, că ceea ce urmează e un număr tare. Muzica şi-a oprit acordurile, n-a tuşit şi n-a strănutat nimeni. Somnambulul înainta spre acrobat liniştit, parcă plutind, privind dincolo de el, cu ochii lui mari, febrili şi goi. Nu înainta, creştea. A urmat pauza — spaima Somnambulului de fracul negru din faţă, apărut în chip surprinzător acolo sus, pe frînghie ; spaima acrobatului de acei ochi mari şi ficşi, care creşteau spre el. Cele două spaime s-au ciocnit în aer, în sincopa muzicii. Oprit în loc, acrobatul s-a clătinat o clipă, provocînd un *aaa !* de spaimă în mulţimea de jos. După care acrobatul s-a retras, cu spatele, pînă ce a atins cu palmele peretele de piatră a turnului, rămînînd lipit de zid, una cu zidul. Somnambulul a înaintat pînă la capătul frînghiei, încercînd la sfîrşitul cursei un fel de derută, poate mîhnirea sau poate deznădejdea că drumul lui în aer s-a sfîrşit. Apoi lent, liniştit, ca un om care n-are încotro în faţa unui drum închis, a făcut calea întoarsă, isprăvind cu brio numărul, în aplauzele mulţimii. Muzica a izbucnit în acorduri trimufătoare.

În aceeaşi zi acrobatul a dispărut din Bucureşti şi poate din istorie, lăsînd frînghia suspendată deasupra oraşului, disponibilă pentru oricine.

— Scoală, domnule, a căzut Plevna !

Răşcanu l-a zgîlţîit pe Toma de umăr, cu violenţă şi cu un ireprimabil dispreţ. De cîteva zile sau de cîteva nopţi tînărul rămăsese letargic în pat. Ultima oară fusese dezbrăcat de personal, chiar cu ajutorul lui Răşcanu, care însă a refuzat ostentativ, cu toate insistenţele celor din jur, să invite un medic, cum ar fi fost firesc. Ceva, în tot ce se petrecea cu Toma, nu spunea a bine, iar ochiul bărbatului trecut prin multe fuse alarmat. Ultima oară, într-o seară, dez-

brăcîndu-l pe tînăr de veston, un anume iz odorifer pătruns în stofă l-a edificat şi l-a iritat în acelaşi timp. Aştepta ca Toma să se trezească şi să i-o spună: „Te rog să nu mai calci pe-acolo ! Nu-i de dumneata !“ Şi să-i arunce în braţe vestonul. Acum Răşcanu îl privea pe Toma, privea vestonul pe care ar fi urmat să i-l arunce în braţe.

N-a mai avut cînd s-o facă, între timp căzuse Plevna. Delirul oraşului luase casa Răşcanu cu asalt. Vestea o aduseseră slugile, o întărise un client venit în goana mare, care a uitat de afacerea sa cu avocatul, a lăsat vestea şi s-a retras, apoi a început nebunia mulţimii cu steaguri, panglici tricolore, urale, muzici.

— Alec, fă ceva, a căzut Plevna !

Somaţiunea a fost adresată imperativ de ambele femei, Anne şi *tante* Clotilde, direct domnului Răşcanu. El a rămas o clipă descumpănit, la masa de lucru unde se afla, după care şi-a pus mina gravă. Femeile aşteptau decizia lui, ca şi cum în funcţie de aceasta Plevna urma să mai cadă o dată.

— Nu sta aşa, porunceşte să se scoată trăsura. A căzut Plevna !

Scoaterea trăsurii la peron ar fi fost deci prima consecinţă a căderii Plevnei. „Da, doamnele aveau dreptate, a consimţit interior domnul Răşcanu după o matură chibzuinţă, trebuie scoasă trăsura“. Şi tare:

— Să se scoată trăsura !

Dar această decizie pe care femeile i-au smuls-o atît de iute l-a iritat. Plevna nu putea să cadă fără contribuţia lui efectivă, trebuia făcut ceva cu aportul personal al domnului Răşcanu, fie şi aposteriori, un gest oarecare, o punere la punct şi atunci avocatul a hotărît să-l trezească pe Toma.

— Dar vă rog să mă lăsaţi în pace ! a strigat el către femei. Şi solemn : Da, ştiu bine că a căzut, dar nu aşa cum vă închipuiţi dumneavoastră.

Punerea la punct fusese oportună. Înfruntate, femeile au rămas o clipă ameţite şi confuze, în vreme ce domnul Răşcanu a ieşit ostentativ din birou, apu-

cînd scara spre mansardă. Călca violent. „Ce face, ce are de gînd ?“, spuneau figurile celor două doamne.

Apoi domnul Răşcanu s-a întors, ceva mai liniştit. Făcuse ce trebuia de făcut, aruncase replica aceea. Le-a privit pe femei ceva mai concesiv. Ele aşteptau o explicaţie în legătură cu ce se petrecuse acolo, sus. Anne a îngăimat :

— Alec, poate că trebuia să-l laşi în pace. E bolnav.

El a privit-o pe consoartă cu dezaprobare. A spus doar atît :

— Bine, ieşim în oraş.

Toată lumea s-a grăbit să se îmbrace, sub tumultul chiuiturilor şi uralelor care se auzeau din stradă, răzbătînd prin draperii. Chiar avocatul, atît de calm de obicei, şi-a schimbat costumul cu gesturi precipitate, bruşte, ca în studenţie, cînd se grăbea către un *rendez-vous* aproape ratat din vina întîrzierii lui. Enervarea nu i se domolise după înfruntarea cu Toma, vestea îl dăduse peste cap, îl luase prin surprindere — ceea ce el detesta, simţindu-se jignit în capacitatea lui de a prevedea cursul lucrurilor, fapt care i se părea de prost gust nu pentru sine, ci pentru cursul lucrurilor. Încurcase butonii de la manşete, butonii mari pe care îi alese nu intrau în cheutori, drept care i-a aruncat cu silă, ca pe nişte gîndaci prinşi pe albul mînecilor. Apoi s-a înţepat cu acul de cravată, timp în care *madame* Răşcanu bătea la uşa lui, somîndu-l să iasă. Dar cînd se şi îmbrăcaseră femeile, care de obicei îl exasperau cu întîrzierile lor !

— Da, dragă, vin ! a strigat.

A fost tentat să întîrzie, ceea ce era stupid. Cînd a ieşit pe peron, femeile îl aşteptau în trăsură. A urcat :

— Nu-l aşteptăm pe Toma ? a întrebat Anne.

— Nu, a hotărît el, împungînd umărul omului de pe capră cu bastonul.

— Poate că totuşi era cazul, a insistat *tante* Clotilde, dar fără prea multă convingere.

Toma s-a trezit după ora zece, cu o groaznică durere de cap. Dacă durerile de ceafă și tîmple nu l-ar fi chinuit zilnic, după Griviţa, în toate săptămînile de spital, dar și după aceea, durerea de acum i s-ar fi părut insuportabilă, nouă, corp străin și strident în trupul lui. Durerea nu era nouă, doar acută, și Toma s-a liniștit. Deci era el, cu durerea lui de cap.

L-a speriat totuși o clipă senzaţia de orbire în contact cu lumina prea tare a zilei. Ridicîndu-se din pat buimac, și ajungînd la fereastră, pe care a reușit s-o deschidă, valul de aer proaspăt i-a răscolit măruntaiele, iar lumina piezișă a dimineţii i-a fulgerat dureros globii oculari, cu junghiuri prelungite. „Ceva nu-i în ordine“ și-a spus, încercînd să-și vină în fire. Dar nici cana de apă turnată în cap nu l-a limpezit.

Larma de afară se liniștise, trecuse pe sub fereastra mansardei ca o vîntoasă, era o dimineaţă ca oricare alta. În sufrageria de jos se servise probabil micul dejun, avocatul plecase la tribunal, doamnele reveniseră la micile nimicuri domestice, personalul începuse curăţenia, orologiul cel mare urmă să bată. Ceva normal se așezase în Toma, care aștepta sunetul pendulei. „Trebuie să fie nouă sau zece“. Ca să fie sigur de timp, a numărat pînă la zece, atingîndu-și degetele. Era sigur acum pe degete. Apoi s-a ridicat în capul oaselor, luîndu-și tîmplele în palme :

— E sigur că nimic nu-i real. Nu sînt singurul care trăiesc coșmare. Dacă războiul e un coșmar, coșmarul lui atinge oamenii, se strecoară în oameni.

I-a revenit în nări gustul acela usturător, de acid formic, strecurat în sînge de insecta aceea care a pătruns în creierul lui, atunci, acolo, la Griviţa, cînd capul lui Toma atîrna în golul de sub parapet. Și-a scuturat capul, încercînd să se limpezească, vrînd să urmărească retrospectiv drumul insectei ucigașe în interiorul lui, prin nări pînă la creier. „Era o furnică, o blajină furnică.“ Și Toma a rîs.

Apoi i-a revenit în minte o formulă de basm. I-o spusese ea, Oacheșa. Ea îl silise s-o asculte :

— Hai să-ți spun un basm turcesc, hai să-ți spun un basm arăbesc, hai să-ți spun un basm chinezesc.

— Mie nu-mi plac basmele, a refuzat el. Și peste toate nu mai vreau nimic de la voi. Mi-ați dat apă cu de-a sila, mi-ați ghicit cu de-a sila...

— Numai basmul ăsta și gata.

I s-a părut o copilărie, chiar o joacă de copii. După atîtea rele cît îi făcuseră, după atîtea încurcături în care îl băgaseră, îi cereau acum și să le asculte, să asculte un basm.

— Nu vreau să ascult nimic, nu vreau să vă aud.

— Dar ai s-auzi !

— Am să aud, dar n-am să țin minte.

— Ba ai să ții minte.

Curios, treaz fiind, stînd cu capul în palme pe stinghia patului, Toma ținea minte clar formula de început a acelui basm :

„Era de mult, ăhă, de mult, eu eram destul de măricel, cît de puteam s-o legăn în brațe pe mama așteptînd să se nască tata."

Toma nu auzise niciodată un asemenea basm. Dar cuvintele îi stăruiau limpede în minte, le putea scrie. Știa bine că ceea ce visezi nu ții minte, nu-ți rămîne limpede în minte, mai ales cuvintele ; primul lucru pe care îl uiți la trezie sînt cuvintele. El ținea minte foarte bine cuvintele, cuvînt cu cuvînt. Le putea scrie.

S-a ridicat să le scrie, dar a renunțat. Totul era incredibil. A ieșit din mansardă, a coborît scările, cu halatul între umeri, fără să-i pese că e sumar îmbrăcat. În sufragerie, nimeni. Încă nu se strînsese masa. Cana de porțelan cu lapte cald stăruia în centru, pe fața de masă. A luat în mîini cana și a băut restul de lapte.

Casa Rășcanu era absolut pustie.

Vestea căderii Plevnei a căzut ca un trăsnet din senin, destupînd cepul tensiunii și lăsînd să curgă bezmetice pe străzi șuvoaiele entuziasmului popular.

Au trîmbițat-o gazetele, de fapt o singură gazetă — *Națiunea română*, dar puținele foi răspîndite în oraș, cu tot tirajul „imens", au avut efectul fosforului în contact cu aerul. Bucureștii, oraș de paiantă, șiță, șindrilă și tinichea, au luat foc. Incendiul entuziasmului s-a propagat de la sursă — tipografia Cucu, fundătura Lipscani, colț cu hanul Șerban-vodă, prin tot centrul cu case negustorești și palate nobiliare, pînă în mahalale. De acolo s-a și stîrnit altminteri grosul poporului, ca la 1848. Din Ghencea, din Dealul Spirii, dinspre Drumul Sării, dinspre Vergului, dinspre Podul Dinafară, dinspre Podul Calicilor, dinspre Cîmpul Oilor, dinspre Cîmpul Belvedere, dinspre Filaret și Malmaison, dinspre Cîmpul lui Marte — de unde sărise și atunci scînteia, acum vîlvătaie, tornada satisfacției care a scos în uliți tot ce era suflare vie, tot ce se ținea pe picere, de la mic la mare. Prapori de biserici, cocarde și eșarfe, steaguri tricolore, plesnitori de An nou, muzici, brîie legate din mers, botine încălțate strîmb, jobene, meloane și căciuli ridicate în aer, vardiști smulși de la răspîntii și luați pe sus de val, sergenți din Guarda civică purtați pe brațe ca eroi — un nea Tănase și-a pierdut chipiul —, clopote, clopoței și urale. Ieșit pe uliți, în mulțime, grupului japonez i s-a părut că asistă la sărbătoarea Anului nou agricol, la Kioto.

În culmea exaltării a apărut pe străzi și o *geamală*. Nimeni nu mai văzuse acea gigantă păpușă otomană, poate de trei decenii, obiceiul murise, dar cineva o scosese nu se știe de ce, dintr-un pod, dintr-o magazie, dintr-o pivniță, reînviind-o, punînd-o în mișcare, manevrînd-o din picioroange, făcînd-o să salte deșucheat în țipetele naiului și-n bubuitul tobelor. *Geamala* a iscat un vaier în mulțime, apoi rîsul,

apoi hohotul; ţiganii care-o însoţeau cîntau deşucheat din instrumentele turceşti, naiul care deschidea coloana o fulgera cu fluierăturile, iar *geamala* înainta ca o arătare, săltînd ridicol din şolduri şi tremurîndu-şi capul mare şi gol.

— S-a scos *geamala,* faceţi loc !... S-a scos *geamala !...*

Grupul japonez s-a dat la o parte, făcînd loc *geamalei.* Făcîndu-se loc, se striveau de fapt trupuri, ochi înfierbîntaţi de furie şi entuziasm priveau arătarea, *geamala* trecea mai departe — spre unde ? de fapt nimeni nu ştia, se spunea că *geamala* va fi arsă pe Dealul Mitropoliei, sau la Curtea Veche, pe locul de unde turcii l-au scos pe Brâncoveanu, sau pe zidul de la Sfîntul Gheorghe, unde se afla tidva Brâncoveanului, sau în faţa casei primului-ministru, care se mutase în Bucureşti, pe strada Colţei, peste drum de palatul Şuţu, unde avea să fie dandana mare. Mulţimea se şi despărţise între cele trei puncte, aşteptînd arderea *geamalei.* Da, *geamala* urma să fie arsă, ca şi *Regulamentul Organic* la '48, cînd mulţimea bucureşteană a primit această satisfacţie şi cînd tot natul, după arderea acelei hîrtii, s-a întors acasă, liber, hotărît să rămînă liber încă o eră. Din instinct, grupul japonez s-a împărţit între cele trei puncte.

Dar tot ca din senin şi tot ca un trăsnet, a căzut peste oraş vestea contrară :

— Plevna n-a căzut !

A urmat furia, delirul furiei. Pe cine, de unde se propagase scînteia ? Bineînţeles, de la *Naţiunea română,* tipografia Cucu, fundătura Lipscanilor, colţ cu hanul Şerban-vodă, unde se edita gazeta blestemată. Bucureştenii aveau morbul presei, iar asta o ştiau publiciştii. Acolo, un publicist franco-român, Frederic Damé, exasperat de tensiunea aşteptării, consimţise să se tragă o ediţie specială cuprinzînd „ştirea bombă", ştire sosită pe firul telegrafic de la corespondentul special al gazetei — tocmit de cine ?, de un publicist român, copropietar şi redactor la *Na-*

țiunea română — I. L. Caragiale. Chiar el a notat momentul, într-o amintire de mai tîrziu :

„N-apuc să scot haina, și intră factorul de la telegraf.

Nu pot zice c-am presimțit ceva, dar mi-a trecut un fior prin tot corpul. Am iscălit tremurînd țidula, iar depeșa am aruncat-o pe masă fără s-o deschid.“

Deci publicistul a avut un dram de scrupul, nu se poate spune că el a procedat iresponsabil, la primul impuls.

„Mi-am făcut o țigară, am fumat-o și tocmai apoi am luat încetinel depeșa și fără pripă nervoasă am deschis-o...“

S-a deschis de fapt raiul, acel rai care se deschide o singură dată în viață în fața unui publicist. Ce poate face publicistul cînd se deschide raiul ? El are scrupul, controlează mai întîi :

„...Cetesc de zece ori, ținînd alături dicționarul cu cheie.“

Apoi, omenește privind lucrurile, ce mai poate face în fața evidenței ? El se lasă învins :

„...Ce să fac ? Să stau să fac un număr de gazetă și tocmai seara să dau știrea ? Peste putință !“

Așa s-a iscat incendiul din acea zi memorabilă, pornindu-se de la o scînteie, un cuvînt aruncat în vînt de *Națiunea română*. Iar națiunea a reacționat. Întîi pozitiv, apoi negativ.

Mulțimea care aștepta fremătînd sosirea *geamalei,* în fața casei primului-ministru, aclamîndu-l, cerîndu-i să iasă la fereastră, somîndu-l să fie martor la arderea păpușii sau să primească scrumul drept prinos popular, a fost subit cuprinsă de pornirea contrară, cînd vestea contrară a ajuns și aici. A urmat turbarea.

Dimitrie Brătianu, care se afla într-o primă vizită la fratele mai mic, l-a privit pe „micul prim-ministru“ cu un zîmbet alb, nici măcar dezaprobator, ci plin de milă. Acel zîmbet al fratelui mai mare, retras din politică, deci „martor obiectiv“, vroia să spună că „ceva nu merge, nu merge și gata“.

Lăsîndu-se învălmăşit în marea bucureşteană, prinţul Nigata a aşteptat ca la sfîrşit talazurile să arunce la ţărm ceva, pe cel căutat. Talazurile n-au aruncat la ţărm nimic.

Didina n-a priceput bine ce se striga pe stradă, dar a înţeles cu toată fiinţa că s-a sfîrşit războiul şi că Nae se întoarce acasă. Şi-a pus mantela de *crêpe de Chine*, şi-a potrivit pălăria cea nouă cu panglici *pembé*, şi-a încălţat botinele, o încinseseră căldurile de bucurie, apoi a aruncat totul de pe ea, făcîndu-şi cruce şi căindu-se uimită : „Doamne, uitai că nu e vară ; mi-a luat bucuria minţile !"

A început să se îmbrace din nou. Deschizînd lada de haine s-a pus să aleagă ceva potrivit pentru anotimp — înţelesese că afară, pe Podul Mogoşoaiei, ar fi sau este o paradă, iar acum vroia să asorteze şi ceva de anotimp, şi ceva *patriotic*. A ales o rochie mov de stofă, cu volane ample, garnisită cu vulpi la poale — cadoul lui Nae —, a mai scos de pe umeraş un ilic de catifea, încărcat cu pasmanterii, a renunţat însă la ilic, se asorta cu altceva ; a decis că peste rochie poate pune mantia lungă, cu bordură de biber, dar n-avea maşon de biber, nici capă din aceeaşi blană. A eliminat mantia, hotărîndu-se pentru o scurteică strînsă net pe talie, care îi punea în valoare şoldurile şi gîtul lung. „Să nu mai îmbraci asta, auzi ! îi spusese Nae. Semeni a mahalagioaică."

Au podidit-o lacrimile, i-au ţîşnit din ochi, cu furie, stropi de apă înveninată. Apoi s-a speriat : „Vine Nae şi n-am ce pune pe mine, n-am cu ce să mă-nbrac." Apoi urlînd în faţa oglinzii : „Bine, Nae, dar dacă ştii că nu-mi merge, de ce mă laşi să ies aşa în lume ! N-ai şi tu onoare ?" „Mă faci de rîs", i-a spus el. „Eu te fac pe tine de rîs sau alea ?" „Care alea ?" „Alea pe care le ştii tu, curvele şi spioancele."

Cu inima sărată, de lacrimi şi de răspunsurile aruncate lui Nae, Didina s-a aşezat la oglindă — de

fapt cu asta trebuia să înceapă — ocupîndu-se de mica toaletă a obrazului, ochilor, buzelor. Se plăcea. Şi Nae o plăcea ; nu rareori el o sorbea din ochi observînd-o cum îşi desenează gura în roşu sîngeriu — „Ce gură mică ai, puico !“, cum îşi prelungeşte sprîncenele, cum dădea să-şi ascundă cu pudră cea de-a doua aluniţă, care pe Nae îl scotea din minţi — „Las-o, puică, aşa, aşa-mi place mie.“ — „Aia sau ailaltă ?“

Micul joc era făcut ca Nae să-şi iasă din fire şi să-i strice tot dichisul. El o prindea în braţe, dînd să-i soarbă aluniţa, ea se apăra, se smucea, ţipa, apoi se lăsa învinsă de braţele şi febra lui, amînînd dichisul pentru mai încolo, pînă cînd amîndoi, se deşteptau speriaţi şi vinovaţi : „Puico, trebuia să fim la *grădină*, sau la *„café chantant“*, sau la *„operă“*, sau la o cununie, acolo unde trebuiau ei să meargă şi unde ajungeau întotdeauna cu întîrziere, trecînd printre rîndurile de scaune şi deranjînd lumea — dacă erau la grădină, sau făcînd amfitrionii să-i privească cu ochi uimiţi — dacă erau la o sindrofie. „Aştia doi vin direct din pat“, spuneau mutrele, spunea făcutul din ochi, dar lor puţin le păsa.

Dar asta era la început, în nebunia amorului, în acele luni dulci în care Didina se cufunda acum retrospectiv, luînd de acolo puterea de a vîsli contra vînturilor vrăjmaşe, a vîntoaselor care-l smintiseră pe ofiţerul de marină, pe Nae, aruncîndu-l hăt departe în cine ştie ce catastrofe sentimentale.

Un sentiment de împăcare o umplea pe Didina, în această clipă, de victorie în sfîrşit dobîndită, de revanşă împotriva destinului, care, oricît i s-ar fi opus, a isprăvit prin a i se retrage din cale, ca o pisică neagră în care zvîrli cu piatra. Pisica neagră fusese nimic altceva decît Plevna. „A căzut Plevna ! Ei bine, a crăpat un drac !“ De-acum gata şi cu lipsa scrisorilor. Nae nu scria, Nae nu-i scrisese un rînd de cînd plecase pe front, de-acu — „Fir-ai tu să fii, Năică, poşta nu mai există pentru mine, exişti doar tu.“ Toate pretextele tăcerii, toate mofturile, fandoselile şi izmenelile lui — „că să vezi că-i aia sau aia-

laltă, că s-or fi rătăcit, c-aşa-i cînd e războiu", „Bine, dar tu ai ordonanţă, de ce nu trimiţi un rînd măcar prin soldat !" —, toate s-au dus pe apa slobodei, lui Nae nu i-a mai mers, Nae era acum în faţa ei, viu şi teafăr, vinovat şi dezvinovăţit, prin simplu fapt că victoria îl aducea la Bucureşti. „Fir-aţi ai dracului cu Plevna voastră, credeaţi că vă merge !" spunea obrazul triumfător al Didinei.

În încheiere, Didina şi-a stropit palmele şi tîmplele cu parfum, parfumul lui, ăl care-l ameţea. Ieşind, mai rămînea să găsească o trăsură. A tras ivărul de la uşă, a trecut din grădiniţă la poartă, dar s-a oprit în uliţă, apoi s-a întors înapoi, arsă de o grijă. N-avea rost să ia ivărul cu ea ; era mai potrivit să-l introducă înapoi, să-l pună pe stînghia parmalîcului, la îndemînă, pe locul ştiut şi de el. Dacă Nae vine pe alt drum !

Dar mai uitase ceva. S-a întors din nou în casă, a scos dintr-un sertar o casetă cu panglici, n-a fost greu să aleagă ce-i trebuia, o panglică tricoloră. A ezitat mult în faţa oglinzii, nehotărîndu-se unde să şi-o prindă. Pentru guler era prea lungă, pentru capa de blană prea scurtă. A căutat alta, dar nu mai avea. S-a decis s-o arboreze pe piept, nu înainte de a încerca s-o împletească în cocardă cu două cozi. Operaţia i-a cerut timp, fiindcă panglica petrecută mult printre degete se boţise. Cînd s-o calce ? N-a mai călcat-o, a făcut iar nervi, era cît p-aci să plîngă, în sfîrşit şi-a arborat-o pe piept, cu satisfacţia biruinţei depline.

Apoi, ieşind în stradă, şi-a dat seama că iar uitase să pună ivărul unde trebuia, şi s-a întors din drum. „Ăsta nu-i semn bun, şi-a spus, nu trebuia să mă mai întorc." A luat-o la stînga, spre Sache bogasierul, dar i-a ieşit pisica neagră în cale. „Ptiu, nenorocito !" Nu-şi putea continua drumul. Urma să aştepte ca cineva, un mahalagiu oarecare, să-i iasă cu plinul. Nu se ivea nimeni, uliţa părea pustie. A strigat la o vecină : „Madam Catinco, trimite fata să scoată apă, să-mi iasă-n cale, că am grabă mare". Fata nu era acasă, madam Catinca, greoaie şi de-

şelată i-a făcut Didinei „micul serviciu", deschizîndu-i un drum norocos cu o căldare de apă curată în mînă. „N-ai menit-o altuia ?" a întrebat Didina. Madam Catinca a negat cu capul, ţinîndu-şi gura. Didina putea trece înainte.

Dar ajunsă la răspîntia Floriilor, Didina n-a găsit „moscal". Pînă pe Podul Mogoşoaiei era cale lungă, nerăbdarea ei sporea, se auzeau muzici militare şi urale. A luat-o la fugă. Apoi a găsit, în sfîrşit, un moscal.

— Gospodin, la *Boulevard !*

— Cinci lei, coniţă, că-i nebunia lumii !

— Cum cinci lei, măgarule ?... Na, cinci lei !

Cînd a ajuns la *Hôtel Boulevard* bîlciul se spărsese. Nici urmă de muzici, o mulţime turbată spărgea ferestre şi striga „Jos jidanii !" Didina a oprit moscalul, rămînînd zăpăcită pe banchetă, fără să priceapă nimic. A avut noroc cu Raoul Gheorghidiu, „amicul" unei prietene, tot modistă, care s-a oprit la scara trăsurii, salutînd-o curtenitor, dar şi blazat :

— Un moft, i-a spus Raoul. Închipuieşte-ţi, madam, n-a căzut Plevna.

Didina a simţit c-o trec pandaliile. A văzut verde-galben-roşu în faţa ochilor, iar unghiile crispate în manşon i-au străpuns carnea pînă la sînge. A răcnit :

— Hoţomanul, mi-a făcut-o şi de data asta !

Hoţomanul era Nae. Dar după strigăt, Didina şi-a venit în fire, şi-a pus capul în piept, înverşunată, poruncind birjarului :

— Gospodin, înapoi !

Reîncepea pentru ea războiul.

În aceeaşi seară, publicistul Caragiale s-a refugiat la Ploieşti.

Falsa cădere a Plevnei a provocat un sentiment de blazare în Bucureşti. Prima consecinţă — eşecul piesei *Curcanii* de Ventura, care cu abia o săptămînă în urmă repurtase un succes răsunător, dezlănţuind un adevărat delir. A doua consecinţă, dezinteresul

față de presă, boicotul gazetelor, neîncrederea în slova tipărită — „Fiindcă dacă domnii ăștia se țin de farse, atunci nu mai poți să crezi în nimic". O a treia consecință — reînceperea seratelor, suspendate în ultimele luni, ca și cum războiul s-ar fi isprăvit, iar lumea, lumea bună ar fi revenit la regimul anodin al păcii. Cu ceva în minus — sustragerea din cursul istoric, repudierea evenimentelor care s-au dovedit trădătoare, nedemne de încredere, un spate întors ostentativ războiului, care nu se arătase la înălțimea așteptărilor. Era aproape de prost-gust în saloane, să mai vorbești despre Plevna, s-o invoci ca pildă de eroism ; a-i pomeni numele echivala cu o gafă. Acestea toate l-au întărit pe Răşcanu în sentimentul de mizantropie, adîncit și de încurcăturile ciudate ale lui Toma, în acel așezămînt obscur. Oamenii, medita avocatul, nu erau sau nu puteau să fie ceea ce pretindeau sau puteau să fie, probă chiar acest tînăr erou, care sucombase, într-un mod neașteptat, care nu reușise să se mențină la cota la care îl urcase sau cu care îl investise socialul, societatea. Dar poate că și socialul, socialul „în sine", se vădea carent, precar, așa cum faptele o și arătaseră. Insul nu se putea în nimic susține, nici în afară, nici înlăuntrul său. Tabloul lui lăuntric, al insului, coincidea cu un tablou social confuz, enigmatic, dătător de dubii. Pînă la fleacuri, avocatul nu reușea să rețină din existență nimic sigur și mai ales nimic exact determinabil. Probă, cazul Chiriachița Dimăncescu, probă „afacerea Culbeci"

Despre această afacere avocatul a încercat să discute cu Toma, după întoarcerea acasă de la acea manifestație penibilă în cinstea „blestematei căderi a Plevnei". Ajungînd în mansardă, așezîndu-se pe scaun, lîngă patul lui Toma, care părea că dormitează, avocatul nu știa cum să înceapă și lucrurile au ieșit de-a-ndoaselea.

— Știi, vroiam să-ți spun că n-a căzut Plevna...

Toma a deschis ochii și l-a privit opac, ca dintr-o altă lume, Răşcanu s-a enervat, nu începuse bine. Ochii lui Toma nici măcar nu-l disprețuiau : cine l-a

pus să creadă că a căzut Plevna ! Şi Toma s-a întors cu spatele la avocat.

— Desigur, e vina mea, a reînceput el. E vina mea că am dat proporţii unor fapte care nu te mai preocupă. Şi căutîndu-şi cuvintele : După cum văd, dumneata ai ieşit din evenimente.

Toma tăcea sau dormea. Avocatul a căutat alt drum :

— Într-un fel, foarte bine faci. Pînă la un punct te aprob. Un bărbat, orice bărbat, pînă la o vîrstă oarecare, trebuie să-şi permită anumite libertăţi, e chiar obligatoriu. Aceasta este de la sine înţeles, intră în capitolul aşa-numitelor experienţe.

Din nou tăcere, Răşcanu a tras scaunul mai aproape :

— Eu nu te pot mustra, n-am nici un drept... Am făcut-o într-un caz şi nu-mi pare rău, dar din alte considerente !

Răşcanu se referea la Theo, la orientarea socialistă pe care nepotul său o îmbrăţişase.

— Important este să examinezi, a apăsat el, ce rezultă din asemenea trăiri. Şi grav, cu un început de patetism metafizic : Capeţi oare, la sfîrşit, un nou sens al libertăţii ?

Toma a întors capul şi l-a fixat :

— Ce libertate ?

Apoi l-a recunoscut pe Răşcanu şi s-a încruntat :

— A ! Deci dumneavoastră eraţi aici !

S-a ridicat din pat, s-a pus în mişcare, dar încă părea absent. Răşcanu l-a măsurat, încruntîndu-se, scrutîndu-l, ca şi odinioară pe Theo :

— Dumneata trăieşti într-o altă lume !

— Nu-nţeleg la ce vă referiţi, i-a răspuns Toma, pe deplin trezit.

— Dar oamenii mai sînt şi lucizi ! a aruncat avocatul.

— Vă rog să credeţi că urmăresc tot ceea ce se întîmplă, cît se poate de lucid.

— Şi ?

— Şi mai am probabil de străbătut încă un drum lung pînă să înţeleg...

— Ce ?

Toma a dat din umeri cu o undă de dispreţ — pentru sine, pentru Răşcanu, pentru înţelegere. Avocatul n-a insistat, ca bărbat sau poate din discreţie intelectuală. S-a mulţumit să-l avertizeze, dar cu calm :

— De prisos să-ţi spun că nu e bine să complici lucrurile... Mai mult chiar, unele lucruri trebuie lăsate exact aşa cum se găsesc... Şi privindu-l : Poate-ar fi mai bine nici să nu le cauţi !

— Ne este oare ceva interzis ? a întrebat Toma, abstract, fără să i se adreseze.

Avocatul a părut derutat, cîteva clipe, apoi s-a redresat : pentru el nu existau chestiuni insolubile intelectual.

— Depinde cum priveşti lucrurile, a spus el, fără vreo angajare. Şi precizînd : Depinde din ce unghi de responsabilitate le priveşti. Şi ridicîndu-se de pe scaun : În sine, putem face orice cu noi.

— Tocmai ! l-a aprobat Toma. Şi comunicîndu-i cu glas slab : Hotărîsem să mă mut şi nu găseam prilejul să v-o spun. Am abuzat mult de ospitalitatea casei Răşcanu.

— Dar, domnule Nicoară ! a protestat avocatul, făcînd mină ultragiată, negăsind pe loc argumente să se opună. Socotea că la mijloc e gafa de a fi abordat discuţia. Te rog să crezi, a mai adăugat, că am pus amical chestiunea felului cum îţi petreci nopţile. Ca între bărbaţi... Te simţi jignit ? Nu înţeleg de ce să pleci de la noi !

— Fiindcă mă simt restabilit.

— Nici vorbă să te fi restabilit.

— Fiindcă în curînd se va întoarce domnişoara Hélène... Rămînerea mea aici ar putea să pară curioasă.

Prezentată aşa, motivarea lui Toma căpăta o oarecare consistenţă. Nu se obişnuia ca un tînăr să lo-

cuiască la părinții unei fete, fără a-și preciza în prealabil statutul.

— În sfîrșit, a consimțit Rășcanu, îmi este greu să deduc rațiunea gestului dumitale. Faci cum socotești mai bine. Deși ai putea rămîne, pînă se întoarce Hélène mai e timp. Nu ți-au spus că n-a căzut Plevna ?

A rîs ca de o glumă proastă, apoi a dat din umeri, socotindu-se eliberat de o povară. Cu Theo lucrurile se isprăviseră mai simplu, mai net. „Complic din nou lucrurile, și-a spus. N-am stabilit, după plecarea lui Theo, că fiecare ins e liber să-și facă existența cum îi place ? Și atunci !"

— Cred dealtfel că mansarda e cu totul inconfortabilă ! a mai spus el, nu se știe de ce, poate fiindcă pauza fusese prea lungă.

— Dar m-am simțit bine aici, vă asigur !

Rășcanu a închis discuția, era seară, se grăbea spre o vizită, prima din primăvară, de fapt prima serată la care consimțea să participe în acest anotimp de „după Plevna", deci de după reluarea seratelor. A isprăvit, ducînd cu el un sentiment confuz, de apăsare. Deci era de vină mansarda. Acel ungher de sub acoperișul casei lui predispunea probabil la gînduri ciudate și la porniri absurde. Ieri Theo, azi Toma.

Norocul lui Rășcanu era să fie invitat nu la Bălăceni, nu la Rosettești, în lumea smintită de veninul politic, ci la Pisoschi, o familie fără ifose, de venerabilă noblețe, deși laterală, sustrasă vălmășagului evenimentelor.

Avocatul a regăsit aici liniștea la care rîvnea. Nimeni nu discuta politică, nimeni nu insinua asupra zilei, nimeni nu colporta zvonuri, cancanuri, răutăți. Era un mod de a afirma o normalitate, în fine regăsită, de a ocoli niște chestiuni supărătoare — chestiunea celor plecați pe front, chestiunea celor rămași cu grijile de acasă, inclusiv chestiunea „crizei" de perspectivă, fiindcă era limpede că la orizont se profila o criză.

S-a discutat, în consecință, despre agricultură, subiect aproape uitat sau omis în timpul verii. S-a discutat însă cu destulă detașare, cu indiferență față de urmările dezastroase ale campaniei, pentru recolta anului în curs, cu seninătatea plutirii peste niște catastrofe pe care nimeni nu le mai numea. Cînd cineva a afirmat că prețul cerealelor românești se va prăbuși, în urma victoriei ruse în război, că Rusia va organiza un *dumping* pe piața europeană a cerealelor, odată cu ieșirea mai mult ca sigură în Marea Neagră, afirmația a căzut în gol, nimeni n-a contrazis presupunerea, dar nimeni n-a întărit-o, era ceva care nu mai privea pe nimeni, ca și o catastrofă între timp expirată.

— Da, așa va fi ! a perorat în continuare singurul ins viu din serată, un moșier din Prahova, unul Arghirescu. Am date de statistică, evaluări precise. Ceea ce se va întîmpla mîine cu grîul, se va întîmpla poimîine cu petrolul. După grîul rusesc va intra în joc petrolul californian !...

Ei și ! părea să spună toată lumea. Și toată lumea a trecut senin mai departe, socotind probabil deplasate ambele chestiuni. Care petrol, care grîu ? Aceasta l-a consolidat pe Răşcanu în cugetul lui sceptic. În sfîrșit, cineva, altcineva decît el, se afla deasupra, evalua chestiunile sociale dintr-un unghi pur. Și dacă „petrolul" american n-ar fi intrat în joc ? Și dacă grîul rusesc n-ar fi pătruns ca un taifun pe piața mondială ? Sau dacă amîndouă ar fi pătruns ! Ei și ?

S-a apropiat de Adela Balș. O vedea pentru prima oară după „vestea aceea". Senină, palidă, evitînd doliul. Toată lumea aflase în fond că maiorul Ene a murit. Nimeni nu-i spunea ? Nimeni nu i-a transmis condoleanțe ? În jurul Adelei era un gol amabil, ca în jurul patului unui bolnav căruia nimeni nu-i spune că moare, deși toți cei aflați la căpătîiul lui o știu. O știu, conversînd liniștit despre altceva, despre recoltă, despre petrol, despre „criză", despre cîteva iminente logodne sau căsătorii. Deși subiectele

familiale au fost tacit evitate, ca să nu se apese asupra unei sensibilităţi. Dar care ? Adela părea a nu şti nimic despre bărbatul ei. Îl socotea probabil viu, aflat în luptă, sau, socotindu-l mort, Adela era singura fiinţă care-şi purta demn durerea, într-un chip straniu, nici măcar bravînd, ignorînd durerea, dacă ar fi resimţit vreuna. De aici probabil lipsa doliului — aproape o sfruntare —, de aici comportamentul discret, surîsul acela şters, paloarea, în schimb ochii dilataţi, trădînd insomniile, emanînd o lumină difuză, ochi care nu vedeau în aproape, în imediat, sau vedeau prea adînc, prea departe, către un *dincolo*. Răşcanu i-a adresat un cuvînt, o amabilitate caldă, consemnîndu-şi astfel prezenţa lîngă ea, dar femeia nu l-a văzut, a privit poate prin el, rămînînd mai departe în singurătatea ei sociabilă, apărată de surîsul acela şters. L-a notat totuşi :

— A, eşti aici ? părea a spune, dar fără nici o bruscheţe.

Şi poate tocmai ca să atenueze o presupusă bruscheţe, n-a evitat dialogul, l-a întrebat ceva aiurea, ceva care l-a lăsat zăpăcit pe Răşcanu :

— Îţi plac cîinii ?... Te întreb prostii, sigur că-ţi plac. Ei bine, sensibilitatea cîinilor e mişcătoare, aproape alarmantă. Nu ţi-ai dat seama pînă acum?... Mă refer nu la cîinii de vînătoare, ştiu că ai mulţi cîini, ci la cîinii de casă. Care în chip obişnuit ar trebui să fie placizi, mediocri, sau de-a dreptul prostuţi... Căţeluşele mele au însă o sensibilitate stranie.

Răşcanu ar fi trebuit s-o complimenteze, să observe că pekinezele Adelei seamănă cu stăpîna, au împrumutat probabil sensibilitatea ei, dar era deplasat, avocatul a ascultat-o pe femeie cu gravitate, nu cu gravitatea afectată cu care se ascultă de obicei enormităţile, ci firesc grav, dîndu-şi bine seama că cu Adela se petrece realmente ceva.

— Ce spui tu e foarte interesant, a şoptit el.

Şi Adela s-a încălzit, vocea ei palidă a căpătat un uşor frison, o vioiciune anume, se vedea c-o intere-

sează subiectul, că se bucură să comunice cuiva observațiile ei sau că e bine că el o ascultă.

— Știi a continuat ea, pekinezele mele au o speță aparte de comunicare. Ai observat vreodată cum dorm animalele de casă ?

Ca să observi animalele de casă dormind, trebuie să le observi anume sau să ai insomnii. Paloarea Adelei o dovedea. Și febra privirii, o febră care a trecut peste el, învăluindu-l o clipă.

— Ei au, cînd dorm, a mai spus ea despre cîini, un fel de spaimă. Parcă le e teamă să doarmă, ca să nu li se întîmple ceva, să nu fie luați prin surprindere. Ca cineva care nu vrea să doarmă, nu poate să doarmă, ca să nu-și piardă luciditatea... Pekinezele mele tremură cînd dorm, și mîrîie sau latră, latră în somn la cineva. Nu se știe la cine.

Subiectul propus de Adela ar fi putut interesa și grupul vecin. În chip obișnuit, Răşcanu ar fi trebuit să atragă în conversație și persoanele de alături, cum se proceda de obicei, mai ales cînd femeile împărtășeau observații — asta pentru a le pune în valoare, chiar cînd ele invocau nimicuri. Dar Răşcanu a primit singur confidența, uitînd să facă cerc în jurul Adelei, captat de confidență prin caracterul ciudat al acesteia, deși examinînd mai atent lucrurile Adela spunea poate ceva obișnuit. Obișnuit, dar nu un fleac.

La serată se discutau de fapt fleacuri și abia aceste fleacuri, urmărite cu atenție, absorbite de toată lumea, îi dădeau lui Răşcanu sentimentul căderii în minor. Om al „universalelor", Răşcanu asista acum la căderea unei lumi în pulberea nimicurilor și aceasta prin simplu fapt că lumea, lumea pe care el o frecventa, căzuse din eveniment. Dar evenimentul care ținuse această lume la suprafață putea oare concura „universalul" sau, și mai mult, îi ținea oare locul ? Răşcanu căutase altceva în eveniment, un sens, sensul rămînea, dar se înfățișa acum împuținat, aproape invizibil, aproape ca un gol, în lipsa evenimentului. Dealtfel și ceilalți participanți la serată resimțeau senzația. Se discutau nimicuri pe

fundalul unei absenţe, ca într-un cortegiu de lume bună, cînd, în prezenţa celui inert, aflat pe dric, ignorat de toţi, dar prezent, se abordează cu glas potolit alte chestiuni, mici chestiuni curente, pentru a umple golul făcînd conversaţie.

— Ştii că Dineştii se vor muta din oraş ? A hotărît ea să se despartă.

— Ea ? Mă mir, era mai îndreptăţit să ceară el despărţirea. După cîte i-a făcut...

— El nu vrea totuşi să dea chestiunii o turnură publică. Vor consimţi, se pare, la o separaţie domiciliară, pînă cresc copiii.

— Era mai simplu ca ea să plece în străinătate, instalînd copiii într-un pension. Doar acolo i-a tocat averea.

— Probabil că nu mai are ce toca. Moşia lor de la Ocniţa Mare e ca şi vîndută. Şi aveau acolo o pădure...

— *A propos,* se scumpeşte cheresteaua ?

— Cine a spus că se scumpeşte cheresteaua ?

Sau într-un alt colţ al salonului :

— Şi cine vrei să cumpere acum obiecte de artă ? Să vîndă casa cu totul, poate doar aşa să mai găsească pe cineva amator.

— Cine-i nebun să bage bani într-o proprietate situată la mama dracului !

— Bine, o fi la mama dracului, dar dacă o să treacă pe-acolo linia ferată, cum se aude !

— Cînd, în secolul următor ?

Pentru ca vidul să fie absolut s-au schimbat şi replici anodine, în franţuzeşte :

— *Dans ce cas, certainement pas.*

— *Mathilde n'a qu'a chioisir.*

— *Choisir ou soupirer !* [1]

[1] — În cazul ăsta nu, desigur.
— Matilda n-are decît să opteze !
— Să opteze sau să suspine ?

— *Elle soupire tout le temps. Surtout quand elle obtient.* [1]

Cineva nota într-un carnet, la dictarea unei doamne în vîrstă, o rețetă de cozonaci :

— Se iau patruzeci de ouă. Se sparg, se separă gălbenușurile...

În salon se aflau și niște nubile, domnișoare care urmau să fie scoase la primul bal. Ar fi trebuit ca evenimentul să se întîmple în vară, dar tinerii erau pe front, iar părinții afișau o specie ciudată de ofensă — împotriva cui, a destinului ? — față de această situație într-adevăr anormală, evidentă în faptul că nimeni nu se ocupa de odraslele lor. În sfîrșit acum se ocupa cineva, un tînăr ofițer convalescent, de care în urmă cu cîteva zile s-ar fi ocupat toată lumea, ignorîndu-le pe fete. „Evenimentul penibil" desființase însă aura de glorie a ofițerului, în atenție reintrînd acum fetele. Cele două, îmbrăcate ca niște gemene, au rîs chiar, cu un rîs gîlgîitor, plăcut. Erau ca niște fracții de vitalitate, introduse în anodinul serii.

Răşcanu s-a reîntors lîngă Adela, purtînd în mîini două cești de ceai. Între obișnuitul stupid al seratei și neobișnuitul pe care îl introdusese ea era o separație, o distanță, pe care o măsura acel surîs absent.

— Nu-ți mai spun nimic seratele, Adela ! a consemnat el.

— Ție îți mai spun ceva ?

Nu s-au retras totuși nici unul nici altul, au rămas în salon pînă foarte tîrziu, printr-o inerție. Probabil nici n-au mai luat act unul de celălalt și nici de cei din jur. Pînă cînd ea a tușit, iar bărbatul i-a remarcat din nou prezența.

— Cînd vrei să ieșim, spune-mi, i-a cerut el. Te conduc.

Au ieșit și el a condus-o cu trăsura. Adela s-a interesat cu glas potolit de copiii lui. A trecut peste cazul Theo. A trecut și el peste caz, printr-o inse-

[1] — Ea suspină toată vremea, mai ales cînd obține.

sizabilă desprindere. I-a spus Adelei că Theo e pe front, medic voluntar într-un spital de campanie.

— Dac-ar trece și războiul ăsta, a șoptit ea.

— O, sigur că va trece...

Era atît de mare distanța față de război, eveniment expirat, încît fiecare în parte părea că s-a întors la niște gînduri esențiale, de care se despărțiseră de prea multă vreme, regăsindu-le cu împăcare, nu și cu bucurie. Lui Răşcanu îi stătea pe limbă s-o întrebe pe Adela dacă „el i-a scris". Întrebarea era și firească — și absurdă, răspunsul ei ar fi părut și firesc — și absurd : „Da, mi-a scris, chiar ieri", deși avocatul știa bine, dacă Adela ar fi răspuns astfel, cum era posibil, că maiorul Ene e mort.

S-au despărțit la poarta casei Ene, Răşcanu așteptînd cu căciula de lutru în mînă să se deschidă poarta și apoi să se închidă la loc, cu zăvorul. Adela trecuse *dincolo*. Răşcanu a privit apoi cerul confuz, rece, împîclit de stele. Cînta un cocoș. Orașul se retrăsese în albia lui, „trădat". Nu i se dăduse ceea ce vroia, la timp, și se răsucise ostentativ, afară din mersul lucrurilor, cu capul în nori. Nu oricînd, ci tocmai în clipa cînd soldații săi de la Plevna nu mai simțeau trebuința de martori, nici de îndemnuri prin gazete, proclamații, depeșe.

Plevna, cu toată drama ei, se afla departe de București, chiar în clipa cu puțin premergătoare exploziei ultime.

La ghișeul poștei, prințul Sanadaru sau un trimis al său depusese o scrisoare pe adresa prințesei Sumiko din Kioto. O scrisoare scurtă, semnificînd desprinderea :

„Cutremur lăuntric, gingășia. Ea e bruscă, neașteptată, nu se poate repeta. Unicitatea [ceea ce nu se poate repeta] *nu trebuie căutată, aceasta vine singură. Atunci toate* [sînt] *în dezlănțuire. Sufletul, plută, în vîrtejul cascadei. O, sublimă dezlănțuire...*

Necugetat să încerci a opri rîul, prăvălit la vale, înapoi. Consolează-te.“

Prinţesei Siao prinţul Sanadaru i-a trimis la aceeaşi dată o scrisoare cu un singur cuvînt scris în două caligrame :

„KUPO = ASPIRAŢIE/DORINŢĂ.“

Lovitura din zorii zilei de 28 noiembrie s-a dat sec, muteşte, în plin. Otomanii au atacat fără urale. Fără urale au ripostat ruşii. După erupţia de foc a celor cinci baterii de cîmp, dispuse în faţa coloanei, a urmat focul tiraliorilor — în pauza de încărcare, apoi din nou focul bateriilor, timp în care tiraliorii s-au repezit spre prima linie rusă, pe brînci. A mai urmat o avalanşă de obuze care au răscolit pămîntul parapetelor ruse. În pauza asurzitoare de după explozii, grenadierii imperiali s-au trezit cu otomanii sub nas. Nu s-a strigat, cum s-a spus, nici „Alah, acber !“, nici „Vperiod, rebeata !“, n-a fost cînd. Izbirea corporală a avut tăria prăvălirii unor ziduri mişcate în sens contrar de cutremur, în care materiile se năruiesc unele pe altele, fără a se putea distinge altceva decît vaierul materiilor.

Izbirea punea în joc forţe de presiuni fantastice, forţa unui dop militar care astupa gîtul strîmt al drumului spre Sofia, peste Balcani, dop apăsat de o uriaşă armată — care putea strivi întreaga sticlă cu lichid omenesc, şi forţa vaporizată la mii de grade, a celor închişi în interior, care n-aveau altă scăpare decît prin destuparea sticlei, prin dop.

Spaţiul de acţiune al lui Osman-paşa a fost extrem de restrîns : circa 1000 metri, de-a lungul unei sprîncene de pămînt ce-l apăra de contactul imediat cu ruşii sectorului 6, care-l aşteptau bine ziditi pe poziţiile lor. Îi conducea un om înverşunat, generalul Ganeţki. Osman-paşa a pornit la atac într-o formaţie dreptunghiulară, avînd în centru o brigadă, pe flancuri cîte o brigadă, cea de a patra brigadă

fiind dispusă în urmă, ca rezervă. Brigada din frunte și brigada de încheiere numărau cîte nouă batalioane, brigăzile de flanc dispuneau de cîte opt batalioane, plus o formație mobilă de cavalerie, de o mie de oameni, dotată cu o baterie călăreață. Era divizia I, comandată de Tahir-pașa, șeful statului major al armatei, forța de șoc care trebuia să spargă blocada și să-și croiască drum mai departe. Această forță s-a descurcat din primele momente strălucit.

Cea de a doua forță urma să dea de furcă românilor. O conducea Adil-pașa, omul de sacrificiu, avînd sub comandă trei brigăzi cu un total de 25 de batalioane, ce trebuiau să asigure spatele întregii operațiuni. La momentul critic — neputința de a depăși linia rusă sau o contraripostă ruso-română din flancuri — divizia condusă de Adil-pașa urma să se retragă în grabă, la primul semn, să facă joncțiunea cu corpul lui Tahir-pașa, înaintînd mai departe spate la spate, spre Sofia. În total, comandantul suprem otoman, aflat la centrul primei coloane, dispunea de aproape 48 000 soldați, dintre care 39 000 buni de luptă.

El nu și-a pierdut calmul în cursul acțiunii, toate alarmele care-l chinuiseră în ultimele zile fiind date la o parte, din clipa cînd s-a hotărît pentru ultimul gest. El a inclus în acest ultim gest și ceea ce fatal nu se putea rezolva, de la chestiunea traseului pînă la chestiunea bagajelor. O problemă i-a pus astfel lui Osman-pașa, armamentul, muniția și hrana pentru o luptă atît de scurtă, și mai apoi pentru un drum atît de lung ca cel care ar fi urmat, dacă ar fi ieșit victorios. Pentru luptă combatanții trebuiau să fie sprinteni, cu un minimum de echipament asupra lor — se exclusese încărcătura de marș ; pentru drumul lung peste Balcani se cereau însă niște solide trenuri regimentare, cu muniție, alimente, furaje, haine, medicamente, ceea ce presupunea o coloană auxiliară nespus de greoaie, care împiedica fatal viteza marșului, riscînd să transforme combatanții în auxiliari. Osman-pașa a acceptat acest risc. El n-a izbutit să dea foc bagajelor, ca Alexandru

cel Mare, pentru a-şi elibera trupele, prin faptul — simplu şi esenţial — că aceste bagaje reprezentau viaţa însăşi a trupelor. Dar a gîndit asupra riscului atent.

El a procedat mai întîi la suprimări drastice — cît de drastice vor fi fost urma să se vadă !, concentrîndu-şi zelul mai ales asupra armelor şi muniţiilor fără randament, pe care le-a şi eliminat. A distribuit trupelor cîte o sută de cartuşe de om, restul de o sută cincizeci de mii, plus cîte nouăzeci obuze de fiecare tun, fiind încărcate pe samare, într-o lungă coloană de catîri, cai, măgari. În ceea ce priveşte alimentele, problema s-a simplificat, rezervele fiind aproape sleite. Pentru cei 3 000 de răniţi abandonaţi în Plevna, muşirul a lăsat pesmeţi şi pîine pe cîteva zile. şi nici un medicament. Cu oricîte reduceri, coloana de bagaje se ridica totuşi la o mie de vehicule — trăsuri, căruţe, harabale — trase de cîteva mii de vite, ceea ce presupunea un corp important de vizitii, paznici, salahori — indisponibili pentru arme. Ocrotirea acestei coloane, în care intra şi populaţie civilă musulmană, a revenit instrumentiştilor din fanfare, care au fost înarmaţi.

N-a fost alegere nici în ceea ce priveşte traseul. Cine măsoară pe hartă traseul visat a fi atins de Osman, între rîul Vid şi Sofia, prin trecătorile troienite ale Balcanilor, controlate la acel ceas de trupele lui Gurko, apreciază că acest traseu era croit de la început ca un traseu al nebuniei.

Cu şapte ani înainte, în bătălia de la Sedan, comandantul cavaleriei franceze propusese lui Napoleon al III-lea o ieşire asemănătoare, dar împăratul, mai lucid ca oricînd, a răspuns : *C'est bon pour l'histoire — pas pour moi !* [1]

Ar mai fi fost poate o şansă pentru Osman-paşa : chibzuirea acţiunii decisive. Aceasta, acţiunea decisivă, nu corespunde totdeauna cu direcţia de efort. Examinînd chestiunea, importantă în orice război

[1] Bun pentru istorie — nu pentru mine !

de tip tradiţional, un tactician român de mai tîrziu a definit-o în următorii termeni :

„Înţelegem prin *efort*, acţiunea întreprinsă de o unitate pe o anumită direcţie, cu grosul forţelor şi majoritatea mijloacelor sale, iar prin *acţiune principală* (decisivă), acţiunea care, desfăşurîndu-se într-un sector sau zonă, pe o direcţie corespunzătoare, duce la deciziunea manevrei prin ruperea frontului în acel sector şi căderea de obicei în flancul sau spatele dispozitivului inamic.

Efortul se face cu grosul forţelor, care rezultă din raportul propriilor noastre forţe repartizate în grupări (majoritatea forţelor faţă de totalul lor), în timp ce *acţiunea principală* (deciziunea) este condiţionată de realizarea superiorităţii faţă de inamic într-un anumit sector, deci ea rezultă din raportul forţelor noastre faţă de cele inamice, în acel sector.

Cu alte cuvinte, *efort* şi *acţiune principală* (sau decisivă) sînt două noţiuni diferite, care de obicei se confundă, în chip nenorocit."

Lui Osman-paşa i s-a refuzat însă şansa unei viclenii tactice. Grosul forţelor ruse s-a concentrat exact pe direcţia aleasă de muşir ca loc al acţiunii lui principale (decisive), aici concentrîndu-se, în chip copleşitor, şi efortul otoman. Pentru a nu-şi risipi forţele, Osman n-a riscat nici o ieşire laterală, iar linia de spate s-a dovedit total inactivă. Ea n-a încercat riscul, oricît de deznădăjduit, de a imobiliza sau măcar frîna atacul român. Punînd totul pe o singură carte, Osman-paşa a înlăturat orice altă alternativă, dintre care mai ales două au fost excluse: alternativa aşteptării, alternativa predării. El îşi cunoştea bine oamenii şi ştia că aceştia îl vor urma, fără a şovăi. Dezertările din armata încercuită fuseseră relativ puţine, chiar dacă adversarii făcuseră caz de ele, în presă, într-un mod guraliv. Prin intuiţie, dar şi prin calcul, Osman-paşa ştia ce forţă de explozie deţine o armată cînd nu mai are altă şansă decît nădejdea.

Cum s-a spus : mare-i nădejdea cînd nu rămîne decît una singură.

La orele 7, sub ceaţă, izbirea dintre forţa otomană şi liniile de apărare ruse se produsese. Nimic nu izbutise să ţină piept atacului şi primele şanţuri ruse au fost spulberate.

Otomanii se îndreaptă mai departe, în vijelie, spre primul obstacol puternic din faţă, reduta rusă nr. 3, şi o iau cu asalt. Rămîn abandonate şase tunuri şi cîteva sute de morţi.

Creasta uriaşului val, pe care-l aruncă din spate Osman, cade apoi năucitor peste frontul redutei nr. 4, apărată de regimentul rus Siberia. Pregătiţi între timp să primească urgia, siberienii răspund. Din nou o luptă de strivire, în care adversarii — amestecaţi în moarte — rămîn încîlciţi în arme şi sînge, pînă cînd forţa din urmă, încă mai dură, frînge restul de rezistenţă, croindu-şi invincibilă drum.

Osman-paşa simte că dopul blocadei e gata să sară. El e stăpîn pe două redute. El încearcă să lărgească breşa, spre Etropol şi movila Compania, punîndu-i în urmărire pe cei loviţi, care se retrag în dezordine. Frontul de atac otoman se desface în trei capete agresive, împinse înainte de energia întregii coloane, care încă mai curge pe podurile de peste rîul Vid.

Osman-paşa n-a trecut încă podul. El aude riposta rusă. El îi ştie puterea. Epuizîndu-şi energia în chiar actul izbirii, un talaz — orice talaz — se sfărîmă în şuvoaie şi are tendinţa de a da înapoi. Urmează vîltoarea, confuzia. Stăpîn peste masa trupelor, un comandant trebuie să ştie deci cînd să arunce în luptă un talaz nou, înlocuind forţa epuizată şi transformînd vîltoarea — confuzia de valuri sfărîmate — într-un avantaj de teren pentru el.

Este ceea ce a încercat Osman-paşa să facă, ordonînd diviziei de rezervă, comandată de Adil-paşa, să se pună în marş către rîul Vid.

A fost clipa cînd au intrat în luptă românii. Acţiunea diviziilor române, de sub comanda generalului Alexandru Cernat, a echivalat cu năruirea unui zid peste un gol care dădea fiori de spaimă : golul dintre cele două forţe otomane.

Zidul de protecţie al luptătorilor lui Adil-paşa, din divizia a doua, n-a putut ţine rezistenţă. Oamenii lui Adil ştiau că viaţa lor se joacă nu în faţă, ci în spate, hăt departe, dincolo de Plevna, la podurile de peste rîul Vid, unde se aflau luptătorii porniţi pe drumul Sofiei.

Atacînd, românii au forţat deschiderea golului. Plevna, ca punct strategic, ca aşezare pivot care a dat numele bătăliei, era scoasă din joc ; ea n-a interesat ore în şir pe nimeni. Decisivă a fost prăvălirea zidului otoman din spate, sub izbirea armatei române, scăderea şi căderea întregii presiuni militare a celor încercuiţi, ceea ce a făcut ca dopul blocadei să cadă scurt la loc.

Dincolo de Vid, se aruncă în luptă regimentul 10 Malo-Rusia. Resturile regimentului Siberia se regrupează şi, împreună cu ucrainienii, reiau asaltul pentru recucerirea redutei nr. 4. Se pun în mişcare rezervele ruse ale sectorului condus de Ganeţki : regimentele diviziei a treia şi o brigadă din divizia a doua grenadieri de gardă. Sînt recucerite redutele, cu grele pierderi pentru otomani. Încep uralele.

Trecînd podul, ca să forţeze atacul, Osman-paşa e silit să revină înapoi, la punctul iniţial de pornire. E hotărît să-şi regrupeze oamenii. Are la dispoziţie încă trei batalioane, singurele pe care Adil-paşa i le-a putut trimite în ajutor. Muşirul e atacat acum frontal şi din flancuri. Artileriile celor două armate, rusă şi română, trag în carne vie, mişcîndu-şi poziţiile spre cei loviţi mereu mai din aproape, aduşi în buza tunurilor. Osman-paşa are totuşi nădejdea acelui spate zdravăn, pe care îl reprezintă divizia lui Adil-paşa.

Dar trupele aliate nu-l cruță. De la comandamentul lui, generalul conte Todleben urmărește lupta la hartă, cu calm. El nu se pripește — e inutilă risipa de sînge, în ordinul către comandanții sectoarelor el este cumpănit și ferm : „În cazul cînd pozițiile turcilor ar fi slab ocupate și se pot lua fără mari pierderi, se va înainta asupra lor".

Asta fac toți comandanții de sectoare, asta fac și oamenii generalului Cernat din sectorul român. În frunte e divizia colonelului Mihai Cristodulo Cerchez. Înaintarea românilor e atît de rapidă încît artileria aliată, dezorientată de masa de oameni în fugă, trage în urmăritori.

Osman-pașa e pus în fața ultimii decizii, pe care refuzase s-o admită : retragerea în Plevna. Retragerea în spațiul abandonat, pentru o regrupare demnă, în vederea începerii unor tratative de armistițiu sau de capitulare, care s-ar fi putut prelungi. Dar cît timp ? Adil-pașa, cu trupele sale care întîrziau, s-ar fi putut îndrepta spre Plevna, unde ar fi urmat să înceapă fortificarea orașului.

Dar trupele lui Adil-pașa nu mai existau, în acea clipă, ca trupe. Osman-pașa a hotărît capitularea.

Incredibilă pentru toată biografia ulterioară a prințului a fost trezirea lui din somn, mult după orele 9, după ce lupta s-a isprăvit. Curios, comandantul *en chef* nici măcar nu s-a trezit singur, l-a trezit aghiotantul de serviciu, care, încă buimăcit de fantastica veste, a rămas minute în șir la ușa încăperii, cu depeșa în mînă, neștiind ce măsuri să ia. Plevna căzuse. Ordinul privind bătălia îl semnase prințul și nimeni nu-l mai putea revoca. Nici victoria nu se mai putea revoca. La ce-ar mai fi slujit atunci trezirea prințului din somn, de vreme ce spectacolul bătăliei nu se mai putea juca încă o dată, pentru ca el să participe, fie și ca martor ! Cu mult mai tîrziu s-au sculat, dealtfel, în acea zi, și ceilalți martori importanți — țarul, sultanul, Nicolas. Toți

au fost treziți din somn tîrziu, mult prea tîrziu, de slugile lor, cînd cursul faptelor nu se mai putea întoarce, chiar dacă cineva dintre cei mari ar fi dorit sau ar fi rîvnit o altfel de desfășurare. Chibzuind lucrurile din imediata apropiere, de lîngă clanța ușii pe care vroia s-o deschidă, aghiotantul de serviciu l-a lăsat pe prinț să mai doarmă încă o bună vreme, iar prințul între timp dormea, călătorind în somn fără să știe peste luptele de la Opanez, călătorind mai departe, fără habar, peste steagul alb ridicat de învinși și mai departe — cînd s-a răsucit spre stînga —, peste momentul cînd începuseră a fi încolonați prizonierii.

Subordonatul greșea desigur grav, la fel, să spunem, ca un steward care ar fi ezitat din prostie să-l trezească pe un înalt pasager din cabina de lux a vaporului cu care acesta călătorea, la exact clipa trecerii prin Bosfor, cînd ținta pasagerului nu era somnul, ci tocmai atingerea strîmtorilor. Dar aghiotantul nu greșea totuși în mica lui socoteală umană, chibzuind că prințul nu închisese ochii săptămîni în șir, noaptea care trecuse fiind prima sa noapte de somn bun, fără vise. După săptămîni de zbucium crîncen în bordeiul întunecos și asfixiat de fum, după veghea la hartă și pe teren, la construcțiile strategice de pămînt, după aținarea neurastenică din timpul consiliilor sau al bombardamentelor de noapte, un trup se lăsase învins de somn, trupul slab și fragil al unui om mic de stat, comandantul *en chef*, care n-a putut opune somnului nici un gest de rezistență — cînd ? și aici era absurdul ! — tocmai în clipa cu puțin premergătoare victoriei. El adormise după ceasurile 11 din noapte, căzînd butuc pe patul său de fier, cu o depeșă proaspătă în mînă, pe care n-a putut-o citi pînă la capăt, deși a vrut, o depeșă în care i se raporta, firește, că pe imensul front „domnește liniștea". Formula devenise stereotipă în ultimele zile. Aceeași formulă îi amăgise pe toți marii comandanți, care, ca să nu se lase înșelați, își refuzaseră somnul. Începînd să parcurgă eternul text fals liniștitor, prințul a căzut în somn ca un butuc.

Aghiotantul a decis să intre totuşi, pe firul telegrafic se îmbulzeau depeşele, de afară se auzeau urale. L-a trezit însă cu inima strînsă şi cu glasul şoptit :

— Alteţă, a spus el ininteligibil, a căzut Plevna.

Prinţul a deschis lent ochii lui albaştri, i-a închis la loc, s-a întins în pat ca într-o baie. Era îmbrăcat în manta şi cu cizmele din picioare încă ude. A simţit între degete, corp străin, telegrama aceea. Hîrtia a foşnit. A tresărit, s-a ridicat în şezut, a dus telegrama la ochi. A citit de astă dată ultimul rînd : „...pe front domneşte liniştea". Şi prinţul a căzut din nou pe spate, plesnit de somn, scăpînd dintre degete hîrtia.

Aghiotantul a intervenit însă, cu o voce întrucîtva mai tare :

— Alteţă, a căzut Plevna.

Prinţul a auzit glasul, ca din interiorul său, şi s-a posomorît. A întors capul, pe deplin trezit, şi l-a privit pe ofiţerul care stătea într-un genunchi lîngă el. A îngăimat doar atît :

— Ce spui tomnule ?

Apoi s-a smuls din pat, intrigat, furios, cu senzaţia clară că între timp, cît dormise, s-a petrecut o catastrofă.

— Dar cînd ? a strigat el cu groază.

— Acum cîteva clipe, a bîlbîit aghiotantul, în chip stupid, cerîndu-şi parcă scuze.

Nimic nu mai era de făcut, părea a spune faţa derutată a aghiotantului, care rămăsese jos, sprijinit într-un genunchi — Plevna se prezenta ca un ou spart.

Prinţul a luat hîrtia din mîna ofiţerului, s-a şters la ochi, frecîndu-şi globii, apoi a citit-o. A pus-o lent alături, pe scaunul cu ceasul de voiaj, lîngă cealaltă telegramă. L-a văzut în sfîrşit pe aghiotantul care nu-şi venise în fire :

— Ce-i cu tumneata ! i-a reproşat, încruntîndu-se. Asta nu-i o ţinută de ofiţer.

Dezmeticit, mai mult speriat, aghiotantul s-a redresat, intrînd în ţinuta lui de ofiţer, un fel de sta-

tuie prost articulată. Prinţul în schimb era viu şi liniştit.

— Să vină bărbierul, a ordonat el. Şi aduceţi apă caldă.

A început să se dezbrace, ca pentru culcare. Cameristul — care dormea într-o şură — l-a ajutat să-şi scoată cizmele. Într-una din cizme, printr-o spărtură laterală, pătrunsese noroiul ; obiala era udă şi murdară. Celălalt picior era ud de transpiraţie, dar curat. Un singur lucru l-a indispus pe prinţ, unghiile înnegrite, crescute strîmb. Şi-a controlat şi unghiile de la mîini. A cerut o foarfecă. A refuzat serviciul pedicuristului, a început să se ocupe singur, minuţios, metodic, de operaţia gingaşă de curăţire, care l-a absorbit.

Introducerea picioarelor în cazanul cu apă fiartă i-a oferit prinţului o primă plăcere, în care n-a ezitat să se cufunde, mişcîndu-şi îndelung degetele şi lăsînd să-l cuprindă fierbinţeala, în lungul pulpelor, pe mijloc, pe piept, pînă în obraji. Pipăindu-şi faţa, destinsă acum, a constatat părul tumultuos şi învălmăşit, crescut rebel ca la schivnici. Cît i s-au uscat picioarele şi-a tuns singur mustăţile şi barba. A apărut o oglindă, obiect pe care prinţul şi-l refuzase în timpul campaniei. A renunţat la serviciile bărbierului şi pentru potrivirea cu briciul.

Acesta, bărbierul, se mişca neputincios în jurul prinţului, expropriat de drepturi, cum se mişcau şi ceilalţi intimi ai corporalităţii princiare — valetul, cameristul, pedicuristul, maseurul. Ei intraseră totuşi la el, ei reintraseră în sfîrşit în intimitatea stăpînului, după o lungă absenţă, foarte umilitoare, iar gestul de a fi din nou îngăduiţi echivala cu un început de normalizare a raporturilor dintre ei toţi şi prinţ. Se simţeau şi afară mişcări, zgomote, ecouri care dădeau seama că ceva neobişnuit, dar de fapt obişnuit, se întîmplă. La uşa bordeiului se înghesuiau şeful casei militare, şeful casei civile, mareşalul curţii, secretarii mareşalatului, secretarii intimi ai prinţului, plus o liotă de personaje mai mărunte, in-

clusiv şeful grajdului princiar, care se simţea îndreptăţit să fie prezent şi să aştepte ordin.

În cortul-sufragerie, pregătit încă din zori pentru ceaiul ofiţerilor din suită şi al eventualilor oaspeţi, freamătul era încă mai intens, cu unele accente de nervozitate. Ofiţerii cunoşteau vestea şi aşteptau. Au aşteptat calmi o vreme, amînînd să-şi soarbă ceaiul, apoi au început să se frămînte, ieşind şi revenind în cort, cu figuri din ce în ce mai ascuţite.

— Dar e culmea, domnule ! a izbucnit unul, privindu-l pe un camarad care sorbea apatic ceai. Bei ceai şi...

— Şi ce-ai vrea să fac !

Replica a scandalizat, a început acel frămînt neputincios, propriu unei adunări de subordonaţi, în care nimeni nu-şi ia riscul cîrtelii, nici al iniţiativei, constrîngîndu-se iritant. surd exploziv, la tocarea nervilor pe loc. Ofiţerii se simţeau izolaţi de spectacolul victoriei, la care ar fi avut dreptul, printr-un blestem absurd şi stupid, de care nimeni dintre cei din cort nu era vinovat, deşi toţi consimţiseră să găsească un vinovat : căpitanul care bea ceai.

— Eu vă propun, domnilor, să beţi ceai şi dumneavoastră şi să aşteptaţi.

Au ieşit toţi afară, singura formă de protest rămînînd ieşirea ostentativă din cort, ca să ia aer. Ceva se întîmpla totuşi : fuseseră scoşi afară din grajd caii de călărie ai prinţului. Dar aceasta făcea parte din mişcarea cotidiană a curţii, ei au simţit treptat că nu altfel se petreceau lucrurile în fiecare zi, şi, treptat, au recăzut în acea monotonie a aşteptării, os prin os, care este de fapt primul semn al normalului într-o viaţă de curte.

Între timp prinţul îşi isprăvise toaleta. În încăperea cu pereţi negri de pămînt rămăsese doar valetul, care l-a ajutat să-şi îmbrace vestonul negru de tunar, punîndu-i la îndemînă chipiul. Acelaşi valet, fără să i se ceară, a depus în faţa prinţului caseta cu ordine şi medalii. Gestul n-a fost de prisos. Prinţul s-a oprit cu privirea pe strălucirea acelor bijuterii, neezitînd să le atingă cu mîna, apoi să le

scoată din culcușurile de catifea, ca pentru a le alege. El a pus la o parte ordinul casei de Hohenzollern, ordinele acordate de țar, pe care le arbora la anume ceremonii. A răscolit mai departe, înlăturînd ordinele conferite de casele imperiale, regale, princiare cu care venise în contact, descoperind la fundul casetei ordinul acordat de sultan. A decis să nu-și pună nici un ordin, nici măcar o rozetă, și a închis caseta. Și-a îmbrăcat mantaua.

— Măria-ta, a tunat mareșalul curții, care simțea că pregătirea e încheiată și a dat buzna în bordei. Alteță, a reluat el răgușit, calul e gata.

— Ce cal ? a întrebat liniștit prințul.

Văcărescu a făcut ochi mari, rămînînd fără glas, ca un pește lipsit de aer.

— Să se pregătească trăsura ! a cerut prințul. Și înainte ca Văcărescu să iasă : iar suita să se prezinte în uniforme de mare gală.

Văcărescu a încremenit în prag. Aceasta avea să amîne din nou plecarea către cîmpul victoriei, spre exasperarea tuturor. Uitase să întrebe — care trăsură ? — dar era limpede că nu alta decît trăsura de ceremonie.

Prințul a urcat în trăsura de ceremonie la ceasurile 10. În pădurea de uniforme strălucitoare, care-l înconjura, inclusiv harnașamentele cailor — înhămați *à la Daumont* — erau strălucite, el singur, în mantaua simplă și neagră, părea strident, un simplu soldat. A ridicat un deget, cerînd ca echipajul să pornească.

Lumea de rîndași, bucătari, sentinele ale curții a rămas pe loc cu gura căscată. Prin ușa grajdului, uitată deschisă, încă mai ieșeau valuri de aburi. Ajuns afară din Poradim, pe culmea dîmbului care deschidea priveliștea drumului către front, prințul a cerut să se oprească goana. Văcărescu s-a apropiat să primească ordin. Bărbatul mic din trăsură avea fața transfigurată de o ușoară beție. Era evident că ceva uitase să ordone, ceva ce acum căuta în gînd. Văcărescu a așteptat recules. Omul din trăsură trebuia să facă mental drumul înapoi pînă la acel mo-

ment sau accident care provocase gîndul, deci şi nevoia opririi sau a ordinului : „A, da !“ a spus faţa prinţului, acum destinsă, după unda de încordare precedentă. Echipajul trecuse pe lîngă „casa ţarului“, garda imperială luase poziţia smirnă, fără ca prinţul să observe măcar. Acum prinţul îşi amintea.

— Eşti bun să notezi ? s-a adresat el lui Văcărescu, în româneşte. Şi dictînd : Majestăţii-sale împăratul Alexandru al II-lea, suveran al tuturor Rusiilor : Vă aduc vestea că trupele aliate au cucerit victoria. Apoi în franţuzeşte : *Ce soir je vais dormir à Plevna.* [1]

Acest *„Ce soir je vais dormir à Plevna“* a măsurat singurul moment de exaltare absolută din viaţa prinţului, cu atît mai paradoxal cu cît cuvintele care fixau momentul într-o formulă ieşeau din mintea unui bărbat abia trezit din somn.

Trezindu-se, Adelei i s-a părut că aude acorduri de fanfară. Avusese în sfîrşit un vis limpezitor, din care, curios !, nu reţinea imagini, ci numai valuri de muzică.

I s-a părut că afară e soare şi a pus să se deschidă ferestrele.

— Dar bate vîntul, coniţă ! s-a opus jupîneasa. E vînt cu lapoviţă, vijelie mare.

Ea n-a ascultat-o sau n-a crezut-o pe femeie. A întrebat în care zi se află.

— E luni că ieri fu slujba de duminică.

— Şi ieri a fost paradă ?

— Paradă fu acu o săptămînă, i-a explicat femeia. Paradă fu cînd căzu Plevna de s-au spartără geamurile negustorilor de furie. P-ormă Plevna nu căzu şi rămaseră oamenii cu paguba.

Atîtea lucruri se întîmplaseră deci ! Adela n-a priceput nimic şi a concediat-o pe jupîneasă cu un gest. Ea auzea totuşi acorduri de fanfară şi se chi-

[1] Diseară dorm la Plevna.

nuia să le extragă din amintirea visului. Suprimînd primirile, vizitele, atîtea convenienţe inutile, Adela simţea că se apropie, stînd pe loc, de ceva necesar şi esenţial.

Întîlnind-o pe Păuna Catargi, în seara în care îl văzuse pe Răşcanu, aceasta o mustrase :

— Draga mea, dar pe lume au loc atîtea !

— Ce ? a întrebat Adela senin.

Păuna a rămas deconcertată, oprindu-şi mişcarea evantaiului. S-a simţit totuşi datoare să adauge :

— Mă gîndeam că se petrec atîtea evenimente...

— Şi eu cred că se petrece ceva, i-a spus Adela. Simt neputinţa de a ajunge undeva, nu ştiu unde, unde e linişte.

În dimineaţa de luni, Adela simţea că redobîndise, după foarte multe nopţi de zbucium, un fel anume de linişte.

Ea s-a trezit în zori, odată cu primele mişcări de trupe de lîngă rîul Vid. Dar nu s-a ridicat din pat, a vrut să reţină încă sub pleoape visul acela.

Cînd ţiganca a intrat să facă focul, ea a auzit limpede paşii ei de pisică pe covor, răsturnarea lemnelor din poală la gura sobei, rîşcîitul vătraiului în cenuşă, aşezarea aşchiilor în vatră, peste jăratecul adus cu făraşul, apoi suflul care a iscat flacăra. Focul a căpătat viaţă din suflul acelei fete, care a rămas lîngă el, întreţindu-l, pînă ce l-a văzut că arde singur.

Fata a rămas acolo încă multă vreme, în picioare, în semiobscuritatea dormitorului, sprijinindu-se cu mîna de faianţa albă a sobei, fără să-i pese de doamna care doarme în pat, pînă cînd soba s-a înfierbîntat, iradiind căldură în jur. Apoi a ieşit, căscînd sănătos, după ce a mai privit o dată spre sobă.

„Atîtea lucruri se petrec pe lîngă noi, fără să ştim — mai mult a simţit decît a gîndit Adela. Lucruri simple, elementare, cum ar fi aprinderea focului."

N-a mai adormit, dar starea de somnie se prelungea, ca sub o veghe a cuiva, o veghe ocrotitoare, liniştită, calmă. Focul duduia în sobă, într-un clocot înfundat şi puternic, care-i făcea bine Adelei

Gheaţa albă a faianţei, transfigurată de temperatura din interior, căpătase, în nemişcarea ei, o prezenţă de fiinţă. Soba era vie, iar aerul din casă cînta. A simţit apoi butucii de jăratec desfăcîndu-se şi bufnind sub dogoare.

S-a ridicat din pat pe la 10, cînd la podurile de pe rîul Vid lupta se isprăvise, cu acel sentiment de linişte pe care ţi-l dă capătul unui drum parcurs.

Cînd a intrat jupîneasa, aducînd tava cu dulceaţă şi apa, Adela i-a cerut să deschidă ferestrele. I se părea că afară e soare.

Apoi a auzit penduletele — din dormitor, din salon, din hol, ceasurile de perete şi de pe console, care s-au pus în contratimpuri de sunete într-un fel de unison năvalnic. Adela a tresărit, primind sunetele cu încîntare, suspendîndu-şi o clipă respiraţia.

Pendula de la Gîrbovi stătea.

În reduta centrală de la Opanez, trei mii de oameni au aruncat armele. Peste un ceas s-a raportat că Edhem-paşa, comandantul sistemului de apărare de aici, ar fi ridicat steagul alb. N-a avut cînd o face. Steagul alb a apărut ceva mai tîrziu, pe hîrtie, în rapoartele ulterioare — şi române şi otomane —, ca să explice în chip convenţional, printr-o figură de stil, eficienţa atacului şi recunoaşterea cedării.

Edhem-paşa simţea ce-o să urmeze. Comandanţii simt cînd elasticul rezistenţei cade sub presiunea unei puteri imposibil de stăvilit — tocmai fiindcă dispare puterea interioară de a te putea opune. El simţea asta din năvala dezordonată şi nemotivată a combatanţilor lui, care părăseau în valuri tranşeele, paralelele, şanţurile înaintate, retrăgîndu-se cu spatele în reduta principală, fără să le pese dacă sînt împuşcaţi din spate de năvălitori.

Invadatorii înaintau la început cu uimire, apoi cu înverşunare, prin spaţiile întunecoase şi goale, împiedicîndu-se în materialul abandonat, isprăvind prin a dori rezistenţa, prin a căuta s-o înfrîngă, de

unde furia şi cruzimea loviturilor la baionetă, cu patul armei, în puţinele puncte de rezistenţă, care au fost pur şi simplu strivite. În reduta de la nord de satul Opanez, luptătorii s-au aruncat asupra liniilor de foc cu o sete de a isprăvi, cu un dispreţ de sînge care a provocat o apărare disperată şi o ripostă la disperare pe care nimic n-a mai putut-o stăvili, pînă cînd în incinta dezastrului au rămas doar cei vii, care încă mai năvăleau. N-a scăpat cu fuga nimeni, n-au rămas în noroi şi zăpadă răniţi. Scena a fost privită de la distanţă de mai puţin de un kilometru, de luptătorii din reduta principală. Aceştia n-au intervenit. Ei au asistat la luptă ca la o amputare pe propriul corp, trăind şocul loviturii, simţind desprinderea organului suprimat şi clocotul fierbinte al hemoragiei. Ei erau cu ochii hipnotizaţi de acel spectacol, cînd, într-un vaier al surprizei, urmat de tăcere, s-au trezit peste ei cu românii. A arunca arma, a te preda morţii, este ultima apărare. Un maior român a scris atunci pe şeaua calului că Edhem-paşa a ridicat steagul alb.

Cu mult mai complicat s-au desfăşurat lucrurile la podul de pe Vid, unde într-adevăr otomanii au ridicat steagul alb. Sentimentul a fost desigur acelaşi : neputinţa absolută în faţa dezastrului.

Consemnînd în jurnalul său, în aceeaşi zi, momentul cînd comandantul suprem otoman i-a comunicat hotărîrea sa de a capitula, colonelul Mihai Cristodulo Cerchez — primul combatant care l-a întîlnit pe Osman după bătălia pierdută, a procedat sumar, prin scrupulul exactităţii. Persecutat de ideea că realitatea halucinează, Cerchez — care n-avea pragmatismul salutar al omului comun — s-a mărginit în a nota doar faptele reper, cele pe care se sprijină de obicei fluxul memoriei, nu şi cele care fixează într-adevăr momentul, prin amănunte. De aici şi disputa ulterioară, în legătură cu mărturia lui Cerchez, prea sumară pentru a înlesni reconstituirea,

prea seacă pentru a se putea deduce sentimentul în clipă al participanţilor. Iată mărturia, după jurnal :

„Rezistenţa turcilor nu ţinu mult şi trupele lor angajate ridicară steagul alb şi lepădară armele. (Moment la care colonelul Cerchez nu putea fi prezent, de unde consemnarea impersonală), *Trupele noastre înaintară dar fără nici o piedică pînă la podul de pe Vid, aproape de care se afla însuşi comandantul armatei turceşti, Osman-paşa, care arătînd dorinţa de a vedea pe comandantul trupelor noastre, m-am dus eu însumi în casa unde se afla...“*

Casa era cantonul şoselei, o bojdeucă, în care Cerchez a intrat plecîndu-şi capul. El nu notează faptul că la intrare, adică afară din bojdeucă, se afla înşiruită un fel de gardă a învinşilor, formată din ofiţeri superiori, fără arme, care a tresărit la apariţia sa. Nu consemnă nici faptul că, oprind calul, doi ofiţeri otomani l-au ajutat să descalece, retrăgîndu-se apoi umili. Şirul de ofiţeri superiori l-a salutat, el a răspuns scurt, cu trac.

În interior, pe o ladă de cartuşe, se afla aşezat Osman-paşa. Muşirul a ridicat fruntea. Era cu mantaua între umeri şi cu capul descoperit. Piciorul lui drept, rănit de glonţe, dar şi scrîntit, era întins pe o altă ladă mai joasă, lîngă cizma descălţată, depusă alături. Un militar, aflat cu spatele la uşă, îi îngrijea piciorul, aplecat peste rană. Primul gest al muşirului a fost să se ridice. Tot reflex, Osman a apucat în palmă sabia de gazi, sprijinindu-se mai mult pe ea, de fapt lăsînd-o pe loc, dar avînd impulsul de a-şi împinge trupul înainte spre dreptunghiul uşii, în care apăruse brusc străinul înarmat.

Mitologia romantică a momentului a prelungit acel gest imediat, proiectîndu-l pînă seara pe întregul cîmp de luptă, iar de acolo în cromolitografii. Osman ar fi ridicat atunci sabia, întinzînd-o cu garda înainte spre ofiţerul român, nu fără a lua o figură solemn retorică, nu fără a-şi drege vocea cînd a declarat cu glas tremurător :

— Domnule colonel, împreună cu întreaga mea armată mă predau junei şi bravei armate române.

Osman s-a sprijinit într-adevăr cu mîna pe sabie, gest reflex de militar încolţit, gest moral însă, sabia decorativă, aşezată alături, reprezentînd atributul lui de gazi şi comandant suprem. Era un mod mut de a spune : „Eu sînt !“, un mod nu de ofensivă, ci de apărare : „— Nu-mi lua asta !“, poate şi un mod instinctiv de retragere, cu toată fiinţa, în obiectul acela aurit, pe care mîna se crispa.

Simţind mişcarea bruscă a stăpînului, militarul care se afla aplecat peste piciorul lui Osman-paşa, medicul Hassib-bei, s-a tras la o parte, întorcîndu-se cu faţa. Medicul a făcut ochi mari, speriaţi, şi şi-a lăsat în jos mîinile, în faţa străinului care intrase. Osman îşi ţinea încă mîna sprijinită pe sabie, trunchiul aplecat înainte, dar cealaltă jumătate a corpului era vădit scoasă de sub puterea lui. Lîngă piciorul rănit, cizma. Stofa pantalonului fusese sfîşiată pînă sub rotulă, dezgolind carnea insensibilă.

Surprinzînd neputinţa bărbatului, el însuşi surprins, Cerchez a rămas cu gestul de salut neterminat. Mişcarea precipitată a ofiţerilor otomani, care au dat să-l ridice pe muşir, a fost oprită de Cerchez cu un semn. Osman şi-a retras mîna de pe sabie, lăsînd-o între el şi român. (Jocul cu sabia avea să se repete peste un sfert de oră, la sosirea generalului Ganeţki, care, repezindu-se imediat spre trofeu, avea să-l ridice, restituind mai apoi obiectul la ordinul marelui duce, pentru ca aceeaşi sabie să fie oferită de învins ţarului, care, la rîndu-i, i-a restituit-o lui Osman, pînă cînd celebra sabie a ajuns în Muzeul Militar de la Bucureşti.)

În jurnalul său, trecînd peste acest moment, Cerchez notează : *„...fiind rănit şi întrebîndu-l unde doreşte a se retrage, mi-au declarat că vroieşte a rămîne acolo, unde am şi lăsat* (desemnat) *o companie din regim, al 3-lea de linie, ca gardă, pînă ce comandantul va dispune de ce este de făcut.“*

După prezentare, Cerchez s-a interesat mai întîi de starea rănitului, primind răspunsurile lui Hassib-bei, în franţuzeşte. Glasul gutural al muşirului era slab, aproape indistinct ; făcînd efortul să-l audă

vorbind în limba lui, Cerchez s-a aplecat fără să vrea spre rănit, s-a apropiat chiar, pînă la a putea să-i simtă respirația. Între omul neputincios de jos și bărbatul din picioare s-a creat, aproape firesc, relația de la pacient la medic, medicul propriu-zis înlesnind comunicarea, succesiunea de întrebări și răspunsuri. Răspunsurile erau simple, împăcate, ca ale oricărui bolnav care se desparte de viață, detașîndu-se de cele ale trupului său — răni, corpuri de armată, refugiați, muniții —, ca și cum aceste toate nu i-ar mai fi aparținut.

„Osman-pașa mi-a declarat, notează Cerchez, *că în magaziile din Plevna se mai află pentru 4 zile pesmeți și pentru 5 zile pîine de grîu. El nu a voit a încheia nici o convențiune (n-avea pe loc puterea); m-a rugat numai de a nu se maltrata soldații săi, a lăsa ofițerilor caii și bagajele lor, recomandînd mărinimiei învingătorilor pe locuitorii din Plevna.“*

Adevărata scenă între învingător și învins s-a jucat imediat, la intrarea tumultuoasă a rusului Ganețki, cînd Osman, smuls în sus și susținut de mîinile fidelilor care nu-i mai aparțineau, a regăsit tăria de a privi dur, de a primi lovitura unei cascade de cuvinte, de a-și pleca fruntea, de a vedea cum i se smulge sabia. S-a dat ultima scenă de luptă, la care Cerchez n-a participat. Limpezimea minții îi interzicea orice reacție. Între el și Osman totul fusese isprăvit, încă de la intrare, prin constatarea stării de fapt : înfrîngerea și simultan victoria.

Dar Ganețki, ca soldat, clocotind încă de energia luptei, spunea că scena nu se isprăvise odată cu intrarea în scenă, cu consemnarea mută a victoriei, ci urma a se isprăvi printr-un punct. El a smuls sabia. El l-a dezarmat violent pe învins, aducîndu-l abia atunci, sub ochii tuturor, în condiția de prizonier. După care Ganețki s-a încheiat la manta, privindu-i rece pe învinși. Aceștia nu mișcau. La fel ar fi procedat însă în situația inversă și Osman, năvălind crud asupra învinsului și indicînd să i se smulgă sabia. El n-ar fi atins-o poate ; ar fi indicat doar smul-

gerea, cu un gest tăios, după care i-ar fi privit rece pe cei de la picioarele lui sau nu i-ar fi privit.

Osman-paşa a scîncit şi a închis ochii. Piciorul desculţ şi rănit a şchiopătat o secundă, iar umărul drept al muşirului s-a lăsat moale. A şoptit ceva, cîteva vorbe, ca un început de rugăciune, apoi a tăcut.

— Ce spune ? a strigat Ganeţki.

— Nimic, generale ! l-a asigurat Hassib-bei. Spune că în viaţă sînt şi zile albe şi zile negre. Unele vin după celelalte. Un proverb otoman.

A fost clipa cînd în sălbatecul luptător, fără armă, a înviat înţeleptul.

— *Mon général, vous affichez une moue d'enfant boudeur. Pourquoi ? Mais, mon Dieu, vous êtes victorieux !* [1]

Congestionat la faţă, gata să plesnească, Cernat nu-l putea asculta pe jurnalistul francez. El, generalul, nu arăta ca un om victorios, ci ca un ins păcălit, căruia toate i-au ieşit anapoda, toate exasperîndu-l, pînă la sufocare, pînă la înecul într-o apă pe care n-o putea domina. Înotînd între ofiţeri de ordonanţă, aghiotanţi, curieri, telegrafişti, cazaci, aduşi peste el în valuri, împinşi afară cu pumnul, revenind peste el în alte valuri, cu alte mutre sau cu alte ştiri, generalul nu prididea să încerce a pune măcar un fir de ordine în ceea ce i se părea a fi haosul satanei. La fiecare nouă încercare, aţa ordinii se rupea pe loc, sub ochii lui, sau în spatele lui, cînd se aştepta mai puţin, de unde deruta şi saltul de la o idee la alta :

[1] Dar, generale, dumneata afişezi o mutră de copil ofensat. Dar de ce ? Pentru numele lui Dumnezeu, eşti victorios !

— V-am spus să-mi aduceţi criminalii ! a urlat el de s-a cutremurat tavanul, lăsînd baltă toate celelalte treburi. Unde-s criminalii ?

I s-a spus că după „criminali" plecase locotenentul Nucescu, în fruntea unei patrule, ca să-i aresteze. „Criminalii" erau geniştii de la reduta Griviţa 1, cei care săpaseră mina spre reduta Griviţa 2, mină care nu explodase la timp, lăsînd intact obiectivul inamic — cînd ? — chiar în dimineaţa victoriei.

— Şi criminalii de la stăvilarul de pe Vid ! a mai adăugat generalul, strivind hîrtiile de pe masă cu pumnul, în asigurările că ordinul se şi pusese în executare, deşi după cîte se vedea, şi acei „criminali" lipseau, împreună cu ofiţerul trimis să-i aducă legaţi.

Era vorba despre cealaltă nereuşită, stăvilarul de pe rîul Vid, operă în care se cheltuise săptămîni de muncă şi de veghe, şi care ar fi trebuit să confere — împreună cu mina de sub Griviţa 2 — un alt caracter victoriei.

Dar prevederile, pregătirile şi ordinele nu se îndepliniseră, de unde caracterul haotic al rezultatului, care nu răspundea — n-avea cum răspunde ! — imaginii iniţiale. Totul contrazicea modelul victoriei pe care Cernat îl avea în cap, un model impecabil chibzuit, pe cît se putea, oricum un model menit să justifice un efort, o trudă, o risipă de energie şi de materiale, în ultimă instanţă, o raţiune de a te afla, de a fi ! pe un cîmp de luptă. S-ar fi putut ca prinţului să nu-i pese de toate aceste poveşti, idei, pregătiri, în care el, prinţul, angaja desigur un prestigiu, dar un om al meseriei angaja mai mult decît atît, angaja o viaţă, un ideal şi o carieră.

Generalul ieşise pe cîmpul de luptă încă din zori, presimţind ceva. Presimţirile nu-l slăbiseră nici o clipă în cursul asediului, dar, în sfîrşit, presimţirea se confirmase — şi nu în invers ! Muşirul otoman încercase spargerea frontului chiar în noaptea în care pe Cernat l-au fript neliniştile, şi chiar în punctul prevăzut — corpul 6 rus, comandat de generalul Ganeţki. Urma ca şi românii să-şi facă datoria,

nu anapoda, ci conform ordinului de luptă minuțios întocmit, înmînat din vreme fiecărui comandant. Desigur, nu se putea face o repetiție generală, un război nu e o manevră, inamicul nu consimte să facă exact mișcările prevăzute în schema tactică, el acționează cel mai adesea aberant, ca o fiară, dar din aceasta nu rezultă că și urmăritorii fiarei trebuie să procedeze aberant, dezordonat, haotic, dînd victoriei un caracter de zăpăceală și grotesc.

Fiind la fața locului, pe teren, încă din zori, Cernat a putut lua pe loc măsuri, a înlesnit printr-un ordin o mai promptă legătură între flancuri, a urgentat o intervenție de cavalerie, a forțat pasul unei urmăriri, măsuri iluzorii însă, fiindcă situația era atît de mișcătoare, atît de alta de la secundă la secundă, încît toate schemele și toate prevederile săriseră în țăndări, sub imperiul retragerii dezordonate și al ofensivei generale. Într-un anume moment, pe dealul de la Opanez, Cernat s-a simțit inutil, smucit fără sens în toate direcțiile, butuc purtat de valurile tulburi ale unui fluviu, prăvălit dement într-o direcție necunoscută. Nu mai putea urmări frontul, nici măcar mental. El a avut totuși tăria să se retragă din ape, salvîndu-și prestigiul, dar tîrînd după el — manta udă — umilința de a se ști insignifiant. Victoria se organiza singură, după niște legi neștiute.

În trapul calului, urmat de suită, generalul s-a îndreptat spre comandamentul provizoriu, de unde nu putea lipsi, nu înainte de a mai fi observat pe drum niște dezordini de toată frumusețea :

— Ce-s cu tunurile astea, căpitane, ce cauți cu ele aici ? Unde-i amplasamentul bateriei voastre, mișeilor ?

— Sînt tunuri capturate, domnule general, tunuri turcești, permiteți ca să vă raportez.

Cernat a simțit o urzicare la ficat, începuse să se facă ridicol în fața subalternilor. El a smucit frîul calului, punîndu-l în galop spre comandament, singurul loc în care se mai conserva fantoma autorității de altădată, cu toate atributele ei — aparate

Morse, hărți, ofițeri de legătură, un tavan, niște pereți. Mai înțelepți sau mai experimentați, generalii ruși procedaseră altfel : ei se lăsaseră în voia victoriei, știind bine că după șocul loviturii urma haosul retragerii, că după șocul loviturii din spate haosul se va generaliza, antrenîndu-i și amestecîndu-i pe învinși și pe învingători. Era legea erupției dezordonate de forțe, care unifică tabloul tuturor bătăliilor, indiferent de epocă, spectacol în care comandanților li se cere liniște, detașare, știința de a nu interveni, nervi tari.

Întors la comandament pe Cernat l-au urmărit însă dezordinea, plus rudimentele de ordine care treptat își făceau loc, acea ordine întruchipată de oamenii meniți s-o poarte — ofițeri de legătură, aghiotanți, curieri pedeștri, vedete călare, telegrafiști, translatori, oameni care se înghesuie peste rînd, încurcînd toate rosturile — puține cît sînt într-o asemenea clipă. Într-o asemenea clipă nenorocită a sosit și acel corespondent francez de front, muscă aurită la arat, cum poreclise generalul întreaga specie, care-i cerea lui Cernat ceva, ceva important sau un nimic, dar un nimic care-l scotea din sărite. I-a și aruncat francezului, printre alte treburi:

— Orice mi-ai cere, domnule, nu se poate !

— Cum nu se poate ! s-a arătat scandalizat francezul. Dar nu vă cer decît doi cai, ca să pot părăsi frontul, și un steag, un steag otoman.

Cererea era și normală și absurdă, nimic mai simplu decît ca franțuzul să primească niște cai, dintre sutele de cai luați pradă pînă la acea oră sau un steag, dar tocmai la steag, un alt nimic, Cernat a protestat :

— N-am steaguri, înțelegi ? a urlat el. Turcii și-au distrus steagurile sau le-au înghițit, treaba lor, nu erau nebuni să se lase prinși cu steaguri cu tot, ca să-ți facă dumitale plăcere, să te lauzi la Paris. Și foarte bine au făcut ! a mai adăugat el, semnînd o hîrtie. Și rînjind : Eu să fi fost în locul lor făceam la fel.

Între timp generalului i s-a raportat că bateria pe care o găsise pe drum a fost adusă la el, la comandament — „Dar ce, — au băut măsălariță ! Ce să fac aici cu tunuri otomane !“ : că pentru noapte se pregătise un banchet la Plevna — „De asta le arde!“, generalul fiind întrebat dacă ofițerii vor participa în „mică ținută sau în mare ținută“ ; că Todleben ceruse trei escadroane de cavalerie pentru sectorul vestic al frontului — „Dar să le ia !“ ; că sosește prințul.

— Aici ? Dar de ce aici, ce să caute aici ! Oameni buni, a strigat Cernat țărănește, dar aici nu se dă nici o bătălie, bătălia s-a terminat, ce să caute prințul României aici !

Exasperarea lui a atins limita, cînd i s-a raportat că ograda comandamentului e invadată de prizonieri.

— Doamne Isuse Hristoase ! s-a închinat generalul aiurit, făcînd prima cruce din dimineața aceea, a cincea de la începutul războiului, dar o cruce anapoda, nu semnul care ar fi trebuit să blagoslovească victoria. Cine i-a adus aici ? a întrebat el, consternat.

— Din ordinul dvs.

— Din ordinul meu ? !... Mă, oameni buni, v-ați smintit cu toții ? Faceți bine și încolonați prizonierii, scoateți-i d-aici, și organizați o paradă pentru prinț.

Și-a rupt nasturele de la veston, cu un gest violent, a deschis fereastra ca să respire, dar a rămas mut : casa comandamentului era înconjurată de prizonieri.

Cernat însuși se simțea prizonierul victoriei.

Locotenentului Arghir îi revenise o misiune ingrată : sarcina de a culege și inventaria prada de război aflată pe un vast sector al imensului cîmp de luptă. Avea la dispoziție pentru aceasta escadro-

nul lui de roşiori, plus cîteva plutoane de infanteriști desemnaţi pentru muncile brute. Cu infanteriștii trebuia să aibă cea mai mare grijă.

— Mă băieţi, le-a spus el înainte de a intra în cîmpul cu pradă, eu vă cer să lucraţi cu multă atenţiune, să nu ciobiţi, să nu stîlciţi, să nu stricaţi, dată fiind vorba că-s la mijloc bunurile ţării !

Dar era foarte greu să te-nţelegi cu oamenii în împrejurări de debandadă generală, cînd în fiecare ins se dezlănţuise curiozitatea deşucheată şi lăcomia abominabilă. Intrînd într-un parc de căruţe abandonate, soldaţii s-au repezit în bagaje ca lăcustele, cuprinşi copilăreşte de euforia de a răsturna, cotrobăi şi desface.

— Mă băieţi...

Lui Arghir îi era imposibil să-i oprească. În cazul dat bagajele trebuiau lăsate pe loc, conform consemnului ; trebuiau inventariate doar căruţele, punîndu-le sub pază bună, dar mîinile soldaţilor nu se puteau stăpîni, era ceva peste voinţa lor — chiar Arghir, fiind pe cal, a simţit nevoia să-i ajute ca să vază ce-i înăuntru — baloturile săreau în aer, cingătorile şi sforile plesneau, din interiorul lăzilor, sacilor, geamantanelor se revărsau tot soiul de minuni, în cascade.

— Dom'locotenent, ia priviţi ce-i aici : fuste !

Cocoţat pe un morman de baloturi, un soldat agita o fustă bălţată, cu creţuri. Alţi soldaţi au smuls din acelaşi balot fel de fel de fuste — roşii, galbene, verzi, aurii, pe care şi le potriveau pe şolduri, prăpădindu-se de rîs. De sub boarfele din căruţă a ieşit şi un negustor, cu o fustă în cap, care a prins a răcni în româneşte :

— Fraţilor, nu v-atingeţi de fuste, eu negustor ţinstit, turcii luat la mine cu sila. Fraţilor !

Arghir s-a făcut negru la faţă, văzîndu-l pe individul cu fusta în cap, şi a început să urle la grec :

— Ce cauţi acolo, nenorocitule ! Noi luptăm ca să salvăm populaţia şi tu te-ascunzi între fuste ? Porcule !

Admonestat, grecul a prins curaj :

— Eu reclamez comandament aliat, eu reclamez...

— Reclamează-n... şi Arghir i-a aplicat grecului o înjurătură cum ştia numai el.

Aceasta a dat îndemn soldaţilor să isprăvească iute cu fustele, punîndu-le care în sîn, care încingîndu-se cu ele pe sub manta, care înnodîndu-le la centură. Incidentul cu fustele nu s-a sfîrşit însă destul de uşor, vestea s-a dus din om în om, ca fulgerul, de căruţa cu pricina s-au apropiat soldaţi din alte unităţi, ca la o prăvălie în desfacere, şi chiar cîţiva ofiţeri. Unul dintre aceştia s-a adresat lui Arghir, cu un glas destul de milog :

— Domnule locotenent, aţi avut fuste ?... Nu-ş'-cum naiba se face că în sectorul meu mi-a picat numai muniţie. Nu doriţi nişte muniţie ? Aş fi vrut o fustă ca *porte-bonheur*.

A început pe loc traficul cu fuste, de fapt trocul, fiindcă nimeni n-avea bani :

— Dau un tun pentru o fustă !

— Du-te-n moaşă-ta cu tunul tău cu tot, tun am şi eu. Dă-mi fusta şi-ţi dau un cal.

Asaltat de cereri, scăpînd unitatea din mînă, Arghir încerca să-şi recapete autoritatea, urlînd la toţi:

— Domnilor, lăsaţi-mă naibii cu fustele astea ! Ce Dumnezeu, a înnebunit toată lumea ? !

Arghir nu exagera, toată lumea înnebunise. Vînzoleala de pe cîmpul cu pradă de război era într-adevăr nebună, fiindcă nebun era şi amestecul — chervane cu marfă, care cu alimente, căruţe cu bagaje ofiţereşti, furgoane sanitare, furgoane cu paie, docare goale, butoaie pe roţi, cazane de ciorbă pe tălpici de sanie, trăsuri de piaţă, bihunci de moşie, bucătării de campanie, cotige trase de măgăruşi, plus un întreg arsenal cuprinzînd tunuri, mortiere şi mitralieze, plus o inapreciabilă cantitate de arme de toate calibrele, împrăştiate peste tot. Intestinele metalice şi nu numai metalice ale războiului se revărsaseră pe cîmpul mocirlos de lîngă rîul Vid, ca dintr-un abdomen spart cu fierul, făcînd să ţîşnească dezordonat tot ceea ce arderea secretă a ceea ce se

cheamă o bătălie nu mistuise încă : obuze și gloanțe, saci de făină, căpățîni de zahăr, rogojini, trîmbițe, chiupuri de untură, lumînări, unsoare de cizme, pește sărat, pastramă de oaie, pachete de ceai, pansamente, căpestre de cai, pesmet, praf de pușcă, cratițe, cuie, lopeți de rînit zăpadă, silitră, sare purgativă, păcură de uns angrenaje, legături de ceapă, spirt medicinal, fasole boabe, capse de pistol, calapoade de fesuri, grenade incendiare, var nestins, vax, vaselină boricată, sticle de sifon, două pietre funerare cu inscripții arabe, bomboane de camfor, covoare de Persia, bulumaci de proptit ziduri, perne, pepeni murați, proteze de mîini și picioare, cîrji de invalizi, clești de scos dinți, darabane de paradă, dălți de fier, articole de drogherie, dopuri de plută, divane, damigene cu miere, băsici de vită, bilete de bancă, brîie de atlaz, bazaconii, cum a numit un soldat niște obiecte al căror rost părea bizar sau chiar imposibil în digestia unei bătălii : un candelabru cu țurțuri de cristal — rămas cu lumînările neaprinse, o carte creștină de rugăciuni scrisă în cirilică, niște papuci de noapte, un rododendron cu frunze mari și verzi, plantă care a pus un accent ireal de inconștiență și puritate în acest bazar al nimănui, de la poalele munților Balcani. Mormanele de lucruri și piese tehnice inutile se încurcau unele cu altele, în amestec intrînd și animalele de povară, înjugate, înhămate sau legate la vehicule — cai, boi, catîri, măgăruși, inclusiv vizitii și paznicii speriați, cum și militarii răniți, trîntiți pe jos printre bagaje, cum și persoanele civile antrenate în retragere, care, toate, patrupede și bipede, aveau regimul animalelor, inclusiv un furgon cu capre vii, sortite sacrificului — capre albe, negre, bălțate, verzi, behăitoare, răgușite, isterice — care au rupt-o la fugă peste toată această sodomă a risipei, în clipa cînd furgonul a fost deschis.

Isteria caprelor — care au prins a sări, a țopăi, a se sminti de-a surda printre bagaje, printre vii și morți — i-a contaminat și pe soldați, care au început a trage în capre cu puștile, ca în iepuri. N-aveau

probabil cum le opri, cum să le numere, iar prada le scăpa. Culmea, dintr-un furgon răsturnat, chiar atunci, s-au revărsat desfăşurîndu-se alandala nişte baloturi cu mătase scumpă, de China, rîuri de mătase în culoarea cerului, a jadului şi a jărateculuí, plus un sul de mătase în galben solar, agăţat în cornul unei capre, culoare purtată în cornul caprei peste tot cîmpul, secţionînd cîmpul dezastrului în două, printr-un meridian de aur.

Izolată de coloana de atac printr-o lovitură din flanc, coloana cu bagaje fusese aruncată în afara bătăliei şi expusă doar obuzelor, căzute întîmplător peste ea, dintre care nu puţine grenade incendiare provocaseră învălmăşeală şi panică. La sosirea primilor cavalerişti români, caii de la vehiculele împotmolite sau răsturnate se zbăteau în hamuri, boii se opinteau să se smulgă din juguri, un măgar înnebunit izbutise să sară într-o căruţă ca un ţap, rămînînd acolo sus, între baloturi. Dar asta era înaintea incidentului cu caprele, cînd încă nu începuse isteria.

— Fraţilor, ia uitaţi-vă la el ! a strigat spre camarazi un roşior, uimit de senzaţionala arătare.

Dar faptul n-a impresionat pe nimeni. Chiar Arghir, care era atent la toate, n-a putut ordona decît:

— Daţi măgarul jos !

Primul lucru pe care a înţeles să-l facă Arghir la începutul începutului a fost să ordone deshămarea şi desjugarea animalelor, pentru ca echipele de furieri ajutate de soldaţi să poată proceda la numărătoare şi inventariere. A urmat însă curînd surpriza minunăţiilor descoperite, apoi debandada, în care s-au dizolvat şi furieri şi soldaţi, şi grade. Arghir alerga călare de la un grup de soldaţi la altul, urlînd, înjurînd, mînuind cravaşa, încercînd să-i smulgă şi să-i descîlcească dintre căruţele cu bagaje pe oamenii lui, aducîndu-i la ordine. I-a venit în sfîrşit buna idee să-i strige mai întîi pe sergenţi, să-i tragă după el, să-i alinieze în faţa calului său — animal care reprezenta autoritatea însăşi ! — şi să le urle :

— Vă zbor creierii, ticăloşilor ! Vă împuşc ca pe cîini, acu în plină pace !... Luaţi-vă oamenii în primire şi marş la treabă, după ordinul meu.

Severitatea lui Arghir a dat rezultat. Convocîndu-şi la rîndu-le oamenii din grupele lor, sergenţii s-au pus pe treabă cu metodă. S-a procedat la o primă triere şi separare a elementelor din haosul prim — saci la saci, tunuri la tunuri, cratiţe la cratiţe, pansamente la pansamente, dovleci la dovleci, ceea ce a avut ca rezultat o lăţire a haosului, pe o suprafaţă încă şi mai vastă, incontrolabilă, prin faptul de a se descîlci o coeziune fie şi haotică. Tot ceea ce fusese strîns în chingi, legat, cetluit, bătut în cuie, încuiat cu balamale, clădit cu trudă, chibzuinţă, cu grija de a nu irosi spaţiul, s-a dezlegat, deznodat, dezlînat, împrăştiat şi risipit, în vederea unei alte ordini, ale cărei rosturi nu se puteau bănui imediat, la prima vedere. Uriaşul cîmp înflorise de maldăre de culori şi mormane de obiecte bizare, printre care se identificau doar piramidele de arme şi ţevile de tun. Fapt neaşteptat, dar firesc pentru logica momentului, peste întreg caravanseraiul de miracole a început să ningă. Cu fulgi mari şi deşi şi moi. Feeric. Dar pentru scurtă vreme.

Tocmai vremea în care, fără ordin de la nimeni, fără sens — ca şi ninsoarea, fără martori — ca tot acest întreg moment, un soldat voluntar — nici măcar călugăr, artist, pirotehnist sau magician — a decis că nimic nu e mai bine de făcut decît să aprindă candelabrul cu ţurţuri de cristal. Acel tînăr roşior, cu ochi halucinaţi de o mare bucurie interioară, se plimba de multă vreme călare, ţinînd în mînă candelabrul cu care nu se hotărîse ce să facă. L-a priponit pînă la urmă într-o oişte. Era un candelabru scump, din bronz aurit, împodobit cu cristale fin şlefuite, de Veneţia. Băiatul a descălecat să-l admire. Apoi, ca să intensifice probabil efectul, a aprins toate lumînările, lăsîndu-le să ardă sub cerul sumbru, ca la Crăciun. Ningea, ningea feeric, dar pentru scurtă vreme.

La căderea cortinei de fulgi, după ce feeria s-a oprit, a apărut şi un colonel nervos. Aducea după el o suită de ofiţeri în mantale, care păreau la rîndu-le grăbiţi şi nervoşi.

— Ce-i balamucul ăsta, locotenente ! a început a răcni colonelul, ai cărui ochi s-au oprit zăpăciţi pe candelabrul acela aprins. Ai deschis aici bazar? Fă bine şi împachetează totul la loc, cum a fost înainte. Vezi că o să iasă din asta buclucuri mari. Înţeles ?

Şi colonelul a dispărut, urmat de suită, lăsîndu-l pe Arghir într-o mare confuzie. Dar colonelul s-a mai întors o dată, strigîndu-i :

— Şi stinge, te rog, candelabrul acela !

Tînărul locotenent a convocat din nou sergenţii, ordonînd împachetarea, de astă dată fără nici o energie. Sergentul voluntar, posesorul candelabrului, a refuzat să stingă lumînările.

A fost apoi rîndul sergenţilor să fie derutaţi. Nu era păcat de cîtă muncă desfăşuraseră cu oamenii lor pînă atunci ? Dar sergenţii ştiau că la război nu se discută, ei s-au întors la oamenii lor chibzuind de unde s-o înceapă sau cum să amîne. Au hotărît că e mai cuminte să lase totul aşa cum era şi, fiindcă totuşi ceva trebuia făcut, s-au pus să mişte din loc nişte tunuri care nu încurcau pe nimeni.

A apărut un alt ofiţer superior, însoţit de un grup de ruşi şi de un tălmaci, care a cerut socoteala prizonierilor :

— N-avem prizonieri, aici sînt doar bagaje, pradă de război.

— Dar ăia de colo ce sînt ?

— Ăia sînt nişte răniţi turci.

— Şi răniţii nu-s prizonieri, tîmpiţilor !

Pentru prima oară Arghir şi oamenii lui şi-au dat seama că în coloană se află şi vreo douăzeci-treizeci de militari turci răniţi, cărora nimeni nu le dăduse nici o atenţie.

— Uită-te, mă, tîmpiţii, nici măcar nu i-au dezarmat.

Turcii aruncaseră puştile şi pistoalele la apariţia roşiorilor, dar cîţiva dintre ei mai purtau la şold săbii, tesace şi junghere. Nu le lepădaseră, nu mai avuseseră cînd, fiind şi ei uimiţi şi speriaţi. Acum „prizonierii" stăteau posaci, strînşi grămadă, între nişte căruţe, privindu-i pe învingători cu ochi stinşi, indescifrabili.

— Hai, sus ! a răcnit la turci unul dintre ofiţerii nou veniţi, făcîndu-le acestora semn să se ridice.

Turcii s-au ridicat şi s-au încolonat. Acelaşi ofiţer i-a ordonat lui Arghir :

— Dă patru oameni să-i însoţească pînă la comandament !

Care comandament ? Nu ştia nimeni, dar Arghir s-a conformat. Unul dintre oamenii lui Arghir, rămas pe loc, a spus însă cu năduf :

— Uite, mă, acum ne iau şi turcii...

A spus asta cu tristeţe, ca şi cum turcii le-ar fi aparţinut. Prima scenă cu turcii de după bătălie s-a încheiat curios, abia acum soldaţii dîndu-şi seama că printre ei, ca oameni, se aflau şi turcii.

Arghir descălecase, ca să supravegheze personal pornirea prizonierilor, de care se simţea legat prin ciudă şi printr-un firesc resentiment. Atîta lucru să nu-i fi trecut şi lui prin cap, că turcii ca turci trebuiau dezarmaţi şi făcuţi prizonieri ! Dar în aceeaşi clipă, cînd coloana turcilor se pusese în mişcare, s-a petrecut acel lucru tulburător, care i-a făcut pe cavalerişti să rămînă încîntaţi şi zăpăciţi.

Dintre care şi tunuri s-a auzit întîi un nechezat lung, un fel de „Cum m-ai uitat aici ?", care i-a făcut pe oameni să se întoarcă spre locul de unde semnalul fierbinte venea. Atunci au văzut fantasma, fiinţa aceea de spumă, care s-a ridicat în două picioare, vrînd parcă să ţîşnească spre cer.

— Fatma ! s-a auzit un glas disperat, din grupul prizonierilor.

Şi Fatma, adică fantasma cabalină a pornit în zbor. Ea s-a arcuit elegant peste primul obstacol — un afet de tun, a săltat apoi peste un munte de bagaje, a făcut o a treia boltă peste o căruţă, a plutit pe lîngă ofiţerii români, arătîndu-le coada, apoi s-a oprit şi a încremenit lîngă stăpînul ei. Acesta ieşise în marginea grupului de prizonieri şi o aştepta. Omul i-a şoptit ceva la ureche, un cuvînt înţeles numai de ea, a scărpinat-o tandru sub bot, a sărutat-o pe un ochi mare şi umed.

— Splendidă iapă ! a murmurat cineva.

— Daţi-i drumul! a ordonat ofiţerul superior, răcnind spre grupul de prizonieri. Ce staţi, ne-apucă noaptea !

Un roşior călare l-a despărţit pe turc de iapă, grupul s-a pus din nou în mişcare, cu iapă cu tot, aceasta smulgîndu-şi frîul, a pornit-o după grup, ţinîndu-se scai lîngă stăpînul ei.

A fost clipa cînd a ţîşnit un alt nechezat, imperativ, mustrător, lung, un fel de „Cum poţi pleca !" Iapa anatoliană s-a oprit şi a încremenit cu gîtul întins. Dintr-un salt, roibul lui Arghir a fost lîngă ea. Dar a rămas şi el încremenit. Cele două fiinţe şi-au prelungit apoi gîturile una spre cealaltă, timid, într-un început de atingere. Alcor i-a mirosit botul frumos, cu nări fine. Aspirîndu-i mirosul, nările lui fine vibrau. A închis apoi ochii, topit. Anatoliana cu ochii mari a scuturat însă capul, iar gîtul ei superb s-a înălţat. L-a aspirat şi ea, din aer. Nu-l privea, îl aspira doar. Se simţea frumoasă şi gîtul, coama, bretonul de pe frunte desenau un anume fel de semeţie nobilă.

— Domnule, anatoliana asta e o minune ! a spus cineva vrăjit, mai mult aiurînd, vorbind despre ea ca despre o femeie.

Anatoliana s-a arcuit din tot trupul, desfăşurînd o mişcare laterală, în poante. El a rămas prostit, la distanţă, cu capul în jos, privind-o printre gene. A scos spre ea un scîncet slab, masculin. Ea a scuturat pletele coamei. El n-a mişcat, a cerşit-o mut. Apoi

Fatma a țîșnit în două picioare, flacără albă, luîndu-i văzul lui Alcor. Rugul ei de parfumuri a pornit în el o vijelie care s-a și dezlănțuit. Fata din Anatolia s-a ferit cu groază, într-un echilibru precar, pe copitele din spate. A dat să muște. A țîșnit el în sus, rug roșu. Pata lui albă de pe pîntecele supt, care se vedea cînd cabra, a dispărut sub lancea sexului, care l-a zvîrlit impetuos spre ea, drept, feroce, brutal.

— Nu da, nu-l lovi !

Nu l-a putut nimeni opri pe Arghir, care s-a repezit între cei doi cu cravașa, a sărit, l-a prins pe armăsar de frîu, l-a croit peste ochi, peste bot, aruncînd orb asupra-i o grindină de lovituri.

— Domnule, nu-l lovi !

— Domnule locotenent, oprește-te !

— Domnule, ești nebun !

Arghir era nebun, fiindcă și calul lui, deștept și bun, devenise nebun ; el zvîrlea din copite, da să-și muște stăpînul, se dezlănțuise în sîngele lui o fiară care n-o mai vedea decît pe Ea.

— Prindeți-l ! a urlat Arghir la soldații lui.

Nu s-a mișcat nimeni, întru atît erau toți de vrăjiți. Locotenentul s-a tras în lături cîțiva pași și a scos pistolul. Un căpitan s-a aruncat însă spre el, zburîndu-i-l din mînă cu o lovitură.

— Domnule, e o crimă ! Lasă calul să-și facă datoria.

— Dar e calul meu ! a urlat Arghir, răgușit, isterizat de gelozie. Nu dau voie nimănui să se atingă de calul meu ! E calul meu !

Smulgîndu-se parcă din trupul lui Arghir, care gemea, zvîcnind dureros — dar liber — de-a dreptul din carnea stăpînului, Alcor s-a repezit spre aleasa lui. El a scos un nechezat cumplit, care a umplut de exaltare mulțimea. Și roata de soldați — români, turci, ruși, o imensă roată de bărbați cu arme și fără arme — a ocrotit de la distanță amestecul flăcării albe de Anatolia cu flacăra roșie din

Bărăgan, într-o contopire pe care nimeni n-o putea opri.

Aici a intervenit, poate, eroarea ultimă a minții locotenentului, care a comis un act incredibil. El s-a aruncat între trupurile celor doi îndrăgostiți, a împins cu ceafa și cu umerii, și, opintindu-se groaznic, cu o putere de care nimeni nu-și putea imagina că ar fi în stare, el a reușit să separe cele două trupuri, rămînînd între mîini cu drugul masculin, de care s-a și agățat.

Din furtunul vertical a țîșnit o jerbă de stropi argintii, care s-a împrăștiat într-un vast și înalt evantai peste cîmp, peste oameni. Cîțiva și-au ferit capetele. Cîțiva s-au șters pe obraz. Între timp se mai adunaseră spectatori, de toate neamurile, de toate gradele, inclusiv un întîrziat, un furier bătrîn care își făcea loc cu coatele.

— Ce te-mpingi, domnule, ce vrei să mai vezi ? !

Ce-ar mai fi fost de văzut ! Deziluzia și blazarea au făcut ca oamenii să se despartă, confuzi și posomorîți. Același căpitan care-i smulsese lui Arghir pistolul a dat semnalul de plecare :

— De-acum, gata, la treabă !... Caii prizonierilor merg la reduta Grivița 2, prizonierii merg la comandament și sînt predați contra chitanță. Apoi spre Arghir, cu dispreț : Du-te, domnule, la spital !

Au fost din nou încolonați prizonierii, au fost strînși și puși sub pază vreo șaptezeci de perechi de cabaline. Cele două gloate de ființe au pornit în direcții diferite. Anatoliana se despărțise și de stăpîn și de mirele ei, pierdută în gloata de catîri și cai, în masa umilă a animalelor de povară.

Alcor a mai scos un nechezat stins. În fața lui se afla stăpînul, omul acela mic și rău. Amîndoi se simțeau fără nici o putere, unul asupra celuilalt. Locotenentul l-a prins pe Alcor de căpăstru și l-a încălecat. Calul a răspuns docil. Docilitate care l-a făcut pe om să-l mai împungă cu o înjurătură, cînd a pus piciorul în scară :

— Derbedeule, îți arăt eu ție !

Pe la orele amiezii, cînd toate cele importante se isprăviseră, tunarii bateriei Lupaşcu, rămaşi fără nici o treabă, au primit învoirea să intre în Plevna. Fără comandant — care avea alte treburi pe la divizie, deci fără şef, puşi mai mult formal în răspunderea lui Athanase, ca cel mai vechi în grad, băieţii bateriei Lupaşcu au pornit haihui, de capul lor, spre Plevna, ca după horă. În grupul tunarilor se afla şi un soldat, cu un ochi chiorît, plesnit de o schijă, unul Gheorghiţă, care a rămas după plesnirea ochiului la baterie, acceptînd doar un pansament local uşor. Văzîndu-i veselia uimită, după explozie, cînd jumătate din faţa lui Gheorghiţă rîdea speriată, iar jumătatea cealaltă plîngea, sub apa ochiului scurs, tunarii au rîs şi ei, la rîndu-le, prosteşte, unul mai mucalit tachinîndu-l :

— Mă Gheorghiţă, scăpaşi şi tu d-o grijă. Cu doi ochi ce dracu vedeai !

Jumătate din faţa lui Gheorghiţă plîngea, într-adevăr, soldatul îşi ştergea zeama din ochiul scurs cu mîneca, dar jumătatea care rîdea nervos sau uimit, nu se ştie, a înteţit atunci, pe loc, veselia generală. Acum toată faţa lui Gheorghiţă rîdea, minus ochiul scurs, care se chircise în fundul orbitei, rămînînd decolorat şi fix, dar privind cu el, privind fix lumea, în contratimp cu celălalt ochi, viu şi vesel. Toată bucuria pe care o exprimă faţa lui Gheorghiţă se învîrtea în jurul acelui ochi fix, dîndu-i o mină nu atît stranie cît caraghioasă. Un soldat i-a şi spus înainte de plecare :

— Nu te mai uita, mă, la mine, că-mi vine să rîz!

— Rîzi şi tu naibii, încotrova, în altă parte. De ce te uiţi tu la mine ?

Datorită veseliei contagioase pe care faţa lui o exprima, Gheorghiţă a devenit şeful grupului de tunari care a intrat în Plevna, cu mîinile goale, după ceasurile 12.

Pătrunseseră toți, buluc, *dincolo,* în lumea spre care rîvniseră cîteva luni, din departe, scurmînd-o, rîmînd-o și detunînd-o cu tunul, fără să știe de fapt ce este acolo. Prin înălțătorul țevilor de tun Plevna nu se vedea. Dar ei trăgeau. Trăgeau în ceva ce era dincolo de închipuire, trăgeau ca în moarte. Acum pătrunseseră pentru întîia oară acolo, în spațiul acela de moarte, deci *dincolo,* cu mîinile goale, după isprava isprăvită, iar fața lui Gheorghiță rîdea.

— Mă, tu vezi ceva ? l-a întrebat unul pe chior, întorcîndu-se cu fața la el, iritat probabil de faptul că Gheorghiță rîdea prostește, fără a se uita undeva anume.

— Ce-ți pasă ! a răspuns Gheorghiță, impersonal, continuîndu-și drumul în fruntea grupului.

Tunarii mergeau în grup, mai mult mirați de ceea ce li se întîmplă decît mirîndu-se, fericiți de faptul că ei — un pachet viu de oameni — merg fără să le pese prin liniștea aceea mare de după luptă, merg fără să dea socoteala nimănui, ca prin cenușa unui incendiu stins. Urme de incendiu nu se vedeau. În față, cu un pas înainte, Gheorghiță. S-au ținut toți după el, purtîndu-l în frunte ca pe un pom înflorit. Păreau că duc cu ei, pe străzile pustii, capra de An nou, acea capră pe care flăcăii o înconjoară cu chiote, jucînd pe lîngă ea și nepăsîndu-le în care casă intră.

Tunarii au intrat pînă la urmă și într-o casă. O casă pustie. Ba nu : pe pirostrii, în vatră, fierbea un ceaun, nepăzit de nimeni, ca și cum cineva s-ar fi făcut invizibil la apariția lor. Gheorghiță a răscolit în apa din ceaun cu o lingură. Apă chioară. Ceilalți au cotrobăit peste tot, pînă și prin pod. Nimic, nici măcar o pisică.

— Mă, ăștia au mîncat și pisicile ! a strigat unul din pod. Au mîncat și pisicile, și după aia au murit.

Apoi cel din pod a coborît, făcînd un zgomot mare cu cizmele. N-au mai avut ce face în casa aceea goală. Au pornit mai departe. Unul dintre tunari a rupt un par dintr-un gard, așa într-o doară, mai mult ca să facă zgomot, să sperie liniștea.

— Ce faci, mă, cu parul ? Pe-aici nici cîini nu sînt.

Au privit întrebător spre o altă casă. S-au apropiat de ferestre şi s-au uitat înăuntru. Nu se vedea nimic. Dar cineva, cel cu parul, l-a plesnit pe un tunar peste fund, acesta a sărit ca ars şi toţi s-au pus pe rîs. Au rîs deşucheat, nebuneşte, cîţiva au încercat să-i smulgă tunarului parul din mînă, acesta s-a apărat, a fugit într-o curte pustie, apoi a apărut la fereastra unei case cu etaj. A rîs, privindu-i de sus, a aruncat parul între tovarăşii rămaşi în uliţă, apoi a sărit şi el în mijlocul lor. Au pornit toţi mai departe.

În urmă rămăsese doar Athanase. El călca aşezat, sumbru, posac. Nu participa la veselia generală, lui nu-i spunea a bine că în Plevna nu se văd urme de incendii. Intrase în oraş cu inima strînsă, cu spaima dar şi cu nefnfrînta curiozitate de a vedea nişte grozăvii. Nu vedea mare lucru şi asta îl uimea. Lui, ca tunar, îi ţiuiseră săptămîni în şir urechile de cît trăsese asupra Plevnei. Adusese cu el în ureche acel ţiuit, pînă în clipa cînd paşii l-au purtat dincoace, şi, subit, auzul i s-a destupat. I s-au limpezit şi ochii, deşi ceea ce vedea părea de necrezut : casele pe care le privea erau intacte — şi şurile, şi hambarele, şi porţile. Intacte şi moarte, ca şi cum viaţa ar fi zburat din ele cu cîteva clipe înainte de intrarea lor.

Athanase s-a oprit lîngă peretele unei case şi a lovit în zid cu pumnul. Un sunet înfundat, o bufnitură, zidul ţinea. De-acolo, de lîngă casa aceea, a privit înapoi. Nu se putea înşela. Casa trebuia să se afle în bătaia tunurilor bateriei, sub tirul încrucişat al tunurilor româneşti şi ruseşti. Recapitulînd mintal direcţia tirului din ultimele zile, Athanase a chibzuit că se află chiar pe locul efectului. A închis ochii şi a socotit în gînd. Casa aceea n-ar mai fi trebuit să existe. A deschis ochii : casa exista. Năucit, Athanase s-a tras înapoi cîteva sute de metri, pe un loc mai înalt, apoi a privit spre locul efectului, cu palma streaşină la ochi. Nu era cu putinţă, deşi confirmarea o avea în faţă, o vedea. Ba nu : acoperişul era spart.

Athanase s-a întors din nou la locul cu pricina, casa cu acoperişul spart. A intrat în casa pustie, s-a cățărat pînă în pod. Din pod, ieşind prin spărtură, a privit în direcţia bateriei lui. Nu mai putea fi nici o îndoială. Trăsese el. Iar efectul fusese minim. O simplă spărtură, ca la căderea unui bolovan din aer. Şi Athanase a coborît de pe acoperişul casei avariate, profund nemulţumit.

A cercetat apoi metodic, gospodăreşte, toate stricăciunile provocate de obuze. Le-a apreciat ca fiind destul de mici pentru iadul de foc aruncat spre Plevna în fiecare zi. Şi pe Athanase l-a cuprins ciuda pentru timpul irosit. „Atunci de ce-or mai fi fugit ăştia !“ s-a întrebat el, neputincios să răspundă, socotind că victoria, de fapt fuga turcilor, trebuia să fie rezultatul urgiei de foc aruncate peste Plevna de bateria lui. Athanase îşi făcuse cinstit datoria, el trăsese bine, şi acum se vedea scos din cauză, el, împreună cu toată bateria. „La mijloc trebuie să fie ceva, un făcut !“ şi-a spus el, scărpinîndu-se în cap şi ieşind în uliţă.

A dat să plece după tunarii lui, dar a făcut din nou drumul întors. În alte case, mai la vale, tirul artileriei lucrase parcă mai bine. Numai că, a constatat Athanase, nu era vorba despre tunurile bateriei lui, tunuri Krupp, ci de mortiere, tot Krupp, dar mortiere !, cu care trăseseră alţi tunari, tot români, dar nu el. „De ce bate mai bine mortierul, s-a întrebat Athanase, cînd nu stă în cumpănă nici ca putere, nici ca lungime a tragerii, un mortier cu un tun ?“ Mortierul trage în sus, obuzul lui descrie o boltă, tunul în schimb trage drept, ca praştia sau ca puşca. „Dar de ce aşa ?“ Ajuns la acest punct, pe Athanase l-au trecut sudorile. A simţit nevoia să se aşeze. Deci tunurile de cîmp, a tras el încheierea, puteau fi folosite la fel de bine pe post de mortiere. Îl ameţise ideea. Athanase şi-a dat pe loc seama că, în urma eforturilor absolute ale minţii lui, el se afla în posesia unei mari descoperiri. Şi-a pipăit fruntea cu palmele lac de apă. Ca orice desco-

peritor care ia act de valoarea descoperirii proprii, Athanase, înainte de a chiui, a vrut să-şi vină mai întîi în fire şi să ia firul lucrurilor de la început.

Le-a simplificat mult, pînă la elementar, ca orice descoperitor, care, pentru a se face pe sine însuşi înţeles, de fapt pentru a face strigătoare ideea, o simplifică, pînă la elementar. A socotit deci din nou, băbeşte : tunul poate bate ca şi mortierul, dacă ţeava ţinteşte nu spre obiectiv, ci spre cer. În acest caz ghiuleaua va cădea în boltă. Deci trebuie socotită bolta. Deci tunul, ca să bată cu efect, nu trebuie să tragă în linie dreaptă, ci în boltă. Dar despre toate acestea nu ştiau, la acea oră, nimic strategii militari ai tirului de artilerie, şi nici constructorii de tunuri.

Athanase s-a ridicat în picioare dumirit, punînd concluzia în buzunarul de la manta, adică nicăieri. O concluzie la care tehnicienii savanţi ai artileriei şi fabricanţii tunurilor Krupp aveau să ajungă, după îndelungi calcule de balistică, peste abia vreo două decenii, cînd armele folosite la Plevna aveau să ajungă la muzeu. Athanase s-a zgîndărit în nas cu degetul şi a pornit mai departe. El nu era un militar de profesie, deci n-avea ce face la el acasă cu o idee care l-a bucurat doar o clipă. Clipa cît a găsit-o, cît a trăit satisfacţia de a fi putut retuşa, pe cont propriu, o eroare, o mare eroare de gîndire militară. Aceeaşi idee, ridicată la un cuvenit nivel teoretic, l-ar fi putut face glorios pe prinţ. Inclusiv prinţul avea să constate, ceva mai tîrziu, pe aceeaşi stradă din Plevna, că „tunurile lucraseră prost". Dar prinţul n-a avut răgazul şi nici îndemnul să stăruie, să împingă observaţia mai departe, spre concluziile care s-ar fi impus. Cuprins de exaltarea generală, el a trecut mai departe, spre întîlnirea cu cei mari, cu Nicolas, cu ţarul, rezumîndu-şi constatarea la o simplă notă de jurnal. Întîlnirea dintre tunar şi prinţ, pe o temă esenţială, a fost din nou ratată.

— Hai, mă Tănase, unde naiba te-ai ascuns !

Tunarii îl căutaseră care-ncotro, resimţind lipsa şefului lor de drept, chiorul lor fiind pînă la urmă

un prost. În afară că rîdea şi iar rîdea, nu le spunea nimic.

— Hai, mă, iute !

Pe străzile Plevnei apăruseră prizonierii. Athanase nu s-a grăbit. A călcat încet spre grupul tunarilor, fără să-şi iasă din pas, muncit încă de gîndurile lui. Cînd a ajuns în dreptul lor, s-a oprit năuc şi şi-a dus palmele la gură. A spus doar atît :

— Mă, fraţilor...

Curgeau prin faţa lor prizonierii ca oile. Li se auzeau paşii, tîrşiţi în bolovani, li se vedeau feţele istovite, descompuse şi negre, li se simţea zăpăceala. Cîţiva roşiori călare, înarmaţi cu lănci, mînau de pe lături şi din urmă, grijuliu, cu chiote scurte, această masă de cîteva mii. Năvala mută de oameni fără arme, cu ochii în pămînt, apărută brusc, după un cot de uliţă, le-a scos în cale tunarilor fără arme ceva ca o vedenie. Ei se bătuseră pînă atunci cu nişte turci invizibili, văzuseră turcii ucişi — cadavrele retrase din primele linii, dar nu le trecuse prin minte că se vor trezi într-o anume clipă, faţă în faţă, cu adversarii lor vii.

Fără să-şi dea seama cînd, cu Gheorghiţă din nou în frunte, tunarii s-au lăsat atraşi şi tîrîţi înainte de gloata prizonierilor. Mergeau fără voie pe lîngă ei, pe uliţile pustii, făcînd de fapt calea întoarsă. Athanase îşi uitase mîinile lipite de obraz. Gheorghiţă clipea năucit din ochiul lui fix. Un servant din aceeaşi baterie, împiedicat mereu în talpa ruptă a cizmei, care-i clămpănea, era singurul care nu mergea automat, se oprea să-şi lege talpa cu o sfoară, alerga apoi cu ochii la prizonieri, se oprea iar.

Roşiorii din fruntea coloanei s-au oprit însă în faţa unei curţi mari, la o poartă uriaşă de scînduri, şi unul dintre ei a descălecat. A deschis poarta, opintindu-se. A procedat cu linişte şi siguranţă de sine, ca un cioban. Turma de oameni a simţit sensul gestului şi s-a pus de la sine în mişcare, intrînd în curte prin golul porţii. Ceilalţi roşiori de pe lături au şu-

ierat totuşi stimulativ, fîşcîind ca la strungă, dar fără a folosi nici biciul, nici lancea. Apoi roşiorul pedestru a închis cu linişte poarta la loc. Dînd să încalece din nou, el i-a descoperit însă pe tunari, care rămăseseră nemişcaţi, privind gloata aceea.

— Şi voi ! s-a mirat el. Ce faceţi aici, n-aveţi treabă ?... Hei, voi ăştia !

Nu i-a răspuns nimeni, nici chiar servantul cu talpa cizmei ruptă, care era de fel un guraliv. Roşiorul a dat din umeri, a încălecat şi şi-a văzut de treabă. A plecat probabil să raporteze ceva, dar nu cu grabă, ci într-un trap cuminte, de duminecă.

Athanase a tuşit. A tuşit ca să-şi vină în fire. S-a întors spre roşiorul care se depărta călare şi a strigat :

— Şi acu ce faceţi, mă, cu ei ?

A rămas cu întrebarea în el, fără răspuns. Nu era limpede ce se va întîmpla cu gloata aceea de fiinţe, deşi era clar ce se întîmplă cu animalele luate gloabă. S-a întors la ai lui. Tunarii nu s-au putut desprinde multă vreme de lîngă gard. Nici n-au putut vorbi unul cu altul. Aşteptau ceva, aşteptau probabil ca gloata de oameni de dincolo, de care-i despărţea acum doar gardul, să se liniştească, să dea semn despre ce şi cum este, pentru ca oamenii de lîngă gard să poată porni înapoi spre treburile lor, edificaţi.

Dar de dincolo nu venea nici o mişcare. Prizonierii stăteau în picioare, în pîlcuri de cîte zece-douăzeci, sau pe jos, pe pămîntul gol, în roate de cîte o sută-două ca umbrele. O linişte posomorîtă — nefirească în locurile unde se află fiinţe, întuneca îngrămădirea aceea. Apoi s-a auzit o bocănitură cu patul puştii în lemn — unul dintre roşiori spărgea probabil o uşă, ca să intre undeva. Zgomotul i-a făcut să tresară însă numai pe tunarii de la poartă, prizonierii au rămas liniştiţi, fără reacţie, ca umbrele.

Unul dintre tunari şi-a căutat automat tabachera în buzunar, a scos-o şi a desfăcut-o fără s-o privească, dar pocnetul capacului i-a făcut pe oamenii de la poartă să tresară din nou.

— Ce dracu faci ? l-a admonestat cineva pe cel cu tabachera.

Va fi trecut mult timp, inapreciabil de mult, pînă cînd lui Athanase i s-a părut că totul e isprăvit, că ceea ce este de văzut dincolo n-are nici un înţeles. El a tuşit scurt, preluînd comanda, dînd semn că grupul trebuie să plece. Se cuvenea pusă totuşi o concluzie la acest capitol de viaţă trăită, dar nimeni nu se simţea în stare. Nu se simţea în stare nici Athanase, şi aceasta îl nemulţumea. Athanase nu putea spune o vorbă anapoda, el prefera să rămînă mut. A găsit vorba servantul de tun cu talpa cizmei ruptă, desprinzîndu-se ultimul de lîngă gard :

— Mă, a început el uimit, ăştia put altfel decît noi. Auziţi ? Ăştia put altfel. Ce dracu mănîncă ?

Soldatul Gheorghiţă l-a privit pe servant, încruntîndu-se, cu ochiul lui fix. Şi n-a mai rîs.

După ceasurile 9 s-a dezlănţuit viscolul. Întunericul a căzut mai devreme, fără tranziţia amurgului, ziua de 28 noiembrie a fost lipsită de soare, cu un cer acoperit de nori plumburii. Căderea nopţii şi viscolul au suspendat desfăşurarea spectacolului, care a rămas neterminat. Locotenentul Arghir n-a mai izbutit să aducă la ordine bazarul de care răspundea, dispoziţiile contradictorii amestecîndu-se şi anulîndu-se pînă la istovirea oamenilor. Viscolul a căzut în chip salvator. A fost apoi şi bileţelul acela, afectuos mai mult decît poruncitor, primit din partea şefului : „Arghir dragă, isprăveşte o dată, a început cheful. Te aşteptăm în Plevna."

Arghir a mai luptat o vreme, nu atît cu boarfele şi tinichelele cît cu viscolul. Vîntul îl smulgea din şa, măzărichea spulberată îi orbea ochii. Simţea calul ud sub el, transpiraţia animală şi apa zăpezii inundîndu-i cizmele şi pantalonii. Nu era frig sau aşa i se părea. Arghiar a decis să suspende treaba, în clipa cînd nimeni nu i-a mai răspuns pe imensul cîmp.

Nu se mai vedea nimic decît învolburarea furtunii. Arghir şi-a strigat ordonanţa, pe Cîrloman, soldatul care îl seconda ca o umbră :

— Unde dracu eşti, mă, şi tu ai dispărut !

Cîrloman era lîngă el, momîie albă. Şi calul soldatului era alb.

— Unde dracu sînt registrele, unde-s furierii ?

Cîrloman n-a înţeles nimic, nimic nu se auzea. Poate că şi furierii şi sergenţii cu grupele lor dispăruseră sau se pitiseră pe sub căruţe.

— Urmează-mă ! a poruncit Arghir, dezlegîndu-se de consemn şi pornind prin furtună încotro i s-a părut lui că ar fi Plevna.

Soldatul n-a auzit nimic, l-a urmat orbeşte. Gurile furtunii urlau. Apoi s-a făcut o pauză. Doar ningea. Împotrivirea talazurilor de aer a cedat, şi Arghir ar fi trebuit să se mişte mai uşor. Nu putea. Calul înota în troiene. La un anume moment Arghir a simţit însă prudenţa calului, care ezita să înainteze, şi locotenentul, nervos, l-a lovit. Şi-a rupt drum prin ceva mişcător, care se zvîrcolea. Ceva a tresărit sub copită, ceva s-a zbuciumat neputincios sub omătul adînc. Arghir a simţit că animalul istovit calcă pe trupuri vii. O momîie cu armă a urlat din întuneric:

— Stai, calci pe prizonieri !

Prizonierii rămăseseră pe cîmp sub urgia furtunii care i-a şi acoperit. Erau cîteva mii. Ei se adunaseră în grămezi, se opuseseră furtunii pînă la istovire, se lăsaseră apoi rînd pe rînd înecaţi, sub trîmbele cotropitoare de omăt.

Arghir nu mai ştia cum să iasă din cîmpul vast cu prizonieri. A descălecat acolo, între trupuri, a luat calul de frîu, trăgîndu-l după sine. Călca pe perne vii sau în omăt, în ceva neplăcut ca un aluat care i se prindea de picioare, silindu-l să şi le smulgă şi să păşească rar, bîjbîind. Înainta greu şi calul. Botul cizmei lui Arghir a lovit un obiect dur, care a sunat sec, a cap de om. Arghir s-a aplecat instinctiv, a vîrît mîinile în zăpadă, a pipăit forma. Nişte

mîini l-au prins de mîini. Arghir şi-a smuls mîinile violent, şi a lovit cu cravaşa.

S-a dezlănţuit din nou viscolul. Arghir a sărit pe cal. Trebuia să înfrîngă împotrivirea furtunii, să ajungă la timp. Calul s-a zbătut nervos pe loc, refuzînd să pornească. Locotenentul a folosit cravaşa şi pintenii, silind animalul s-o rupă într-un galop al furiei. Cal şi om au ieşit pînă la urmă la drumul mare, într-o pîrtie ruptă de nişte coloane ruse care se retrăgeau spre bivuacuri. Arghir a răsuflat uşurat. Scăpase şi de iapa blestemată.

— *Parole d'Julot, v'là une histoire d'amour... J'étais z'au plumard avec Lolotte, la régulière de mon pote, Fonfonse, et z'une gironde môme qu'elle était la mouquère... Au moment où j'allais plonger le goupillon de l'amour dans le bénitier de la volupté, v'là que je me sens mal au ventre.* [1]

Au izbucnit hohote sardanapalice de rîs. Căpitanul Horică Vulpescu repeta aceeaşi glumă trivială, soldăţească, spusă în argo, care făcea de fiecare dată deliciile popotei, la un anume ceas al chefurilor. Întreaga adunare de ofiţeri, români şi ruşi, grade mari şi mici, a repetat în cor ultima formulă :

— *Au moment où j'allais plonger le goupillon de l'amour dans le bénitier de la volupté...*

Apoi Horică a continuat, în liniştea aţîţată :

— *J'me tire du plumard, j'enfile mon grimpant, je dégrìngole le cascadant, je tombe le grimpant, je monte sur le trône, je pousse, je repousse... Merde ! c'est qu'un pet !* [2]

Hohote.

[1] Pă cuvînt de gagiu, i-auzi neamule-o poveste de iubire cu dragoste din amor... Picasem la aşternut cu Lulu, farfuza lui Fonţi, leat cu mine, care ce fiţă babană era gagica... Cînd să vîr trandafirul iubirii-n ghiveciul plăcerii, la fix : crampă-n maţe !

[2] Sar din petece, buzna-n izmană, roiu pe scară, fuga-n budă, jos nădragii, şi screme-te, răscreme-te... Rahat ! un pîrţ !

— *J'remonte mon grimpant, je grimpe le cascadant, je tombe le grimpant, j'me fous au plumard et, au moment où j'allais plonger le goupillon de l'amour dans le bénitier de la volupté, v'là que ça m'reprend !* [1]

— Bine, dar ce s-a întîmplat ? a întrebat un colonel, făcînd mină mirată, în hohotele generale de rîs ale ofiţerilor care s-au întors spre el. Şi reluînd în franţuzeşte : *Mais qu'est-ce-qu'il est arrivé ?... Moi je ne comprends rien !* [2]

Pentru a-l lămuri pe colonel, ofiţerii fideli lui Horică au repetat explicativ, în cor :

— *Au moment où j'allais plonger le goupillon de l'amour dans le bénitier de la volupté, v'là que je me sens mal au ventre.* [3]

— Aha ! a făcut edificat colonelul. Şi întorcîndu-se spre camaradul rus de la dreapta, i-a explicat grav, pedagogic, aproape medical : *Il s'agit de crampes à l'estomac. Le capitaine* — l-a indicat cu un gest pe Vulpescu — *a mal à l'estomac.* [4]

Alte hohote, şi mai cumplite, întoarse de astă dată în tornadă asupra lui Vulpescu. Colonelul s-a ridicat în picioare jignit, crezînd că el este obiectul, deşi izolat, al batjocurei. Şi mai jignit era că nimeni nu-i da atenţie, toţi fiind răsuciţi cu faţa spre Vulpescu, pe care unul îl şi indica cu degetul, cutremurîndu-se de rîs. S-a făcut în sfîrşit o pauză explicativă, chiar politicoasă, cineva i-a explicat colonelului, făcînd la rîndu-i mutră gravă, că nu el, bravul colonel e în cauză, şi nici Horică Vulpescu ! ci celălalt, răcanul din gluma cu Lolotte. Aşa mai mergea, desigur ! s-a reluat deci pluma cu Lolotte, pornindu-se de la *„Parole d'Julot, v'là une istoire d'amour."*

[1] Sus nădragu, zvîrr pe scară, jos nădragu, ţuşti în petece, şi dau să răsădesc trandafirul iubirii-n ghiveciul plăcerii, cînd, iar !

[2] Dar ce se petrece ? Nu pricep nimic.

[3] Cînd să vîr trandafirul iubirii-n ghiveciul plăcerii, la fix : crampă-n maţe !

[4] Este vorba de crampe la stomac. Căpitanul suferă de stomac.

— *Parole d'Julot, v'là une histoire d'amour* — ajungîndu-se din nou, în chip foarte necesar, la momentul critic în care sărmanul răcan sare iar de sub plapumă, ars de crampe. Vulpescu a înteţit ritmul, oferind succesiunea momentelor comice în cascadă :

— *Je sors du plumard, j'enfile mon grimpant, je dégringole le cascadant, je retombe le grimpant, je remonte sur le trône, je pousse, je repousse... Merde! c'est qu'un pet ! Alors, je remonte mon grimpant, je regrimpe le cascadant, je retombe le grimpant, je m'refous au plumard et, au moment où...* [1]

Şi din nou reluarea corală, pe care Horică Vulpescu a dezlănţuit-o cu un gest dirijoral :

— *...J'allais plonger le goupillon de l'amour dans le bénitier de la volupté...*

Gest retezat, Vulpescu a preluat pe cont propriu poanta :

— *...V'là que ça m'reprand !*

Colonelul l-a privit pe Vulpescu cu milă — el Vulpescu era deci în situaţie ! — s-a întors spre rus şi i-a explicat :

— *Si, si ! Maintenant je peux vous expliquer mieux. Il s'agit — vraiment ! — de crampes à l'estomac ! Le capitain a mal à l'estomac !*

— Aha ! a confirmat şi rusul, cu compătimire, privindu-l cu gravitate întîi pe colonel, apoi pe Vulpescu. A înţeles totuşi că e la mijloc o încurcătură de dragoste şi a întrebat : *Et l'amour ?* [2]

Vulpescu a jucat scena pînă la capăt, de astă dată ca număr teatral, imitînd rămînerea sub plapumă, alături de Lolotte, voinţa de a nu se mai lăsa păcălit de blestematele crampe, coborînd din nou pe scări, fără nici un rezultat, în sfîrşit dorinţa de a trage el o păcăleală crampelor, chiar acolo în pat, lîngă Lolotte :

[1] Sar din petece, zvîr în nădrag, zvîr pe scară, ţuşti în budă, jos izmana, şi screme-te, răscreme-te... Rahat ! tot un pîrţ ! Salt nădragul. sus pe scară, sar în petece şi, cînd...

[2] Da, da, acum pot să vă explic mai bine. E vorba — într-adevăr ! — de crampele la stomac. Căpitanul suferă de stomac.

[2] Şi dragostea ?

— *Oh ! J'dis — cette fois, non ! J'redescendends pas !... Et je pousse et je repousse et je repousse... et...* [1]

— *...Je repousse,* a reluat corul, după care a urmat pauza de așteptare.

— *...Merde !* [2] a strigat Vulpescu, lovindu-se cu palma peste frunte, simulînd epuizarea absolută și căderea.

— *...c'est qu'un pet !* [3] a punctat un ofițer.

— *Que nib !* a plîns Horică. *C'en était !* [4]

Ce hohote au încununat poanta nu se poate spune! Doar colonelul, singur, acum incitat, deci participant la scenă, se interesa, în dreapta și în stînga, cu o mină veselă, simulînd că n-a auzit bine și cerînd grăbit precizări :

— Și ?... Și ?

— Și s-a c... pă el ! l-a lămurit cineva.

Colonelul s-a întors spre ofițerul rus, tălmăcind „aventura" lui Vulpescu.

— *Notre ami a été le héros d'une aventure galante.* Și zîmbind : *Une histoire d'amour !* [5]

A fost rîndul rusului să rîdă, dar de unul singur, cu un deget întins spre Vulpescu, care arăta acum ca regele gol. El, rusul, înțelesese pantomina, deși cuvintele în argou îi scăpaseră. Reluînd hohotele, ofițerii au rîs și ei, de această poantă supremă, pînă la leșin. Își luaseră în sfîrșit o revanșă : Horică Vulpescu îi asasinase cu povestea asta, trivială la limită, de cînd intraseră în război. În sfîrșit căzuse și el în ceva.

— Cum îl cheamă pe ofițer ? s-a interesat rusul, abordîndu-l pe colonelul român, după ce și-a scos din veston un carnet. A cerut atent numele.

---

[1] Ei, zic eu de data asta : nu ! Să cobor din nou, odată cu capul ! (Scena era jucată și gestic !) Și-atunci screme-te, răscreme-te...

[2] Rahat !

[3] Din nou pîrț !

[4] Scîrț ! Acu chiar că fu !

[5] Prietenul nostru a fost eroul unei isprăvi galante... O poveste de dragoste !...

— Căpitanul Horică Vulpescu, din roșiori ! a precizat colonelul.

— Oho ! Felicitările mele ! a spus rusul, notînd numele în litere slavone, semn cu semn, pentru ca să autentifice, pentru toată armata rusă, povestea incredibilă pe care o auzise.

— Bagă de seamă, Horică, a strigat cineva. Numele tău o să dea ocol armatei imperiale, pe două continente !

A mai urmat un nou hohot de rîs.

A fost clipa cînd — momîie de zăpadă, a intrat în încăperea hambarului în care se desfășura banchetul locotenentul Arghir. El a adus o undă de frig în atmosfera asfixiată de fum de tutun și aburi de alcool, iar cînd și-a scuturat zăpada de pe manta vreo zece-cincisprezece lumînări s-au stins.

— Ce faci, amice, ne lași pe întuneric ? !

Lui Arghir i s-a făcut iute loc între camarazii cei mai apropiați, locotenentul de roșiori recunoscînd printre convivi și pe cavaleristul rus care îl salvase — neuitata cavalcadă cazacă — în bătălia de la Griviţa. Cei doi și-au dat mîna, s-au strîns de fapt în brațe bărbătește, Arghir s-a așezat pe niște lăzi lîngă ofițerul rus, care era destul de liric și confuz.

Se discuta în toate limbile pămîntului, se cînta, se lălăia, se spărgeau pahare, se răcnea, se urla „vivat", se bea căzăcește, se aplauda delirant, la formule banale de toast, se apostrofa arțăgos, se înjura, se lăsau baltă certuri abia încinse, se încingeau alte certuri, iar balta chefului se lățea, tindea să intre în aburi, să dea peste margini. Dar și în asemenea adunări, în care destinderea nervilor împinge convivii la ieșiri imprevizibile, se produc pînă la urmă spargeri de tensiune, căderi în apatie, fracturări ale întregului în biserici și bisericuțe, dezertări individuale în oftat, lacrimi, plîns fără motiv.

Acum plîngea Horică Vulpescu, după ce el fusese satrapul și satirul rîsului unanim. Îl împunsese cineva, neloial, unde-l durea mai tare, și ca să-l consoleze, niște lăutari îi cîntau la ureche, pe o singură strună. Cineva a încercat să țină scripcarilor isonul

cu un glas de doagă spartă. Un camarad l-a oprit. Horică prefera surdina, Horică trebuia să-şi soarbă amarul singur, fără nici un martor.

Arghir bea mai mult iritat decît cu sete. Bea tăcut, ciocnind din cînd în cînd cu cei din jur, mai ales cu rusul. Ciocnea automat, dînd pe gît alcoolul. Un camarad l-a zgîndărit totuşi :

— Tu ai ceva.

— N-am nimic, frate, zău n-am nimic.

Şi Arghir a băut din nou.

— Dacă-ţi spun eu că ai ceva !

— Dacă-ţi dau parola de onoare că n-am nimic !...

Dar, zgîndărit, Arghir a început a vorbi, fără să-i pese de cineva anume, doar pentru sine, ca un lunatec :

— Domnule, stau şi mă întreb, a început el, rămînînd cu ochii în pahar, calul, un cal să spunem, are voie să nu-şi asculte stăpînul ?...

— Cum asta ? s-a interesat cineva, iar întrebarea a prins.

— Taci ! a strigat Arghir. Nu te-a poftit nimeni să vorbeşti. Eu întreb aşa, în principiu !

Toţi cei din jurul lui Arghir erau cavalerişti. Ei au tresărit, ascultînd cu atenţie, impresionaţi de aspectul de principiu al chestiunii, apoi au tăcut mohorîţi, simţind că locotenentul le-a pus în faţă o problemă capitală.

— Da, da, a continuat Arghir, mă întreb serios, mă întreb pe mine : ce drept am eu asupra calului ! Sau ce drept are calul asupra mea !...

Formulată aşa, chestiunea a iscat rumoare în întregul grup. Un camarad s-a simţit dator să traducă rusului dilema, în franţuzeşte, iar rusul, amator la rîndu-i de chestiuni atît de abstracte, a căzut pe gînduri.

Rusul a ezitat pe loc să răspundă, ceea ce a părut a aduce o întorsătură metafizică problemei. Cineva s-a întrebat dacă are calul suflet.

— Cum să n-aibă suflet, domnule, dumneata pe ce lume trăieşti ! Şi cu dispreţ : Mă mir cum mai poţi rămîne în cavalerie !

A fost provocarea, desigur blajină, care a făcut ca întregul grup de bărbaţi, români, ruşi şi de alte neamuri, să se lanseze, căutînd argumente, în istorisirea unor poveşti cu cai — cum se moşesc caii, cum se prind caii cu arcanul, cum se potcoveşte întîia oară un cal, cum se botează, cum te recunoaşte calul după miros, cît de deştept, inteligent sau genial e calul, cum îşi salvează caii stăpînii, cum fac dragoste caii, cum mor caii de melancolie.

— Domnilor, calul este natura însăşi ! a strigat cineva. Şi atunci mă întreb, revenind la ceea ce spunea camaradul nostru Arghir, dacă avem drept să persecutăm natura !

— Cum adică, s-o lăsăm liberă, adică instinctul?...

— Cine-a vorbit aici de instinct, ce caută aici instinctul !

— Aţi spus de natură ! Calul e natură !

— Calul e şi cultură. Un cal nedomesticit e un sălbatec, e ca un gheiser sau ca o cascadă. Vreau să te văz pe dumneata călărind pe Niagara !... Acesta e un cal !

— Pe parola mea, n-aveţi dreptate, am avut un cal care a murit de tristeţe, într-un chip straniu...

— Fii serios, domle, astea-s poezii.

Nimeni n-a vrut să asculte povestea calului care a murit de tristeţe. Se discuta un model ideal de cal sau ideea de cal. Cu atît mai absurdă a părut intervenţia unui conviv, care se tot băga în vorbă cu exemplul lui :

— Domnilor, eu am avut o iapă...

Cel cu iapa se vîra mereu în discuţie, încercînd să-şi plaseze povestea. Mereu îşi făcea loc, mereu i se dădea peste bot, cu chiar căpăstrul acelei iepe.

— Lasă-ne, frate, în pace cu iapa dumitale, aici e vorba despre altceva. Vezi că nu pricepi ?

Şi din nou cel cu iapa se retrăgea umilit, stînd la pîndă şi încercînd să ţîşnească din nou.

— Domnilor, eu am avut o iapă...

Atmosfera devenise plăcută, calmă, destinsă, toată lumea uitase de război, deşi pe alături, prin alte hambare, şuri, curţi gemeau sute de camarazi răniţi sau se zvîrcoleau în zăpadă prizonierii. Era atmosfera de după o vînătoare încheiată, cînd sătui de sînge şi încărcaţi de trofee, bărbaţii nu mai discută despre puşti, cîini, răni, blăni, carne, ci despre altceva, acel altceva care-i dispune la o eliberare prin blîndeţe sau prin fantastic.

— Domnilor, a început cel cu iapa, o să vă spun una de pomină.

Faptul că n-a mai pomenit iapa i-a silit pe convivi să întoarcă în sfîrşit ochii spre el. Acel ofiţer deţinea într-adevăr o poveste fantastică, o poveste care i-ar fi amuţit pe toţi, dar din păcate l-a apucat sughiţul, un sughiţ îngrozitor, cu nişte spasme corporale nemaivăzute şi de nestăpînit. I s-au tras pumni după ceafă, i s-a dat şampanie, vodcă, rachiu, gin, cvas, coniac, fără folos. S-a încercat pînă la urmă calmarea sughiţului prin sperietură. Cineva a propus, pe şoptite, să se detoneze în hala de banchet o bombă.

— E o tîmpenie să încercaţi metodul ăsta, domnilor, a spus cineva. Nu uitaţi că băiatul vine de pe cîmpul de luptă !

Era un ultim efect al luptei, ivit tîrziu, ca stare de sughiţ, cum aveau să apară foarte tîrziu şi alte efecte, pe care nimeni atunci nu le bănuia. Cel cu sughiţul sau cel cu iapa a fost scos afară, la aer, el a revenit după o vreme, liniştit, dar nu s-a mai băgat în vorbă. Avea pe chip un fel de pecete a spaimei.

De la această pecete a spaimei, adusă pe chip de tînărul ofiţer, a pornit colonelul Tomescu, cel care nu pricepea gluma cu Lolotte, dar care a atras imediat atenţia tuturor :

— Calul cunoaşte frica, la fel ca şi omul, a început el. Aici ne asemănăm noi cu caii sau caii cu noi. Apoi sărind la altceva, fără legătură cu propoziţiile precedente : Se spune că în războaiele viitorului se vor folosi baloane sau chiar, închipuiţi-vă,

domnilor ! mașini cu abur !... Vor cunoaște frica baloanele acelea zburătoare sau mașinile cu abur ? Și atunci vă întreb pe dumneavoastră, toți, ce legătură sufletească va mai fi între om și balon, între om și acele vehicule de fier ?

— Ce spune ? Ce spune ?

Nimeni n-a auzit prea bine ce spune colonelul, deși toți erau profund impresionați. Atunci s-a ridicat în picioare rusul, care meditase probabil la întreaga chestiune, acel rus pe care îl provocase Arghir cu întrebarea lui.

Rusul s-a ținut drept în picioare, cu cupa de șampanie în mînă, și a făcut o declarație senzațională, care i-a năucit pe toți :

— Domnilor ! a început el în rusește, dar formula s-a reluat imediat în franțuzește, apoi în românește: Domnilor, după mine calul e un om ! Și exaltat : Dați-mi voie să beau pentru acești oameni muți, care sînt caii noștri, cu ajutorul cărora noi, oamenii, chiar oamenii cei mai de jos, cîștigăm bătălii !

S-a strigat „vivat" — și s-a toastat pentru cai. S-au adus sticle reci de șampanie, sticle frapate afară, în zăpadă. Lăutarii, plus o fanfară rusă, au înălțat pe scripci un „vivat" pentru cai. Căpitanul Vasili Vasilievici Zagodin nu s-a oprit însă la atît. El a cerut o căldare. Căldarea a fost pusă pe imensa masă. În căldare și-au turnat ofranda rînd pe rînd toți ofițerii, care au deșertat cîte o cupă de șampanie plină ochi.

Apoi căpitanul Vasile Vasilievici a cerut să fie adus în incinta banchetului calul cel mai vechi în grad.

— Care este, domnilor, calul cel mai bătrîn în stagiul militar ? a strigat rusul.

Nu era vorba deci de calul vreunui ofițer sau de calul în grad de general, ci de un cal bătrîn în stagiu, cel mai bătrîn cal din bătălia Plevnei, fie și calul unui sergent.

După ciondăneli, strigate, împotriviri, a fost adus în hambar un cal negru și trupeș, un fel de rege al

cailor, care s-a speriat de lumină. Şi-a scuturat coama de zăpadă, şi moţul, a fornăit pe nări, simţind duhoarea de oameni, de tutun şi alcool. Cînd i s-a pus sub bot căldarea cu şampanie, animalul s-a smuls în sus, ridicîndu-se în două copite. Au izbucnit urale.

În acordurile fanfarei, în ţipetele scripcilor, animalul veteran a fost silit să bea. Nu i-a plăcut lichidul, pînă a dat de dulceaţă. Şi-a scos apoi botul mînjit de spume, din ciutura improvizată, şi-a scuturat capul, împroşcîndu-i cu bale pe toţi. A ieşit apoi din incintă, împleticindu-se, în timp ce convivii strigau :

— Uraaa ! Vivaaat !

— Iată prima fiinţă liberă de arme ! a urlat Horică Vulpescu, sărind pe masă. Şi căzînd în genunchi, într-o poză teatral umilă, dar sinceră pînă la lacrimi: Domnilor, vă conjur să mă consideraţi un cal.

În urale şi aplauze s-au desfăcut alte sticle de şampanie. Horică s-a întins pe masă, fără ca nimeni să-i mai dea vreo atenţie. Era beat tun.

Dar Arghir se trezise. El a împins în lături paharul. L-a fixat pe Vasili Vasilievici :

— Să ştiţi că nu mi-aţi răspuns la întrebare ! i-a spus el.

Rusul nu l-a auzit. Începuse să cînte. Toată adunarea cînta în toate limbile europene, cu putinţă de adunat sub Balcani, de la greaca dulce pînă la finlandeză, de la română pînă la lituaniană, de la rusă pînă la bulgara localnicilor, de la armeană pînă la basca din Pirinei.

— Să ştiţi, nu mi-aţi răspuns la întrebare ! a repetat Arghir, fără a-l mai ţinti pe Vasili Vasilievici, care era pierdut în vîrtejul prea ameţit al unui vals vienez.

Se cînta un vals vienez, ceva cu Dunărea. Arghir a simţit nevoia să iasă afară, să se limpezească. Cineva, înaintea lui, a reuşit s-o facă.

— Domnilor ! a urlat ofiţerul din prag. E o noapte splendidă. Vă invit să ieşiţi sub stele.

Ieşiseră stelele peste Balcani. Un ger tăios ca raţiunea i-a înecat pe oamenii zăpăciţi de alcool.

— E culmea, domle, cînd naiba ieşiră ! E culmea...

Boabele mici de lumini sticleau pe cerul îngrozitor de rece şi de adînc — pe care cineva, un chefliu, l-a aspirat, trimiţînd apoi din piept, în sus, o trîmbă de aburi, imediat răcită, cristalizată, transformată în ace de brumă. Un ofiţer finlandez din armata rusă, Kari Aanti Latonen, ieşind în marea de alb, a scos un strigăt de extaz. El şi-a convocat ordonanţa, i-a poruncit ceva în limba lui, apoi a aşteptat într-o stare de surescitare vecină cu smulgerea în vis. Soldatul s-a întors, aducînd în braţe o pereche de schiuri, pe care Kari Aanti Latonen le purtase cu el, pe transversala continentului, de la începutul campaniei. Le-a potrivit la picioare orbeşte, apoi şi-a luat vînt, dispărînd în noapte spre pantele Balcanilor.

Rămas la comandamentul diviziei, înainte de a se culca, Cerchez a notat în jurnalul diviziei :

„Numărul prizonierilor nu este încă cunoscut ; i-am aşezat pe cîmpul din jurul fortului Marelui Duce Nicolae, dar pentru astă noapte nu le pot da nici hrană, nici adăpost."

După care şi-a făcut cruce şi s-a culcat. Vroia ca chiar a doua zi să se retragă din armată. Dar în aceeaşi seară, la ora cînd Cerchez intra în pat, prinţul semna decretul de avansare a lui la gradul de general. Aceasta avea să-i schimbe lui Cerchez destinul.

La cîteva zile după acea noapte de pomină, căpitanul Lupaşcu a scris în carnetul său de front cele ce urmează :

„După luptă, în reduta Griviţa 2 au fost aduşi şi închişi sub cerul liber vreo 450 de cai. N-a fost po-

sibil a li se da alt adăpost şi nici hrană. Au murit toţi pînă a doua zi : îşi roseseră coamele şi cozile.“

Ofiţerii care au intrat în casa Adelei şi-au scuturat mantalele de zăpadă, în veranda cu plante. În Bucureşti era o iarnă într-adevăr feerică.

Stăpîna casei i-a primit senină, fără să-i vadă, dăruindu-le un zîmbet pur. Nimeni nu s-a aşezat, deşi gesturile au fost schiţate. Şi scaunele fuseseră pregătite, şi sofaua, şi fotoliul.

Erau trei. În uniforme de mare gală. Cel din frunte, un maior scurt şi lat în umeri, şi-a dres vocea de cîteva ori fără să poată începe.

— Vă ascult, domnii mei !

Dar spunînd aceasta, Adela s-a detaşat de ei în aceeaşi clipă, a devenit aeriană, invitaţia de a i se vorbi părînd stranie pentru cei trei, care au rămas năuciţi pe pămînt.

— Doamnă, a început maiorul, cu un glas tremurat, răguşit de ger sau de o spaimă. Aveţi aici — şi a indicat plicul cu sigiliu — o scrisoare din partea domnitorului ţării...

— De la prinţ ? a tresărit Adela, încruntînd sprîncenele şi crispîndu-se o clipă. Şi senin : Eu nu corespondez cu prinţul.

— Nu de la prinţ, adică de la prinţ — s-a bîlbîit ofiţerul. O scrisoare în legătură cu...

— Cu ce ?

Ofiţerul a rămas mut, dar a depus sabia pe o măsuţă. După care s-a redresat, încremenind în poziţia drepţi. Pe aceeaşi măsuţă au fost depuse decoraţia şi scrisoarea cu sigiliu.

— Dar, domnii mei, i-a eliberat Adela cu un zîmbet, soţul meu nu vă poate primi. El se află la Plevna... Ştiţi, a mai spus ea, războiul continuă. Şi nu poate lipsi de-acolo nimeni. Apoi sec : Vă eliberez.

— Sfîrşit —

Lei 10,50

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

2025

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025